

A - 1150611

K. LIIDAK

*

*üjs. Lirivale.
Antu*

SUUNAD JA KAVAD

VALIK AGRAARPOLIITILISI JA
MAAÜHISKONDLIKKE ARTIKLEID
A A S T A I S T 1936 - 1939

25713

ÜSLIIVIK 4
2100
Raamatukogu

63/149

*

KIRJASTUS-ÜHISUS „AGRONOOM“
TALLINN 1939

Sisu.

Saateks	5
Agraarpoliitika ja rahvuslus	11
Agraarpoliitika ühiskondlik-kultuurilisi saavutusi ja probleeme	32
Solidarismi pinnas meie maaühiskonnas	45
Maakultuur ja maastikupilt	65
Ratsionalismi ja empirismi sisust ning piiridest agronoomias ja põllumajanduses	101
Kindlama agraarkava poole	120
Ühiskondlik agronoomia põllumajandust edendamas	179
Agronoomide kutseteenistuse võimalikke perspektiive Eesti ühiskonnas	219
Uues olustikus	229

Saateks.

Käesolevas kogus tuleb avaldamisele teine valik agraarpoliitilisi ja maaühiskondlikke artikleid. Esimene kogu (K. Liideman, *Kas tunned maad*, 1935.) oli sisult ja laadilt ebaühtlasem ja laialivalguvam, leidis aga siiski lugejaskonna ja arvustajate poolt ootamatult heatahtlikku vastuvõttu, nii et selle puudusigi ei pandud palju pahaks. See julgustab nüüd järgmise kogu väljaandmist. Kui kirjastaja mõne aja eest soovis esimest kogu avaldada teises trükis, siis ei saanud sellega otsekohe nõustuda, kuna töö oleks vajanud kujult põhjalikku ümbertöötamist ja uute osadega täiendamist. Vahepealsete aastate jooksul oli aga tulnud veel korduvalt avalikkuses sõna võtta mitmesuguste üldisemate agraarpoliitiliste põhi- ja päevaküsimuste kohta, arendada neis edasi mõtteid, mis olid puudutatud juba esimeses kogus, samuti aga ka tõmmata käsitlusringi uusi küsimusi. Olles nii ajajooksul ühelt samalt vaatekohalt läbi mõtelnud enamiku meie olulisi agraarpoliitilisi ja maaühiskondlikke küsimusi, olnuks sünnis kogu see ainek ümber valada üheks tervikuks, millega oleks saavutatud ühtlus käsitluses, ära hoitud kordamised ning käsitluslaadi erinevused. Läbistatuna ühisest ühiskondlikust ja rahvuskultuurilisest põhiideest võiks selline süstemaatiline teos evida meie kirjanduses uudset agraar-filosoofilist sisu ja ilmet. Kuid selline juba kord avaldatud materjalide ja mõtete uute vormi ümbervalamine nõuaks suurt tööd ja vaeva, milleks aga elukutse-töö ei ole jättnud võimalusi. Seepärast tuli piirduda seekord vahepeal ajakirjanduses ilmunud uute artiklite hulgast teatud valiku tegemisega ja nende trükivalmis seadmisega.

Esitatavad artiklid, mis algkujul on ilmunud enamikus erialalises kuukirjas „Agronomia“, on siin kaunis tunduvalt täiendatud, osalt ümber seatud, nii et ka algkujul nen-

dega tuttavale lugejale tohiks need pakkuda mõndagi uut. Kuid see üksi oleks mittepiisavaks vabanduseks kord juba ilmunud artiklite eri koguna uuesti avaldamiseks. Rohkem õigustab seda asjaolu, et enamikus võiksid olla need artiklid määratud — nagu seda kinnitasid mõned kajastused ajakirjanduses — laiemale lugejaskonnale kui see, kellele nad on olnud kättesaadavad nende esialgses ilmutiskohas, kus need on sattunud peamiselt agronoomiliste ringide silmi. Neis käsitletakse üldloetavas vormis, ilma aine erialalistesse peensus-tesse tungimata, meie rahva- ja riigielus olulisi agraarpoliitilisi ja maaühiskondlikke küsimusi, milledeks peaks põhijoonte ulatuseski teadlik olema ka pisut laiem lugejaskond. Juba põllumajanduse suure osatähtsuse tõttu meie elus ja selle tõttu, et agraarpoliitilised korraldused tekitavad seltskonnas tihtilugu kärsitult õlgadekehendamist ning vastuvaidlusi väljaspool maaringkondi, milles ilmneb sageli nende küsimuste puudulik mõistmine. Kus aga puuduliku mõistmise alusel tekitavad vaidlused, seal jääb enamikus iga mees lõpuks ikka oma mulje ja arvamus juurde, ja nii püsib ja kasvab mitteheatautlik suhtumine maale, nagu toimuks siin miskit riiklikult väära, ebaõiglast või üleaarust, nagu oleks siin agraarpoliitiliste korraldustega miski segi või katki. Sellised suhtumised ja muljed ei tule mitte kasuks meie riigi sisemiste vahekordade konsolideerimise püüetele. Sest ka maa omalt poolt vaatab viltu arvustajaile ja otsib ning leiab ka sealt talust, mida ette heita või kahtlustada. Nii püsib vimm maa ja linna, põllumehe ja haritlase või töösturi vahel, iga tühine asi, uus arusaamatus puhub lõket laiali. Riigi kodanik peaks rohkem teadlik olema ka üleaedse asjades, peaks mõistma põhjusi ja vajadusi, miks riigi poolt astutakse reguleerivaid või soodustavaid samme sel või teisel majandusalal, küsimata, kas need igakord teda isiklikult puudutavad või mitte, kas need on talle isiklikult kasulikud või toovad temale isegi uusi kohustusi.

Veel olulisem on aga agraarpoliitika mõistmise tähtsus poliitiliselt mõtlevale kodanikule seepärast, et selle korraldused ja aktsioonid oma järeelmõjudega tungivad harilikult majanduslikust sfäärist sügavamale, mõjutades kujundavalt rahva tahteavaldusi ja ühiskondlikke vahekordi, väga kestva mõjutuse tulemusil aga ka rahva mentaliteeti, nagu seda päris kindlasti võib väita, näiteks maareformist ja mõnest muustki suuremast aktsioonist. Mistahes agraarpoliitiline korraldus ei

ole mitte nagu kivi, mis visatakse vette, kus see sünnitab vaid tuntud hetkelist ringlainetust ja jääb kõigele ükskõikselt põhja lamama. Ei, agraarpoliitiline aktsioon kutsub esile ikka mingi suurema või vähema pideva liikumise majanduselus, riivab majanduses tegevast inimest, paneb teda mõtlema ja tegutsema, korraldama või ümber seadma midagi oma käitises, mis kajastab lõpuks ka elus endas. Kord annab see inimesele uut hoogu, kord pidurdab teda tema algatusis, jätab teda millelegi väljast tulevale lootma või julgustab teda usus endasse, loob ta elule uusi eeldusi ja väljavaateid või sunnib kõigest tehtust loobuma. Ja seda kõike mitte mõne üksiku inimese, vaid hulga, terve arvuka sotsiaalse kihi suhtes.

Muidugi, sellega ei taheta ütelda, nagu oleks agraarpoliitika mingi elu põhitegur või kerge tööriist kellegi käes, kes vabal tahtel seda rakendab kuidas aga soovib. Agraarpoliitika üldsuna seab elu vajadus ja elus võitlevate jõudude vahekorrad ning neis kujunevad arusaamad ja vaated. Elu ei dikteeri aga kunagi täpselt valemit või määruse teksti, see jääb võimuloleva poliitika-suundaja mõistatada ja vormida. See mõistatamine ja valiku tegemine ongi oluline, see on ühiskondliku mõtte poolt ette valmistatud ja sellest valikust peale algab juba elust tuletatud agraarpoliitika omakordne mõjutus ehk tagasilöökk elule. Nii nagu riis kasvab ja võtab kohapärase kuju antud mullatingimuses, muundades pikka aega kasvades aga ka teda kandva pinnase omadusi. Et meil elu ammu nõudis mingit maauuendust, see oli ilmne, et see saabus just teatud ajal, seegi oli tingitud ajaloos kujunenud olustikust, aga et maareform sai teoks just sellisena — mitmeti erinevana teiste maade omast, see oli juba tookord võimul olevate voolude ja nende ideekandjate reaalse kindlakujuline aktsioon, millest peale maareform hakkas juba kujundama inimesi, ühiskonda, maastiku-pilti, jõudes kunagi ka uue maavaldaja mentaliteedini. Samuti — millest olid tingitud mitmesugused põllumajanduse toetusaktsioonid, miks need said meieomase kuju, kuidas need mõjutasid maa arengut, kuidas põllumehe vaateid ja suhtumist riigile, teistele rahvakihtidele, kuidas hästi või halvasti põllumehe vaimsust — eks see ole sama sugemete-sõltuvuste kompleks agraarpoliitika kujunemisest ja kujundavast toimest. Nii kõiges muuski.

Agraarpoliitikat mõista — tähendab suuta tungida mitte üksi seda suundavaisse jõududesse, vaid ka selle ühis-

kondlik-kultuuriliste tulemuste jälile, et osata viimaseid ligikaudugi ette näha ja vastavalt hoiduda agraripoliitikas rahva tulevikku ohustavast ning jõulisemalt rakendada seda tulevikku kindlustavat.

Selleks on vaja elu jälgimist ja elust suundade ning kavade tuletamist. Riiklik või rahvuslik ühiskond ei saa suhtuda ühiskonna eluavalduisse, elu kujunemisse passiivselt, ta tahab, ta peab seda mõjutama, kujundama, evides seks elunähtuste mõistmist ja kindlamaid tuleviku-sihte silme ees. Agraripoliitika on tal seks üks tõhusamaid tegureid. Seades sellele suundi ja kavasid ühelt poolt eluolustiku mõistmise, analüüsi, teiselt riiklikrahvuslike ühiskondlike ideede kohaselt, aitame endile selgitada tuleviku-pilti reaalsemalt ning leida sirgemaid teid selle poole. Suunad ja kavad ei saa olla ühe inimese antud, vaid läbiseeditud ühiskondliku mõtte tulemusena kujunenud. On oluline, et see mõte alati elaks, kääriks ja küpseks, evides võimalikult laiemat kandepinda.

Ka käesolev valik agraripoliitilisi artikleid tohiks olla õigustatud just sellelt lähtekohalt vaadatuna — tagasihoidliku panusena ühiskondliku mõtte käärivasse anumasse. Siin on püütud jälgida vaatleja arusaamade kohaselt reaalseid ideid, millede juhtimisel on kujunenud ja peaks edaspidi avalduma meie agraripoliitika Eesti omariikluse kindlustamise ja terve maaühiskonna ning rahvakultuuri arengu huvides; on püütud põhjendada ka reaalseid töökavasid meie agraripoliitika alal. Muidugi võib ju kahelda, kuivõrd teostatavad on need või teised ideed, suunad ja kavad. Iga idee on ju skeem, nagu seda on ka kava; elu aga on mitmepalgeline ja mitmesisuline tervik, ka vastoludegi puhul ikkagi tervik, — seepärast ei saagi ükski idee ega kava kehastuda täiesti elus. Piisab sellest, kui idee mahub ellu seda läbistava niidina, millega saavutatakse kindel suund püüetes ja järjekindlus tegudes, — nii jõutakse sihile ikka lähemale, kuna ideetu-kavatu rahmeldamine on nagu peata kana visklemine-hüplemine siia ja sinna, ammuli sui vahtimisega-ootamisega, mida „elu ise näitab“. Ses mõttes juhtivate ideede otsimine ja tunnustamine, püüdnende alusel elu vaadelda, neile poolehoidu leida ja elus tegutseda ei ole mitte unistav idealism, vaid — nagu eelmiseigi artiklite sarja sissejuhatuses märgitud — võimalikku realiseerimist arvestav praktiline idealism.

Selle najal agraripoliitikat vaadelda ja kohati ka agrarifilosoofiliselt ainet käsitleda või esitada kaalumiseks prakti-

lisele idealismile omaseid maaühiskondlikke suundi tohiks olla lubatav ja agraarpoliitilistest ning maaühiskondlikest küsimustest huvitatus mõnd uut elulist mõtet äratav või elus arusaamatu suhtes selgusele juhtiv. Rohkemat tahta oleks ka liig.

*

Käesolevaid ridu tuleb seada sootuks erineval ajal kui see, millal olid kirjutatud ja trükivalmis seatud siin avaldatavad agraarpoliitilised artiklid. Euroopas on puhkenud suur sõda, kus on kaalul riikide ja rahvaste olemasolu ja tulevik ja millest meie ei asu mitte kättesaamatus kauguses. Kui kuskil lähedal heideldakse surmaga, siis sisendab see pealtvaatajaisse tõsiseid mõtteid tema enda saatusest, elust ja surmast, liiati kus ta on teadlik, et peab alati valvama ja kaitsevalmis olema, et teda mitte taplusesse ei kistaks. Ka puudutab see sõda meid majanduslikult ja nimelt rohkem pigistavalt kui soodustavalt. Majanduse kaudu aga ka ühiskondlikult. Kõike kokku võttes ei saa järeldada teist, kui et see sõda on ka meile õnnetu-seks, kuigi võrratult vähemaks, kui endil sõtta sattumine. Millega ja millal see sõda lõpeb, seda ei oska keegi tark ette näha. Võime vaid loota ja peame kõigest ühendatud jõust püüdma, et saaksime selle lõppedes kergendusega lausuda: lõpp hea — kõik hea.

Käesolevat artiklite valikut läbistavad mõttekäigud ei ole milgi määral vastolus hoiakutega, mida nõuab meilt üleelata-va k a t s u m i s a e g — ei ole liialdus, kui üleelatavat sõjaaega nii nimetada. Rahvusliku ja riikliku ühtekuuluvuse ja ühistöö ning põllumajanduse elu ja arengu kindlapõhimõttelistes, oludele kohandatud raamidest pidamine on seepärast saanud olukorras veel nõutavamad kui normaalaegadel. Kõigiti on katsumisaja kergema ületamise ja hea lõpu huvides Eesti rahvakihtide-vahelise ja eriti eesti rahva omavahelise solida-ristliku koostöö ja ühtekuuluvuse vaimu levimine. Sealjuures on ajakohane nentida, et solidarismi tunnustamine ja selle vai-mus talitamine saab olla vaid vastastikune, ja et ühel või teisel alal end tugevamaks pidav pool on kohustatud olema selle avaldamise algatajaks, selleks targemaks, kes mõistliku vastutulelikkusega ja järeleandmi-sega alustab vaenukirve matmist ja arusaamatuste selgitamist. See oleks õige taktika, kuna tugevama poole ootamajäämine või solidaarsuse nõudmine nõrgemalt võib tunduda alistumise

nõudmisena ja jääda seetõttu tulemusetuks. Kas aga selleks tõukab üleelatatav aeg inimest? Kui muidu kitsikuse ajad ja olud soodustavad rohkem inimese kalgi egoismi esiletulekut ja hoolimatust ligimese suhtes, siis ometi kõigile ohtlikud ajad ja olud on pinnaks ühtehoidmise propagandale. Ohtlikkuse moment peaks olema nüüdsel ajal otsustav. Sellest ajast peame lõikama endile kasvatuslikkugi kasu.

Selge tohiks olla ka ajast ja üldhuvidest tingitud kavadest kinnipidamise nõue majanduselus, siinhulgas ka põllumajanduses. Kui rahuaegsed kavad on koostatud küllalt kaalutud objektiivsetel alustel ja kaugemaid ühiskondlikke sihte arvestades, siis on need kergelt kohaldatavad ka erakordsetele aegadele ja oludele. Meie maa tootmisvõimet alal hoida ja põllumajandus, maa ja rahvas tervelt välja viia saabuvatesse rahuaegadesse, sealjuures sõja ajal rahva ja rahvamajanduse elulisi vajadusi maksimaalselt rahuldades, — selles on ülesanne, mitte aga spekulatiivses juhuslike hiiglateenistuste tagaajamises, milleks arvatavasti ei avane ka võimalusi ja mis sisemaal oma kaaskodanike arvel oleks ühiskondlikult lubamatu, — kui keegi sellele peaks mõtlema. Ühiskondlikud ja terved majanduslikud lähted on tahetud võtta esitatavate mõttekäikude aluseks, — ses mõttes tohiksid need olla ka nüüd ajakohased.

Kooskõlastatud tahtega töös kokku hoides ja seda tööd kannatlikult ja rahulikult tehes — ilmne nüüd eestlase kainelt kaaluv meel ja sitkus, — oma erapooletust Euroopa konfliktis tõsiselt võttes ja kaitstes tahame jääda sõjanaabruses terveks ja saada selles meie omariiklusele lõpliku karmi karastuse. See karastus oleks meie suur võit, nõudku see meilt ka ülimat pingutust. Selle saavutades ütlemegi — lõpp hea, kõik hea.

September, 1939.

Agraarpoliitika ja rahvuslus.

Agraarpoliitika suund ja lähted.

Agraarpoliitikaga mõistame põllumajanduse arengu ja maa-
valduse vormide liikumise ühiskondliku suundamise ja mõju-
tamise süsteemi. Selle süsteemi kujundamise lähteina ja sihti-
dena on mõõduandvad kord rahvamajanduslikud või riigi-
poliitilised, kord sotsiaal- või rahvuspoliitilised vajadused ning
taotlused. On ju ka inimese ja ühiskonna sidemed maaga
sedavõrd mitmepalgelised ja tihedad, et kunagi ei saa täpselt
ütelda, kus lõpeb tulunduslik ja kus algab sotsiaalne või psüü-
hiline, ei saa ette ütelda, kui kaugele võib küündida ühe või
teise agraarpoliitilise aktsiooni mõju. Tulunduslikule pinnale
jäävad need vaevalt kunagi, — niivõrd sügavale ühiskonna
ja inimese ellu tungib maa.

Maa on rahvamajanduse põhitegureid; põllumajandus on
eriti agraarriigis tähtsamaid tulundusharusid, mis annab otse-
selt või kaudselt tööd ning eluüalpidamist rahvahulkadele;
maast ja põllumajandusest saadav tulu on mõõduandev agraar-
riigi jõukuses ning määrab rahva enamiku ostujõu ja elatus-
standardi ning selle najal ka kultuurilise taseme ja taotlused;
maa-
valduse iseloom ja liigitus riigis ning maast saadava tulu
jaotus maaomaniku, -pidaja ja töötaja-tootja vahel määrab
ühiskondliku kihituse alused ja sotsiaalsed vahekorrad ning
tasakaalu maal ja riigis; maa on suurtele rahvahulkadele elu-
asemeks ja -keskuseks ning rahvusele territoriaalseks kande-
pinnaks; põline elu ja töötamine maal, looduse igaveste jõu-
dude ja nende perioodilise rütmi ning põlis-traditsioonilise
maaühiskonna olustikus mõjutab ilmselt kujundavalt rahva
hingelaadi ja ühiskondlikke ning usundlikke vaateid, samuti
ka rahvuse tõutervist. — See on kõik kokku üks suur suge-
mete-sõltuvuste kompleks, milles iga muljutus väljastpoolt

ülele punktile kandub nagu hüdrostaatilise seaduse järgi kõikjale mujale inimese ja ühiskonna ellu. Arvestades teiselt poolt riigivõimu ulatust ja võimsust agraaralal, mis on küündinud maaviljakuse tõusu mõjutamisest saaduste hindade määramiseni, maavalduse õiguslikkude normide muutmiseni, maade võõrandamiseni ja omandi ümberjaotamiseni ning isegi talupoja kinnistamiseni maa külge, — mõistame, et riiklik agraarpoliitika võib olla rahvaste saatuse kujundamisel, nagu seda teame rahvaste ajaloost, üks võimsamaid vahendeid. See pärast vääribki agraarpoliitika rahvusluse kõige tõsisemat tähelepanu, kui viimane tahab olla avasilmi valvel ja tegevuses rahva saatuse eest. Seda ta ka tahab ja seda ta peab olema.

Rahvaste ajaloos paistab rohkem silma see külg agraarpoliitikast, mis lahendab sotsiaalpoliitilisi agraarprobleeme. Õigete ja õigeaegsete lahenduste-reformide kaudu teostub agraarolude evolutsioon ja rahva ühiskondliku elu terve rahulik areng, nagu see on toimunud näiteks Skandinaavias. Mitteõiged ja hilinevad lahendamiskatsed aga kutsuvad esile sotsiaalseid revolutsioone, mis lõikavad hoolimatult ja sageli oskamatult ja vildakult lahti sajandeid kasvanud ühiskondlikke paiseid. Sotsiaalseid lähtekohti leiame agraarpoliitikas esile nihkuvat nimelt rahvaste elu murdeaegadel, ja need lahendused ise annavad ilme nendele murdeaegadele, nagu neid teame Rooma ajaloost, reformatsiooni ja Prantsuse ning Vene revolutsiooni aegadest, kus viimases revolutsioonile eelnenud Stolõpin'i tark ja radikaalne agraarreform osutus hilinevaks. Hästi tunneme viimaks sotsiaalsete probleemide esilehiksumist meie ja kõigi uute riikide vabadusvõitluse ajast.

Stabiilsel rahuajal juhivad riiklikku agraarpoliitikat aga peamiselt riigi- ja rahvamajanduslikud taotlused: kuidas maavalduse ja maakasutamise viise ja põllumajanduse arengut suunata nii, et maa annaks era- või rahvamajandusele või senisest suuremale rahvaarvule senisest suuremat ja kindlamat tulu. Need on sisuliselt maaviljakuse probleemid, mis ajaloolasele hakkavad tavaliselt vähe silma, kuid millede lahendamiseks või lahendamatuses suuresti sõltub rahvaste areng ja ka sisemine rahu. Vanas Egiptuses oli isegi kogu poliitiline elu ja ühiskondlik korraldus rajatud selle põhiprobleemi õigele lahendamisele, ja alles hiljuti oli taas põnevalt päevakorral Niiluse allikate saatus, milledest oleneb Egiptuse maaviljakus. Vana Rooma languses leitakse ka palju süüdi —

küll mitmest poliitilisest ja sotsiaalsest asjaolust tingitud — maaviljakuse langusel. Uuemalgi ajal tunnustatakse maaviljakuse probleemide kardinaalsust rahvaste elus. Nagu Saksas, kus tänu kaitsetollidele ja agrikultuuri jõudsale arengule suudeti rahva jõud ja maaviljakus tõsta nii kõrgele, et Saksamaa võis vastu seista Maailmasõjas aastaid kestnud blokaadile. Taani praegune jõukus põhineb suurel määral maaviljakuse ja kaubavahetuse probleemide õigel ja õigeaegsel lahendamisel. Ning meilgi on pärast maareformi teostamist need samad probleemid kõige kardinaalsemad agraarpoliitikas, eriti selgelt formuleeritult just viimaseil aastail.

Rahvuslikud sihid agraarpoliitikas on väljendunud kõikjal kõige drastilisemalt vähemusrahvuste piirkondade koloniseerimises enamusrahvusest maapidajatega riiklike soodustuste abil, millisel alal kõige enam eeskujud on andnud enne Maailmasõda Saksamaa oma idapiiril. Sama Saksa tendents avaldus ka meil, eriti hästi tuntud okupatsiooniaegsetes septsustes, mida me ei tohi kunagi unustada. Vähem tuntud on meil Vene tsaaririigi maailmasõjaeelsed Baltikumi koloniseerimiskavad, mis järgnesid nurjunud venestamise katsele — need kavad ei olnud meile vähem ohtlikud. Selline on ekspansiivne rahvuslik agraarpoliitika.

Kuid on mõeldav rahvuslik agraarpoliitika ka ilma agressiivsusetate teiste kultuurrahvaste suhtes. Eesti rahvuslik agraarpoliitika saabki olla vaid selline, kultuuriline — meie oma sisemiste jõudude väljaarendamine ja rakendamine võitluseks oma rahvuse olemasolu ja parema tuleviku eest omal põlisel pinnal. Teiste rahvaste suhtes on see positsioon ainult defensiivne. Teame, et meile võidakse tungida peale, kus teadvusetult suure sigivuse ja algelisemale kultuurile omase madalama elatusstandardi najal, kus aga päris teadlikult ja sihikindlalt võõra koloniseerimise sihiga. Nende pealetungide vastu peamegi seadma oma rahvusliku defensiivi. Teiselt poolt teame, et meie maa looduslikud ressursid võimaldavad meil agrikultuurilise arengu taseme tõustes ja vajalikkude melioratsioonide teostudes elatada omal maal oma rahvast senisest palju rohkem ja palju paremini, ning et see pärast ka meie rahvaarvu kasvuks, mis meile on nii oluline, ei ole meil praegustes riigipiirides ette näha ka kaugemas tulevikus mingisuguseid territoriaalseid raskusi. Mõlemat arvestades ja vastavaid taotlusi agraarpoliitikasse rakendades võitleme oma rahva olemasolu ja parema tuleviku eest, teos-

tame rahvuslikku agraarpoliitikat, lojaalset ja sallivat siin elavate teiste rahvuste suhtes, nagu seda on kogu meie riigi poliitika.

Rahvusluse laad.

Kui kõnelda lähteist ja tendentsidest agraarpoliitikas, siis peab nende taga seisma alati mingi tõukejõud. See väljendub ühiskondlikus mõttes ja vooludes, mis peegeldavad või tõlgendavad ühe või teise ühiskondliku kihi või terve rahva tänapäevaseid või kaugemaid elulisi huvisid ja sihte.

Tulunduslike lähete esilenihutajaks on n. ü. *homo oeconomicus* meis, ehk tulunduslik riigi-, rahva- või eramajanduslik mõte. Sotsiaalsete lähete edustajaks on meis *homo politicus*, ehk poliitiline mõte, mis otsib sotsiaalsete pahede ja vahekordade lahendamist nii tulunduslike kui ka poliitiliste vahenditega. Nii tulunduslik kui ka sotsiaalne mõte tavaliselt ei peatu palju rahvusel, neile on olulised tootjaskonna kihid või tootmine ise, inimene oma hingeliste ja kultuuriliste omadustega on nendel tootjast nagu lahus. Neil lähtekohtadel on praktilises riiklikus poliitikas märgatavaid paremusi nende ülesannete suhtelise lihtsuse tõttu, samuti et nende perspektiivid ei tarvitse olla väga kauged ega komplitseeritud, ei tarvitse arvestada mingeid agraarpoliitika kaudseid ega kaugemaid tagajärgi. Tänapäeva hädadest ja nõuetest kasvavad rahva- ja eramajanduslikud konkreetseid ülesanded, olgu tootmise suuna või taseme laiendamise või piiramise, olgu hindade vahekordade reguleerimise jt. aladel; vastav reform või agraarpoliitiline korraldus lahendab selle ülesande, ja riigivõim on saavutanud tunnustamist pälviva efekti. Selliselt tulunduslike ülesandeid lahendades saab paiguti läbi isegi ilma põhjalikuma kavata ja kaugemate tähisteta; muidugi eeldusel, et m a a v a l d u s e küsimused on juba rahuldavalt lahendatud.

Kuid niipea kui tahetakse arvestada tarvitava agraarpoliitilise võtte kaugemaid või kaudseid mõjusid riigi kodaniku kasvatusse või rahvuse seisukohalt: kas see võte mõjub rahva mentaliteedile (pikapeale) kasvatavalt või lõhkuvalt, kas see ei kisu alla meie võistlusvõimet või sitkust töös ning selle kaudu ei jäta meid tulevikus sõltuvaks ja vaeseks, kas see ei vii meie sotsiaalseid vahekordi tasakaalust välja

või ei põhjusta ebaõigluse võimulepääsu, kas see soodustab või pidurdab meie rahva kasvu ja kultuurilist arengut jne., mis kõik on võimalik, — niipea kui kerkivad need küsimused, muutub ülesanne raskemaks, ning selle lahendamiseks saab rakendada ja peabki rakenduma see ühiskondliku mõtte vool, mis arvestab mitte üksi tänapäeva tarvidusi, vaid alati ka kõige kaugemat tulevikku, seda elementi, mida ta tahab näha koos maaga jäädavana, s. o. rahvust ja selle kultuuri. (See on riiklik-rahvusliku mõtte vool.)

Praeguses maailma-rahvaste ühiskonnas on rahvuslus kasvanud vältimatuks printsiibiks ja ühtlasi võimsaks jõuks, endale ülesehitavaks, teistele tihti hävitavaks. Rahvusluse mõttel on tänapäeva maailmas kõige suurem aktiviteet, mis on võrdne sotsiaalpoliitilise mõtte aktiviteediga ja haaravusega revolutsioonide aegadel. Meie seestpoolt ja väljast rahvuslikult ähvardatud asendis on rahvuslusel eriti kaaluv tähtsus.

Ei saa aga ütelda, et rahvusluse sisemine ilme oleks kõikjal ühesugune ja küllalt selge. Kui arvestada rahvusluse elementi agrarpoliitikas, siis peab olema ka selge, milline see rahvuslus peaks olema, milline rahvuslus oleks suuteline siin mõjule pääsema.

Ei saa siin palju loota romantiliselt ega doktriinäärselt rahvusluselt, millele rahvus on vaid tunde- või doktriini-objektiks või ebajumalaks. Idealiseerida minevikku ja unistada tulevikust võib olla ilus; võib olla ka väga kasulik, kui rahvusluse emotsionaalne külg aitaks rahvuslikku tööd oma spontaanse jõuga üle sealt, kus aktsioonid on vaja erilist pingutust, ennastsalgavat hoogtööd või tundesoojust. Ei saa ega tohi seepärast kunagi loobuda romantilisest, hingelisest elemendist rahvusluses, kuid ei saa ka kuigi palju igapäevases reaalelus ehitada ainult sellele. Veel vähem on abi loota doktriinäärselt rahvusluselt, mis elab ainult välisele vormile, ilma rahvusluse sisemist olu tajumata ja seda arendamata.

Agrarpoliitika on reaalspoliitika, seepärast saab siin ka rahvuslus kaasa rääkida ainult reaalsustega, mitte romantikaga või doktriinidega; rahvuslus peab olema seepärast siin realistlikust koolist. On tavaline, et romantiline või doktriinäärne rahvuslus, olles võõras tulunduslikele ja sotsiaalseile probleemidele ja menetlustele ning puutudes kokku praktiliste reaalelu-aladega, ei saa kaugemale, kui esitab vaid rahvus-

likke vormi-nõudeid nendele reaalaraladele; majandus olgu rahvuslik, kõik eestlased moodustagu rahvasterviku, Eesti kuulugu eestlasile jne. Need nõudmised võivad olla ju sisult päris meeldivad, kuid nende elluvijateks peavad olema rahvuslased ise, ja see eeldab neis elu reaalsuse mõistmist ja valdamist. See aga püstitab antiteese noile teesidele: rahvuslus olgu majanduslik, võimeline tulunduslikult mõtlema, korraldama ja teotsema; rahvuslus olgu agraristlik, suuteline maad tulunduslikult viljama ja ratsionaalselt juhtima agraarpoliitikat; rahvuslus mõistku rahva sotsiaalseid vahekordi ja leidku teid nende leplikuks sisuliseks kooskõlastamiseks. Selles ongi realism rahvusluses, milleta rahvuslus jääb kahvatuks ja õõnsaks, jääb vaid varjendiks igasuguseile poliitilistele ja majanduslikele vesivõsudele ja hangeldajaile. Samuti võib saada kahjulikuks rahvuslik doktrinäärsus agrikultuuris, sattudes liialdusse „maa“- ja „Eesti“-nimeliste tootmisvahenditega (tõud, sordid, masinad jt.), nende oludekohast ratsionaalsust arvestamata, loova mõtte tööd neisse rakendamata.

Hoopiski ei sobi meile suurrahvaste messianistlik natsionalism, mis oma tõugu ja selle õiguste totaalsust ülistades, sellele kõik humaansed kultuuriväärtused ja inimisiksuse ohvreiks tuues evib laiutamise ja teiste rahvaste allasurumise või isegi hävitamise varjamatuid tendentse ning seepärast oma jõu rajab kalgile militarismile ning rahva degradeerimisele sõnatuks juhtivaks pimestatud massiks. Sellise rahvusluse majanduslikeks püüeteks on sisemaal autarkia ja väljaspool vägivaldne kolonisatsioon, millistele püüetele on rajatud ka selle agraarpoliitika. Meie riiklik mõte on võtnud omaks vähemusrahvuste suhtes kultuurilise tolerantsuse. Kuid see ei saa meil minna ka kaugemale, oma õiguste ja eluaseme loovutamiseni kellelegi teisele. Kuna mõnede vähemusrahvuste rühmituste hulgas on aegajalt avaldunud ilmseid ofensiivseid tendentse meie endi suhtes, mis nende rajataguste emarahvaste kaasabil võivad kujuneda meile ohtlikeks, siis peame olema alati enesekaitseks valvel. Kuid see nõue on kauge natsionalistlikust agressiivsusest.

See on oma vabadust ja iseolemist hindava ja kaitsva väikerahva rahvuslik realism, mis meid hoiab eemal kõigist neist ebaterve rahvusluse karidest ja võimaldab meil tõhusalt mõjutada agraarpoliitikat. See rahvuslik realism peab näitama teid, kuidas kõigi ajakohaste agraarpoliitiliste vahen-

ditega edasi ehitada ja kindlustada meie olevikku ja paremat tulevikku. Selliselt mõeldud rahvuslus haarab endasse ülesehitavas sünteesis eesti rahva huvides kõik lähtekohad — tulunduslikud, sotsiaalsed, riigipoliitilised ja kultuurilised, nähes lähemate sihtide ja lahenduste taga ka kaugemaid tähi-seid, otseste mõjutuste taga ka kaudseid, pinnaliste efektide taga sügavamaid, psüühilisi. Tulundusliku ja sotsiaalpoliitilise reaalse tööga seob ta ka rahvusliku romantika ja doktriinid ning ehted, mis alles esimeste najal evivad oma täit väär-tust. Ning riigipoliitikale oma mõju avaldades hoiab see rah-vuslus ära agraarpoliitikast liigse utilitarismi tänapäeva või üksiku juhusliku kildkonna huvides.

Agraarpoliitika nõuab tõesti ideelise kaine rahvusluse järjekindlat valvet ja kaastööd, ning see töö esitab rahvuslu-sele elu-realismi mõistmise nõude, — see tohiks olla nende arutluste tulemus. Eesti rahva majanduslik jõud, teda ühen-dav sotsiaalne õiglus, oludele ja hingelaadile vastav kõrge tsi-ivilisatsiooni ja kultuuri tase ning tema tuleviku kind-lus Eesti pinnal, — need on tähisteks, milledele on suu-natud eesti rahvuslik reaalne agraarpoliitika.

Eesti rahvusliku agraarpoliitika põhiprobleeme.

Olles määratlenud selliselt rahvuslust ja agraarpoliitikat, sisustame viimast kokkuvõtlikult (rahvuslikelt lähteilt) arves-tades meie oleviku reaalsusi. Iga rahvuslane peaks olema vähemalt järgnevas esitatavates Eesti agraarpoliitika põhijoon-tes teadlik.

Esimene, mida taotleb meie agraarpoliitika, on meie alles kehva kodupinna maaviljakuse ehk põllumajandusliku tootmisvõime tõstmine, järjest suurema koguse reaalväärtuste loomine maast. Jõukus on kõrgema kultuuri ja rahva ning riigi tugevuse aineline alus, eeldus. Maamuld on Eesti tähtsaim tooraine, millest ratsionaliseeritud tööga ja rahvusliku kapitali rakendamisega luuakse jõukus selle kõige püsivamal ja rahvuslikumal kujul; sest maa jõukus jääb maa külge ja maa jõukus on mitte üksikute, vaid laialisemate eesti rahva-hulkade jõukus. Maaviljakuse tõusuga käib kaasas ka rahvas-tiku tiheduse tõus: sama pind suudab toita rohkem rahvast; kui muidugi rahva vitaalsed instinktid ei ole jäänud nõrgaks,

mida meie eesti rahva praegusest nõrgast iivest veel ei tohi järeldada, mille tõelisi põhjusi aga peab hoolega uurima ja kõrvaldama.

Eesti maapinna viljakuse tõusuks on veel küllalt avarusi ja eeldusi. Seda näeme algeliselt ja ratsionaalselt korrastatud sarnastes looduslikkudes tingimustes asetsevate talundite tootmisvõimet omavahel võrreldes; seda järeldame meie maasaakide pidevast kuigi aeglasest tõusust omariikluse aastail; seda teame ka meie keskmiste viljasaakide ja karjatoodangute võrdlusest meiega sarnlevas looduslikus asendis töötavate, meist arengus ettejäudnute põhja- ja loode-naabrite omadega. Neid aluseid kasutades võime julgelt väita, et kestva hea tahtmise ja võimaluste juures meie toodangute keskmine seis olevalt kultuurpindalalt võib juba lähemas tulevikus ületada praeguse poolteisekordselt, ja seda nimelt tarvitusele võetavate ja ikka enam levivate ratsionaalsete agrikultuuriliste võtete abil. See on meie rahvusliku töö oodatav ja taotletav saavutus, ja selle võrra kasvab meie rahvuslik vara ning kandepind.

Maaviljakuse tõus leiab kasutamist maarahva enese ja oma-
maa kasvavate tarvituste rahuldamiseks, olles eelduseks rahvastiku kasvule ja arvestades ühtlasi linnatarvitajaskonna kasvavat ostujõudu kodumaa tööstuse arenedes. Veel suuremal määral aga peaks olema see kasutatav eksporttoodanguna välisurgudel realiseeritavate väärtuste loomiseks.

Need mõlemad kasutamiskiivid määravad meie tootmise suuna antud looduslike olude piirides. Oma ja sisemaa tarvituse rahuldamiseks on esmajärgulise tähtsusega toiduteraviljad. Kuigi vabakaubanduse tingimuses kapitalistlikult korrastatud põllumajanduses võiks ehk olla ratsionaalsem jätta mõne teravilja (nisu) tootmine selleks kohasema kliimaga ja mullastikuga lõunapoolsetele lausikmaadele, kus see võib olla kindlam ja odavam, piirdudes siin kaugel põhjas talundite endi varustamisega oma viljaga ja rakendades oma võimed oludekohasemate eksportartiklite tootmiseks, — kuid sellekohased katsetamised ja üleelatud majanduskriisi aastad näitavad, et see teooria võib olla kohaldatav tõesti ainult absoluutse vabakaubanduse ja puht-kapitalistliku tootmise oludele. Nende puudumisel ei saa seda meil rakendada, ja rahvas peab ikkagi end toitma omamaa leivaga, mingugi see pisut kallimaks. Sest kõige kindlam on tootjale ikka siseturg, ja iseseisva rahva kindlusetunnet suurendab teadmine, et igapäevane leib on tal omast käest. Sellest lähtudes aga peame

loogiliselt õigustama agraarpoliitikas mõõdukat teraviljakaitset ja leivaviljade hindade kindlustamist keskmiste tootmiskulude tasemele. Tootmise ratsionaliseerimise kaudu viljasaakide tõustes alaneb teravilja omahind, seepärast on agraarpoliitika paralleelne ülesanne samal alal — toiduviljade hektaari-saakide tõstmine, mis viib järkjärgulisele tootmiskulude ja ka kindlustatud teraviljahindade alandamisele.

Ka teiste tähtsamate toiduainetega ja mõne tööstuse toorainega varustab meie põllumajandus siseturgu täiel määral. Neil on aga ülejääkide mahutamiseks ka välisturgusid. See on väga oluline. Sest realiseerimise võimalused määravad ka tootmise korrastuse ning siis ka selle mõjutamisviisid agraarpoliitikas. Meie tootmisvõime ületab sisemaa tarvituse, isegi mõeldava kasvava tarvituse, ja ületava osa määrame nende saaduste tootmisele, millede realiseerimine on soodsam ja kindlam ning millede tootmine meie oludes hõlpsam ja odavam. Ilma ekspordita peaks meie areng ja väärtuste loomine stagneeruma teatud punktil, mille määrab nõrga tööstuse tõttu piiratud siseturu tarvitus ja ostujõud, mis aga piiraks ka meie jõukust ja kultuuri arengut. (Näiteks sellised tuntud põllumajanduse rahaallikad, ühtlasi riigile valuuta toojad, nagu piimasaadused, lina, munad, mida toodetakse praeguses ulatuses peamiselt turustamiseks, leiavad siseturul ostjaid vaid umbes kolmandiku osas, kuna ülejääv tuleb eksportida.)

Saaduste turustamine välismail aga nihutab agraarpoliitikas maaviljakuse ehk tootmisvõime tõstmise kõrval esile teise probleemi — võistlusvõime tõstmise. Mitme oma saadusega oleme algajad ja uustulnukad Lääne-Euroopa turgudel, kus pakkumine nüüd tihtilugu ületab nõudmise, sundides meid võistlusele turgude pärast. Tootmiskulu ja turuhind määravad piirid maade toodangu ulatusele. Hinna kujundajaks peale nõudmise-pakkumise seaduse on kauba kvaliteet ning müügi korraldus koos kaubalepingutega; tootmiskulu kõrguse määrajaks on aga peamiselt tootmise ratsionaliseerimise ulatus, tootja maa looduslik sobivus ja töötava rahva elatusstandard. Tekkinud võistluse pinget püüavad rahvad oma kasuks pehmedada, soodustades omamaa saaduste tootmist ja turustamist mitmesuguste agraarpoliitiliste ja üldiste finantspoliitiliste abistamistega või ajutiste juurdemaksudega, et turgusid võimalikult suuremas ulatuses enesele edaspidiseks alal hoida; turustatakse saadusi sageli sisuliselt alla oma-

hinna, lootes sundida võistlejaid taanduma. Nii käib võistlus rahvusliku tootmisvõime kaitse nimel, isegi rohkem — rahva iseseisva kultuurilise olemasolu nimel.

Meie suhteliselt madal elatusstandard, suhteliselt madalamad tööpalgad ja maarent ning meie maa viljakuse senine alles mõõdukas ärakasutamine ühes soodsa geograafilise asendiga ja looduslike eeldustega meie tähtsamate eksportartiklite (loomasaadused, mets, lina, kartul) tootmiseks jätavad meile loomuliku võistlusvõime tõstmiseks veel küllalt avarusi, et kindlustada enesele kohta päikese all. Pealegi moodustab meie osa nende saaduste kogu maailma eksportkaubanduses kaunis tühise täppe, pole seepärast alust kartuseks, et maailma eksportkaubanduse kokkutõmbumine — kui sellest saaks juttu olla — peaks nimelt meile saama paratamatult hukatuslikuks; näiteks või, üks tähtsamaid eksportartikleid, mis esineb meie üldeksporti väärtuses 20—25 protsendiga, moodustab ülemaailmalises võiekspordis vaevalt 2%. Peame vaid endi eest kindlalt seisma, evima usku endasse ja tunnustama meie võistlusvõime väljaarendamise tähtsaks rahvuslikuks ülesandeks, olles valmis selleks kandma ka hädavajalikku ainelist ohvrit. Peame kasutama samu kunstlikke võistlusvahendeid, mida kasutavad teised, kuigi need on ajutised, et vahepeal oma loomulikku võistlusvõimet välja arendada. Kunstliku eksporttoodangu toetamisega peab aga tingimata kaasas käima meie põllumajanduse sisemiste loovate jõudude pidev ja järjekindel väljaarendamine, tootja aktiveerimine selles suunas ja talle tarviliste ajakohaste ratsionaalsete tootmisvahendite kätteandmine, — see on rahvuslikult seisukohalt ainuke õige ja terve tee. Siin peab tootmist ergutav ja toetav agraarpoliitika käsikäes töötama agronoomilist teadust loova ja vastava aparadi kaudu tegelesse rakendava rahvusliku mõttega. Vastasel korral jääks agraarpoliitiline toetus nagu mingiks hoolekandeliseks abiks, mis ainult demoraliseeriks tootjat.

Kunstliku toetamise peateguriks agraarpoliitikas on hinna poliitika, kõige võimsam tootmise suundamise vahend kunstlikult kitsendatud kaubanduse oludes. See vahend nõuab küll kõige delikaatsemat rakendust, kõige peenemat doseerimist, et olevaid rahvuslikke ressursse piisaks võimalikult kauemaks ning et tootmist sellega suunataks õieti, nimelt selliselt, et see ergutaks ja arendaks tootmis- ja võistlusvõimet,

mitte aga ei kujuneks ega ei tunduks mingi paiukina või poliitilises võitluses võidetud sõjasaagina. Ainult selline õige, tootmise ratsionaliseerimisele sundiv hinnapoliitika on rahvuslik reaalne enesekaitserelv, tootja kasvataja ja maaviljase arendaja rahvuslikuks kandejõuks.

Õigelt kalkuleeritud hinnapoliitikaga hoiame, nagu öeldud, meie toiduteraviljakasvatuse neis piirides, mis on vajalik oma rahva tarvituse pidevaks rahuldamiseks, sealjuures virgutades põllumeest ratsionaliseerima tootmist kõrgemate saakide ja madalama omahinna saavutamise suunas. Samuti õige hinnapoliitikaga hindu kindlustades säilitatakse põllumehe huvi ja pingutused looduslikult kõige enam õigustatud eksportartiklite tootmise vastu, ühtlasi hinna mõõduka taseme kindlustamisega ja sellega kaasaskäivate agrikultuuriliste arendamisvahenditega (uurimine ja konsultatsioon, ühistöö organiseerimine, kvaliteedi kontroll ja kvaliteedi järgi hinna maksmine, võistlejate auhindamine, ratsionaalsete ja tööd mehhaniseerivate tootmisvahendite soetamise toetamine jt.) järjekindlalt tõstes loomulikku võistlusvõimet, sisse töötades turgusid ja ratsionaliseerides kaubandust parema ja kindlama hinna saamiseks. See on maailmamajanduse oludest ja meie suhteliselt algelisemast arenguastmest dikteeritud tee.

Tootmisalad, kus see tee on käidav, kus meil on soodsad väljavaated välisturgudel täie võistlusvõime saavutamiseks, on juba tegeluses fikseerunud. Siin on esijoones piima- ja metsasaadused, samuti teised loomasaadused (kanamunad, sead), seemnekartul, lina, loodetavasti ka heinaseeme, — millede kõigi tootmine on meil looduslikult suhteliselt enam soodustatud ja millede tootmis- kulude alandamiseks ja kvaliteedi parandamiseks meil on veel küllalt eeldusi, ja nimelt rohkem kui juba intensiivsuse ja ratsionaliseerimise kõrgematele astmetele jõudnud võistle- vates maades. Ka mõnede aiasaaduste tootmise laiendamiseks on meil veel avarusi nii siseturul kui ka teatud välisturgudel. Sõnaga, meil tohiks olla küllalt põhjendatud optimis- mi, millele rajada edaspidine ratsionaalselt organiseeritud töö, kõigi koondatud jõudude töö, — et oleval Eesti kultuur- pinnal luua rohkem väärtusi eesti rahvale; optimismi usus, et riiklik ja rahvuslik mõte kannab hoolt, et meil kõik selleks tehakse, kõik jõud, kõige võimelisemad tööjõud õigetel kohtadel ja kõige ratsionaalsema tootmislahin- gu korralduse juures tööle rakendatakse selleks, et maavilja-

kus ja võistlusvõime ühiskonna toetuse varjul kiiremalt tõuseksid, nagu seda tõesti võimaldavad eelmainitud eeldused.

Käsitades eespool maaviljakuse tõstmist ning puudütades mööda minnes ka aeda ja metsa tulunduslikult seisukohalt, võiks siinsamas vahemärkusena rõhutada nende osas või nende puhul veel kaasaskäivat rahvusliku kasvatuse külge, mis nõuab neile omalt poolt kaugemale nägeva rahvusliku agraarpoliitika tähelepanu. Mets ja viljapuu on nagu talu ja maa ise objektideks, milledes suguvõsa töö antakse põlvest põlve edasi. Üks põlv kasvatab ja kogub siin vara mitte üksi endale, vaid ka järeltulevale põlvele. Uleelatava murdeajastu kindlustuse tunne, mis halvab töötahet ja vististi ka lasterohke perekonna soetamise tungi, ei hooli paraku kuigi palju põlises varast. Ta kihutab mõndki tänapäeva omanikku lagastama talu, kurnama põldu, hülgame aeglaselt tasuvate põhiparanduste ettevõtmist ja ajakohaste majapidamishoonete ehitamist. Sellised nähtused on halvad tunnused ja nende rohkenemine oleks rahvale pahaendeline. Just rahvuslik agraarpoliitika peab olema nende suhtes valvel. Kus aga ehitatakse korralikke karjalautu, kaunistatakse koduümbrust, teostatakse maade kulukaid põhiparandusi, kus hoitakse metsa, külvatakse-istutatakse uut juurde, kus rajatakse viljapuuaeda, — seal on talus tõeline talupoja-hingeline põllumees, kelle meel on kindel, tunne terve, kes vaatab julgelt tulevikku, teadmises, et temaga maailm ega tema talu ei lõpe, et tema sugu või järeltulija viib tema tööd edasi ja tema töövaev jääb oma perre ning sugukonnasse. Selline mees on Eesti riigi tugevamaid kandjaid ja eesti rahva ustav sõdur võitluses oma rahva tuleviku eest. Rahvuslik agraarpoliitika teeb seepärast ülimalt targasti, kui maaviljakuse ja võistlusvõime tõstmist soodustades ühtlasi sihikindlalt kasvatab ja soodustab neid tunge eesti põllumehes, mis teda seovad põlisesega. Ka nõrgad tungid kasvatatakse inimeses selliselt ajajooksul võimsateks. Talumetsade ja viljapuuaedade asutamise ja maaparanduse ning kodukaunistamise propaganda aitavad selleks kindlasti kaasa, nagu järgnevas teiselt seisukohalt käsitletav uudismaade üleshariminegi, millega laiendatakse ja süvendatakse sugukonna põlise talu kultuurpinda.

2 Eriline rühm agraarpoliitilisi rahvuslikke ülesandeid haarab nimelt meie seni kasutamata ja puudulikult kasutatud maade tõmbamist tootmisprotsessi ja uute eesti põlluharijate

tööväljaks ning eluasemeks. See on sisekolonisatsioon laiemas mõttes, — maade asustamine ja seni ilma kultuurita kasutatud talude soostunud ülesharimata maade kultuurpindadeks muutmine. Säärasest maast praegu meil veel puudust ei ole. Kuigi selle kultuuri alla võtmine nõuab suurt tööd ja kulu, on see töö rahvuslikult suure tähtsusega. Nagu meie maaviljakuse rakendamise suhteliselt veel madalas astmes, mis annab veel tunduvalt tõsta, niisama ülesharimata ja asustamata maa rohkuses on eesti rahva tulevikule suuri soodustusi eluruumi laheduse mõttes. Seesama tõik vee-retab eestlasele ka suuri kohustusi selle maa ülesharimisel, oma rahva käes hoidmisel ja oma rahvaga täitmisel. See ei ole kuigi kerge ülesanne, seda jätkub inimpõlvedele. Iseenesest ei tarvitseks see meile teha erilist muret, kui kõigi meie maatahtjate soovid oleksid juba rahuldatud ja kui mitte mõned võõrad meid kadedusega ei vaatleks ega osutaks pahatihti meie asustamiskõlblikule maale, „ruumile ilma rahvata“, või kui mõned kirjamehed lausa välja kuulutavad, et nende rahva elamisõigus olevat kõrgeim õigus, mis ei tunnusta ühtki muud õigust enda kõrval. Me ei tohi end lasta heidutada selliseist brutaalseist õigusetunnistustest, peame tegema julgelt oma tööd ja kaitsma oma pinda. Arg aetakse ilma pauguta võssa, — võidakse ju ehk arvestada ka seda.

Võõrad pretensioonid manitsevad meid igatahes hoogsamale tööle oma seisvate maavarude rakendamisel. Mitte tühja paatosega, vaid organiseeritud jõuga jätkame oma tööd, tunnustades seniseid puudusi ja vältides neid tulevikus. Kui meil on varem räägitud julgustavalt uhkustades „terve maakonna juurdeküundmisest omariikluse aastatel“, siis ei tohi sellest teha ekslikke ega meie töö südidust halvavaid järeldusi meie sisekolonisatsiooni tõelise tempo suhtes. Sest suuremalt jaolt moodustasid selle „juurdeküntud uue maakonna“ sõja-aastail ajutiselt söötijäänud vanad, peamiselt mõisade põllud, mis polnud meie statistiliste arvestuste algaastail vilja all ega nõudnud pärast palju rohkem tööd kui iga-aastane ristikheinasöödi künd. Nii lihtsaks ja kergeks meie oma sisekolonisatsiooni ülesandeid muidugi teha ei tohi.

Tõeline uute maakondade juurdeküundmine äsja alles algas, ja seda nimelt pärast tehtud suuri eeltöid. Meil on üle kahe miljoni ha kasutamata või puudulikult kasutatud maad, millest umbes kolmandik on hõlpsamini ka juba praeguses majanduslikus olustikus kultiveeritav. Suurte soode-

rabade massiivid jäägu tulevastele põlvedele. Kultiveerimist on takistanud enamikus liigvesi ja maade asend lahus tükides, osalt ka agrotehniliste kogemuste ja ainelise jõu puudus. Kuid ülesharimis- ja asustamistöid ongi nüüd juba päris rohkesti tehtud, eriti viimaseil aastail. Viimaste aastate asustustöö on toonud juba ligi pooltuhat uut talu aastas juurde, ning talude uudismaade harimise aktsioon mõne aastaga kümneid tuhandeid ha uut kultuurmaad. Veel enam mainimisväärt praegu on aga sisekolonisatsiooni eelduste loomise tööd. Nimelt on kaevatud riigi poolt ja riikliku toetusega umbes kolm ja pool tuhat kilomeetrit magistraalkraave ja veeära-voolu-kanaleid ning süvendatud-õgvendatud jõgesid. Sellega on loodud eeldused umbes 400 000 ha maa kuivendamiseks ja ülesharimiseks. Uue Maakorralduse seadusega antakse soodsad võimalused 30—40 tuhandele talule nende maade kruntimiseks, teedega ja peakraavidega varustamiseks ning intensiivsema harimise alla võtmiseks. Siin on eeldused tõeliseks suureks kavakindlaks sisekolonisatsiooniks, mis annab kümneile tuhandele Eesti kodanikele eluaset, tööd ja uut leiba või võimaldab nendel maadel toodangut tõstes jõukust juurde võita. Ainult töökätest on tulnud maal puudus ilmsiks, ja ikka tõsisemaks on saanud ka seepärast rahva juurdekasvu küsimus.

Suuri kulusid ja tööd nõudva sisekolonisatsiooni puhul küsitakse küll sageli kaheldes — kas tasub? Tasuvust saab hinnata mitmeti. Kui talu oma soostunud ja lepistunud ääremaid kuivendab ja üles harib, oma puudulikult söödetud ja seepärast kahjuga töötavale karjale uut lämmastikurikast söödapindala juurde võidab, oma põua all kannatavale ja lämmastikuvaesele põllule madalat põuakindlat maad juurde künnab, — siis on selle töö tasuvus väljaspool kahtlust. Kui aga rajatakse uut talu kannustikule või soole, siis vaevalt tasub eraettevõtjal paigutada sinna oma kapitali. See ettevõtte rahaliselt ei tasuks. Kuid meie teemaks on seekord rahvuslik agraarpoliitika, mis hoolitseb eesti rahva tuleviku kindlustamise eest, ja sellel on oma erilised tasuvuse mõõdupuud, mis mitmeti lähenevad riigikaitse tasuvuse omadele. Kaalul on rahva elu küsimus. Kus aga on kaalul elu, seal ei kalkuleerita rahalist tasuvust, sest elu on kõrgeim väärtus. Rahvaste elus ilmneb paljugi majanduslikult näiliselt ebatasuvaid, kuid kui mingi tööga luuakse rahvale ja tulevikule põliseid ainelisi või vaimseid väärtusi või kaitset, siis tänapäeva tasuvust ei küsita. Võiksimme ütelda ka, et sellised varad, nagu

uus looduselt võidetud, seni kasutult seisnud maa, on nii pika püsiga, praktiliselt igavesed, et neid ei ole vaja amortiseerida, need kannavad protsenti nii lõpmata kaua, et protsendi kõrgus võib-olla tõesti peaaegu võrdne nulliga. Kelle küllusest, kelle viletsusest — kuid rahvad on ehitanud ajaloo kestes uhkeid linnu, monumentaalseid ehitisi, katedraale, magistraate, lossepaleesid, imosantseid sildu, mis on jäänud neile rahvastele uhkuseks ja auks, nende ühendavaks jõuks sajandeiks. Mee- nutatagu ka uuemast ajast, näiteks Pontiini soode melioreeri- mise tähtsust Itaalia või Dnjeprostri oma Nõukogude Liidu rahvaste enesetunde hoidmisel või tõstmisel. Võiks isegi kü- sida, kas üksi enesetunde tõstmiseks või uhkuseks: kalkulee- rigu mõni kaine majandusmees, kas näiteks Notre-Dame'i ka- tedraal sajandite kestel ei ole Pariisile vahest rohkem sisse toonud franke, naelu ja dollareid kui mõni suur autotehas...

Kui meie oma ülejääkidest ja piskust näpistame natuke uue leibaandva kultuurpindala juurdeloomiseks, siis seegi jääb eesti rahvale põliseks, nüüd mahutatud kapital kannab siin protsente aastasadu. Nii on teinud Taani juba poolsada aastat tagasi oma kehva, vesise või liivase pinna viljakandvaks, ja nüüd imestame me selle rahva jõukust ja otsime sealt ees- kujusid; kuigi Taanil olid tollal soodsamad konjunktuurilised eeldused selle töö kiireks teostamiseks, siis ometigi on teatud eeldusi praegu ka meil. Pealegi ei mahuta meie põllumees oma tööd ja tööga kogutud kapitali maasse mitte prot- s e n t e k a n d m a, vaid leiba, kindlat kodu ja peavarju ning vaba, inimväärset elamist teenima. Niisama ka eesti rahvas. Lisaks muule, nagu öeldud, on osa sisekolonisatsioonitöid ka eramajanduslikult otsekohe rahaliselt tasuv, kuigi mitte äri- kapitali mõõdupuuga vaagides. Seda arvestab muuseas praegu riik, makstes preemiaid uudismaid ülesharivatele talunikele: siit loodetakse saada ennekõike karjale kindlamini ja rohkem paremat ja odavamat sööta, senisele lisaks, mis alandab lõpuks meie karjasaaduste tootmiskulu ja tõstab meie võistlusvõimet, aidates vabastada ükskord ka riiki juurdemaksude teostami- sest karjasaadusile.

Muidugi, kõigil sisekolonisatsiooni-töödel peavad olema oma kalkulatatsioonid, et oleva piiratud ainelise jõuga saavutada tõhusamat ja võimalikult rohkemale rahvahulgale. Mida, kus, kunas, millises järjestuses ja kuidas ratsionaalselt teostada, — need on kõik juba sisekolonisatsiooni tehnilised ja korraldus- likud küsimused, mis peavad alati olema lahendamisel maksii-

maalse efektiivsuse saavutamiseks. Nii ongi hiljuti otsustatud tööd uudismaa asunduste loomisel ajutiselt tagasi tõmmata, kuna praegu meie raha- ja rahva-piskut tuleb juhtida mujale suurema momendi-efekti saavutamiseks. Kuid ei ole sellega asundustegevus ajalukku läinud. Esimesed asunikud peavad seniks oma elu ja tööga tõestama, kas neile pandud lootused täituvad, kas praeguse põlve kerget elu otsival inimesel on veel seda töötahet, vastupanu ja vitaalsust, kui on olnud varemil põlvedel, kes on saatnud tuhandeid metsadesse ja kaugele võõrsile endile võrratult raskemates oludes uut kodu ja leivamaad looma. Senised tunnused lasevad oletada, et lootused täituvad.

Sisekolonisatsiooni küsimuse kõrval seisab rahvuslikus agrarpoliitikas, nagu mainitud, ka rahvuslust häiriva võõra o h u küsimus, mis eriti väikerahva juures, liiati meie asendis ja meie ajaloo taustal on alati vägagi terav ja tähtis. Ollakse valvel ja mures, et eestlaste maa ei libiseks võõraisse kätte ning et eesti rahva tööga maast kasvatatud kapital ei valguks võõra teenistusse. Pealegi, kus mõned võõraste võsud on olnud küllalt ülbed oma agressiivseid isusid ja plaane vahetevahel meieni ulatava avalikkuse ette tooma. Eestlasel ei oleks tõesti midagi karta, kui võistlus meie pinnal toimuks me e s m e h e v a s t u. Eesti talupoja töökus, sitkus ja visadus, tema kiindumus oma maa-eraomandisse on küllalt tuntud ja tõestatud nii omal maal kui ka endise Vene lagendikel kuni Siberini ja Kaukasuseni välja. Kuid kui võõrad peaksid tulema võõra võimuga ja asunduskapitaliga ja meie omariiklusele vaenlike tagamõtetega, lootusega, et mõõk või mürkgaas tulevad järele, siis peame olema teraselt valvel ja liituma enesekaitseks. Eesti taluniku individuaalsele võistlusvõimele peab siis toeks olema meie riiklik seadusandlus. Ja meil peab olema siis ka jõudu sellist seadusandlust kaitsta. Esialgu aga loodame, et meil on tegemist vaid üksikute tasakaalutute äärmuslaste unistustega ja hooplemisega, millel ei ole ühegi võõra riikliku võimu volitust ega tuge seljataga. Kondotjeerid üksi on aga ohtlikud vaid segastel aegadel ja oludes. Neid pole vaja peljata. Küll aga on vaja meile kindlustada võõraste riikide lojaalsust, ja seda ka meie endi hoiakuga oma kodus.

Eesti mõõduandev rahvuslus on teoga näidanud oma tolerantust, temas ei ole ega tohi olla šovinismi. Ta sallib ja austab oma kõrval iga muulast tubli põllumehe

ja kodanikuna, on valmis temalt õppima ja teda ka õpetama, valmis temaga ühiseks tööks liituma ühise Eesti rahvamajanduse, kodupinna ning põllukultuuri huvides. Kuid ainult senikauaks, kuni see töö teostub ausas võitluses ja koostöös, ilma rajataguste mõjutusteta, kunstliku poliitilise ülevõimu või võõra kolonisatsiooni ettevalmistuse püüdeita. Paraku on selliseid püüdeid nähtud, ja raske ajalugu on kasvatanud eestlase umbusklikuks. Seepärast oleme valvel ja ärritume teinekord vahest ka rohkem, kui selleks on tõelist põhjust. Seda mõistku siis ka teine pool, kui ta tunneb end süütuna, — ja taltsutagu vastutustundetuid kelkijaid ja avantüriste enda hulgas. Eesti rahvas tahab rahu kõigiga ning koostööd kõigi kaasmaalastega, kes seks valmisolekut avaldavad; ainult oma vabadust ja maad ei saa ta loovutada.

Kolmas rühm agraarpoliitilisi probleeme, mis väärivad rahvusluse tähelepanu, on sotsiaalpoliitilist laadi. Siia kuuluvad talundite suurus- ja valdusrühmituste ja maatööliste küsimused. Rahvamajanduses käsitletakse neid rahvamajanduse toodangu seisukohalt: mis on tulusam, kas suur- või väikemaapidamine, millised palgamaksmise viisid on tööliste tootluse tõstmiseks kohasemad jne. Rahvuslikust lähtekohast neid küsimusi arutelles esitatakse need teisiti ja kaalutakse, kuidas neid lahendada Eesti rahva ja riigi parema ning kindlama tuleviku huvides. Selleks peab kogu eesti maarahvas tundma end siin maal oma s kodus ja oma talu, oma kodu tundma tükikesena Eesti riigist ja maast. Teame, et maaeromand seob vähegi teadlikku inimest ikka kõige tugevamini oma riigiga. Seepärast tahame näha maal võimalikult rohkem eesti rahvast maaomanikena, kes on rahul siin oma elamisega ja tööga, kes leiavad, et nende kultuurinimesväärse äraelamise nõuete miinimum on siin rahuldatud või väljavaated selle rahuldamiseks on kindlad. Just seepärast, rääkimata rahvamajanduslikest põhjendustest, eelistame kindlasti väikemaapidamist, — millele on suurmaapidamise mõned majanduslikud paremused kättesaadavad ühistegevuse ja agroomilise nõuande ja tehnilise abi korralduse kaudu. Kuid meie ei saa minna ka talude liigse partselleerimiseni, kuna taotleme maal teadlikult kultuursema äraelamise võimaldamist, mis eeldab ka kõrgemat jõukustaset, mis pole meie oludes saavutatav liiga väikeses talus.

Ometi on meil olemas liiga väikesi talusid, neid on kümneid tuhandeid. Nende pidajad on tihti perekamad, kuid keh-

vad. Rahvusliku agraarpoliitika mureks peab olema ka nende elujõu ja jõukuse tõstmine. Praeguse keskmise maakasutamise intensiivsustaseme juures kõiki neid talusid pindala suurendamisega elujõulisteks muuta on tegelikult võimatu, maapuuduse tõttu. Jääb üle vaid nende sisemine korrastuslik evolutsioon, nagu seda on edendanud ja edendab Skandinaavia-riikide agraarpoliitika: osutada neile tehnilist abi ning juhtida neid töömahukamatele ja intensiivsematele tootmisaladele, mis rohkemat inimtööjõudu rakendades annavad väiksemalt pindalalt suuremat toodangut, nagu linnukasvatus, mesindus, aiandus, väkeloomapidamine, rääkimata kõrvaltööst ja käsitööst. See tee, kuigi pikaldane, on käidav, nõuab aga agraarpoliitikalt erikulutusi, järk-järgulise rakendamise puhul aga mitte eriti suuri.

Väikekohapidajaile kaunis lähedal tasemel asub ka enamik meie kalurkonda, kes meil enamikus ühe jalaga asub maal ja kellele meri suudaks ka rohkem anda kui seni. Algatatud vahendeid nende elatusstandardi tõstmiseks ja elukutsetöös kindlustamiseks tuleb hoogsamalt jätkata, leides selleks senisest tõhusamaid vahendeid, mis ei ole meile kättesaamatud.

Maatöölise kasvav puudus sunnib ise talusid nende olukorda järjest parandama, eriti korterite ja palga osas, mis on aga normaalselt teostatav ainult käsikäes talukäitise tasuvuse tõusuga ja rahaliste läbikäikude suurenemisega, sest ainult see võimaldab maksta töölisel kõrgemat tasu. Kindlustamisega õnnetusjuhtumite vastu ja töölikorterite ehitamise soodustamisega saab siin ka riiklik agraarpoliitika kaasa aidata. Töö ratsionaliseerimine ja mehhaniseerimine omalt poolt peavad mõjuma ka töölisel olukorra parandamisele, sest sel teel suudetakse sama tööjõu kulutusega ja vähema füüsilise pingutusega rohkem toota, seega ka kõrgemat tasu saada, nagu seda näeme Skandinaavias.

Sotsiaalset laadi küsimustes on eriti oluline rahvusliku ühtekuuluvuse vaimu ja mõtlemise mõjulepääs agraarpoliitikas, sest kihitused maal kajastuvad paratamatult ka poliitilises võitluses, mis teravustesse minnes lõhestab maarahvast ja juhivad teid üksiku kihi elujärje parandamiseks üksteise arvel. Mida sirgjoonelisemaks ja kitsamaks kujuneb kihtide poliitilise võitluse mõte, seda enam kaotab see rahvuslikku ilmet, olles parajal juhtumil, rahvaste ajaloo katsumisaegadel valmis oma kitsale püüdele ohvriks

tooma laia rahvusliku huvi; ja seda mitte üksi rahva proletaarlikus osas. Rahvuslik mõte peab seepärast vastolusid pehmenema, taotelles sotsiaalse õigluse ja tasakaalu säilitamist, eesti rahva ühtehoidmist välise võistluse edu ja endaalalhoiu ning kultuuri arengu huvides. Mõnedelt isiklikelt ja kutsealastelt huvipositatsioonidelt tuleb väikerahval paratamatult taganeda kõigi, kogu rahva ühistes huvides. Tugevamalt poolelt nõutagu järeleandlikumat hoiakut, nõrgemalt liigsest ägestumisest hoidumist. Mõlemapoolne hea tahe leiab käidava kesktee, — kui riikliku või rahvusliku mõtte kandja oskab olla vastuvõetavaks autoriteetseks arbitriks, kes suudab mõista mõlemat poolt. Sinna poole igatahes püüdku rahvuslus.

Lõpuks puudutame eesti põllumehe vaimsuse küsimust, mida tavaline konventsionaalne agrarpoliitika vähe arvestab. Eesti rahvuslus aga peaks nõudma, et Eesti agrarpoliitika seda arvestaks. Ei piisa ka ainuüksi sellest, et hoolitsetakse põllumehe kutsehariduse eest. See viimane on ju tingimata vajalik, sest kõik muutused talundi korras ja tootmise suundades ning tehnikas toimuvad põllumehe isiku kaudu, seega siis ka põllumajanduse põhiülesannete lahendamine — selle ratsionaliseerimine tootmis- ja võistlusvõime väljaarendamises. Kuid peale selle on põllumees ka Eesti riigi kodanik ja suures enamikus eestlane. Tema vaimsus kujuneb maal, tema talus ja kodus, tema kutsetöö juures ning selle mõjul, sest maa kasvatab teda nendega kokku raskelt lahutatavaks tervikuks. (Eespool oligi juhuseks seda mainida seoses mõne eriküsimusega.) Igal agrarpoliitilisel mõjutusel, mis on suunatud tootmisele, on oma kõrvalmõjud ka põllumehe vaimsuse kujunemisele. Rahvusluse huvides on, et kõik need mõjutused toimuksid selle vaimsuse rahvusliku tervenemise ja karastamise, mitte aga vastupidises suunas, nagu seda mõnikord on juba juhtunud. Kõik see agrarpoliitikas, mis kasvatab põllumehes algatusvõimet, isetegevust, ühistunnet ja sotsiaalse õigluse tunnet, mis tõrjub temast hooldatava-abistatava loidust või kihi-võitleja hoolimatust, mis kasvatab temas usku endasse, oma töösse ja oma riigisse, mis arendab temas tervet enesekriitikat ja vastutus-tunnet, mis süvendab elavat, temale põlisena tunduvat sidet ja armastust kodu ja maa vastu, — kõik see arendab eesti põllumehes võimelist ajakohast tootjat ja tublit, veendunud eesti kodanikku ja rahvuslast. Kogu agrarpoliitiliste mõju-

tuste süsteem peab olema selliselt läbi mõeldud, et ta ei halvaks neid väärtuslikke vaimseid ja hingelise omadusi. Kihierakondade võimutsemise ajal Vabariigi esimesel aastakümnel igatahes sellele rõhku ei pandud, kuid loodetavasti ei saanud tolle võrdlemisi lühikese ajaga halvad mõjutused sügavale juurduda. Poliitilise olukorra suurem stabiilsus võimaldab rahva kasvatamist, kasvatamist muidugi mitte paljalt jutlustamisega ja manitsustega, vaid hästivalitud kaudsete mõjutustega ja organisatsioonide loomisega ning muuhulgas tähtsal määral ka läbimõeldud, rahvuslikult mõtestatud agraripoliitikaga.

Kus aga kasvatuse mõju saab olla otsesem, palju ulatuslikum ja sügavam, see on maanoorsugu. Juba maaalgkool peab siin panema põhja, eriti õpetuse ja kasvatustöö lähendamisega maaelule, milleks õpetajaskond ise peab asuma sellega tihedamasse kontakti ja milleks tuleb revideerimisele võtta koolide kavad ja raamatud ning õppevahendid. See teema on olnud maa vajadusi tundjail juba liiga kaua kõneaineks, et siin sisulise reformiga enam viivitataks. Nüüdsed riigijuhid ongi selleks juba kindlaid lubadusi andnud ja hakanud tegema vastavaid korraldusi. Jääks soovida, et neil oleks seks õnnelik käsi.

Järgmine aste on põllumajanduslike kutsekoolide kõrval maanoorsoo organiseerimine aktiivseks ettevalmistustööks kutsele ja kultuuriliseks enesearendamiseks, koos põllumehe terve vaimseuse loetletud omaduste kasvatamisega endis. Selleks organiseerimistööks on pind küps ja soodus, tehtagu aga seda tööd puhta süüme ja tahtega õiges suunas, ilma igasuguseid kõrvalisi sihte taotlemata: noorsoo kasvatuse eest ollakse vastutav eesti rahva ja ajaloo ees.

Vaimselt tugeva, terve, nüüdisaja kutse kõrgusel seisva põllumeeste ja perenaiste uue põlve kasvatus on igatahes esmajärgulise tähtsusega ülesanne, mille täitmisel ükski kulu ei tohiks tunduda liiga suurena. Ja üldse, et juba kogu edu põllumajanduses toimub põllumehe isiku kaudu, siis on eesti põllumehe töövõime ja terve vaimseuse alalhoidmine ning kasvatamine ka Eesti rahvusliku agraripoliitika suuremaid ja ühtlasi ka raskemaid ülesandeid. Sedamööda, kuidas selle lähendamine nihkub, saabuvad reaalsed tulemused ka meie maaviljakuse ja võistlusvõime tõususe.

*

Kuidas pääsevad mõjule rahvusluse taotlused agraarpoliitikas? Muidugi ainult rahva poliitilise mõtte mõjutamise kaudu. Rahvuslus toob poliitilisse mõtlemisse, kui nii tohib väljendada, üldisemaid või objektiivsemaid lähteid. Agraarpoliitikas on temale põllumajandus objektiks rahva parema tuleviku kindlustamisel, juurde arvatud ka põllumees ise. Põllumehe oma poliitiline mõte võtab aga agraarpoliitikat paratamatult subjektiivselt, oma eramajanduslikest huvidest lähtudes. Võistluse tuhinas või taktikas võidakse minna välja võimalikult suurema maksimumi taotlemisele ükskõik kelle arvel, või jälle nagu oli mõne aasta eest, suundutakse sise-
misele killustumisele ja vaenule, mis ilmselt nõrgestab meid välises võistluses. Rahvusliku mõtte ülesanne on siduda põllumehe subjektiivseid lähteid rahvusluse objektiivsega, üldisega. Peab leidma teid rahvuslikule ühistundele kõigi kihtide ja isiksuste ühiste tuleviku huvide kaitseks, ja see ühistunne peab küündima ka majandusaladele. Mõjule pääsemiseks peab rahvuslik mõte aga tahestahmata mõistma ja arvestama ka põllumehe põhjendatud subjektiivseid lähtekohti — ainult nii leiab ta kajastust, tuge ja reaalselt alust oma konstruktsioonidele ja püüetele. Teiselt poolt peab olema just rahvuslik mõte see sobitaja ja vahekohtunik, kes aitab teha mõistetavaks ka teistele ühiskondlikele vooludele ja huvirühmadele maa õigustatud subjektiivsed seisukohad, et saavutada lõpuks oma üldrahvuslikult objektiivse kõikehaarava mõtte kohast õiget kompromissi. Ainult elu reaalsusel ehitades, selle vastolusid lahendades ja lepitades, kõigepealt aga seda elu hästi tundes suudab rahvuslus mõjutada ja edasi viia, anda õiget suunda — muude tähtsate poliitika valdkondade hulgas ka agraarpoliitikale.

Needsamad põhimõttelised lähtekohad sunnivad mõistma rahvuslikku agraarpoliitikat Eesti vähemusrahvuste suhtes sallivana, õiglasena, — eesti rahvast kaitsvana, mitte teisi rahvusi kahjustavana. Iga kaine aruka, kaugelenägeliku poliitiku soov on, et kõik, kes siia on jäänud Eesti maad harima, jätkaksid seda vastastikuselt arusaamises ja leplikus koostöös alati. Ainult meie suhtes kahtlaste kavatsustega väljasttulijate vastu oleme meie ettevaatlikud ja valmis enda kaitseks kõigest jõust vastu panema. Nii mõistetakse rahvuslikku agraarpoliitikat.

Agraarpoliitika ühiskondlik-kultuurilisi saavutusi ja probleeme.

Agraarpoliitika on etendanud Eesti omariikluse kahekümneaastases ajaloo erakordselt tähtsat osa, ulatudes oma taotlustega ja tulemustega kaugele üle põllumajanduse kui rahvamajandusharu arengu suunamise kitsamate raamide ühiskonnaelu korraldamise ja rahvakultuuri valdkonda. Kuigi ehk edaspidise agraarpoliitika taotlused peaksid olema piiratud, ometigi rajamisaastate omad koos nende tulemustega jätvavad kustutamata märgi ka meie maa tulevasele ajaloole ja määravad ette mõnedki tähtsad ülesanded pikale reale tulevastele aastatele. Uhed neist on kalkuleeritavad ja selgematesse või üldjoonelisematesse kavadesse (agraarkava) valatavad — need on agraarpoliitika majanduslikud taotlused. Teisi aga, samuti majanduslike mõjutuste kajastusi ning nägematuud järeelmõjusid maa ühiskonna ja kultuuri elus on hoopis raskem täpsemalt ette näha. Need rahva elus ülitähtsad agraarpoliitika võimalikud kaudsed tulemused moodustavad sõna otseses mõttes agraarpoliitika probleemistikku. Võime seada sihte ja teha oletusi, kuid alles elunähtuste kestev jälgimine ja analüüsimine annab kunagi hiljem õiged vastused, kas oletused on osutunud õigeiks. Sest elu tegurite kompleks, millesse satuvad sellelaadsed majandus- ning sotsiaalpoliitilised mõjutused, on liialt keerukas, samuti kui nende kaudu mõjutatav inimese ja rahva psüüh.

Eesti omariikluse sünniloos on iseloomulik, et see ei teostunud mitte üksipäini poliitilise sündmusena, meie rahva suveräänsuse jaluleseadmisenä, nagu Soome lahkumine Venest, vaid et siin juba kaua enne vabadusvõitluse algust oli selge ja võitluse käigus sai otse paratamatuks, et ühtede-samade sünnivaludega tulevad ilmale Eesti riik ja ü m b e r k o r r a l

dus rahvastiku sotsiaalses struktuuris. Vabadusvõitlus ja omariiklus pidid raiuma läbi selle sotsiaalse umbsõlme, pidid lahendama selle valutavalt terava pinge, mis oli meie maad ja rahvast vaevanud sajandeid ja ähvardas nüüd meid kas enamluses või hertsogiriigis lõplikult hukata, — meie maa valitsemise ja maaküsimuse umbsõlme. Meie maad valitsenud maa-aadli juhtiva enamiku kitsalt omakasupüüdlik ja juba aastakümneid ilmselt lühinägelikuks osutunud poliitika oli jooksnud lõplikult liivale. Surmahirmus viskles ta nüüd siia ja sinna, pakkus vabatahtlikult isegi suure osa oma mõisamaid võõra riigi kolonisationsiooni-alaks. Kuid ei leidunud lähedal enam ühtki keisrikoda, kellele oma ammuiganenud feodaalsete eesõiguste ja maa juhtiva võimu säilitamise hinnaga meie maad maha kaubelda, nagu seda on juhtunud meie ajaloos varemgi hävitavate sõdade ja katkude saatel. Vene revolutsioon ja võidutsev enamlus seadsid nüüd aadli seina äärde ja oleks seadnud koos temaga sinna ka eesti rahva kandva osa, poleks viimane osanud teda õigel ajal endast lahti raputada. See toimuski Eesti agrarpoliitika suurima aktsioonina — *M a a s e a d u s e g a*, mille ajaloo-loogilist radikaalsust aitas suurendada viimasel hetkel landesväär ise. Seisuste ja nende eesõiguste kaotamine Põhiseadusega üksi poleks suutnud umbsõlme lahendada, poleks võimaldanud ka meie osavatel väejuhtidel viia Vabadussõda võiduka lõpuni.

Maareform on nüüd teostatud. Mõisa- ja mõne teise eriliigi maade võõrandamisest moodustatud 2309375 ha (52,4% Eesti pindalast) maafondist, millest ca 1070000 ha põllumajanduslikku maad, on loodud ümmarguselt 56000 talu uutele peremeestele, korraldatud 25000 rendikohta ja varustatud juurdelõigetega 13500 väikekohta. Sellega on suurmaapidamine meil peaaegu täiesti asendatud väikemaapidamisega. Maareformi ajaloolises paratamatuses, õiguslikus küljes kui ka rahvamajanduslikes tulemusis ei ole meil mingit kahtlust¹⁾. Ka on tasuvahekorrad endiste valdajatega lõplikult lahendatud leppe teel. Üksikasjus ootab meie maareformi teostamine ja selle tulemuste analüüs küll veel suuremat ja põhjalikumat monograafilist uurimust, milline ülesanne jääb

¹⁾ Vt. lähemalt eriti kahes tähtsas töös: Prof. Jüri Uluots, *Grundzüge der Agrargeschichte Estlands*, Tartu, 1935, ja agr. Th. Pool, *Maauendus Eestis ja selle tulemusi*, Tallinn, 1936.

eelolevaile aastaile, samuti nagu selle reformi lõplike majanduslike tulemuste kujunemine.

Kus aga meie niipea lõpptulemusi ei näe ja kus seisab ees veel terve rida küsimusi ning ülesandeid lahendamiseks, see on maa reformi ühiskondlike tulemuste ala. Mõisamoonakas ja mõisarentnik ning maatameeste suurem mass on meie ühiskondlikust kihistusest äkki kadunud. Kadunud on ka teravam maanälg, mis on paisanud varem aastakümnete jooksul sadu tuhandeid eestlasi, veerandi kuni kolmandiku meie rahvast mööda maailma taastumatult laiali, ja mis tollal on olnud maal üheks tähtsamaks kibeduse ja käärimiste allikaks. Kadunud on maa-aadel ja suuresti on kasvanud väikemaapidajate-kiht. Kõik see on maareformi tulemus, millena meie ühiskondlik kihistus on võtnud endisest sootuks erineva ilme. Milles on aga selle sotsiaalse ümberehituse sügavam tuum, kuidas see avaldub nüüd ja tulevikus meie inimese, riigi, ühiskonna ja kultuuri elus — kas sellele oskame juba nüüd vastata? Vastata nii, et see vastus ei oleks üld-sõnaline ja pinnaline? Nagu seda oleks väide, et meie oleme saanud täitsa demokraatlikuks ja sotsiaalselt ühtlaseks rahvaks, kus kihivahed on jäänud minimaalseks ning selle läbi ühiskondliku elu areng rahulikuks ja stabiilseks. Sellega oleks tõesti liiga vähe ja pealiskaudselt üteldud, — kui praegu üldse rohkem suudaksime väita. Momentaalne maaomandi hektaaride võrdsus ei tee veel inimesi ega kodanikke ühiskondlikult kaalult ja kultuurilt võrdseiks nagu võrdne hääleõiguski mitte; ega määra ka, kes ja kuidas rahvast juhib ning kellele see juhtija peab või saab tuge. Mida iga maa-hektaar ühele või teisele maavaldajale annab ja milleks see temale on, kui võrra on ta sellesse kiindunud ja sellest rahuldatud, mis oludes ja tingimustes on kujunenud ja kujuneb valdaja vaimsus ja elamise traditsioonid ning mille poole ja millise impulsiga ta püüab, kui võrra on ta teadlik ja vastuvõtlik maaga seotud ühiskondlike ideede suhtes, — kõik see on, mis igale maa-hektaarile annab ühiskondliku erikaalu vastavalt selle valdaja isiksusele. Isiksuse stabiilne ühiskondlik ilme aga ei saa kujuneda lühikeste aastatega, vaid põlvede vältel, eriti kui seda ei soodusta sihikindel ja mõjuv ühiskondlik kasvatus. Meie teame, millise ühiskondliku ilme evis sajandeid põlvest põlve meie maad ja rüütlimõisu valitsenud maa-aadel, teadlikult teistest kihtidest eraldatud ja ikka maast-madalast kindlaks kivilinenud aadlitraditsioonides üles kasvanud. Meie

tunneme enam-vähem ka nn. „vanapõllumeest“, endist pärandatud ostutalu iseteadlikku omanikku, peamiselt Lõuna-Eestist. Kuid ka temagi ilme on hakanud, kuigi visalt, uutes oludes muunduma. Mida aga võime ennustada „noorpõllumehest“, kelle päritolu ja vaimne ilme on kirju — talupoja poeg, rentnik, haritlane-sõdalane, mõisamoonakas, maatamees —, kelle maavalduse saamisluгу on meie ajaloos sootuks erakordne ja kelle talundi areng on toimunud eritingimustes ja soodustuses? Või mida endisest mõisarentnikust, kes on saanud nüüd sõltumatuks peremeheks? Kõik kokku oli meie maaharivate-pere sellega meie uue ajastu algul tõeliselt väga mitmepalgeline ja ühiskondlikult küllalt kirju kogu, millesse omariikluse esimesed kakskümmend aastat ei ole toonud veel kuigi palju selgust, isegi ühtlust mitte. Milline saab olla sellise alles heterogeense kogu ühiskondlik kaal ja ilme? Mitte igatahes see, mis homogeensel väikemaapidajate kihil mujal põlistes talupoegade maades, eriti Põhjamaades, kus see kaal on suur ja riigielus stabiliseeruvalt mõjuv.

Vaadakem meie valitsemist. Meie maad on pikki sajandeid hästi või halvasti valitsenud ja tema saatust juhtinud peamiselt maa-aadel, kes on näinud selles oma kutsumust ja kogu oma seisusliku korralduse ja kasvatuse sellekohaselt seadnud; ja tänu sellele ning maavaldusele on nii kaua suutnud võimul püsida. Nüüd on meie uut riiki juhtinud tema asemel see põlv riigi- ja sõjamehi ning haritlasi, kes olid tegevad omariikluse ettevalmistamisel ning loomisel ja kes end on kobamisi toetanud vaheldamisi kord ühele kord teisele kujunemisel olevale rahvakihile — töölistele, linnakodanikele, vanapõllumeestele, noorpõllumeestele, mitte kunagi aga enam aadli jäätmetele. Nende aastate jooksul oleme mitmeti edasi jõudnud, suhteliselt kõige vähem siiski ühiskondlikult, ja suurel määral just selle tõttu ei ole meie saavutanud normaalse arengu teel seda valitsemise stabiilsust, mida nii väga oleme vajanud. Siin on meie ees muude põhjuste hulgas ka maareformi paratamatu päraldis — ärgem sulgegem silmi selle ees, see ei teeks asja paremaks —, mis ootab korraldamist, kui meie soovime kiiremat paranemist ega taha jätta seda passiivselt väga pikaldaseks korraldamiseks ajaloole või isegi võõrastele mõjutustele. Ka stabiilsust ja kindlamat valitsemise korda taotlev uus Põhiseadus võib selleta jääda suurel määral vaid välise efekti juurde. Peame aga kiiremalt jõudma sisemise stabiilsuseni.

Kuigi meie kindlalt ja südamest soovime kõigi rahvakihtide liitumist ühiseks ja üksmeelseks omariikluse-mõtet kandvaks tervikuks, siis ometi ei ole meil küllalt reaalselt alust lootuseks, et selline võimalik spontaanne liitumine saaks püsida kunagi väga pikka aega või et see liitumine jääks alati küllalt tihedaks. Valitsevat riigimõtet on kandnud seni ikka rahva sotsiaalsed kihid ja seda igaüks oma sihtide või ideaalide kohaselt eriilmelisena, ja tooniandjaks on see, kes on tugevam, võimelisem oma tahet läbi viima. Ta võib küll ka koaleeruda oma jõu suurendamiseks teistega lühemaks või pikemaks ajaks, nagu tööliste-talupoegade koalitsioonid Põhja-maades, kuid võimalikke hõõrumisi arvestatakse sealgi, püüdes vastastikuste järeleandmistega koostöö kestust pikendada.

Stabiilsema aluse riigimõttele, eriti aga agraarriiges, on andnud ikka see sotsiaalne kiht, mis on seotud ja kantud maaraomandist. On raske kujutella, et selleks saaks edaspidigi olla mingi muu kui vaba talupoja, meie arvurikkaim ja stabiilseim rahvakiht, kes endale võib leida tarbekorral ja peabki leidma mõttekaaslasi ka mujalt ja kujundada endale ja riigile tarvilise juhtkonna. Kellele muule — peale haritlaskonna — meie olustikus ja värske ajaloo taustal on tema olemasolu ja tema varanduse alleshoidmise sõltuvus Eesti omariikluse püsimisest nii ilmne. Kui oleme selle mõtte teostamiseni jõudnud, selle maarahva ja haritlaskonna kindlaks veendumuseks kasvatanud, siis oleme lahendanud maareformist ja maa valitsemiselt aadli kõrvaldamisest tingitud tähtsama ühiskondliku ülesande; juba sellel baasil saab toimuda ka kindlam solidaarne koostöö teistegi kihtidega. Et me seda seni pole suutnud, kuigi vastavad püüded ei ole puudunud, see osutab ülesande raskusele. Ei piisa üksipäini maarahva poliitilisest liitumisest, mis on ikka pealiskaudne ja lõtv, kui sellel puuduvad sügavamad hingelised ja majanduslikud alused ning traditsiooniliseks kujunenud ühtekuuluvuse veendumus. Aeg ja sihikindel töötamine ning elus toimuv ühiskondlik kasvatus selles vaimus kannavad kord vilja.

On võimatu ennustada, millise ilme võtab kord see uus vaba talupoja kiht, milleks sulavad kokku vanapõllumees, rentnik ja noorpõllumees, kõik, ütleme, vähemalt ühehobusekoha valdajaist arvates. Vaevalt saab see ilme täiel määral vana- või noorpõllumehe oma, uus olustik muundab vana, viib seda uuele lähemale, kuid ka uus kistakse maa suges-

tiivse mõju tõttu vanale lähemale. Põllumajanduse ratsionaliseerimine ja mehhaniseerimine, põllumajanduslik ühistegevus, rahva- ja kutseharidus, põllumeeste kutsekorraldus, maaomavalitsus — kõik see on kogu põllumeeskonda enam-vähem ühtlaselt kaasa kiskuv tegurite-ajurite kompleks, mis ei jäta avaldamata seda kogu sisemiselt ühtlustavat mõju.

Huvi pakub sealjuures ka küsimus, mis saab endise aadli ülejäänud kännu võsudest? Ekslik oleks vaadata neile kui mingile *quantité négligeable*'ile meie maaühiskonnas, kuid on ülearune ka nende liigne kartus. See element, kelle hulgas on tuntud tublisid põllumehi ja kelle soontes ei puudu omajagu eesti verd, otsib veel kaua tasakaalu, tunneb saadud haavu ja haarab kinni igast õlekõrrest, milles näeb lootust endiste aegade tagasitulekuks. Ei taha siin niipea päriselt vaibuda seepärast mõnesugused meie omariikluse seisukohalt mitesallitavad ideed, mis sunnivad meid olema valvel ja tarvitama kaitsevahendeid. Kuid aeg ja rahu käsikäes töötavad meie kasuks, ja lõpuks ei ole mitte päris võimatu kaugemas tulevikus isegi selle elemendi kokkusulamine tulevase Eesti ühise talupojakihiga, ilma et ta oma rahvust tarvitseks kaotada või hüljata. Meile oleks igatahes selline mõistlikul alusel liitumine teretulnud. Elu ongi ju seal-teisal asjalike kontaktideni viinud, mis on olnud mõlemale poolele kasuks. Kuid ikkagi — need küsimused ei ole veel küpsed lähemaks kaalumiseks, veel vähem nende kohta ennustuste tegemiseks.

Kui meie varemate aastate agraarpoliitika rohkem süvendas kui silus lõhesid maa eri kihtide, eriti vana- ja noorpõllumeeste vahel, siis viimaste aastate agraarpoliitika on astunud rea samme, mis on kantud vastupidistest tendentsidest või annavad loodetavasti neile tendentsidele vastavaid tulemusi. Maa ühiskondlik ja seltskondlik töö ning ühistegevus, mis enne Maailmasõda olid kogu eesti talupoegkonda ühendavad ja ühise rindena jõudsalt edasiviivad, lõhenesid pärast maareformi teravalt vaenlikesse leeridesse, — nagu oleks jäänud vana vaen talu- ja mõisamaa vahel püsima, olenemata sellest, kes on nende õiguslikuks peremeheks. Kuid uuem seadusandlus töötab tuua siin muutusi. Põllutöökoja loomine, eriti selle reform põllumeeste konventide ellukutsumise näol, Ühistegevuskoja asutamine, piimaühingute liitmine P. K. „Võiekspordiks“, samuti ka eksporditapamajade ühingute liitmine, — kõik need agraarpoliitilised sammud, kui nendest tekkinud

valud kord vaibuvad, hakkavad vähendama maal tekkinud lõhesid, sunnivad koostööle ja üksteise mõistmisele niihästi majanduslikel kui agraarpoliitilistel aladel, senise ühistegevuse (piima-, vee- jt. ühingud) ühendavale mõjule lisaks ja kinnituseks. Varem või hiljem tuleb tahes-tahtmata leida kõikjal ühiseid platvorme ja valida nende alusel oma asutistesse ja ettevõtetesse ühiseid juhte tublimate hulgast. Sest järjest enam kaovad ühingute edutegurite hulgast kõiksugused erakonnameeste poolt kuskilt väljakaubeldavad kunstlikud soodustused ja ainsaks kandvaks aluseks jääb ühissetevõtte majanduslikult õige rajamine ja juhtimine. Läbiviidavad kulukad saneerimised ühispiimatalituste-võrgus ja mujal ei ole teostatud mitte selleks, et endisi vigu saaks uuesti kordama hakata, vaid ühistegevuse tervendamiseks. Seetõttu ühissetevõtete, samuti ka kutsealaliste asutiste tegelased hakkavad olude sunnil pikapeale omandama rohkemal määral töö ja ühendamise kui riiu ja lõhestamise kogemusi, olles sunnitud oma seljataha koondama pooldajate võimalikult suuremat enamust, põllumeeste ühist suurt peret. Selles nimetatud agraarpoliitiliste sammude loodetav ühiskondlik tervendav ja edendav väärtus. Muidugi ei saa see avalduda järsu murranguna, Sauluse-Pauluse muundumisenähtisena üleöö. Tähtis on märkida esialgu eeldustegi olemasolu soovitatavate tendentside ilmnemiseks.

Teiste maaelanike kihtide — väikekohapidajate ehk kääbustalundite pidajate ja maatöölaliste — edaspidise kujunemise probleem senise agraarpoliitika tulemusena on vähem selge. Maareform on toonud küll ka siia muutusi, kaotades mõisatöölaliste-kihi peaaegu täielikult. Väikemaapidajate-kiht on jäänud vähemate ümbernikkumiste järele üldiselt endiseks. Need mõlemad kihid on meil sotsiaalselt madalaimal järjel, kuigi omariikluse-aastad on toonud ka siia mõnd parandust, eriti maatöölaliste alal alustatud sotsiaalkindlustuse näol; vastavate seadustike edasiarendamine on pooleli teoksil, samuti mõned muudki hädapärased algatused põllutöölaliste elujärje tõstmiseks. Väikemaapidajate olukorda on püütud algul parandada maa-juurdelõigete andmisega, neid sellega talupoegade-kihile ligemale viies, kuni selleks maad jätkus, kuid nüüd on vastavad reservid läbi ja küllaltki suur väikekohtade hulk jääb püsima. Jääb üle agronoomilise mõtte poolt soovitatud suund — nende pikaline elujõulisteks muutmine intensiiveerimise teel (töö-intensiivsed alad — linnukasvatus, aian-

du, mesindus jt.), millel aga on raskuseks ees selle rahvakihi praegune aineeline ja vaimne suhteliselt madal tase. Kui palju siin peituv tööjõureserv on mobiliseeritav hooajaliste maatöölise kaadri suurendamiseks, on osutunud senistel kogemustel küsitavaks. Küll aga on olnud kergesti aktiveeritav siin peituv sotsiaalne rahulolematuse, mida tuleb tõsiselt arvestada, nimetatud agronoomilise mõtte rakendamise tarvilikkust ja selleks kulutuste tegemist kaaludes.

Kutseomavalitsuslikus korralduses on need kihid vastavate kodade-seadustega eraldatud põllumeeste omast. On enneaegne hakata seda sammu hindama. On igatahes maid, kus sellist eraldamist on püütud vältida, ühendades kutsealased tootmisala, mitte aga sotsiaalse või varandusliku seisuga järgi. Võib oletada, et esimene moodus vastab rohkem korporatiivse korra ehk kutsete funktsionaalse liitmise, sotsiaalse rahu ja plaanimajanduse ideestikule, viimane rohkem liberaalidele. Kuid ka viimasele süsteemile oleksid esimese mõned paremused kasuks, eriti tihedamat sisemist liitumist vajava ja kõrgelt hindava väikerahva juures. Elame ajastul, kus rahu on saavutatav vaid kompromissidega, kompromissidega ka ideestikus.

Talupoegade- ja väikekohapidajate-kihi vaheliseks agraripoliitiliseks sammuks on kurikuulsaks saanud „popsiseadus“ (Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seadus). Kuigi selle taotlused võisid olla mõne tuhande popsi suhtes sotsiaalselt õilsad ja õiguslikult üldise maareformi vaimuga kooskõlas, on see seadus ja eriti selle ümber kestnud vaidlused tugevasti häirinud talupoega tema omanditundes ning teravamaks ajanud mõlema kihi vahekordi. Selliseid häirimisi tuleb vältida eraomandi kindlustunde juurdumise ja tugevate talundite kujunemise ja püsimise huvides, püüdes tööliselamute ja eluasemete vajadust lahendada teisel teel.

Tugevate talundite kujundamine on viimastel aastatel olnud korduvalt päevakorral, ja siin on äsja kehtima pandud elujõulisi talundeid hoidvaid korraldusi, kuna varem oli kord kaotatud talude tükeldamise keeld ja maareformiga loodud talude suuruse ülemäär oli piiratud 50 ha-ga. Kuigi tööliste puudus on muutunud teravaks, vaevalt on siiski ette näha meie keskmise talu suuruses lähematel aastakümnetel olulisi muutusi. Ega ole ühiskondlikult soovitatav senise suuremate talude arvu vähenemine, pigemini võiks see arv pisut kasvada ja liiga väikeste arv kahaneda. Üle 50-hektaariseid

talusid, siin hulgas ka Loode-Eesti põllumaa-vaesed talundid, on meil ümmarguselt 7000 ehk umbes pool protsenti, nendest üle 100-hektaariseid ainult 500. Sellistest suurematest taludest on tulevikus lootus saada rohkem valikut talupoegkonna ja ka riigi juhtkonda, missugune peab olema maaga seotud, majanduslikult sõltumatu ja vaimselt ning hariduslikult küllalt kõrge (kuni akadeemilise) kvalifikatsiooniga. Nende jõudude maal hoidmiseks peab talu neile suutma pakkuda vähemalt sellist ainelist kindlustust, kui keskmine või ülekeskmise-palgaline ametikoht, ja seda suudab vaid suurem ratsionaalselt korrastatud talund. Müidugi ka agrikultuuriliselt on teatud protsendi suurtaalude olemasolu edu teguriks, ning ka eriotstarbeliste suurmaapidamiste alleshoidmine on tarvilik. Ei tarvitse aga seda segada mõisade restaureerimise mõttega. Samalt agrikultuuriliselt seisukohalt on liiga väikeste talude rohke arv ka meie põllumajanduse üldist edu pidurdav, kuna sellistes taludes on põllumajanduse ratsionaliseerimisel ees suuri tehnilisi raskusi, eriti põllul.

*

Agraarpoliitika tähtsamate ühiskondlike mõjutuste vaatliselt otsemate kultuuriliste juurde üle minnes peab märkima, et ka maarahva ühiskondlik struktuur ning põllumehe suhtumine ühiskonda ja riigimõttesse on iseenesest juba ka kultuuriliselt hinnatav, andes rahvakultuurile ühiskondlikus osas kindlat ilmet ja laadi, liiati, kui see struktuur on rahva enda teadlik looming. Veel ilmsemalt tungivad rahvakultuuri valdkonda need agraarpoliitilised mõjutused, mis on suunatud põllumajanduse talukorrastuslikule ja tehnilisele edasiviimisele, arendamisele. Selles osas on meie agraarpoliitika taotlenud mitmekülgsete, enne omariiklust enamikus peaaegu täitsa puudunud abinõudega — põllumajanduslik uuring ja katseasjandus, kutseharidus, agronoomiline nõuandetöö, veejuhtmete rajamine, hinnapoliitika, saaduste standardimine jt. — põllumajanduse toodangu ja talundi tasuvuse tõusu. See tõus toimub põllumajanduse kõigekülgse ratsionaliseerimise teel. Selleks loodud eeldused õppe-, uuringu- ja katseasutiste näol on võimaldanud meie tööjõududel avaldada tunnustamisväärset suurt teadusliku loomingu võimet, mis kuulub hindamisele kultuuri töö kitsamas valdkonnas. Siin piirdun vaid selle nentimisega, kuna käesoleva ülesandeks on peatuda neil nähtustel,

milles avaldub agraarpoliitika mõju rahva kultuurile laiemas mõttes. Lisada võiks veel niipalju, et põllumajanduse ratsionaliseerimiseks ellukutsutud ühiskondliku agronoomia aparaadiga on akadeemilisele ja muule haritlaskonnale loodud maal laialine tegevusväli. See tegevus nii oma otseste kui ka kaudsete tulemustega on kujunenud loomulikult maakultuuri viljastamiseks, ja mida tihedamaks kujuneb kontakt selle haritlaskonna ja põllumehe vahel, seda tõhusamat mõju saab haritlaskond avaldada maakultuurile.

Ratsionaliseerimise idee toob muutusi mitte üksi põllumajandusse, vaid ka põllumehe psüühi. Juba ratsionaliseerimise eeldus — tehnilise kallakuga vaimse arengu kõrgem tase viitab toimunud muutusile põllumehe vaimsuses. Veel enam aga ratsionaliseerimise sisu ise, kui see vastu seada primitiivsele traditsionalismile vanas naturaalmajapidamise olustikus. Usk ja juurdunud komme töös, kartus sellest kõrvale kalduda, tundeline side maaga jt. asendatakse siin mõistuse otsinguga ja otsusega ning kalkulatsiooniga, ühes abi otsimisega teaduslikult agronoomiliselt mõtlemiselt. Arvestades põllumehe kutsetöö valdavat osatähtsust tema igapäevases elutegevuses, peame järeldama, et see ratsionalismi kallak nakatab paratamatult tema vaimsust ka üldisemalt ja kandub kogu tema ellusuhtumisse. Kuid sootuks pööranguliseks see muutus meil siiski vististi ei kujune, sest eestlase kaine iseloom, mis pealegi olnud kauasel protestantliku usundi mõjutusel, on olnud niigi positivistlik, kõike elus mõistusega kaaluv. Võib karta ainult algul ratsionalismi liigset ülehindamist elus kui ka kutsetöös, eriti nooremas põlves, ja vahest ka kalduvust liiga materialistlikku ellusuhtumisse ning selle tagajärjel vaate kujunemist talundile kui paljalt ärilisele ettevõttele, millist mõtet süvendab ka meil tavaliseks saanud taluraamatupidamiste andmete tõlgitsemine. Põllumajanduse üldise paratamatu madalama kapitalitasuvuse tõttu aitab selline vaade võõrutada maast ja niiviisi kiskuda eestlusel pinda jalge alt, samal ajal, kui endine aadel on asunud rakendama end kõige jõuga uuesti juurdumisele maasse, tasuvuseküsimumst tihti sootuks ignoreerides. Meil aga oli tekkinud mitmetel põhjustel vahepeal seltskonnas maal ja linnas halvustav suhtumine maale, mis avaldus niihästi maalt pagemises kui ka suure osa haritlaskonna üleolevas suhtumises põllumehele ja tema püüetele ning tööle. Samuti koolide õpetajaskond ja isegi hariduspoliitika juhid suhtusid näiteks ka põllumajanduslikule kut-

seharidusele väljakutsuvalt eitavalt, nooruses hääbus ilmselt huvi selle vastu, Ulikooli Põllumajandusteaduskond hakkas teiste teaduskondade paisumise arvel jääma silmnähtavalt kiu- vaks üliõpilasist. Sellised nähtused olid tõsiselt häirivad. Vastukaaluks nendele ohtudele hakati käsitledava ajajärgu teisel poolel otsima reaalseid ja kasvatuslikke teid selliste pahede vältimiseks. Agraarpoliitika soodustusel hoogsalt arenenud uudne m a a n a i s t e - liikumine hakkas hoolitsema taluelu mugavamaks muutmise eest. Samuti uudne m a a n o o r t e - liikumine kujunes algusest peale maatöö ja maaelu ausse tõstmise idee aktiivseks ja innukaks teenimiseks. H a r i d u s p o l i i t i k a s on hiljuti toimunud pööre, ja kutseharidus, siin- hulgas ka põllumajanduslik, on äkki leidnud suurt, loodeta- vasti nüüd ka püsima jäävat tunnustust haridustegelasis. K o d u k a u n i s t a m i s - tööle maal on antud hoogu. Talu- poja traditsioonide ja tema sugukonna pärandi põlisuse säilitamise mõte on pandud liikuma, ning tõhus kriisi tõrje on toonud uut usku maasse. Need on vastuvoo- lud, osalt teadlik, osalt vaistuline reaktsioon elu materialisee- rumise ning pinnaliseks muundumise nähtustele, millede üheks kaassüüdlaseks on kindlasti ka põllumajanduse ratsionaliseeri- mise idee ise.

P r o b l e e m on selles, kumbasuunalised mõjutused talu- poja hinges jäävad peale — kas põllumajanduse ratsionalisee- rimist soodustav agraarpoliitika töö mehhaniseerimise, kalku- latsioonide, hinnakindlustamise jt. ideedega, mis mõjutab en- distelt aegadelt päritud tasakaalukat talupoja vaimsust sega- valt ja materialiseerivalt; — või agraar- ja hariduspoliitikal varuks olevad vastupidiselt, tasakaalustavalt toimivad vahen- did elu t u n d e k ü l j e mõjutamiseks, nagu loova isiksuse, töömehe austamine ja väljatõstmine, maakodu kaunistamise ergutamine, sugukonna-talu põlisuse kindlustamine, solidarist-liku ühiskonna elementide elluviimine ja kasvatamine jt.

Kui põllumajanduse ratsionaliseerimine toimub edaspidi pi- devalt käsi-käes selle varjukülgi paralüüsida püüdvate, ka ini- mese hingelist külge toonitavate ja esiletõstivate algatuste rea- liseerimise sihikindla aktsiooniga, siis on põhjust lootuseks, et iseenesest ikkagi vaid pikaldaselt toimuv maa töö ratsionali- seerimine ja mehhaniseerimine ei vii talupoega hingelisest ta- sakaalust välja ja talupoja vaimsus seedib ratsionalismi-idee tervena ning seob selle põlisega temas uuendatud püsivateks talupoja-maainimese traditsioonideks.

Teiselt poolt tõuseb koos ratsionaliseerimise edusammudega maa jõukus ja elatustandard, mis on hakanud avalduma ka maaelu välises pildis, maastikus. Maastiku pilt on teatud osas maakultuuri peegliks, selle järgi otsustame maakultuuri seisuga üle — hooned, põllud, niidud, aiad, metsad, kari, töötaja ise on selles maastikus kogu oma olemusega ja seisuga nagu peo peal kõigile näha. Meie maamaastiku-pilt on muutunud, võrreldes ennesõjaaegsega, ja seda esijoones maareformi tagajärjel. Ennem domineeris siin mõis oma suurte häärberitega, kohmakate suurmaapidamise õue- ja väljahoonetega, lagedate väljadega, suurte karjadega jne. Talu oli surutud oma norus hoonetega, kirju poolnäljase karjaga ja vesise maa umbrohtunud põlluga metsataha ja sooveerde, talupoja enda kuju oli enamikus morn ja hall. Sellest kogupildist ei olnud raske järeldada, kes ja kuidas seda maad valitseb, kel siin hea ja kellel kitsas. Nüüd on mõis maastikupildist pühitud, domineerib tema asemel kõikjal talu, olgugi enamikus veel hall ja endisel tükeldatud mõisaväljal poolalasti, olgugi veel palju agrikultuurilisi puudusi paljastav, kuid edasirühkimise joon kõikjal sees, iseteadlikuma ilmega peremehe kuju siin ja seal teel ja põllul askeldamas; kasvava ühistöö avaldused ühissettevõtete hoonetes endiste mõisakõrtside asemel teeveerel jne.

See pilt on alles skits meie tuleviku kultuurmaastiku maalile, — on ju ka meie riigi 20-a. juubel, millele on pühendatud käesolev kirjutis, meile vaid esialgse läbilõike ja tagasiwaate tegemiseks, viivuliseks järelemõtlemiseks ja julgustamiseks tulevikku vaatamisel. Seal ees näeme vaimusilmaga seda maali valmivat agraarpoliitika ja põllumehe isetegevuse seniste ja tulevaste pintsli tõmmete all. Maareform on julgel käel visanud kontuurid ja põllumajanduse ratsionaliseerimist suundav agraarpoliitika joonestanud detailid, kus põllumees paneb peale kõikjal sobivaid värve, millede segajaks on agronoomiline mõte. Meie näeme ja tunneme oma käe all kodumaad kultuuriliselt ja ühiskondlikult kasvamas, — tundkem sellest kollektiivse loomingu rõõmu! Juba hakkavad tõmbuma mustavöödilisteks ja haljalaigulisteks roostekarva soostunud võsastikud, see kõige inetum koht meie maastikupildi lõuendil, juba hakkab hoonete seinu-katuseid jumestama puhas värv ja hooneid piirama haljas aedade ja puude palistus, juba hakkavad kinni kasvama laastatud kändustikud, segane kirju kari ja tööloom on võtmas kindlat

tõulist ilmet karjaaretaja vaimus valminud kavandi järgi, vili põllul muutub järjest ühtlasemaks, tihedamaks ja peakamaks, peab kaduma sealt ka umbrohu räpane irve, ikka sagedamaks muutub inimest abistav töötav masin ses maastikupildis, tihedamaks muutub sidet ja valgust ning jõudu maale juhtiv traatide võrk, ühendusteed lähevad iga aastaga siledamaks ja neil liikuv talupoeg erineb järjest vähem välimuselt korralikust linnakodanikust, vaid tema ilme jääb rahulikumaks, tervemaks, kindlamaks ja iseteadvamaks; tema ühistunde ja talupoja-uhkuse kasvades on näha kerkimas maastikupildis alatasa rohkem, alatasa soliidsemaid ehitisi — piimatalituste, ühispankade, rahvamajade ja maakoolide hooneid, millede kaunistamine kujuneb maainimesele samaks aukohustuseks, nagu see seni on olnud vaid kirikute ja kalmistute suhtes. Rahu, kindel ühiskondlik kord, demokraatlik riigimõte, vaba kodaniku kindlusetunne ja teadlikkus omis kohustusis ning töökas edasirühkimine jõu ja valguse poole on see vaim ja hing, mis avalduvad ses valmivas teoksilolevas pildis, — Eesti senise ja tulevase agraarpoliitika ja vaba maarahva isetegevuse ning ühistöö kollektiivses loomingus.

Solidarismi pinnas meie maaühiskonnas.

Mitmed meie juhtivad riigitegelased oma viimaseaegsetes kõnedes on nimetanud Eesti uue ühiskondliku juhtideena solidarismi. Ühiskondliku juhtidee puudust on meil ammugi olnud tunda, kuna omariiklus ja rahvuslus üksi on osutunud mitte-küllaldaseks kõigi ühiskondlike avalduste mõtestamiseks ja õigeks suunamiseks, või on need osutunud liiga üldisteks, avarteks, võimaldades endisse mahutada üksteisele väga vastukäivaid ühiskondlikke arusaamisi ja püüdeid. Kui nüüd solidarismi-idee peaks osutama õieti tabatuks ja leiaks meil vastavalt laialiist kõlapinda, siis võiksime tõesti rõõmu tunda selgema tee leidmise üle töötamisel Eesti kindlama tuleviku suunas.

Kuivõrd üks idee on õige, seda tõestab tema rakendatavus elus, — kas ta sobib ellu selle edasiviimiseks või jääb vaid üksikute ideekandjate fantaasiasse ja sõnusse. Ses mõttes huvitabki meid solidarismi-idee sobivus, siinkohal eriti meie nüüdisaja ja homsepäeva maaellu, selle sobivus praegusele maainimesele ja praegustele ühiskondlikele ja majanduslikele oludele maal. Ühiskondlikul ideel, et see osutuks eluliseks ja õigeks, peab nimelt elus ees olema soodus pinnas või ta peab olema suuteline võitluses ise pinda looma mõlemas elu keskes — niihästi inimeses ehk rahva iseloomus kui ka ühiskondlikus olustikus, milles inimene elab.

Pinnas elus on ideel siis, kui see toob selgust olevatesse tungidesse ja ühiskonnas liikuvatele, kuid teadvuses alles selgemalt formuleerimata püüetele. Kas solidarismi-idee osutub meil selliseks kujunenud tungide ja alles väljaselgumata püüete kristallisatsioonil teljeks? Kas solidarismi lipu all alustataval ideelisel võitlusel oleks eeldusi võiduks? Ja ennekõike — mis on õieti solidarism?

Neil küsimusil tasuks peatuda. Uhtlasi võimaldaks see nende veergude kirjutajale edasi arendada lõpule viimata mõtet isiksuse ja ühiskonna vahekordadest varemilmunud raamatust „K a s t u n n e d m a a d“, kus neid vahekordi on käsitletud lähtekohtadest, mis on omased nimelt solidarismile.

S o l i d a r i s m i m õ i s t e s t .

Ühiskondlike mõistete nimetusist võib sigida soovimatuid arusaamatusi, sest neile antakse pahatihti erinev sisu. Neid võidakse tarvitada isegi teatud kavala tagamõttega eritaotluste firmaks, nende kuues võidakse teinekord isegi mõni heasisuline asi surmata või naeruvääristada. Tarvitses meil läinud aegadel kedagi tegelast tööliste ees nimetada tagurlaseks või kodanlaseks või põllumeeste ees punaseks või tööerakondlaseks, ja ta oli neis ringides poliitiliselt kadunud mees, kuigi ta oma mõtte ja töö sisult võinuks olla vastuvõetav ja päris kasulik vastavale kihile või rahva-tööle üldse. Teiselt poolt on mõnesuguseid laialistes rahvahulkades või -kihtides populaarseks saanud ühiskondlike voolude või süsteemide nimetusi, nagu näiteks sotsialism, mõnel pool osavalt kasutatud firmaks sellele algõpetusele päris võõraste ideestike propageerimiseks. Mõne aasta eest katsetas isegi üks Saksamaa sotsiaalseilt sihtidelt päris tagurlane vool selle nimetusega, ning natsionaal-sotsialistid on sama nimetust kasutanud suure eduga firmana senise üldtuntud „teenelise“ sotsialismi (marksimi, sotsiaal-demokraatia) likvideerimisel. Aga ka niisuguste sotsialistlikkude või „pooltsotsialistlikkude“ voolude õpetused, maailmavaade ja poliitiline kool, nagu sotsialistid-revolutsionäärid, sotsiaal-demokraadid vähemlaste ja enamlaste leerist, kristlik-sotsialistid, radikaal-sotsialistid jne. on olnud üksteisest suuresti, isegi põhimõtteis ning alustes lahkuminevad, pidades omavahel ägedaid võitlusi ja mõnitades üksteist isegi „sotsiaal-äraandjateks“. Analoogilist võib leida ka mõnede teiste ühiskondlike mõttevoolude nimetuste vallast.

Ei ole seepärast ime leida ka solidarismi mõiste ja nimetuse ümber säärast segadust. Sellegi nimetuse all leidub mitmesuguseid õpetusi ja arusaamu, ning solidarismist lähema definitsiooni ja lähete esitamata võib sattuda samuti arusaamatustele. Juba on meilgi, näiteks, minister L. S e p p 'a tema hiljutiste solidarismist lähtunud kõnede järgi püütud siduda

Prantsuse radikaal-sotsialistidega, ilma tema mõttekäiku lähemalt analüüsimata, lihtsalt, et nimetatud radikaal-sotsialistid on lähtunud ka solidarismist.

Solidarismi teoreetiline põhiõpetus kõige üldsemal kujul kokkuvõetuna lähtub ideest, et nüüdisaja ühiskond on tegelikult üles ehitatud ja püsib kõigi temas kooselavate inimeste omavahelistel vastastikutel sidemetel ning sõltuvustel, millest tuletuvad inimeste ja rahvakihtide tahtliku kui ka kohusliku ühiskondliku koostöö alused ja vormid maksimaalse hüvangu saavutamiseks nii isiksusele kui üldsusele. Selle põhiidee rakendus ja lähem tuleuslik väljaarendamine on aga mõeldav väga erinevates mõtte-konstruktivsetes kui ka tegeliku poliitika vormides, esinedes tegelikult isegi seal, kus solidarismi nimetust ei tunta ega tarvitagi.

Võttes kas või meie oma vanemad rahvuslikud liikumised, nagu C. R. Jakobson'i ajal, kus eesti rahva sotsiaalne struktuur oli väga ühtlane ja kus Jakobson püüdis liita ühelt poolt tolleagset, peamiselt rahvakooliõpetajatest koosnevat eesti haritlaskonda eesti maarahvaga ning viimases püüdis arendada üksteise mõistmist ning vastastikust järeleandmist talupoja ja põllutöölise vahel, — ja seda eesti rahva ühistes kui ka iga üksiku eestlase ainelistes ja vaimsetes huvides. Samu elemente leiame rahvusliku liikumise hilisemal ajastul, kus see toimus Jaan Tõnnisson'i juhtimisel. Solidarismiks aga tollal seda ideestiku ei kutsutud, kuigi seda võinuks täie õigusega nimetada rahvus-solidaristlikuks.

Uuemal ajal on Lääne-Euroopa mitmed üksteisest põhjalikult erinevad poliitilised voolud oma püüete sotsiaalse alusena nimetanud solidarismi. Nii Kesk-Euroopa kristlik-katoliiklikud keskerakonnad, samuti mõned Prantsuse radikaalsed rühmad. Viimasel ajal on olnud kuulda solidarismist kõneldavat riikides, kus on asutud karmil käel erakondliku vaba võitluse kõrvaldamisele, nagu Poolas, kuid isegi ka autoritaarses ja sisult kollektivistlikus rahvus-sotsialistlikus Saksas; ka nn. korporatiivse korra sotsiaalseks aluseks on nimetatud kihtide- ja kutsetevahelist solidarismi tugeva riigi raames.

Meilgi esineb hiljutistes ülemineku-aegsetes kutsekodade seadustes kutsehuvide kaitse kõrval teiste kutsetega solidaarse koostöö klausel, ning meie riigimeeste viimaste aastate kõnedes on seatud kogu rahva leplikku koostööd ja solidarismi uue Põhiseaduse vaimus meie uueks ühiskondlikuks ideeliseks baasiks.

Seega on ilmne, et ka solidarismi nimetust on juba päris laialt kasutatud väga mitmesuguste erinevate, uuemal ajal peamiselt kõiki rahvakihte poliitiliselt ühendada või ühte ajada püüdvate voolude poolt, sealjuures ilma mõiste teoreetilise põhjendamiseta ja paiguti esinevaid väga suuri vastolusid senise vaba solidarismi-õpetusega arvestamata.

Solidarismi teoreetilised alused on kujunenud Pratsusmaal läinud sajandi lõpul, Saksas peamiselt käesoleva sajandi algul.

Prantslased (Léon Bourgeois jt.), analüüsides kaas-aegse ühiskonna struktuuri ja selle puudusi, jõuavad solidarismi-ideeni puht ratsionalistlikel-positivistlikel motiividel. Nende järgi tuleb iganenud traditsioonidel põhinev ühiskondlik kord, ühiskonnas tegelikult valitsevaid kõigi liikmete vahelisi vastastikuseid sõltuvusi arvestades, asendada solidarismi õiguslike alustega, ning ühtlasi sotsiaalse süüme käsul sellele ühiskondlikule korrale anda õigluse sisu, kasutades riiklikku võimu seni hüljatud õigluse jaluleseadmiseks — endistelt inimpõlvedelt nüüdseile üksikuile teenimatult päranduseks langenud varandustest-hüvedest osasaamise võimaldamiseks ka neile, kellele sellist pärandust pole mitte osaks saanud. Selliselt põhjendatud ja mõistetud solidarismil põhineb Prantsuse sotsiaalseadusandluse algus ja praeguste prantsuse radikaal-sotsialistide poliitika.

Teine prantslane Charles Gide seob solidarismi-aate ühistegevuse ehk kooperatsiooni omaga, püüdes rajada kogu rahvamajanduse korraldust solidaristlikule ühistegevusele. Ühistegevuse ideoloogias ongi Gide'i ideed leidnud paiguti kajastust ja poolehoidu, siiski nii üldistatud, kogu majanduselu haaraval kujul peetakse neid nüüd ühistegevuses liiga utopistlikeks. Pigemini sobiks solidarism oleva majandusliku ühistegevuse ideeliseks süvendamiseks, ühingute liikmeskonna kasvatamiseks ühtekuuluvuse-tunde vaimus, et sellega nõrgendada paiguti avalduvaid liiga ühekülgsiid materialistlike-utilitaristlike tendentse ühistegevuses.

Kui prantslased oma solidarismi lähtekohtadeks on valinud positivistlikud ja ratsionalistlikud põhjendused ning praktistes järeldustes kaldunud sotsiaalsesse ja poliitilisse radikalismi, siis rajab sakslane Heinrich Pesch oma solidarismi-teooria katoliikliku kristluse õpetusele ja selle eetikale, ega ole oma järeldusis radikaalne kapitalivastane, kuigi nõuab sellele mõningaid ühiskondlikke kitsendusi ja tõstab oma rah-

vamajandusteoorias esikohale inimese töö. Solidarism on temale kristluse ligimese armastuse ja isikuväärtuse õpetuse rakendamine ühiskonna korraldamisse, isiksuse ja ühiskonna vahelkordade mõistmine ja seadmine kristliku eetika nõuete kohaselt, kusjuures rahvamajanduse sotsiaalseks sihiks on inimese hüvang ühiskonnas, mis on saavutatav ainult inimeste ja kihtide-kutsete solidaarse ühtekuuluvuse tunnustamise ja koostöö tulemusena. Praktiliselt nõuab solidarism Pesch'i mõttes indiviidi isiklike ning kihtide kutseliste huvide kooskõlastamist üldsuse omadega, mitte aga loovutamist viimase kasuks. Selles, nagu prantslastegi juures, põhiline erinevus kollektivismist. Solidaristlikus ühiskonnas jääb inimene ikkagi iseseisvaks, sihiks omaette ja enda eest vastutavaks, kuid kindla eetilise kohustusega ühiskonna vastu. Rahvamajanduse ülesandeks on Pesch'i mõttes rahva tõusvale vaimsele kultuurile materiaalse aluse kindlustamine sotsiaalse õigluse raames, — selles sihis solidaarne koostöötamine on kõigile tootvatele kihtidele ühiskondlikuks eetiliseks kohustuseks. Praktiliseks tulemuseks viimasest Pesch'i seisukohast oleks mingisugune korporatiivne ühiskondlik kord.

Nii võiks mõne lausega kokku võtta vanemate tähtsamate solidarismiõpetuse esindajate mõttekäigu peajooni. Kõik need solidarismi teoreetikud asetavad solidarismi isiksuse ja ühiskonna vahelkordade mõttes individualismi ja kollektivismi vahepeale. Kuna need teooriad on tekkinud ajastul, kus Lääne-kultuurilmas kõikjal valitses individualistlik-liberalistlik printsiip, kollektivistlik aga oli poliitilises võitluses peale tungimas, siis on loomulik järeldada, et solidarismis selle algkujul püüti leida korrektiivsi võitluses ilmnenu individualismi liialdusile ja puudusile ennemaailmasõjaaegses ühiskonnas, või individualismi-idee evolutsiooni-astet, vastavalt toimunud muutusile ühiskonna elus, kus alamaid rahvakihte rõhunenud puhtakujuline individualism ei saanud mahutada enam inimeste ja kihtide vahelkordadesse.

Nagu iga kahe äärmuse vahepealne doktriin sisaldab solidarismiõpetus oma teiseendis ja eriti rakenduses kalla-kuid ühele või teisele poole, evides kord rohkem kollektivistlikku kord individualistlikku ilmet. Kui Pesch märgib, et kollisiooni korral üksikisiku huvide ja ühiskonna omade vahel tuleb anda õigustus viimasele, kuna selle kaudu võidab kõigi ühiskonna üksikliikmete hüvang, siis on see veel eetiliselt põhjendatud huvide kooskõlastamise nõue. Kuid prakti-

lises poliitikas on sellest väga hõlpus libiseda puhtakujulisse kollektivismi, isiksuse huvide ja õiguste — mitte üksi aineliste, vaid ka vaimsete — täielise võõrandamiseni kollektiivi kasuks, eriti kui poliitikat juhib võimas üksikisik-juht või kitsam ülemkiht. Ka sel puhul rõhutatakse küll juhtide poolt kõigi solidaarsusest ühiskonnas, kuid selle nimel nõutakse juba isiksuse täielikku alistumist kollektiivile, enda huvide, tahteavalduste ning mõtlemisvabaduse loovutamist juhi tahte või tema poolt formuleeritud kollektiivi nõuete primaadile. See pole enam solidarism vaid kollektivism: inimese teadliku-tahtliku ühtekuuluvuse tunnustamise asemel tahtetu alistumise nõudmine.

Sellised idee mitmeti mõistmise ja mitmeti rakendamise võimalused esitavad küsimuse käsitlejale paratamatult mõiste definitsiooni nõude. Eespool toodud üldisemat solidarismi-õpetuse sisu määratlust tuleb — ja tohib — kohandada antud ühiskondlikule ja ajaloolisele olustikule, muidugi ideed ennast moonutamata. Siin mõistetakse solidarismi ühiskondliku mõtte juhtideena, mis põhineb osalt oleval ühiskondlikul sisul, veel suuremal määral aga Eesti tuleviku kindlustamise vajadusil. Ses mõttes võib ühineda ka H. P e s c h'i väljendusega: solidarism on ühiskondlik tõsiasi ja kohustus. K o h u s t u s mitte sedavõrd või mitte ainult kristliku eetika seisukohalt, vaid peamiselt meie rahvusliku ja riikliku endaalalhoiu vajadusest ja tahtest lähtudes. Sest ühiskonna sisemine lõhenemine ja hoolimata võitlus on meie asendis ühte viisi ohtlik kõigile, ning tihe koostöö võimaldab meil vähema arvu ja jõupingutusega kõigile rohkemat saavutada. Ka ühiskondlik t õ s i a s i — sest nimelt rahvusliku ühtekuuluvuse tundel põhinenud võitlusega oleme ju jõudnud omariikluseni ja selles tundes ehitame kogu aeg edasi. Ajaloolise arengu tulemusena on meie nüüdne ühiskond kujunenud peamiselt inimeste ja rahvakihide osalt tahtlikul, osalt paratamatul koostööl — mitte aga eestlaste o m a v a h e l i s e l võitlusel või kellegi välise surve tõttu püsivaks. Ühiskonna, meie oma riigi areng saab edeneda ka edaspidi kiiremalt ja kindlamalt iga üksikisiku ja üldsuse hüvangu kasvu suunas just ühtekuuluvuse-tunde, üksteise arvestamise ja kõigi kooskõlastatud koostöö tahtliku arenemise tulemusena. Seepärast on teadlik heatahtlik koostöö ja kaasinimestega arvestamine ühiskonna liikme e e t i l i s e k s ja r i i k l i k u k s kohustuseks. Selline tohiks olla meil solidaristliku vaate lähe ja mõttekäik, mille kohaselt meie

oludes tulekski mõista solidarismi inimeste ühtekuuluvuse-tundel riiklikus resp. rahvuslikus ühiskonnas põhineva isiksuse huvide üldsuse omadega teadliku ja tahtliku kooskõlastamise ideena. Solidarismist ühiskonnas saab rääkida nimelt ainult siis, kui tuntakse ja vabalt tunnustatakse end lahutamatu kokkukuuluvaks ühiskonnaga, kui mõistetakse isiksuse ja ühiskonna huvide kooskõla ja sõltuvust ning suudetakse kus vaja väiklasest egoismist üle saada selle kooskõla ja ühtekuuluvuse tunnustamise ning iseenda hüvangu püsimise huvides. Kas sealjuures solidarism haarab ainult meie rahvusliku või ka riikliku ühiskonna, see oleneb meie vähemusrahvuste kaasatulekust.

Nii mõistetuna on solidarism ilmselt lähemal individualismile kui kollektivismile, see on tõeliselt individualismi normaalse arengu vorm nüüdisaegses ühiskonnas, kus meie rahvusliku värvinguga individualism puhtal kujul ei saa olla enam reaalselt mõeldav, ei sobi ühiskonda, ja kus seepärast tuleb leida isiksusele vastuvõetavaid, tema inimväärtust, enesemääramist ja vaimset vabadust kõige vähem kitsendavaid ühiselu vorme, võttes arvesse, et nüüdisaja ühiskonnas peavad tulema selle sisemiseks ja väliseks tugevdamiseks paratamatult rakendamisele mõned kollektivismi-õpetusest pärinevad elulised korraldused ning vajavad piiramist sotsiaalsetes ja rahvuslikes huvides mõned liberalismi-ajastu tegutsemise kitsendamatud vabadused, kuivõrd need ühiskonda, eriti ohtlikus asendis elava väikerahva ühiskonda sisemiselt purevad ja nõrgestavad ja sotsiaalset õiglust eitavad. Kuid kõike seda ilma vaba isiksust salgamata ja selle ise-tegevust surmamata, — millega solidarism erinebki kollektivismist, kus kollektiiv tõstetakse kõrgemaks sihiks omaette, jättes isiksuse vaid selle teenistuses seisvaks rakukeseks, isikliku tahteta tööliseks tarus. Siintoodud mõttes, mis vastab ka ühiskonnaõpetuse teoreetikute üldsemalt tunnustatud solidarismi-ideestiku mõttele, on solidarism piiratud individualism, mitte aga pehmendatud kollektivism.

Peale individualistlikult meelestatud rahvale vastuvõtmatu kommunistliku kollektivismi tagasitõrjumise ja mitte küllalt õnnestunud katsetamiste individualistliku liberalismiga ning lõpuks ka autoritaarsele juhprintsibiile rajatud kollektivistliku „rahvustervikluse“ hülgamise näib ajaloo loogiline käik

meid viivat paratamatult nende äärmuste sünteesile, milleks tohiks olla siin esitatud mõttes solidarism. See oleks vahest meie väljavõideldud ühiskondlikule olukorrale selle lõplikul väljakujunemisel õige nime ja ideelise sisu andmine, ning lähema tuleviku võitluste ja püüete või ideoloogia sotsioloogiline sisu ja suund. Solidarismis ühtuvad väikerahva oma-riiklust kandvad talad — isiksuse väärtust ja õigusi tunnustav tugev poliitiline demokraatia, rahva ühistes huvides reguleerimist õigustav majanduslik ratsionalism ja rahvuskultuuri ja -jõukuse tõstmisele suunduv tolerantne rahvuslus.

Ei ole ehk ülearune lisada, et solidaristlikud tendentsid näivad löövat läbi ka Lääne-Euroopa demokraatiates, kuigi seda selgesõnaliselt ei deklareerita. Viimasel ajal, kus nn. parlamentarismi või liberalismi kriis on hakanud triivima riiklike ühiskondi kollektivismi ja autoritarismi karidele, on individualistliku liberalismi ja autoritaarse kollektivismi vahel hakatud otsima mitmel pool äärmusvooludest kaugete juhtivate riigimeeste poolt nimetatud äärmuste vahel praktilisi demokraatiale käidavaid keskteid, mis aitaksid hoida riiki tugevana koos, kuid ei surmaks ka demokraatliku riigi kodaniku isiksust; vastavalt on hakatud rõhutama kihtide, kutsete ja kodanike vahel ühtekuuluvuse-tunde väljendamise vajadust, solidaarset ühistööd, vastastikust arusaamist ja järeleandmist ning enda kitsendamist. Ainult sel teel nähakse võimaliku olevat demokraatiat säästa ähvardavate vapustuste eest. Teostatakse aga need riigimeeste nõuded, — ja enamikus ongi need ohtlike aegade surve all teostamisel — siis on seal meie ees mitte enam liberalistlik demokraatia vaid solidaristlik demokraatia. Uhtlasi oleks see ka tagasipöördumine humanismi poole, mis on solidarismile siin esitatud mõttes ilmselt omane ja mis klassilise liberalismi ajastul oli jäänud unustusse, individualismi tugeva isiksuse tegutsemisvabaduse varjule. Individualismi nimel oldi õigustatud alamaid rahvakihte kui „saamatute ja võimetute kogu“ alla rõhuma, mille vastu õigustatult tõusiski võimsaks paisunud sotsialismi-laine, mis on viinud ühiskonna paiguti kommunismini. Uus aeg kogu maailmas näib olevat masside tõusu aeg, mille segadusist peab välja aitama õigel ajal esitatav terve kompromiss vana ja uut siduda ning kooskõlastada suutva juhtideena. Ka seda arvestatagu solidarismi hindamisel.

Eeldusi solidarismiks meie maaühiskonnas.

Millisele pinnale satub meil maal, nüüdisaja põllumajanduse olustikus esitatult mõistetud solidarismi-idee? Ei saa, paraku, ütelda, et see pind oleks kõigiti soodus ja küps, et uus idee saaks laialt levida ilma võitluseta ja mõnesuguseid seinu kujunenud arusaamades, mõttekäikudes ja mentaliteedis läbi murdmata. Meie endistest aegadest pärit rahva iseloomu põhijooned näivad olevat üldiselt veel küllaltki tooreks pinnaseks uuele ideele. Eesti maainimese individuaalset hingelaad ja endasolek, endahuvile suunatud kaine positivism, kunagine omal jõul rasketest oludest väljarabelemine ja hilisem uhkus sellele, halbadel aegadel sisendatud ja signunud kiuslik kadedus, sajandeid võõraste valitseda olnud rahva seas kasvanud ükskõikne suhtumine ühiskonna ühisvarale, — need meie inimeses kaunis sagedasti esinevad ja solidarismi-ideega vähe sobivad jooned annavad end tunda mitmesuguseis varjundeis ja kombinatsioonides veel tänapäevani.

Neid iseloomujooni kandvateks põhitüüpideks on kirjanduses Mäe Andres ja Oru Pearu, kelle kujud läinud sajandi teisest poolest A. H. Tammsaare meile ülimalt plastiliselt ja hingestatult on jäädavaks ette mananud. Pearu on maaühiskonnas päris üksi oma veart verega, ja ühiskonda vajab vaid oma veidruste ja riugaste lavastamiseks. Andres rühib teha ränka tööd omaette. See töö aga ise kannab juba uue aja idusid: liigvesi käib üksikule talupojale üle jõu, ja Andres otsib üleaedset ühishuvi alusel koostööd, hakkab hiljem unistama isegi ummistunud jõe vee allalaskmisest küla ühisel jõul. Aga iseloomu kinnisus ja kangus, jonnakas sirgjooneline oma tõe ja õiguse nõudmine ei võimalda tal leida parematelegi püüetele üleaedsete tunnustust ega kaasatulekut. Selline oli eesti talupoeg sajandite vahetuseni. Ka praegu veel liiguvad mõlemad naabrid maal edasi, avaldades endid peaaegu samastena, nagu nad olid tollal. Andres on tublimaid põllumehi, tema taluhooned ajakohased ja korras, põld hoolega haritud, ta rahmeldab kultiveeritud soos jne. Aga ühingutega on tal ikka õiendamisi, kuigi ta on kõikjal liikmeks, — seal on tema hästisöödetud peekonisead läinud kolmandasse sorti, seal on talle meiereis rasvaprotsendi määramisega tehtud ülekohut jne.; naabritega kipuvad tal vahekorrad olema pinguli;

ta oli ka põllumeeste erakonnas, kuid esile ei nihkunud, figureeris vahel moepärast siiski ka nimekirja sabas, sest kaugemad mehed teadsid, et on tubli põllumees, nagu seda tunnustavad ka konsulendid, kellega tal on tihti asjalikku tegemist. Pearu, sel on talu niisama, et olla peremees; muud asja sest talust pole; piimatalitusesse läheb temalt piima vähe, siis kui lehmad kevadepoole lüpsma tulevad; piima mustuseproovid meierei seinal on väljapaistvad, vahel võtab siis vihaga kätte ja kurnab läbi mitme filtri ja on oma saavutusele üpris uhke; nagu ta uhkustab ka oma vägeva maaga, et kui rammu paned, siis on vili kohe loogus maas; koosolekutel-kursustel käib vahel pool-purjus olekus lärmamas ja konsulenti vahelhüüetega narritamas. Poliitikast ei hoolinud, kuigi seltsis vahel Mikumärdi Jaaguga; kui Andres oli nimekirjas, siis pani hääle tööliste nimekirjale ja kuulutas sellest valjult kõikjal; alles „rahvaliidumise“ aegu lõi poliitikas kõvasti ja lärmikalt kaasa. — Endistest meestest oli näha hiljuti veel ka Hundi-palu Tiitu, kõiksugu ühingute ja seltside asutajat ja õhutajat, juhatuseliiget siin ja seal, kuigi teda rahvaerakondlasena palju ei sallitud, eriti kui ühingute asjad hakkasid minema tagurpidi kas asjaajajate lohakuste või ka juhatusemeeste praktilise asjatundmise puudulikkuse tõttu; kuigi Tiit rabelles ausalt kahe mehe eest ja talugi jäi selle kõrval poollohkile, ning tuli tal valupäevi näha ühingute võlakohustuste allkirjade pärast... Tiidu-taolisi on siiski vähe, enamik tõsi-seid mehi on hingesuguluses Andresega, kelle iseloom ehk hingelaad on aga selline, et solidarismi-idee ei taha hästi sinna sobida. Pole nagu küllalt mehine, ja ei arvesta küllalt täismehe tõde ja õigust.

Seega nagu peaks lugema solidarismi asja maal päris lootusetuks. Kuid kas see kirjeldatud eesti talupoja olek on ikka tõesti tema iseloom, temperamendil põhinev muutmatu hingelaad, või ehk on see midagi muud, mitte päris loomus ise?

Väga veenvalt esitab J o h. S e m p e r „Prantsuse vaimus“ rohkesti olulisi ühiseid jooni eestlase ja prantslase iseloomus, Ed. L a a m a n oma kirjutustes laiendab põhjendatult seda ühiste iseloomujoonte, eriti eestlaste individualistliku laadi esinemist peale prantslaste ka teistele põlistele talupojarahvastele. Samu omadusi leiame tõesti ka peaeagu kõigi rahvaste — kus põllumees ei ela mitte maa-kollektiivis (vene obštšina) — talupoja-romaanide kujudes (või nagu tähen-

das üks Saksa arvustaja „Vargamäe“ tõlke puhul — Andreid on kõigil); ning Osv. Spengler väitis juba varem, et kõigi maade talupoegadel on omavahel rohkem ühiseid jooni, kui üheksamast rahvusest maa- ja linnarahval. Mida sellest järeldada? Küll vist seda, et maa ja talu on mõjutanud pikkade aegade jooksul inimeste hinge ja mõttelaadi ja on mõjutanud seda kõikjal, kus talupoeg oma talus töötades leiab endale elu tuge ja ülalpidamist, mõjutanud enam-vähem ühes-samas suunas, kuni rea põlvede kestes naturaalsel ja poolnaturaalmajapidamise olustikus on kujunenud inimese ilme, nii kehaline kui vaimne, mis maainimese linnagi asudes ei kao kohe ühe põlvega. Sellist, olude mõjul aegade jooksul kujunenud vaimset ilmet ehk hoiakut nimetame mentaliteediks, mitte temperamendiks ega karakteriks, — kuigi viimases arvestatakse tavaliselt ka mentaliteedi jooni. Temperament on inimesel veres, mentaliteet — ajus, temperament on pärandatav, mentaliteet aegade kasvatatav ja olude mõjul muunduv.

Kui see mõttekäik on õige, siis tohiks olla usutav, et eespool loetletud solidarismi-vastased jooned eesti talupojas, eesotsas individualistliku hoiakuga, on naturaalmajapidamise ajastust kaasatoodud mentaliteet, rõhutatud meie põhjamaalase karakteri mõtiskeleva endasoleku, pideva visaduse ja positivismi joontega. Siis aga peaks muutus elu-olustikus pikapeale esile kutsuma ka muutusi mentaliteedis, inimesele külgekasvavais oludele kohanemise harjumusis.

Ei ole ju mingit alust väitmiseks, nagu oleks ühtehoidmine, ühistunne, ühistele huvidele ohverdamine eesti talupojale sootuks loomusevastane. Needki on avaldunud, kui selleks on olnud tarvilisi eeldusi. C. R. Jakobsoni-aegne ühise tegutsemise hoog tema võimsal juhtimisel, innuka ühistöö näiteid põllumeeste seltside ja ühingute ajaloost J. Tõnisson'i ja Al. Eisenschmidt'i aegadel, vanemad talupoegade vastuhakud mõisadele, tihe rahvuslik kokkuhoid eesti asundusis Venes, vallavanemate julge väljaastumine Riias okupatsiooni ajal, kokkutuleku-tarve vanasti kõrtsis ja kirikus, soe ühtekuuluvuse-tunne laulupidudel eesti laulu mõjul, ja kas või võitlusvalmis koondumine hiljutistel aegadel roheliste lippude all ning spontaansed rõõmuavaldused maaerakondade kord toimunud ühinemise puhul jne. — kõik need näited tõestavad, et ühistunde idud on ka eesti talupoja hinges, kuigi karmi

iseka mentaliteedi all varjul. Vaja on olnud nende tärkami-seks ainult tundelist tõuget või olude survet.

Olustikus sellega siis peaks peituma peamine tegur, ja seepärast vajab vastamist küsimus, — kas nüüdne olustik on ikka seesama, mis kujundas vana, solidarismivastase mentaliteedi või on selles juba muutust ja soodsamat pinda solida-rismi-ideele ning tõuget uue mentaliteedi kujunemiseks?

Põllumajanduse tootmine ja ühiskondlik olustik maal on tõesti juba aastakümneid murdelises muundumisfaasis, ja see muundumine toimub üldiselt solida-rismile soodsas suunas. Talu ennastrahuldav ja ainult enda jõududel tuginev traditsiooniline naturaalmajapidamine tõrjutakse järkjärgult ja järjekindlalt välja ratsionaalse raha-majanduse süsteemi poolt. See uus süsteem aga tingib meie väikemaapidamise ühistöö rakendamist kõikjal. Talupojal on siin võimatu ainult oma jõul paremale järjele ja edasi jõuda, oma majapidamist, töid ja tootmist-turustamist aja-nõuete kohaselt ratsionaliseerida, ning omavaheline võistlus kodu-turul on asendunud ühissaaduste võistlusega võõraste maade omadega kaugetel meretagustel turgudel. Teiseks ühiskondlik võim, mis varem tugines vaid mõisadele ja võõrale riigikorraldusele, mis meile osutas vähe heatahtlik-kust ja mis meie inimestele oli vaid sundühiskonna võimuks, on asendatud rahva sangarliku võitluse tulemusena oma rahva võimuga. See uus võim on juhitud oma rahva tahtest ja heaolu taotlusest ja valitseb oma rahva ühisvarasid, luues ühtlasi oma agraarpoliitikaga eeldusi ja soodustusi rahva maaga varustamiseks ning talupidamise ratsionaliseerimiseks ja ühistegevuse rakendamiseks kiirema arengu huvides vanast uude. See kõik on pöördeliseks muutuseks ühiskonna ja maa olustikus, ja talupoja suhted ühiskonnaga evivad nüüd soo-tuks uue ilme. Sellega ei ole küll öeldud, et need suhted oleksid otsekohe välja kutsunud juba ka tarvilise üldise tead-liku või solidaristliku suhtumise ühiskonda.

Paratamatult on see suhtumine ühiskonda algul endise men-taliteedi taustal rohkem utilitaristlik: kasu või isegi jagamise pärast minnakse ja ollakse. Liitati kuna Vabariigi esimestel aastatel kuni viimase pöördeni sellist suhtumist mitmeti aina kasvatati. Riikliku ühiskonna ülesehitamisel ja võimu kujundamisel oli nihutatud esiplaanile isiku huvi käe-gakatsutavam aineline külg ja poliitilise võimu kaudu selle huvi rahuldamine, — mitte rahva ühisvara hoides ja rohen-

dades, vaid jagades, kellegi käest ära kiskudes. Nii jäi tavali-
lisele lihtsameelsele kodanikule riik esialgu endiselt kuidagi
kaugeks-kaugeks, kuskil väljaspool seisvaks „kroonuks“, tema
kujutelmis personifitseerituks — nagu mingi võõraks jäänud
rikas, arglik ja isegi pisut tõmbinagemisega onkel seal kuskil
Toompeal, keda saab paluda, manguda, kellele pahandada, kui
ta heldus väheneb ja ette heita, et eks ma sind tookord kaits-
nud, sulle maksusid maksnud ja valuutat kogunud — anna,
lisa, laena, kustuta nüüd ka mulle... Analoogilist on olnud
märgata ka ühistegevuse aladel. Niigi meelitas talupoega
sinna algul rohkem kaine kaalutus: ühistegevus näis osutuvat
tõesti aineliselt kasulikuks; kus kasu ei ole küllalt ilmne, jäädi
külmalt ja kahtlevalt eemale. Selline on küll ühistöö asja
loomulik käik, ja ilma majandusliku õigusteta ei ole ühiste-
gevus ka üldse mõeldav. Kuid üldises poliitilises võitluses
ei saanud ühistegevus ka majanduslikult kuigi palju edasi ega
suutnud levitada ühistöö ja üldhuvi vaimu. Killunes ühistöögi
ja seltskondlik tegevus — rühmiti ühinedes pidi nagu olema
kasu oma rühmale-kildkonnale suurem või eesõigused kätte-
saadavamad. Kuid saavutati vastupidist — ühistöö nõrgene-
mist ja pettumisi selles, eriti kui saabus majanduslik kriis.

Kogu tolleaegne ühiskondlik tegevus oli rajatud talupoja
endisementaliteedil, selle najal tehti ka poliitilist demagoog-
giat. Kui sel ajal saab kõnelda ühistunde kasvatamisest, siis
väga kitsaste huvirühmade raamides, milledest üldrahvusliku
solidarismini on pikki penikoormaid. Kuigi struktuurilt ma-
janduslik ja ühiskondlik olustik omariikluse saavutamiseks oli
võtnud sootuks uue kuju, kõigiti soodsa rahva ühistunde kas-
vatamiseks ja endise talupoja-mentaliteedi ümberkujundami-
seks, selleni ometigi ei jõutud, sest siis domineeris teissugune
ühiskondlik aatestik (liberalismist võrsunud klassivõitlus),
mis oli varem, võõrastes oludes omandatud ja millesse usuti,
oskamata orienteeruda ja kohaneda uues, enneolematu noore
oma riigi olustikus.

Nüüd tuleb alustada peaaegu otsast peale, olles vähemalt
rikkam negatiivseistki kogemustest ja olles teadlik, et soli-
darismi-idee juurdumiseks ei puudu praegu-
ses maaelu ühiskondlikus olustikus reaalsed eeldused, — vaja seda vaid osavalt juhtida ja küllalt
võimsa ning pideva aktsiooniga rakendada. Ükski idee ei ole
kunagi elus valitsema pääsenud intensiivse selgitustööta ja
võitluseta, liiati selline, mis eeldab isiksuselt teatud ohvri-

meelt ja mõnede päeva-huvide, õiguste ja juurdunud mõtteviiside osalist loovutamist.

Milleni peaksime jõudma selle mõeldava ideelise võitluse tulemusena, arvestades meie mentaliteeti, olustikku ja solidarismi mõtet? Peame jõudma kunagi kõigi kodanike või rahva rõhuva enamiku teadvuses ja tundmises oma riigi veendunud tunnustamiseni ja hindamiseni oma inimisiksuse kõrval kõrgeima ja kalleima väärtusena ning sellele vastava kohusetundeni riigi vastu. Peame jõudma selleni, et kaaskodanike inimväärtust ja õigusi ühiskonnas austatakse samaselt kui omi õigusi, ning et ei kadestata edasijõudnumat, vaid austatakse teda ja seatakse eeskujuks. Selleni, et rahva ühisvarasid hoitakse samuti kui enda vara ja ollakse valmis tooma ohvrit, kui üldhuvi seda nõuab. Selleni, et rahva kultuuri saavutusi hinnatakse uhkusega nagu omaenda saavutusi; et oma talu edasijõudmises ja kauniks kodus kujundamises nähakse mitte üksi isiklike püüete rahuldamist vaid ka kohustust ühiskonna vastu ja üht lüli ühise kodumaa kaunistamises. Peame jõudma ühistegevuses kohusetundeni ühingu asjade vastu, — et juhatuse-mees ei otsiks sealt ja selle arvel enesele kahtlasi teenimise või äritsemise võimalusi, et piimatooja hoiduks meiereisse halva piima toomisest mitte ainult seepärast, et niisuguse eest makstakse madalamat hinda või et avalik väljapandav mustuseproov teeb temale häbi teiste ees, vaid teadmisesest, et ta oma musta piimaga solgib ka teiste piimad, ei võimalda neist valmistada väärtsaadust, mis teeb kahju kõigile ja halba reklaami Eesti kaubale ja nimele. Peame jõudma nii kaugele, et selline suhtumine kujuneb rahva siiraks sisemiseks veendeks ja auasjaks, et ei oleks vaja enam igat sellist nõuet alatasa algeliselt argumenteerida ja asjaomaste tänapäeva kasudega põhjendada. Peame jõudma nii kaugele, et ei tarvitseks enam korrata näiteks sellist lihtsat mõttekäiku: alles oma riigi kättevõitmisega oleme saanud teostada maa-reformi ja sellega rahuldada meie maatainimese valusa maanälja, oma riigi loomisega oleme ära hoidnud võõra kolonitsatsiooni siin, mis oleks saanud hävituseks praegusele eesti talupojale, samaga oleme ära hoidnud maaeraomandi likvideerimise ja talupoja kodumaalt väljasaatmise, — seepärast tundkem oma riigi tähtsust ja kaitskem ja hoidkem seda kõigest väest, et samad ohud ei korduks. Kõik sellised solidarismi nõuete põhjendused peavad kasvama igaühele verre.

See on ideaal, milleni vähesed ehk ongi juba jõudnud, kuid milleni suure hulga viimine võib nõuda veel pikki aastaid ja aastakümneid, tõenäoliselt isegi inimpõlvi. Kuid see aeglus ja vana Aadama visa vastupanu ei tohiks kedagi heidutada, kui aga idee pooldajate arv järjest kasvab, kui on usku, et valitud tee on meile ühiskondlikult ainuõige ja kui meie ühiskonda selles vaimus hakatakse ka korraldama-kasvatama.

Kuidas jõuda edasi?

Mida oleks vaja teha arengu kiirendamiseks, solidarismi-ideele poolehoidu kasvatamiseks? Tulist, veenvat õpetust ja propagandat, sihikindlat kasvatustööd koolis ja elus ning rahva sotsiaalolude ja ühiskondlike vahekordade korraldamist solidarismi kasvu soodustavas vaimus, — kõike seda ühekorraga ja käsikäes.

Et eesti talupoeg autoriteetsete rahvajuhtide propaganda mõjul, hoolimata oma individualistlikust mentaliteedist, on suuteline üksmeelseteks aktsioonideks ja ühistööks, seda on juba mainitud. Samuti on ta kindlalt järgnenud ja omaks võtnud kõrgeid aateid, nagu rahvusaate ja omariiklusaate. Kui on osatud liigutada rahva latentset tunnet, äratada vaimustust, tugeses sealjuures ka üksikisiku huvide positiivsetele põhjendusele, siis on rahvas, olgugi sageli vaid lühikeseks ajaks, läinud hulgana kaasa, unustades sisemisi ja sotsiaalseid vastolusid ning olles valmis ka suhteliselt suurte ainelistele ohvritele ja hüvede loovutamisele ühise või ideelise asja kasuks. Solidarismi propaganda puhul on rakendatav rahva tunde äratamise kõrval suurel määral ka mõistuslik argumentatsioon, sest aeg ja saatus on loonud meie ümber tõesti olustiku, milles üksiku edasijõudmine on saanud kõiges sõltuvaks ühistööst ja ühiskonna heaolu korraldamisest ning majanduselu reguleerimisest, mille kõige ideeliseks kandepinnaks ongi sisult seesama solidarism, kuigi seni teiste nimede all. Riiklikule ja rahvuslikule propagandale on solidarismi-idee parimaks konkreetseks juhtmõtteks, selle propaganda-aparaat annab end heal juhtimisel kujundada väga võimsaks. Mis puutub agronoomilist nõuandetööd maal, siis siingi on tuntud töö-metoodilisi võtteid, kus ühistöö ja vastastikuse abi rakendamisega seoses on solidarismi selgitustöö hästi mõeldav ja sobiv: mainitagu üldisi peolaadilisi koosole-

kuid (lõikus- ja külvipeed, põllumajanduspäevad jt.), põllumajanduslikku ajakirjandust, raadio-propagandat ja ühistegevuse õpetust ning selgitustööd. Rääkimata soodsatest võimalustest põllumajanduslikes kutsekooles ja maanoorte organisatsioonides.

Kasvatamiseks tööks elus ja tegeluses on samuti laialdasi võimalusi. Koondatud ja konsolideeritud ühistegevus (Ühistegevuskoda, uued ühistegelikud eksportkeskused) võiks olla parimaks solidarismi-kooliks täiskasvanuile, kui ühistegevus selleks propagandaks kaasa tõmmatakse ja sihikindlalt rakendatakse, seades ühistöö vaimu propaganda senisest pisut avaramale ja üldsemale alusele. Ainult majanduslikult tugev ja organisatsioonilt terve ühistegevus, milliseks see nüüd on kujunemas, ongi võimeline kandma ja kasvatama ühistöö mõtte ainsat õiget ideelist alust — solidarismi. Noorsoos on kasvatusel veelgi avaramad võimalused ja vastuvõtlikum pind, ka veelgi olulisem tähtsus, sest siit kaudu toimub kord vana põlve asendamine uuega, kel kasvatuse tulemusena uus idee juba ellu minnes on omane. Õpetuse korraldamisel tuleks põllumajanduslikes kutsekooles kodanikuteadus ja eriti ühistegevuse-õpetus selgekujuliselt siduda solidarismi-õpetusega, s. o. ühiskonnateaduse algmetega solidarismi vaimus. Eriti tarvilik ja ulatuslikum peaks olema maa-ühiskonnateaduse õpetus Ulikooli Põllumajandusteaduskonnas. Kooli kasvatatuslikus osas — ühistunde kasvatamine noorte töö ja elu korraldamisel koolis. Viimast tuleb veel enam rõhutada maanoorte organisatsioonide tegevuses, kuna nende võrk on väga laialdane ja haarab endasse enesearenduse ja kasvatuse sihiga maanoori hulgaliselt. Maanoorteliikumine kutsuti ellu terve ideelise liikumisena ja leidis sellisena noortes maal tänulikku kõlapinda. Nüüd on see kasvanud suureks noorte kooliks. Tuleb igati hoolitseda ja valvata, et ideeline kasvatustöö toimuks siin alati ja pidevalt õiges suunas, et see ei kalduks kunagi kitsale kihi-võitluse või kildkondlikule platvormile, liiati kus see liikumine leiab nüüd tõhusat ainelist toetust riigi poolt. Maanoorsoo ühiskondlik kasvatamine peab toimuma vaid rahvusliku solidarismi-idee vaimus — see on riigi ja tulevase Eesti põllumehe huvides.

Kolmas lüli solidarismi idee ja vaimu levitamistöö ahelik — rahva sotsiaalolude ja ühiskondlike vahetkordade õiglase korraldamine, nagu selleks tea-

tud töö mitmel alal juba ka tehtud või teoksil, on kasvatus ja propaganda sõnade kinnitamiseks solidarismi tegudega. Autoritaarsed riigid on suurel määral — osava kihutustöö ja mõnesuguste survevahendite kõrval — just ka sotsiaalolude korraldamisega suutnud ühendada rahvast kuulekalt juhi ja kollektiivi primaadi aate seljataha ning selle samaga paralüseerinud ühiskonnastased ja kommunistlikud voolud alamates rahvakihtides. Meil kuuluvad selliste sotsiaalsete korralduste hulka põllumajanduse tootmist ja asustamist soodustav agraripoliitika, majanduselu reguleerimine kaaskodanike arvel liigsete teenimata kasude saamise vältimiseks, meile vähegi jõukohane sotsiaalseadusandlus ja töörahva korderite küsimuse lahendamisele suunatud korraldused, lasterikaste perekondade toetus jt. Niisugused sotsiaalsed korraldused ongi suutelised kõiki kodanikke veenma, et Eesti riik on neile tõesti ühiseks koduks, oma riigiks, mille hüvang ja kindlus on kõigi hüvanguks ja tuleviku kindlustamiseks ning seetõttu ka kõigi teadlikuks tahtlikuks kohustuseks on — selle eest solidaarselt head seista.

Ühiskondlike korralduste osas on tähtis kutsekodade seadustes kutsehuvide kaitse mõtte piiramine teiste rahvakihtidega solidaarse koostöö klausliga, mille täitmist tuleb ka järjekindlalt nõuda, et need asutised ei kujuneks solidarismidee õhnestajateks. Eriti oluline on solidarismi aluste leidmine maal põllumeeste ja maatööliste ning väike-koopidajate vahel ning teiseks sama maa ja linna vahel. Siin on seni olnud ühiskondlikud õmblused kõige enam pingul ja niidid endisest klassivõitluse ajast kõige hapramad. Oluliste sotsiaalsete või majanduslike vastolude kõrval on siin endisest ajast jäänud ka mõndki puht-eelarvamuslikku. Tarviliste sotsiaalsete ja ühiskondlike korralduste kõrval tööliste ja peremeeste vahekordade parandamiseks on samavõrra tähtis maa jõukuse üldine tõus töö ratsionaalsema korralduse ja mehhaniseerimise, toodangu suurendamise ja saaduste hinnataseme tõusu tulemusena. Põllumajanduse ja tööstuse (maa ja linna) vahekordade lahendamiseks oleks tähtis kõigepealt selgitada arusaamatused juurdemaksude etteheidete alal, millega maad kõige enam pahandatakse. Tõeliselt leiavad riigi poolt toetamist mõlemad pooled, kuid mitte ühesugusel kujul: mõnel pool on toetus paratamatult otsene ja avalik — põllumajanduslike eksportsaaduste hinnakindlustus juurdemaksudega —, teisel aga nägematu ja kaudne —

mõnesuguste tariifide ja muude soodustustega ning tööstus-
saaduste siseturu hinnataseme hoidmisega sisseveo kitsen-
duste ja tollide varal. Mõlemal puhul aga maksab rahvas
algatusvõimelisemale tootjale juurde, ühel riigikassa kaudu,
teisel vahenditult või kaupmehe kaudu. Arvulised andmed
mõlemat liiki „juurdemaksude“ kohta selgitaks peagi, et pole
põhjust pajal sõimata katelt, ja tüliõun oleks kõrvaldatud.
Igatahes, on teada, ja seda on ka juba ametlikult poolt sele-
tatud, et tööstuse toetus ei ole mitte vähem põllumajanduse
omast. On ilmne, ja ka maal arusaadav, et rahvamajandus
vajab tootvate ja loovate jõudude arendamist kõigis osades,
et aga saaks suurendada üldist rahvamajanduse toodangut ja
tulu, anda oma rahvale paremaid elamisvõimalusi ja kindlus-
tada temale seda maad ja selle maa kaitset, kus oleme ela-
nud ja tahame elada ning olla oma peremehed põlvest põlve.
Tähtsam on tarbekorral revideerida ja valvata, et kõik riikli-
kud soodustused oleksid tõesti ratsionaalsed kogu rah-
vamajanduse seisukohalt.

Väga oluliseks solidarismi kasvatusvahendiks kihtidevahe-
liste suhete silumise ja ühtlasi põllumehe ning üldse kehalise
töö tundmaõppimise mõttes oleks mingi sobivakujuline noor-
söö tööteenistus, mida rõhutas ühes kõnes peaminister
K. Eenpalu. Selle tulemused mujal on juba enam-vähem
teada ega vaja see korraldus seepärast eraldi põhjendamist.
Enamiku meie linnade, eriti pealinna ümbruses on suuremal
hulgal inetut kasutamata tühja maad, peamiselt linnade endi
valduses. Just see linnade ümbruse ilu rikkuv maa oleks
kõigiti sobivaks ja kättesaadavaks kohaks linna noorte töö-
teenistuse rakendamiseks. Siin saaks noorte jõuga luua kul-
tuurväärtusi, millede loomiseks vanade jõudu ja tasuvuse kal-
kulatsioone pole piisanud. Siin on eesmärgi saavutamiseks
võimalus ja tarvidus rakendada lihtsa kehalise töö üksusi
kõige suuremal hulgal (kraavid, kännud, võsa, kivid, teed, sil-
lad, ehitused, metsamine jne.), seega siis kõige soodsam või-
malus suure hulga töökäte rakendamiseks ühes kohas tösi-
kasuliku töö juures. Siin näeks ja tunneks linna noor-
sugu, kuidas kehalise tööga maal luuakse uusi väärtusi ja
metsikust kõrvest saadakse põldude-aedade, metsade, kultuur-
niitude ja korralikkude inimelamutega täidetud kultuurmaas-
tik. Sealjuures on see töö noorte ühistöö, sellisele tööle omase
distsipliiniga, rõõmudega ja raskustega; mitte paljas tööga
mängimine, vaid töö ise; ühtlasi töö, mis lähendab omavahel

rikaste ja vaeste vanemate lapsi. Jäägu siin lahtiseks tööteenistuse kohuslikkuse küsimus — peab see olema sunduslik või vabatahtlik? Katset alustada tuleks igatahes viimasega, kuid ka sundkorra puhul ei tohiks see tööteenistus mingil tingimisel kujuneda sunnitööks, — niisugusel korral eviks see negatiivse kasvatusliku tähenduse.

Milliseid tulemusi tohiks loota solidarismi-idee propagandalt ja rakendamisel? Peab möönma, et arvestades meie rahva võrdlemisi väga ühtlast ja painduvat sotsiaalset struktuuri maal ja linnas, kus võimelisele ei ole kuskil tee edasijõudmiseks kinni, ei tohiks sotsiaalsete ja ühiskondlike vahekordade korraldamine solidarismi vaimu valmistada vististi väga olulisi raskusi. Meil olevad sotsiaal-struktuurilised takistused sel alal on suurel määral väiklast psüühilist laadi: elus sagedane nähtus, kus just lähedaste vahel on pahatihti hõõrumine suurem, — kus „enam“ tahab eraldumiseks olla ja näida kõrgemana kui ta tõeliselt on, ja „vähem“ ei taha näha üldse mingit suuruse vahet. Need on inimlikud nõrkused, kuigi paiguti küllalt mõjuvad.

Kuid lõpetame. Olen püüdnud näidata, et solidarism tohiks olla Eestile ajakohaseks ühiskondlikuks ideeks, mis aitab koondada kogu rahvast kõigi hüvanguks omariikluse mõtte ümber suureks leplikuks ühistööks, jättes alles isiksusele ta õigused, algatusvõime ja isetegevuse, need suurimad tegurid rahva majandusliku ja kultuurilise järje tõstmisel; olen püüdnud näidata, et kuigi meie rahva praegune mentaliteet ei ole kõige sobivamaks pinnaks solidarismi-idee levikule, siiski meie maa- ja põllumajanduse olustik on nihkumas kõigis avaldusis paratamatult ja järjest enam ühistöö alusele ja sõltuvusse ühiskonna mõjutust, mis loob ikka kindlamat pinda solidarismile ja mõjutab ühtlasi rahva mentaliteedi muutust samas suunas; olen lühidalt loetlenud võitlusvahendeid solidarismi-idee elluviimiseks, mis on meile kättesaadavad ja on juba hakanud leidma rakendamist ning peaksid andma tulemusi.

On väljaspool kahtlust, et põllumajandust, eriti meie, loomapidamisele rajatud põllumajandust ei saa edasi viia maa-eraomandit eitav kollektivism, seda suudab vaid individuaalne hool ja huvi oma talus. Kuid kujunenud uueaja oludes individualism vanal „klassikalisel“ kujul on siiski jõuetu väikemaapidamist nõutavalt ratsionaliseerima, selleks on kõikjal vaja ühistööd ja ühisjõudu. Ühistöö aga saab olla

tugev ja tõhus vaid tugeses teadlikul-tahtlikul inimhuvide kooskõlastamisel ja ühistundel, — ja eks selles olegi solidarismi loogiline õigustamine maaelus, tegeluse vajadusist ja juba teoksaanud tõsiasjadest lähtudes. Ka agronoom oma töös lähtub alati tegeluse tarvetest, ja kui teda peaks ehk kutsutama kaastööle solidarismi-idee levitamisel maal, siis ta vist küll ei jää kahtlema, kas see töö kuulub tema ülesannete ringi, liiati kus ta selle idee levikuga leiab kujunevat oma otsese töövälja järjest tänulikumaks ja kergema vaevaga viljeldavamaks.

Maakultuur ja maastikupilt.

Kultuurist ja maakultuurist.

Iga maa ja rahva kultuuritase ilmneb selle maa ja rahva kõigis eluavalduis. Kultuuri tuum on rahvas endas, tema vaimus ja hinges; viimaste võimete avalduis, enda sisule antud vormis näeme rahva kultuuri väljast ja hindame selle taseme kõrgust. Oleme küll harjunud rahva olevat või kunagist kultuuritaset hindama peamiselt kultuuri väljapaistvamate kujundavate avalduste järgi, tema kunsti ja teaduse, kirjanduse ja keele rikkuse, tema suuremate asulate arhitektoonilise ilme järgi. Ometi ei ole need päris iseloomustavateks, igatahes mitte ainsateks, küll aga silmapaistvamateks, ja nimelt ainult rahva valituma vaimu-eliidi kultuuri avalduisiks. Üksipäini nende järgi ei saa aga hinnata rahva kui terliku või rahva enamiku kultuuritaset. Ega seagi niisugust hindamist uuema aja suhtes kultuurajaloolane endale ülesandeks, küll aga peaks seadma sotsioloog.

Võib olla suuri rahvaid, kes on suutelised andma enda hulgast väljapaistvaid loovaid isiksusi harukordsete kujundavate võimetega ning neid mõistvaid ja kätelkandvaid kitsamaid kihte, sealjuures rahva suurte masside püsides isegi kõige algelisemal kultuuritasemel, osa võtmata ja osa saamata kultuurajaloolast huvitavast tippude kultuurist. Ning vastupidi, — on vähemaid rahvaid kõrge üldise kultuuritasemega, kuid ilma kaugesse-kõrgesse maailma-taevasse ulatuvate tippudeta. Kultuurajalooost teame, kuidas kuulsate kunsti- ja kultuurivoolude kandjais on olnud suuremate või vähemate rahvaste üksikud kihid: ülipeen rokokoo-kultuur oli hoovkondlaste ja kõrge aadli kultuur, Madalmaade XVII sajandi maalikunstile oli kandepinnaks peamiselt rikaste negotsiantide ja jõukate linnakodanike kiht jne. Rahvamass ise oli neile kultuuridele

võõras, kandis neid vaid kaudselt — füüsiliselt oma higma, toites neid, kes kultuurile elasid või selle hüvesid nautisid. Hilisematest aegadest tunneme meie hästi üht suurt rahvast selliste võimsate loovate isiksustega, nagu Dostojevski, Tolstoi, Puškin, Anna Pavlova, Tšaikovski, Šaljapin, Serov, Repin, Metšnikov, akadeemik Pavlov jt., missuguse rahva kümned miljonid olid kirjaoskamatud, elasid kõige primitiivsemalt äärmises viletsuses, ja vähe oli sel rahval neid aastaid, kus näljasurm ei niitnud tema liikmeid tuhandete ja kümnete tuhandete kaupa, kurjade taudide lakkamatust laastamisest kõnelemata. Tohtu suur rahvas oli siiski suuteline eraldama küllaldast jõukat linna, ametnik- ja haritlaskonnakihti, kes tema loovat vaimu-eliiti suutis kanda ja mõista ja lasta selle valgust paista — üle oma poolnäljas ja poolpimeda rahva peade — kogu kultuur-maailmale. Hoopis teissugune pilt on meie ees, kui pöördume pilguga Skandinaavia väikeriikide poole. Siin on arvuliselt vähe üle kogu maailma hiilgavaid loovaid tähti — kuigi suhteliselt rahva arvuga vististi mitte vähem, — ometi pole mingit kahtlust, et need vabad põhjarahvad ületavad oma üldiselt kultuuritasemelt enamiku suuri kultuurrahvaid ega saa Dostojevski sünnimaad nendega ses mõttes kuidagi kõrvutada. Kuidas ja kumba kultuuri-tüüpi hinnata? Oleneb muidugi vaatevinklist ja käsitlese teemast, millised on kosmopoliidile erinevad rahvuslase omadest, kunstiajaloolasel sotsioloogi omadest. See ei tähenda aga, et rahvuslase või sotsioloogi seisukohalt saaks alahinnata kunsti ja teaduse suurmeeste tähendust *n a t s i o o n i l e*, — ei, ka siis mitte, kui momendil rahva mass neist midagi ei tea ega nende loomingust näiliselt mingit osa ei saa. Vaid et sotsioloog lihtsalt käsitleb kultuuri-küsimuste seda külge, mis iseloomustab kogu rahva seisukorda ja hüvangut.

Käsitledes kõnesolevat teemat avaramalt kultuuriajalooliselt ning sotsioloogiliselt seisukohalt, lähtudes rohkem kogu rahva hüvangust ja välisilmest kui inimkonna kõrge kultuuri viljeluse ülesannetest, tuleb siin langetada ka eelistamisotsus sinna, kus kõrge kultuuritase on omane kogu rahvale ja kus kultuuri saavutused on kogu rahva hüvanguks. Seega tahame näha eeskujusid rohkem kultuurseis Põhjamais kui kõrgemaid ja hiilgavaid kultuuritippe püstitavais Lääne suurriikides. Liiasi, kus üldisest kultuuri-ajaloost ei saa kuidagi järeldada, nagu kasvaksid kogu inimkonda valgustavad suured mehed just või ainult suurte rahvaste hulgast, pigemini

küll seda, et suurvaimude kandjaiks on olnud arvuliselt suhteliselt väike — mõnekümne- või sajatuhandeline jõuka rahva hulk, mis suurrahva juures moodustab tühise protsendi, väikerahva juures aga küllalt suure. Norralaste Ibsen, Hamsun, Grieg ja Nansen, rääkimata vanakreeklaste Platost jt., oleksid küllalt suured ka nüüdistele suurrahvastele ja on hiilanud samuti küllalt nähtavalt üle maailma, — kuigi mõnel suurrahval on neile kõrvutada varasematest aegadest üksikuid veelgi suuremaid, geeniusi. Kuid siin on ikkagi küsimus kogu rahvas ja tema kultuuritasemes, ja ses osas pole mingit kahtlust, et väikerahvas võib suurega minna julgelt võistleva, võib saavutada end a h ü v a n g u k s kõrgeimat iganes mõeldavat kultuuritaset. Geeniustega inimsoo teenimise missiooni meie endile arusaadavalt ei tarvitse ihaldada ega omistada; kuigi ei ole ka mingit põhjust nende sündimise võimaluse igaveseks ette-eitamiseks meilgi, — suuri andeid oleme endi keskel võrsumas juba näinud, ei ole siis ka eriliste haruldaste ja õnnelikkude geenide-kombinatsioonide võimalus välja lülitatud. Kuid fantaseerimine sellistest võimalustest ei kuulu siia. Vaid nii palju veel, et mida kõrgem on väikerahva üldine kultuuritase, seda suuremad on ka loovate vaimude võrsumise ja nende võimete arenemise võimalused kodumaa pinnal, seda rohkem osatakse neid omagi kodus hinnata — kas või rahva iseteadvuse kasvu ning rahva üldise kultuuritaseme tõusule kaasamõjumise seisukohalt.

Siin vaatleme vaid seda, mis iseloomustab kogu rahva kultuuritaset, rahva kultuuri otseses mõttes, mis ongi huvitav sotsioloogilisest lähtekohast vaadatuna, kuid on kahtlemata samuti huvitav ka kultuurajaloolasele. Siin on ju väga tunnustatud kultuuri-väärtusi kunstkäsitöö, rahvaluule ja rahvaviiside jm. näol, millede kunstiväärtuslikum osa on küll pärandatud meile peamiselt vanadelt hallidelt aegadelt. Uuemast ajast võiks kultuurajaloolasele kitsamas mõttes huvi pakkuda rahva nüüdse kollektiivse loomingu vallast seni vist küll vähe käsitletud ala — kultuurmaastiku-pilt, milles avaldub ka rahva elustiil ja loomingu, kuigi peamiselt rakendusliku loomingu laad. Viimane aga kuulub samuti kultuurajaloose. Käesolev kirjutus tahabki esitada muuhulgas mõnd esialgset orienteeruvat mõtet viimaselt alalt.

Rahva kultuuri osas käsitleme ainult m a a k u l t u u r i, — maarahva loomingu ja elukujundust. Peale isikliku kui ka põllumajandusringkondade huvi selle ala vastu õigustame sel-

list eristamist veel esiteks sellega, et rahva kultuuri käsitlusis nüüdisaja maakultuuri tavaliselt arvestatakse vähe, teiseks, et diferentseerumise teel oleks võimalik tungida nii käsitluses kui taotlusis ja kavades ka neisse tänapäevale olulistesse üksikasjusse, mis rahva üldkultuuri käsitluse puhul jäävad folkloori varju. Folkloristile aga võiks see, millest siin jutt — tänapäeva maakultuur — olla folkloor n. ü. *in statu nascendi*. On olnud kuulda, et mõned meie muulasist folkloristid tunnevad ka huvi uue folkloori vastu, kuid otsivad seda küla vemmalmvärssides ja lorilauludes... Tänapäeva maakultuur on aga sootuks tõsisem ja sügavam, kantud hoopis teistest elementidest kui lorilaulude meistrid ja simmanite sangarid. Võidakse küll ehk lähtuda ka teissugustest motiividest, näiteks ulakuse hingeliste elementide selgitamise vajadusest.

Maakultuur on käsitluse mõttes võrdlemisi uudseks aineks, selle sisu on alles lähemalt määratlemata ja piirjooned tõmbamata. See pole jõudnud saada veel akadeemiliseks aineks. Mõnes varem kirjutuses olen seda pisut puudutanud (vt. **K a s t u n n e d m a a d**) mõne omapead äärejoone tõmbamisega. Otsustades 1937. a. Pariisi maailmanäituse vastava osakonna (Exposition Européenne de l'habitation rurale) kataloogi artiklite ja näituse väljapanekute ning XVIII Rahvusvahelise Põllumajanduskongressi (Dresdenis 1939) vastava sektsiooni (Das Landleben und die Tätigkeit der Landfrau) referaatide järgi, ei ole ka välismaail maakultuuri-küsimusi suudetud viia veel üldise või üldtunnustatud nimetaja alla, kuigi viimases seda kaunis edukalt juba üritati. Nimetatud põllumajanduse ja maaelu suursündmuste, samuti 1939. a. Šveitsi rahvusliku näituse järgi (Zürichis) võis aga kogeda, kui elavalt ja innuga, enamasti ka edukalt sel alal kõikjal töötab mõte ja käib ka juba organiseeritud tegevus. Maakultuuri taseme tõusule kaasaaitamine on saanud viimaseil aastail rahvaste aktuaalsemaks ühiskondlikuks probleemiks. Lähtekohti ja tõukejõude seks on kahesuguseid.

Meenutagem ühelt poolt Kagu-Euroopas Maailmasõja järel-aastail peamiselt tšehhide algatusel õhutatud ideelist rahvusvahelist **a g r a r i s m i**-liikumist, mis pidi saama vastukaaluks marksismile ja osalt ka linnakodanluse liberalismile, mõnes maas aga ka kaitseks äsjateostatud suurmaapidamisevaenulisele maareformile, samuti uute agraarriikide olemasolu kindlustajaks tugeva, riigiteadliku talupoegkonna kujundamise kaudu. See liikumine kulges tegeluses peamiselt põl-

lumeeskonna poliitilisse organiseerimisse ja siit-kaudu põllumajanduse agraarpoliitilisse kaitse, selle kõrval aga ka põllumajandusliku kutsehariduse levitamise, põllumajanduse ratsionaliseerimise abistamise ja maa tervishoiuolude parandamise organiseerimisele; ka talupojaseisuse au ja enesetunde tõstmisele ning maarahva traditsioonide elustamisele resp. alleshoidmisele püüti siin-seal rõhku panna. Kõige rohkem ja kaugeleulatavamaid konsekvantse oma agraarkorraldusis tõmbas agrarismi ideestikust rahvussotsialism Saksamaal, seades ühtlasi uuendatud talupojaseisuse (Nährstand) kujundamise ja talupoja maailmavaate ning hinge kultuuri rahvussotsialismi üheks ideeliseks aluseks ja põhisuunaks. Selle ideega on Saksas nüüd seotud kogu põllumajanduse ja maaelu arendamise organisatsioon, kavad ja tööd. — Ka Šveitsis, peamiselt prof. E. L a u r i' ideelisel juhtimisel leidis talupoja-ideoloogia ja maakultuuri edendamine rahva vaimse ja moraalse tervendamise motiividel agarat viljelust, suundudes põllumajanduse agraarpoliitilise kaitse ja rahva usutunde süvendamise kõrval talupoja vanade traditsioonide (rahvarõivas, mängud jt.) elustamisele ning kogu elustiili maa omapära kohaseks kujundamisele. Zürichi näitus pakkus neist taotlusist, eriti rahvarõiva, elamusisustuse ja üldise rahvusliku elustiili puhtuse alalt selget kujukat pilti.

Teiseks, veel akuutsemaks tõukejõuks maakultuuri küsimuste esiplaanile nihkumisel on olnud vastavates riikides rahva maalt linna pagemise ja selle tulemusena maa rahvastiku liigse hõrenemise nähtus, mis eriti drastiliselt on ilmnenud Prantsusmaal. Põllumajanduse agraarpoliitiline abistamine hinnapoliitiliste jt. võtetega üksi ei olnud suuteline pidurdama seda natsioonile ohtlikku liikumist. Maaelul oli peale madala töö-tasuvuse muidki pahesid, mis rõhutasid maainimese silmis linnaelu veetlevust. Nende kõrvaldamisele suunduski maakultuuri edendav liikumine. Maa üldise kultuurilise taseme tõstmine, eriti aga linna tsivilisatsiooni poolt pakutavate elumõnustuste, tööhõlbustuste ja sotsiaal- ning tervishoiukorralduste juhtimine maale, mida prantslased nimetavad maa urbaniseerimiseks, pidi olema tõhusamaks arstimiks taudiliseks kujunenud maalt pagemise nähtuse vastu. Pariisi maailmanäituse vastav osakond (Centre rural) oli pühendatud urbaniseerimise propagandale; pearõhk oli pandud siin elektrifitseerimisele, vesivarustusele ja hügieenile maal. — Analoogilisi põhjusi, nähtusi ja vastuaktsiooni tendentse on

märgata ka Skandinaavia riikides, kuigi siin löövad rohkem läbi ka talupoja-ideoloogilised voolud ja esteetilise elemendina maakodu kaunistamise ja maaelu puhta stiili kujundamise taotlused. Urbaniseerimise alal on siin, Taanis ja Rootsis kaugele edasi jõutud, muust Euroopast ette. Ka Saksas on pandud suurt rõhku urbaniseerimisele, eriti maa- ja taluperenaise töö hõlbustamisele ning mehhaniseerimisele, mis ilmnas ka Leipzigi 1939. a. näitusel.

Niihästi nende lühidalt mainitud välismaiste põgusate tähelepanekute kui ka enda mõttesuuna arendamise alusel tahaksin siin esitada katseliselt üldisemat kontseptsiooni maakultuuri mõistest ja sisust, et sellega tähistada ka meil siin-seal juba alustatud maakultuuri edendamise töö ratsionaalselt koondatud korraldamise sihtjooni.

Üteldakse, et kultuuri mõiste ise põlvnebki maalt, põllundusest, kusjuures selle sõnaga (lad. *colere*) tähendati maa ülesharimist põlluks. Põllumees, eluhoiu-tungist aetuna, parandab ja harib maad, kujundab oma tööga iidse loodusliku taimkatte alt võetud pinnase viljakandvaks põlluks ehk k u l t u u r m a a k s. Sama eluhoiu-tungi tõttu teeb ta muidki loodust muundavaid töid maal — ta kodustas metsloomi, ta kasvatab ja aretab taimeliike järjest kõrgema- ja parema-toodanguulisteks viljaliikideks ja sortideks, ta parandab ja soodustab mitmesuguste teadlike toimingutega metsa ja heina kasvu, ta ehitab endale, oma loomadele ja varadele hooneid ja paniipaiku. Sama eluhoiu huvides — küll juba avaramas mõttes — ta korraldab maa ühiskonda, ta kasvatab oma perekonnas endale võimelisi abilisi ja järeltulijaid. Nii kujundab ta maad ja korraldab elamist oma tahtel vaimu ning käte tööga, muundades maa, loomade, taimede ja ka inimese enda looduslikku seisundit järjest enam haritud ehk kultuuristatud seisundiks. Teda juhib selles inimlik aru, mõistus, mis ka areneb ja kasvab käsikäes tema kultuuritöö ülesannete kasvuga, koos ikka uute nõudmistega, mis eluhoid temale esitab. Peale oma arukuse, mis väljendab tema töö tulemusis ja empiirilises rahvartarkuses, mis on kujunenud pidevaist tähelepanekuist loodusnähtuste ja inimese eluavalduste alalt, peale selle on tema siseilmal — vaimul ja hingel — tarvidusi ka teissuguseiks avaldusiks. Mäng, laul, luule, enda ehtimine ja ümbruse kaunistamine, ilmekate püsivate elukommete, looduse, hauataguse ning tõe ja õiguse mõistmine ja usund — side tundmatuga, ainelisest ilmast kõrgemaga, — need kõik on selliseiks

vaimuavaldusiks, mis ei ole tingitud otsekoheses mõttes eluhoiust. Küll aga osutuvad need sellele, et peale otsese vaistulise ehk loomusunnilise eluhoiu on maainimesel alati olnud ka sügavamad elutunnet, ilumeelt ja kõrgemaid tunge ning nende väljendamise vajadust, ning et temas on olnud sise mine, hingeline tarvidus eluhoiu mõista ka hauataguse elu hoiuna, seda nimelt juba ka paganluses. Kõik need ainelised ja vaimsed avaldused on omapärased ja omavahel kooskõlalised, kujunenud aegade jooksul vastavalt põlisele maaelule või maatöö vahelduse tarvetele ja elu keskuse iseloomule. Sealjuures töö ja miljöö on mõjutanud maainimest, kujundanud teda oma palge järgi, aga ka maainimene ise on, ja seda järjest suuremal määral muundanud, kujundanud miljööd enast oma palge järgi, nii on kasvanud need kaks organismi kokku, ühtekuuluvaks tervikuks, mingiks kultuuri-üksuseks.

Loetletud näidetes väljendab ja kujundab maainimene ehk talupoeg oma vaimu ja hinge, nagu kunstnik end väljendab oma teostes, tema kultuuri-toodangus. Ta kujundab mõistusest juhitud tööga ja teoga — harib, parandab, aretab, muundab, kasvatab, korraldab, ehitab; ta kujundab ka vaimuga — vormib kujusid ja tundeid sõnusse ja lühilauseisse, viisi ja värssi, mõistatusisse ja muistendesse, ehteisse ja värvesse ning liigutuste rütmissesse, ehituse vormesse ja tarbeasjade kaunistatusisse. Kõiges selles voogavas loovas elutegevuses avaldub, väljendub rahva kultuur, selle asu- ehk sünnikoha järgi nimelt maakultuur, aineline ja vaimne, kõik läbi-segi. See on rahva vaimu — toimugu see ka lihtsaima käte-töögi kaudu — looming, kogusummas tuhandete ja tuhandete isiksuste kujundav töö, üksteise külge lükitud, üksteise vastu hõõrutud, üksteise peale ladestatud, kuni on kadunud ja kulu nud kõik üksik-loojate isikupärased jooned ja on valminud rahva üldloominguline kujund, teatud maarahva kollektiivse loomingu küps vili — olgugi see pisiasjus asualaliste variatsioonide poolest rikas. See vili, selle kultuuri — maakultuuri — pilt kerkib meie ette maalt pärinevas folklooris, empiirilise rahvatarkuse kogumis ja maamaastikupildis, millede järgi otsustame maarahva hingelaadi ja vaimse loomingu võime ning tema kunagise või kaasaegse kultuuritaseme üle.

Folkloor uurib rahva hingeavaldusi keelendeis, vanasõnus, mõistatusis, rahvalauludes, muinasjuttudes, rahvausundeis, kombeis, rahvarõivais, rahva kunstkäsitöös jne., olles teinud nende

najal juba palju tähelepandavaid avastusi rahva hingelaadist ja kultuuripärimusist. Kuid folkloristi huvitab peamiselt rahva kunagine, muistne kultuur ja selle sugemed. Siiski need uurimused leiavad laialdast rakendamist ka tänapäeva elus, muu hulgas ka rahvusliku kultuuri ja maakultuuri edendamises, selle sidumises rahva ajalooliselt ja hingelaadilt väljakujunenud omapäraga. Olgu mainitud rahvaviise, rahvalaulu stiili, rahvarõivast ja kunstkäsitööd, elamusisustuse ja ehituste stiili-elemente. — Empiiriline rahvatarkus on ühest küljest ka folkloori uurida, kuid folkloriste on huvitanud siin rohkem usundi-ebaustundi element, — kuivõrd rahvatarkusega väljendatakse teatud asjade või nähtuste oletatavat mõju loodusele ja inimesele. Rahvatarkuse raudvaras on aga ka rohkesti väga väärtuslikku kasutamiskõlblikku empiirilist teadmist, väga kestvate tähelepanekute vilja. Nii põllumajanduse, ilmteaduse, arstiteaduse ja teistelt aladelt. Kuid seda, rakendusteadust rikastavat kultuurivara on vähe uuritud ja see leiab seni kasutamist peamiselt kohalike pärimustena põllumehe ja kaluri elus ja elukutsetöös.

Silmale nähtav, alatasa loomingu-protsessis muunduv ja täienev ning igapäevast ülevaadet maakultuuri seisust pakkuv maarahva kollektiivse loomingu väljend on m a a m a a s t i k u p i l t. Mitte see maastikupilt, mida imetleb looduse-romantik, kes näeb vaid mägesid-orgusid, metsi, järvi ja jõgesid, koski ja karestikke, metsloomi ja -linde, ning sallib seal inimese kätetööst vahest ainult igivanu lossivaremeid ja lamburit oma vaikse valge karjaga ning kirju koeraga. Ei, vaid nimelt see inimestest „rikutud“ maastikupilt, kus võimalikult iga laik räägib inimesest ja tema tööst ning kus inimene ise oma kodukondsetega ja lojustega askeldab selle keskel, või kus on tunda looduse ja inimese vastastikust mõjutamist, üksteise palge järgi vormimist. Mitte loodus-, vaid kultuurmaastik on maakultuuri peegliks. Esimene on rohkem taustaks, kuigi ka sisuliselt hästi ühtekuuluvaks taustaks. Loodusmaastik on kultuurmaastiku kujunemisel, eriti asustamise algul, suunavaks teguriks, olles mõjutanud inimese töö suunda maal, eluhoiu võitluse pinget, tema hingelaadi ja suhtumist-kohanemist loodusjõududele ning nähtavatele vormidele. Teatud selgejoonelise või valdava loodusmaastiku pildi järgi võib seepärast ligikaudu aimata isegi folklooris avalduvat rahva hingelaadi: mägismaal aimad selles värviküllust ja romantikat, laial avalausikmaal — ühetoonilist lüürlilist rütmi segamini ohjen-

damatute tundepursetega, otsatus metsades ja soodes — nõidust ja müstikat jne. Samuti rahva maa-ühiskondlikkude vormide kujunemise suund on teatud tõenäolisusega loodusmaastiku-pildist välja loetav. Aimad, miks on laial metsatul Sarmaatsia legendikul inimene asunud suurtesse küladesse, miks siin on valitsenud vürsti ja bojaari piiramatu võim ning kaua kestnud pärisorjus ning püsib kollektivistlik vaimus, mis on soodustanud metsarikka ja kaljuse Rootsi ning Soome talupoja põlist vabadust ja lahusasumist jne. Palju selgemat keelt kõneleb tähelepanelikule vaatlejale aga kultuurmaastiku-pilt ise, kus selle kui teose taga on kõikjal tunda meistri kätt, võimeid ja iseloomu ning hingelaadi. Seepärast tohikski maastiku-pilt maakultuuri peeglina väärیدا erilist tähelepanu ja vaatluse analüüsi meetodeid, et sellest pildist osata lugeda ja maakultuuri seisust kiirelt järeldusi teha.

Maakultuur maastikupildi valguses.

Silmapiiri raames avaral elaval maastikulõuendil näeb teadlik vaatleja kogu maaelu välist pilti. Näeb seda rohelistes, valgetes, kollastes või luitunud-hallides värvitoonides vastavalt aastaegadele, kuid ikka samade, antud maastikule iseloomulike kontuuridega, detailjoonisega ja kompositsiooniga. Aasta- ja päevaajad ning nädalapäevad täidavad ja ilmestavad pilti vaid vahelduvate elavate üksikasjadega ja varjunditega, mis hõlbustavad maastikupildi maakultuurilise tähenduse mõistmist. Näha maainimese äri- ja pühapäeva, suvi- ja talining tööriietust, inimese hoiakut, ilmet ja askeldamist samades aja-oludes, näha vilja külvi ja koristamist, sügisest ja kevadist põlluharimist, viljaseisu põllul ja karjamaad karjaga suvel, näha tööaja algust ja elu virgumist hommikul ja töö lõppu ning elu vaibumist õhtul, näha püha- ja argipäevast, suvist ja talvist liiklemist teedel, — kõik see pakub elavat ainet maastikupildi sügavama sisu tõlgendamiseks. Kuid esialgses käsitluses peatume rohkem sellel, mis on alati nähtav.

Esiteks antud maastikupildi kompositsioon — metsade, soode-rabade, võsastikkude, põldude-niitude ja asulate kontuurid ja paigutus, maale võõrad tööstuslikud ja linlikud elemendid maa-maastikus, teede- ja traatide-võrgu tihedus selles. Juba sest esimesest pilgust saab teadlik vaatleja umbkaudse kujutluse rahvamajanduslikust struktuurist ja tsivilisatsiooni tase-

mest, maa asustuse tihedusest ja iseloomust, maapidamise suurusrühmitusest, maa kasutuse ulatusest ja laadist. Edasi tunneme lähemale pildi sisusse. Viljaliigid ja nende pindalade — teravilja, põlluheina, juurvilja, tehniliste kultuuride — vahekorrad, loomaliigid karjamail ja nende suhteline rohkus, põldude suurused ja piirjooned, kraavide-võrk, viljade ning heina ja karjamaa-kamara seis, metsa ühtlus ja tihedus, taluehitised, nende koostis, kaevuvinn või tuuleturbiin, tarad väljadel, põldudel töötavad masinad-riistad, põllumajandus-tööstuslikud hooned, — kõik need maastikupildi elemendid koos, nende olek ja seis võimaldavad teha järeldusi maa põllumajanduse suuna, kõlvikute jaotuse, kõlvikordade, põllutöö intensiivsuse ja ratsionaliseerimise astme, talundite suuruse ja jõukuse taseme, kapitali investeerimise ja osalt ka ühistegevuse arengu üle.

On aga võimalus tungida veel sügavamale, peatuda üksikuil pildi detailidel, nüanssidel, joonestuse peensusel, kunstniku pintsli käsitluse maneeridel, et sel teel saada kujutlust maaelu stiilist, maainimese mõtte- ja hingelaadist ja arengust, ning koos mainitud maastiku elementide olekuga — kogu maa-kultuuri tõelisest seisust ja omapärasest. Paneme tähele hoonete asetust, materjali ja ehitusviisi, üksikosade väljatöötamist ja eri ilmet, käsitööga ja värvipintsliiga toonitamist, hoonete ümbuse ja teeveerte kaunistamist, puude-põõsaste palistusi, lillepeenraid, taluaeda ja tara, lipuvarrast, raadio-antenni ja lehtlat aias või õuel, tallusuubuvaid teid ja traate; märkame tööriistade seisu ja hoidu töövaheajal, loomade toitumust, puhtust, ühtlust ja tõuilmet, viljade seisu ühtlust üle välja, nende sordipuhtust ja kasvu, umbrohtude esinemise tagasihoidlikku või jõhktrat ilmet, kopleid ja nende kamarat, puhmastikku ja kraave niitudel-karjamaadel, põllupeenarde ja kraavikallaste puhtust, peatume pilguga põllul ja taluõuel töötajate välimusel, töölisel ja peremehel, jälgime neid raudteejaamas, kirikuteel, piimatalituse ja kaupluse ees, nende liigutusi, ilmet ja riietust; otsime ja hindame kiire pilguga koolimaja, rahvamaja ja kogukonnahoonet, kirikut ja kalmistut, riste ja pühakute kujusid katoliiklikes maades väljade vahel ja teede ristidel, — kas ja kuivõrd tundub kõigi nende välimuses maaühiskonna hoolitsevat kätt, omaksvõttu või uhkustamist nendega.

Olles kõike näinud, milleni silm — kõlaliste elementide osas ka kõrv — küünib, oleme saanud pildist sügavale sööbiva mulje, seda sügavama ja püsivama, mida stiilipuhtam, laias

ulatuses ühtlaselt väljakujunenud ja omapärasem on maastikupilt. Nähtu järgi hindame sealset inimest ennast ja maaühiskonda, milles ta elab, hindame rahvast ja tema kultuuritaset. Nii seisab iga rändaja ees maastikupilt avatud raamatuna, mida lugemast saab keelata vaid ööpimedus. Tähelepanelikku vaatlejat ei saa petta edvistava fassaaditsemisega suurte teede veertel, mida mõned rahvad näivad eriti harrastavat, paljastades sellegagi mõnd oma ebameeldivat iseloomujoont. Vaatleja näeb läbi ja üle, ta märkab peagi kunstlikke, ülepingutatud hoiakuid ja poseerimist. Ei suuda ju ükski kunstnik luua paremat pilti ega pala, kui tema võimed talle seda lubavad, vaataja aga näeb ja hindab — loomingu järgi kunstnikku, tema vaimu- ja hingekultuuri kui ka töötamistehnikat. Seda teevad suurema või vähema eduga kõik, kes lähevad tutvuma võõra maaga, teevad teadlikult või ka ilma kindlama kavatsuseta, — ja nii saadud mulje ei kao, isegi levib võõra vaatleja kodus. Ei kaota ega muuda kuigi palju seda ka kõik sõnalised seletamised-vabandamised, statistilise kirjanduse arvuliste andmete ja tabelite kuhjad-lahtrid, kui ehk küllakutsuja peaks tahtma kujunenud kesist muljet viimastega kustutada või muuta. Nagu ei suuda veenda keegi kunstiteose kõrges väärtuses kunstniku kutsetunnistuste või lõpetatud koolide-klasside rohkuse resp. nimekuse järgi. Mõlemal juhtumil räägib teos ise asjatundjale selgemalt ja veenvamalt. Maastikupilt on ka omalaadi rahva kollektiivne kultuuriteos, ühes nurgas abitu käe algeline kritselus, teises täiuslik meisterteos.

Küll võib olla teinekord muidu heade võimetega meistri tehnika momendil alles puudulik, ja väike järeleaitamine või kool võib siis anda kiiresti tunduvalt parema efekti ja õigema pildi meistri-rahva tõelisest kultuuritasemest. Kas on „järeleaitamisel“ tegemist ainult puuduliku tehnika silumisega või kunstliku poseerimisega, see selgub pildi elementide sise-mise k o o s k õ l a terasemal jälgimisel: kooskõla puudus reedab poseerimise. Kui näiteks, kuskil ühiskondlik võim palistab teid ilupuudega, nende vahel aga kaunistab teeveeri ja kraavikaldaid tolmunud karuohakate, nõgeste ja takjate näotu palistus, või kui rahvas laastab ja murrab istutatud puid, siis on ilmne, et see rahvas oma kultuuritasemelt pole veel kasvanud maastiku kauniduse hindamiseni ega loomiseni. Või kui ühiskond on ehitanud teede lähedusse toredaid, värvidega jumestatud taluelamuid, põllud nende ümbruses aga püsivad lohakalt harituina, inetult umbrohtu täis, kui nende elanik ripu-

tab vastu teed tahe nema musti räbalaid, ei korista õuet risust ega puhasta loomi sõnnikust jne., siis on see samuti võltsi fassaaditsemist reetev ebakõla. Kui aga meie Lõuna-Eesti jõukamates, põllumajanduslikult arenenud nurkades kodukaunistamise instruktori õhutamisel-õpetamisel värvitakse hooneid, rajatakse aedu, istutatakse ilupuid ja põõsaid, siis puudub selles poseerimine, ja mõnes osas puuduliku oskuse tõttu seni mahajäänud maastikuelemendid saavad oma õige, muu olevaga kooskõlalise nägusama kuju. See ongi järeleaitamine tehnikas. Samuti kui uute asunduste rajamisel püstitatakse Asundusameti poolt otsekohe väliselt nägusad hooned ja samaaegselt aidatakse kõigiti kaasa ka asunike põllukultuuri, karjakasvatuse ja elukorralduse kujunemisele ajakohaseks. Siin harjutatakse uue asuja silma algusest peale hindama teda ümbritsevas kaunist, korralikku ja kooskõlalist.

*

Püüdnud viimaste aastate suvistel reisudel sise- ja välismail jälgida läbisõidetavate maade maastikupilti esitatud mõttekäigu kohaselt, on tulnud kogeda, kuivõrd tõetruu üldise kujutluse võib saada kultuurmaastiku-pildi järgi mitte üksi läbisõidetud maa põllumajandusest ja selle arengu looduslikest ning majanduslikest tingimustest, vaid ka maakultuuri seisundist ja omapärasest, teatud ulatuses isegi maainimese vaimu- ja hinge laadist, kuigi on tulnud teha tähelepanekuid enamasti lihtsalt liikuva rongi vaguniaknast välja vaadates. Ei ole kahtlust, et sama saavad võõrad läbisõitjad ka meist ja et nad on samuti veendunud, et see kujutlus nähtud maastikupildi alusel on tõetruu. Paraku, tänu meie kaugesõidu-rongide sõiduplaanide isearasusele, näeb enamik raudteel läbisõitjaid vaid meie pealinnas ümbrust, üht neist kõige armetumaist, nigelamaist maamaastiku-piltidest, mis Eestis üldse on leida. Selle kandi maakultuuri taset iseloomustab too maastikupilt küll ka küllalt tõetruult, aga mis kindlustab, et vaataja seda tähelepanekut oma meeles ei üldista kogu Eesti kohta? See on meile ammuigi muret teinud. Kuid sellest vastavas kohas lõpu poole.

Kuna järgnevas esitatavad näited põhjenevad peamiselt sõidu ajal läbi vaguniakna tehtud tähelepanekuil ja nii saadud muljetel, milliseid objektiivselt võttes vaid väga ettevaatlikult ja targu saaks üldistada terve teema või laialisemate maanurkade iseloomustamiseks, siis ei pretendeeri ka neist allpool tehtavad järeldused rohkemale, kui katsele heita pisut

süsteemiseerivat valgust maamaastiku-pildile kui lähemat uurimist väärivale ja ühiskondlikult ning kultuurlooliselt huvitavale uudsele objektile. Kelle ülesandeks võiks olla selline uurimine? Folkloristide, geograafide, agronoomide, sotsioloogide või kultuurajaloolaste? Uhe või teise elemendiga maastikupildis tegelevad nad kõik, kõigil on siit midagi huvitavat leida või küsimuse teadlikuks käsitlemiseks midagi pakuda. Kas on aga keegi ehk juba käsitlenud maa kultuurmaastiku-pilti t e r v i k u n a? Vahest geograafid, kes on lähemalt kirjeldanud meiegi asulaid? Vastava ala kirjandust kahjuks mitte tundes ei tea sellele vastata. Küll aga väidaksin, et meil tulevikus paratamatult kujuneva ühiskondliku eridistsipliini või agraarpoliitika eripeatüki — m a a ü h i s k o n n a s t j a m a a k u l t u u r i s t — ülesandeks ja aineks saab ka maastikupildi käsitus siin tähistatud rahvakultuurilises mõttes.

Kui tahta leiduvaid maa kultuurmaastiku pilte nende lähemaks käsitlemiseks liigitada, siis sobiks liigituse aluseks kõige enam kultuurmaastiku olulisem funktsionaalne tegur — inimese maastikupilti kujundav tegevus. See alus haarab endasse ka need looduslikud, geograafilised, ajaloolised ja majanduslikud tingimused, millede sunnil või survele inimese maastikupilti kujundav tegevus on toimunud nimelt antud suunas ja viinud nüüd nähtavaile tulemusile. Selle tegevuse ja tulemuste, s. o. maastikupildi iseloomustamiseks võime esitada rea liigitavaid küsimusi. Kui kaugemale inimese tegevus maa kasutamises antud ajaks on jõudnud, — tihedalt ja hõredalt asustatud maastikud; mis sihiga ja millises põhisuunas maad on asustatud ja kasutatakse, — puht-põllumajanduslikud ja tööstuse- ehk linnasegased maamaastikud; kui intensiivne on maaüksuse põllumajanduslik kasutamine, — intensiivse ja ekstensiivse põllumajandusliku kultuuriga maastikud; kui kaua maad kasutatakse — noored äsjakujunenud ja vanad põlised maamaastikud; kas maakasutamise- ja asustamise- (ning elamis-) viisid on kohapeal kujunenud või naabrusest laenatud — algupärase ja järeleaimatud maastikupildid; kuivõrd ühtlasel viisil või süsteemis teatud piirkonnas maad kasutatakse — ühtlased ehk ühetoonilised ja segatüübilised, kirjud maastikud; kas jätkatakse maakasutamist varem väljakujunenud suunas või toimub selles parajasti põhjalikumaid ümberseadmisi — terviklikud ehk väljakujunenud ja kujunemata ehk murdelised maastikud. Need on vahest olulisemad küsimused, millede alusel oleks võimalik kõiki maastikupilte nende kiiremaks

iseloomustamiseks ja mõistmiseks liigitada. Muidugi on muidki, varjundeid märkivaid küsimusi, eriti geograafilisi, mis toonitavad loodusmaastiku mõju kultuurmaastiku-pildi kujunemisele, millisel mõjul eri oludes (mägismaad — Šveitsis, Tiroolis, suured soo- ja metsamassiivid — Soomes, Põhja-Rootsis, rannajoon — Saaremaal) võib olla isegi valdav tähtsus. Kuid siin on tahetud vaid viidata liigituse võimalusile, et nende kohaselt esitada mõne vastand-paari iseloomustust eelmainitud isiklike tähelepanekute alusel.

Reisudel leiad maastikupilte, mis on tõeliselt nagu lõpetatud maalid. Need väljakujunenud maastikud evivad kõigis üksikasjus kooskõlalist ilmet, ühtlast stiili. Maa areng on jõudnud teatud tasemele ja stabiliseerunud. Ajavooludest tingitud paratamatuks osutunud üksik uuendus paigutatakse varem kujunenu või ammu tardunu sisse, kord nägematute, kord nähtavate õmblustega, — nagu vanale kuuetele on pandud kulunud või ka uuel katkirebenenud kohale samast riidest, teinekord aga ka erineva koega ja värvusega paik, ilma et kuue ilme selle tagajärjel palju muutuks. Sellist väljakujunenud terviklikku pilti võis rännakuil leida ühelt poolt suhteliselt värskest valminuna Taanis Fyn'i saarel ja ka Lõuna-Rootsis (Skånes) ning ka Ida-Preisias; tardunud kujul aga Prantsusmaal ja Tiroolis, kohati Austrias ja Poolas, enne Maailmasõda ka kõikjal laial Venemaal.

Läbistatud (1937. a. sügisel) Taani osadest, via Kopenhaagen - Fredericia - Padborg - Hamburg, jätab põllumajanduslikult kõige imposantsema mulje Fyn'i saar, kuna Själlandi maastikus on veel palju vanaaegsest Taanist ja lõunapoolses Jyllandi osas on maastikupilt segasem ning vähem omapärasem, näiliste Saksa mõjutustega(?). Fyn'i saarel on meie ees tihedalt puht-põllumajanduslikult asustatud ja kasutatud, väga intensiivse, moodsalt ratsionaliseeritud põllumajanduse kultuuriga, ühtlane ja algupärane, oma korrapärasuselt ja tase- mellt nägus maamaastiku-pilt. Taipad, — kui ülistatakse Taanit, siis on see päris Taani nimelt siin, Fyn'il, mitte aga Själlandil. Maastikupildi järgi otsustades on see siin tõesti nüüdisaja ratsionaalse põllumajanduse ja ka urbaniseeritud maa tippsaavutusi. Madal, kõrgemalt teetammilt vaadates avar lausikmaa, viimase võimaluseni üles haritud, tervenisti ühte krunti aetud, sirgete piirjoontega, ühtlaselt maastikul jaotatud üksikult asuvate kesk- ja väiketaludega nagu täis istutatud. Talude maa täielikult põldude ja kultuurkarjamaade all; ainult

siin-seal laialipillatud vähemad korrastatud metsatukad, nagu väljakasvanud puukoolid. Ei ühtki ülesharimata soo, loodusliku niidu, kivise välja ega võsastiku laiku kuskil. Taluhooned tunduvad lausikmaal kõrgemate saartena, olles ümbritsetud aia- ja ilupuude rohelisega, kuna Själlandil on need maa küljes ja nagu alasti ja varjamata lagedal väljal. Maade piirid ja teeveered on palistatud tagasilõigatud madalate puudega, nagu oleks kogu sügis-maastik jämedalõngalise rohelise võrgu all; puude-viirud näivad olevat lagedal maal tuulekaitseks ja vist ka teatud kergema tarbepuuga varustamiseks. Tööstuslikud elemendid maastikul ei hakka silma, tähendab — puuduvad maapõuevarad; vaid mõni suurem piimatalitus. Juba sellest võib järeldada, et põllumajandus töötab ekspordiks. Teedevõrk tihe, teed õiged, tolmutud, siledad, ka külavaheteed. Küllalt elav motoriseeritud liiklemine teedel, rohkesti jalgrattaid. Veel tihedam traatidevõrk, peamiselt elektrijuhtmed ja telefoniliinid; peaaegu igasse tallu suubuvad traadid, valgust, jõudu ja teateid toomas. Alevid ja jaamahooned puude sees sulavad hästi maamaastikku, hakkavad silma neis puhtus ja stiilsus, vaid uuevõitu majade punased katused on maa-hoonete omist püstsemad.

Vaatad pilti lähemalt — ehitisi, maad ennast, inimesi, — kõikjal puhtus, kord, jõukus, ratsionaalne talitamine ja korrastus ning nägus, kuid mitte uhke ega edvistav ega ka mitte soojalt mahe välimus, vaid kõigis tsiviliseeritud ilme. Hoonete-kompleks, mis Själlandis vanaaegse Taani algupära kohaselt ja enamikus ka tõesti vanust ehitistest koosnev, asub nelinurgas kitsa õue ümber, elumaja ja karjalaut vastamisi, külgedel aidad-kuurid, on siin tunduvalt moderniseeritud, kuigi vana algupära põhjal. Ühtlases asjalikus-lihtsas — mitte labases — stiilis uued hooned ei ole enam nii nurkapidi koos, avarama kandilise õue üks külg on lahtine, elumaja on majapidamishoonetest pisut eemale nihkunud. Hoonete seinad valged, avarad aknad, kivikatused punased, neist väljaulatavate valgete ärklitega ja valgete korstnatega. Valge-punane — muide, Taani rahvusvärvid — on levinud ka Själlandis, kuigi siin esineb rohkem halli katust. Valge värvus sinise taeva taustal annab kauni maheda kooskõla ja jätab mulje puhtusest, kabe-dusest õuel ja maastikus. Miks on Soomes ja Rootsis domineeriv punane, Taanis valge? Kas esimeste maade ookri-, viimase lubjarikkus on sisendanud maitse ja kombe? — Kuid peatume veel pilguga Fyn'i talu õuel. Karjalaut paistab välja

sama tähtsana, hoolitsetud ja puhtana nagu elumaja, vahest on viimane vaid pisut väljaulatavam. Virts ja sõnnik lähevad lauda taha, mitte õuele. Ei ole näha lahtisi kaeve — veevärk! Selgeid tunnuseid tervishoiulise korralduse tugevast rõhutamistest maal.

Sügis. Viljad on põllult koristatud, on näha kasvamas vaid jõulist juurvilja, põlluheina haljast ädalat ja kopli läikivrohelist tihedat kamarat. Kuid juba on eranditult kõik põllud puhtalt ja õhukeselt kooritud. Ei hakka silma hästi tõmmul, tugeva sõnnikuga ammu harjunud pinnal valgeid seavöote. Juurvilja kasv laseb oletada sügavat põlluharimist, tugevat väetamist ja väga korralikku harimist, — suured juurviljaväljad tühikuteta ja täiesti umbrohupuhtad, ei ühtki maltsa kuskil jõllitamas. Ei ole jäetud umbrohtu vabalt kasvama ka põlluvahedele ja teeveertele. Läikiv koplikamar tunnistab Euroopa parima karjamaa-heina — inglise raiheina ohtrast kasutamisest heinasegus. Kamar ise oleks nagu muruniitjaga äsja üle lastud — nii tasane ja tihe, rammutukkadeta ja umbrohtudeta, kopli ratsionaalse hoolitsemise ja tugeva väetuse tunnus. Punane kari koplis nagu ühe vormiga valatud ühtlane, ümmargune, puhas, nagu äsja saunast tulnud; talude mõõtude kohta on talude karjad hästi suured. Selline kari peab olema kauase pideva aretustöö ja valiku tulemus, nagu need talumaad on kestva teadliku ja intensiivse põlluharimise vili. Peakraavid ja veemulgud, suhteliselt kõrge veeseis neis, madalais kohtades visalt väljalööv veetaimestik ja saare lausik pind lasevad järeldada, et kogu see maa on olnud kunagi vesine ja on läbistatud nüüd tihedast nägematust salakraavide-võrgust, kus alati vesi niriseb ja mis hoiab selle pinna parajalt kuiva. Aimad, et tehtud ja korrashoitav maaparandus nagu sel maal karjatatava kultuurkarja aretus ja pidamine võis olla vaid põliselt vaba talupoja-väikemaapidaja töö; selleks pole suuteline mõisamoonakas, teomes ega rentnik.

Näed siin-teisal ka põllutööriistu, isteatru jt., kõik moodsad, ratsionaalsed, ja neid on igaks otstarbeks; kõiki neid, mida meil alles tasakesi propageeritakse ja vaadatakse umbusklikult näitusil või mida leidub mõni üksikute ettevõtlikkude põllumeeste taludes. Hobused tugevad; paaris- ja mitmerakendeid; nende kõrval mootorite jõudu õuel ja põllul.

Paned tähele ka maainimest ennast. Tööl otstarbekohane lihtne tööriietus. Märkad töö intensiivsust ja korda. Näed maainimest tulemas rongile. Näos hea toitumus, ilme rahulik-

asjalik, nagu endastmõistetav loomulik enesekindlus olekus ja hoiakus. Kuigi vastab küsitamisel lahkelt, ei huvita teda juhuslik võõras eriti. Ei riietuselt ega käitumiselt ei erine linlasest kuigi palju. Vahest ehk sedavõrd, et linlase riietuse piasiasjus tabad nagu rohkem maitsekust ja sesoonsust. Vahest on ehk vahe ka sigarisordis, mida suitsetavad kõik? Uldse, välimuse järgi on siin raske rahvast klassitada. Kõigis ühesugune teadlikkus oma olemise, töö ja ameti väärikuses oma demokraatlikus ühiskonnas. Konduktorgi käitub iseloomulikult: ta on koduselt-viisakas ja asjalik, kuid sealjuures väarikas, ei ole käskiv-korraldav võimumees ega ka alandlikult mahe-lahke teener. Kõikjal tabad selle rahva iseteadvust; kõikjal leiad ka selle õigustust.

Linlane ei näi olevat päriselt võõrdunud maast, nii siin kui ka mujal Põhjamaades. Iseloomulikud on linnade ümbruse aialapikesed aiamaajakestega. Siin ei leidu pakkkasti-laudadest ja vana pleki tahvlitest kokkuklopsitud onnikesi, nagu mõne Euroopa suurlinna külje all neid juhtud nägema, kus kehvik käib hankimas endale vaevast palgalisa oma aiapeenralt ja kus ta sööb siis pühapäeval linnatülpimusest puhates ka oma vorsti ja võileiba. Ei, siin on see aiapartsell tükike tema kodust väljaspool linnakorterit, looduses, maa küljes. See kodu peab olema siingi kaunis, aiamaajake hubane, ja vili, mis sellel maalapikesel liialdatud hoolitsemisega kasvab — magus-maitsev, mitte paljas kõhutäide. Mõne rahva juures, osalt ka meil, on maa kujunenud tööinimesele nagu needuseks, ta põgeneb sealt ega vaata enam tagasi, või kui läheb linnast välja, siis viinapudeliga „rohelisse“, metsaalust leivapaberitega ja toidujätetega reostades. Ka see on pilt kultuuritasemest, räpakas maastikupilt miniatüüris...

Kes näeb Fyn'i maastikupilti, seda nüüdisaja põllumajandusliku kultuuri tipu elavat peegeldust, kus kõik on ühtlaselt ja kooskõllaliselt kõrgel tasemel ning õiges korras, see teeb järeldusi muidugi ka selle maa s a a d u s t e ühtlasest kõrgest kvaliteedist, usaldades kõike, mis siit kunagi tuleb. Ja vaevalt ta eksib. Taanlane on kindlasti selles teadlik.

Aga ka palju muud saab sellise pildi joonte vahelt ja tagant välja lugeda. Aimad selle rahva kõrget hariduse- ja vaimse kultuuri taset, teisiti poleks suudetud sellist pilti luua ja alati heas korras hoida ning samm-sammult edasi arendada. Selleks ei piisa paljalt kutseharidusest ja tehnilisist teadmistest, mille varal saab üksikuid käitiseharusid küll tehniliselt kõr-

gele viia, mitte aga üldist kooskõla ja kõrget elamisstiili luua ja hoida. Viimaseks on vaja veel üldist kõrget intelligenti. Meenub inglise professor A. D. Hall, keda kunagi aastate eest juba tsiteerisin: „Esimene, mida hädasti vajab farmer, on parem haridus; mõtleme selle all mitte niivõrd tehnilist haridust, kui peasjalikult üldist, mis annab mõtlemisele elavust ja suuremat vastuvõtlikkust kõige selle suhtes, mis erineb tavalistest oludest“, ... „halb majapidamine, mis Inglismaal liiga tihti esineb, ei sõltu mitte sedavõrd teadmiste puudusest, kui hulkade põllul tegelejate madalast vaimsest tasemest“. Ja meenub kuulsa Taani pastori N. F. S. Grundtvig'i, Taani ja Põhjamaade rahvaülikoolide isa (ühtlasi tõelise rahvakiriku propageerija) nimi. Küllap on ka tema üks neid tolle kultuuri-akadeemia toekamaid sambaid, kust on tulnud nüüdse Fyn'i maamaastiku-pildi meistrid — taani talupojad.

Kui meil on käidud Taanis ja tagasi tulles hõisatud — teeme ka h n i i, siis on see olnud küll liigne lihtsameelsus. Et seda luua, mis kajastub Fyn'i maastikupildis, selleks on vaja looja t, tegijas endas seda kõrget vaimset arengut, mille ni Taanis on jõutud pikki aastakümneid kestnud kultuuri- ja haridustööga. Ning sellele lisaks teist sama visalt kogunevat väärtust, mille olemasolu Fyn'i maastikupildis on veelgi ilmsem — hiiglasuurt kapitali. Vaadates neid, silmaga hinnates enamikus vahest paarikümne-hektaariliste talude alles päris uuepoolsete hoonete komplekte, aimates neis veevärki, elektrit ja muid kaugeleküündiva urbaniseerimise elemente, aimates talundil lasuvate maksude ja mitmesuguste kindlustuskohustuste paratamatut suurust, — rääkimata otse põldude ja karja juures jm. tehtud kulukatest töödest ja investeerimistest, viskad mõttes arvelauale kümneid tuhandeid kroone ja saad umbkaudse kujutluse tohutuist summadest, mis siin hoonetesse ja maasse on paigutatud. Lugeses küll maastikupildist ja teades ka statistikast Taani ülikõrgeid põllu- ja karjatoodanguid, ei suuda siiski uskuda, et nüüdsete põllumajandussaaduste hindade juures oleks võimalik neid kapitale, eriti Fyn'i uutesse hoonetesse paigutatud osas, maast tasa teenida. Kas on erakordsed olud Maailmasõja ajal ja selle esimestel järelaastatel selle kapitali talundeisse kokku toonud, või on see suures osas — laenatud kapital? Aga võlg on võõra oma, ja see ei oota sada aastat ega lepi protsendita teenimisega. Tahtmatult sigib kahtlus — kas selle aukartust äratava pildi taga ei

peitu siiski miski ebakõla, kapitali osas? Aga kuigi nii, siis ometi ei tarvitse see olla päris lahendamatu umbsõlm. Kui jõuka ja kultuurse riigi ühiskond hädasti vajab, et tema põllumajandus oleks kõrge tootmisvõimega ning et rahvast püsiks tarvilisel hulgal maal, siis tuleb tal ühelt poolt arvestada paratamatut ulatuslikku urbaniseerimist ja talutööde mehhaniseerimist ning siis ka võtta oma kanda vähemalt maale ülejõukäivad urbaniseerimisse mahutatud kapitali protsendid. See poleks mingi heategu maale, vaid ühiskonna endaalalhoiu akt. — Need on nähtust kaugemale viivad mõtted, mis tärkavad Fyn'i maastikupilti vaadates ja analüüsid.

Võrdluseks peatume veel maastikupildil, mis on ka väljakujunenud, kuid ühtlasi t a r d u n u d kunagi loodud vormides. Valime selleks ühe nurga P r a n t s u s m a a s t (via Pariis - Basel), samal 1937. aasta sügisel nähtuna.

Vahelduval, kord künklikul, kord tasasel loodusmaastikul enamvähem ühtlaselt põldu, metsa, lõunapool küngastel viinamarjaistandikke, metsikuid heina- ja karjamaid ja kasutamata võsastikku. Asulad kord vähemate küladena, kord laialipillatud üksiktaludena. Kõrgepingeliine ja korralikke teid. Oma-pärased on hooned — enamikus vanad-vanaaegsed kahekordsed kivimajad punakate katustega ja määrdund-hallide, kindlama värvuseta seintega. Hoonete asetus õuel korrapäratu. Kõiksugu vähemaid puust ja kivist kõrvalehitisi ilma iga-suguse plaanita peahoone külge ja juurde püstitatud. Karjalaut kord lahus, kord peahoonega koos või selle alumisel korral. Õuedelt paistab korratust ja risu. Põllul ja teedel näha kahehobuse-kaarikuid vedudeks. Põlluharimise tase võrreldes Põhjamaadega puudulik —kännid ebatasased, mätlikud, hilis-sügisel veel kõrs paljudes kohtades koorimata, umbrohtu juurviljas ja põllupeenardel. Ainult viinamäed näivad puhtatena ja hoolitsetutena. Palju söötis põldu. Karjamaad tihti võsastunud, loodusliku ilmega, hoolitsuse tunnusteta, kopliaedadeta. Kari kesine ja kirju, ilma kindlama tõuilmeta.

Tundub, et siin puudub maal edu ajur ning maainimese elatusnõudlus on stabiliseerunud suhteliselt madalal tasemel. Või kui see kasvab, siis siirdutakse linna, jättes talu rendile, — renditalu kasimata ilme hakkab talu üldises seisus tõesti silma. Näib, et prantslasel on küllalt eluruumi, kus leida endale rahuldust või nõutavaid mugavusi. Rahva juurdekasvu stagneerumine pakub selleks alatiseks väljavaateid, — kui vaid rängalt sigivad itaallased lõunasse sisse ei pressi? Põh-

jamaades on teisiti. Elunõudlus ühes rahva kultuuri tõusuga üha kasvab, ja selle rahuldamiseks jääb vaid tõsta maa toodangut ja töö produktiivsust, eksportides maa saadusi tööstusmaadesse. Saksas umbes sama nähtus, ainult et siin rahva suurema juurdekasvu tõttu pinge on veel suurem; toodangu tõus aga läheb siin tööstuse arenguga käsikäes kiirelt laienevale siseturule, kus riigi poolt on hoolitsetud talusaaduste küllalt kõrge hinnataseme eest (varem kaitsetollid, nüüd neile lisaks rahvussotsialistide totaalne „Marktordnung“). — Prantsusmaa aga, eriti nisukaitse sisseseadmisest peale, rahuldab ka isegi oma keskpärase toodanguga oma sisemaa tarvituse, ega evi ka maasaaduste ekspordiks suuremaid võimalusi, eriti kus kasvanud võistluse tõttu jäid kitsaks Prantsuse väärtuslike juustude ja veinide turud ning nende hinnad suruti alla. Nii ongi siin põllumajanduse edu asetatud küsimusmärgi alla, ja olev isadelt samasena päritud maastikupilt võib jääda kauaks edasi püsima ja luituma; küllap vanad hoonedki annavad veel lappida.

Kirjeldatud maastikupilt, kuigi seda ei ole kuidagi tahtud üldistada kogu Prantsusmaa kohta (põhjapool, Belgia piiril vilksatas kiirel sõidul Pariisi suunas ka märksa edukamaid pilte), eriti kirjeldatud hoonete seis ja ilme, lubab järeldada, et Prantsuse talupoeg on vaimulaadilt tunduvalt erinev taanlasest. Viimane on ettevõtlik, ta on heitnud kõrvale iganenud maapidamise traditsioonid ja võtnud omaks edumeelse ratsionalistliku suhtumise oma töösse ja ellu. Ta rühub edasi, murdes ja lõhkudes maha (eriti Fyn'il) kõik vana ja rajades-ehitades otsast lõpuni uue aja ja suurema tulukuse nõuete kohase, sealjuures kuludest hoolimata ja riskimist pelgamata. Prantslane aga näib väga konservatiivseks ja kokkuhoidlikuna, tõelise talupojana vanas üldiselt tuntud mõttes, ta ei ole niipalju raha tegija kui vara hoidja. Ta ei usalda investeerida, aja kasvanud vajaduste tungivale survele reageerib ta mingi vastumeelse äärmiselt kitsi liigutusega, et seks koraks tüütajast vabaneda. Nii nähtavasti on siginud kõik need näotud juurde- ja külgeehitised igivanale majale lautade, kuuride, kuutide ja onnikeste kujul. Midagi suuremat, murdelist uut alustada, olgu see maaparandus või uue karjalauda ehitus, näib olevat konservatiivsele inertsele talupojale äärmiselt raske. Pigemini linna pägeda või elada kokkuhoidlikult sellest, mis on inimpõlvedega kogutud, lisades sinna igapäevase tööga vaid seda, mis ei nõua erilist pingutust.

Artikli raamid ei võimalda peatuda kõigil nähtud, kirjeldatuist mitmeti erinevatel maastikupiltidel, milledest reisudel täheldusi tehtud (Soome, Rootsi, Belgia, Preisi, Saksi, Tirooli, Reinimaa, Austria, Tšehhi, Poola, Läti, Leedu jt.). Ainult eelkirjeldatud väljakujunenud maastikupildi vastandil, — kus stiiliühtlus veel või juba puudub ja millest saab välja lugeda maastikupildi dünaamikat, oleks põhjust käsitluse süsteemi pärast veel peatuda. Neis avalduv muundumise protsess on tingitud kas mingist suurest sotsiaalsest murrangust või järsult muutunud majanduslikel põhjustel põllumajanduse arengu hooguläinud tempost. Sellises pildis on kõigis uus segi vana, ja uus ise on alles oma õige kuju järele kobamas; või on järsult vanasse kiiluva uue ilmes märgata ühiskondliku võimu käsku ja korraldavat kätt, nagu kõigi maade sisekolonisatsioonil aladel ja asulates.

Murdelise või pooliku iseloomuga maastikupilte kohtame kõigepealt uutes riikides, kus on teostatud Maailmasõja järele radikaalne agraarreform ja selle tulemusena on varem maastikupildis domineerinud suurmaapidamine kadunud, asendunud uute enamvähem kavakindlalt planeeritud, enamikus uue-tüübiliste väheste hoonetega varustatud väiketalunditega. Meie ja meie lõunapoolsete naabrite maastikud kuuluvad siia. Kuna siin peaaegu samaaegselt toimus ka põllumajanduse suurem suunaline ümberorienteerumine ja võrdlemisi hoogne areng Skandinaavia eeskujudel, siis on siin maastikus muidki murrangulisi jooni, vanadeski taludes uusi elumaju ja karjalautu, tihenenud kraavide- ja teedevõrk, ülesharitavad uudismaad, muutusi karjade ilmes, uusi koolimaju ja piimatalituste hooneid jt. Kuid see pilt on meile hästi tuntud, ega tarvitse sellel pikemalt peatuda.

Murrangulist pilti ja palju ainet järelemõtlemiseks pakub aga Nõukogude Liidu maade maastikupilt, kui seda mõttes kõrvutada endise tsaariaegse Venemaa omaga.

Loode-Venes, meie naabruses Narva taga, kus varem oli kaunis rohkesti üksiktalusid, millede maade piirid on nüüd kadunud, näed nende hooneid lagunemas või nagu tarbetult konutamas. Neil pole enam hinge sees, — küll mõnd inimest juhtub seal-teisal nägema. Kunagi olid need maaga kokkukasvanud, oma maast endale eluülesannet ja eluüalpidamist leidva talupoja tööpaigaks ja koduks, — selles oligi nende hing. Külades ja endistes suurmaapidamistes on rohkem elu märgata, on liikumas vanu ja eriti lapsi. Kuid siingi on ehi-

See pooltoores pilt paneb mõistatama ja mõtiskelema. On toimunud hiigla murrang, mis on kõik vanad alused pühkinud ja seab nüüd uut asemele, üritab mõistusliku sirgjoonelisusega enneolematut uut. Selle uuega maal on praegu küll veel umbes nagu selle kolossaalse Sovettide Paleega Moskvast, mille pilte levitatakse, millest endast näed aga kõrge plangu tagant vaid jõulisi ehitusmasinaid ja seadeid. Maastikus näed maa osas rohkem vana hävitamise kui uue esilenihkumise elemente. Ent viimastest on mõned küllaltki mõjuvad ja veenavad, et neist saaks mööda minna skeptilise või üleoleva õla-kehitemisega. Need on nimelt võimsad traktorid ja kombinid kontinentaalses teravilja-piirkonnas. Millised avarad ja soodsad eeldused võivad olla neis tingimustes kolhoosil põllumajanduse ratsionaliseerimisel, mehhaniseerimisel ja maaelu urbaniseerimisel! Siin on teoreetiliselt mõeldav ja kohati nähtavasti mingil määral ka juba teostatud — vabrikuviisiline tootmine, ütleksin isegi põllumajanduse industrialiseerimine lindi-süsteemil. Ainult et lindi printsiip on tootmisprotsessi kohaselt pea peale pööratud: lint ise töötleva saadusega, mis kasvab mullast päikese jõul, seisab paigal, motoriseeritud masinad aga liiguvad lindil ja teevad kõik inimese töö — koorivad, künnavad, kohendavad, külvavad väetisi, seemendavad, harivad, koristavad-peksavad ja kannavad salve ning transpordivad linna. Neist masinaist koosnev vabrik — masin-traktorijaam ehk MTS — kuulub riigile, kelle töolistega ta ka töötab, sõlminud töölepingu kolhoosiga. Maa kuulub nüüd samuti riigile, on vaid kolhoosi põlises valduses. Kui aga puht-teravilja-kolhoosis, viljavabrikus suudetakse edaspidi sooritada viimaks kõik tööd MTS'i jõul, mis jääb siis teha talupojal-kolhoosnikul? Olla väljavahiks, peletada varblasi ja püüda suslikuid nende urkaist ning võtta vaheltkasu enda ülalpidamiseks? Kas ei pea reform loogilise paratamatusega minema siin, teravilja-rajoonis veelgi kaugemale, kolhoosnikugi kaotamiseni, maa täielise industrialiseerimiseni? Vist Lenin'i idee see oligi.

Iseasi on muidugi põhjapool, kus on vihmane, kus on metsad ja sood segamas, kus on piimakarjapidamine, kus karja hoolitsemine nõuab rohkesti inimtööd ja alalist hoolt. Seepärast on siin kolhoosil suuri raskusi ületada, mehhaniseerimise võimalusi on siin võrreldes teravilja-kolhoosidega vähem, industrialiseerimisest rääkimata. Urbaniseerimine on aga teoreetiliselt märksa hõlpsam ja odavam teostada kui

Lääne-Euroopa lahus-asuvates üksiktaludes. Kolhoosides või suurtes külades oleks hõlpus elektri sissetoomine, vesivarustuse seadmine, klubielu ja meelelahutuste korraldamine, kooli ja haigla kättesaadavaks tegemine jne. — on ju siin suur hulk elamuid lähestikku koos. Ning põllumajanduse ratsionaliseerimise osas: kus ennist „agromon“ pidi rääkima, veenma, meelitama ja jälle uuesti sõitma ning rääkima, veenma, meelitama, — seal on nüüd asi lihtne — kolhoosi juhatus saab plaanikohaseid korraldusi, temal on väljaõpetatud tehnikud ja brigadiirid, kolhoosnikud-kõhklejad vaid korralduste täitjateks, keda tuleb vaid mõõdukalt valgustada ja ergutada suurema tasuga ja austusavaldustega paremini ja rohkem-tehtud töö eest. Ja juba see, et nüüd töötab sel külamaal, kus tollal algelise kultuuritasemega talupoeg viletsa hobuse-kronuga oma siilakut kord aastas õhukeselt soris puust harkadraga, seal teostab nüüd, lõunas põhjatul mustmullal, sügavat kündi võimas traktor, jõuab õigel ajal pöörata ka kesa ja teha sügisküнди, — juba see peaks andma kindlat efekti; lisaks puhastatud sordiseeme jm.

Kõige selle juures on siiski ka oma „a g a“, ja tõsine „aga“ nimelt i n i m e l e m e n d i juures põllumajanduses; osalt ka kapitali-küsimuses — urbaniseerimiseks. Tõsine seepärast, et oleme harjunud inimelementi küllalt põhjendatult tõstma põllumajanduse edus esikohale, eriti kus käitis on mitmekülgne ja nimelt karjamajanduse kallakuga ning peab arvestama tasuvust. Inimest virgutab teadmine, et ta töötab o m a l maal endale ja oma järeltulijatele, ja Taani tasemeni on jõudnud sealse omaniku talu inimpõlvedega sissekasvanud ja arenenud kultuuri ning inimpõlvede kogutud kapitali rakendamise tulemusena. Millega suudetakse asendada kolhoosnikus eraomandi-vaist ja kas on mõeldav inimese sisemise kultuuritaseme hüppeline tõus koolihariduse ühekordse — mitte inimpõlvede kestel — sisseandmisega küllaldases doosis, — mida Nõukogude Liidus tehakse tunnustusväärse tõsidusega ja suure innuga. Kas tubli töömehe austamine, auahnuse kõditamine „sotsialistlikus võistluses“, kas sotsiaalse heaolu ja kõiksugu mõistlikkude meelelahutuste kättesaadavaks tegemine ning parema palga maksmine pingelisema ja hoolsamini tehtud töö eest suudab asendada eraomandi-vaistu? Miski võimas tung peab aga maainimeses olema, mis virgutaks igameest kolhoosi karja, iga üksiku karilooma, iga vasika, põrsa, lehma ja mullika eest päevast-päeva, ööst-öösse hoolitsema nagu oma

lapse eest; teisiti loomakasvatust teatud keskpärasest astmest massiliselt edasi viia ei saa, ega saa ära hoida alatise paratamatuid häireid ja kahjusid. Elamute välimus viitabki raskusile ühiskondliku korra hoidmisel. Iseäsi on teraviljakasvatus kontinentaalses kliimas, kus mõni üksik tubli mees — ka palgatöölise hingelaadiga — väljaõpetatud traktoristina ja kombainerina suudab teha üksi terve küla töö, suudab viimaks küllaldase õpetuse, ergutuse ja ühiskondliku kohusetunde kasvatusena ka tema kätte usaldatud kalli riigi masinagi alati heas korras hoida. Loomakasvatuses aga on niihästi individuaalselt hoolitsetavaid kui ka seks vajalikke hoolitsejaid suuri hulki, — selles oluline erinevus; siin muundubki kvantum kvaliteediks, mida vahest pole arvestatud.

Kuid need on siiski vaid vaateleja mõttemõlgutused maastikupildi põgusast vaatamisest hargnenud liiga raske probleemistiku ümber. Võiks veel vaid nii palju tähendada, et just Venemaal, kes on rohkem kollektivist mentaliteedilt, peaks evima ka märksa nõrgema eraomandi-vaistu kui lääneeurooplane, sest ta ei tunnud maa eraomandit; ja kel see oli („kulak“), see on revolutsiooni-protsessis ühiskonnast välja lülitatud. Selles ehk on teatud suur šanss, missugune puudub meil ja Lääne-Euroopas, šanss kollektiviseerimise püsijäämiseks venelaste maal.

Lähem tulevik peab igatahes näitama, kas suudab Nõukogude Liidu küla hüpata üle ühe Lääne-Euroopa küla arengu kõrge astme, otse kolmevälja korra primitiivsusest külakonna maaomandil — ratsionaliseeritud, mehhaniseeritud ja urbaniseeritud külla ja põllumajandusse. Või järgneb teraviljaraajoonis maainimese kõrvaldamine lavalt ja põllumajanduse täielik industrialiseerimine riikliku suur-käitisena, põhjapoolseis karjamajanduse rajoones aga mingil kujul järeleandmise või taganemise arengus vahele jäetud individuaal-käitise suunas. Inimfaktor otsustab, eriti loomakasvatuses, mitte ainuüksi kaadrid. Keskmise inimese oma mentaliteediga ja kultuuriga, mis on oma loomult aeglase kasvuga.

Nende maastikupildi analüüsi näidetega piirdumegi.

Maakultuurilisi taotlusi Eestis.

Meie maastikupilt, nagu tähendatud, ei ole veel jõudnud välja maareformi teostamise ajast loetavast murde-faasist.

Oletused, mis ajal ja missuguseks see kord kujuneb, saavad olla praegu, kahekümne aasta möödudes, ikka veel küllalt ähmased. Maastikupildi kompositsioonilised üldkontuuridki võivad kohati veel põhjalikult muunduda, eriti arengus mahaäänumas Põhja-Eesti osas. Virumaal näiteks toovad kahtlematult olulisemaid muutusi üldilmes järjest tihenevad tööstuselemendid ja tööstuse laienemisega kaasaskäivad muhene-mised maal. Teiselt poolt nii siin, kui veel enam Loode-Eestis on oodata suuremaid kontuurilisi ümberjoonistusi ühenduses pakiliseks saanud, siin eriti ulatuslikuks kujuneva maakorraldusega ja uudismaa ülesharimisega. Mõlemat tuleb teostada küll ka veel mitmel pool Kesk- ja Lõuna-Eestiski, kuid üldiselt võib oletada, et siin maastikupildi põhijooned — metsad, põldud, talude piirid, asulate asetus, teedevõrk — on juba suures laastus kujunenud ja eelseisvad muutused toimuvad peamiselt pildi üksikasjalisemas sisus.

Igal juhtumil küllalt olulisi muutusi, olgu need maastikupildi kompositsioonis või sisus, on oodata veel kõikjal üle maa, ja ümberkujundav loomisprotsess kestab veel aastakümneid, enne kui see stabiliseerub detailide viimistlemise järgus. Põhjalikumaid muutusi on ette näha: poolmetsikute ja puudulikult kasutatud maade ülesharimises; talude piirjoonte õgvendamises ja lahustükkide liitmisel suuremateks üksusteks; hoonete asetuses ja kujus ning nende ümbruse üldpildis; põldude ilmes viljade seisu paranemise ja umbrohu tagasitõmbumise mõttes ning karjade tõulise ilme ühtlustumises; samuti aga ka maa ühiskondlikkude hoonete väljapaistvamaks ja alevikkude ilme nägusamaks muutmises.

Meie maastikupildis on veel palju näotut, mis meile endile on pinnaks silmis ja mis võõrale jätab meist halva mulje. Üheks inetuimaks on kahtlemata meie kasutamata poolmetsikud võsastunud, lepikusse kasvanud ja mätlikuks sõtkunud viletsa kamaraga looduslikud heina- ja karjamaad. Neist ja nende rohkusest loetakse välja meie kehvast, armetust, saamatust, loidust, algatusvõimetust ja madalat kultuuritaset ning isegi küllaldase tungi puudust paremuse poole. Mõnigi neist halvustavaist järeldusist on ka põhjendatud: on meil veel küllalt nurki ja talusid, kus need esitatud nähtuse põhjused on tõesti olemas. Kuid on küllalt ka teisi, kus on taunitava nähtuse kõrvaldamise takistuseks olnud peaveejuhtmete puudus ja talu maade kaugetes lahustükkides asetsemine. Üksik põllumees on nende puuduste kõrvaldamiseks jõuetu. Et aga

nende takistuste teelt pühkimiseks tuleb algatus kohtadelt, kus on asutatud hulganisti veeühinguid, see on soodsaks tunnuseks. Samuti nähtus, et riigi suhteliselt tagasihoidlik ergutus uudismaa ülesharimise premeerimise näol leidis erksat kajastust paljudes tuhandetes põllumeestes, ja juba ongi hakanud need räpakaina väljanägevad maad võtma uut ilmet, on hakanud kattuma värske mulla mustade ja tugeva heina haljaste viirgudega ning laikudega. Nendel viirgudel on astunud talupoja jalg, kelle võimeid ja vaimseid omadusi ei saa mitte enam halvustada. Möödub aastaid ja kohati aastakümneid, ning neis kohtades on meie ees uus maastikupilt — tiheda kamaraga puhtad avarad kultuurniidud uute mahukate küünidega või tihedalt tarastatud kultuurkoplid rohke rammusa karjaga, kohati aga ka uued põllud jõulise vilja all. Ning sirgub uut tihedat kasumetsa nende kõrval, samuti endistel kuivadel kivistel nurmedel ja nõmmedel, mis on asendatud uute põldudega. Ning üldse meie metsa ilme muundub jõulisemaks ja puhtamaks, ladvajoon silmapiiril tasasemaks.

Samaks ajaks on teostatud ka talumaade ümberplaanerimine ja arrondeerimine. Põllud on suuremad ja sirgepiirilised; kaovad kõverikud ja sopid, kuhu ei ulatu traktor ega suuremad masinad, kuhu on siginud vaid umbrohtu ja tüütut võsa. Maade korraldusega ja kruntimisega ühenduses ei jää muutseta ka talu hoonete asetus õuel ja asulais. Kas ei sunni urbaniseerimise hüvede kättesaadavaks tegemine tooma sel puhul taluelamuid üksteisele lähemale, kuigi mitte suurteks küladeks, vaid vähemaise rühmisse?

Hooned ise ja õu oma ehitistega peavad läbi tegema kujus omagi murrangu — mingi selge juhtmõtte järgi. Ei saa seks juhtmõtteks olla muu, kui uue aja talukäitise ja elamise nõudeid lahendav ratsionaalne planeerimis- ja ehituskava. Meie ei tohi teha endile pettepilte Fyn'i järeleaimamiseks hoonete mõõtudes, plaanides ja soliidsuses, küll aga ratsionaalsuse ja ajanõuete kohasuse põhimõttes, korrigeerides seda jõukohasusega ja mitte unustades oma stiilitunnet ning meil endil leiduvaid stiilielemente, olgu siis nendeks kas viiluga katus, toavõi aidatrepi või esise ulualune väljaulatava katuse all või tagasinihatatud seinavarijus või muud meie vanade hoonete omapärased sobivad üksikasjad. Ka kui need stiilijooned ei ole mitte üksi meie algupärandeiks vaid on ühised Põhjamaadega — leiame ju, näiteks, Skansenis mõndagi Rootsi vanades taluehitistes või sisustuses, mis on meile oma kodust päris tut-

tavad. Muidugi, aluseks jääb uue aja asjalikkus, rahvuspärase vanad stiilielemendid mahtugu hoone külge tänapäeva argielu väheeksitavate joontena või kaunistustena. Ei tohi aga leppida meie alevite labaste kastmajade paigutamise maale, — mis on ju stiililt vaid suurendatud ja aknaavaustega varustatud koerakuudid. Arhitektid koos agronoomidega, kogunud põllumeestega ja etnograafidega peavad koostama ja valima meie maastikus hästi istuvaid ja meie silmale meeldivaid hoonete stiili tüüpe ning vastavad asutised peavad aitama neid kavu rakendada katseks ja näiteks maaehitistes. Siinhulgas on ka värviga jumestamisel oma osa, eriti seinte värvimisel; kusjuures krohvitud või kiviseinte puhul ei tule kunagi põlata valget lupja, mis eriti sobiks Põhja-Eestis, kus kõik on kasvanud ju valgest paest; revideerida võiks pilpakatuse värvimist rootsi värviga, millest kui ebapraktilisest näikse olevat loobunud juba ka selle võtte algupära-maades.

Õueplaan on teine, mis vajab hoolsat ja mitmekülgset kaalumist, et see saaks ratsionaalne niihästi õuetööde hõlbustamise, vesivarustuse seadmise kui ka tervishoiu-nõuete seisukohalt. Ning õue ümbrus, koduümbruse kaunistamine, aed, talutee, — siin on iluaednikul talukorrastuse eriteadlasega ja arhitektiga käsikäes töötades tähtsaid ja tänulikke ülesandeid, et meie taluhoonete komplektid saaksid praktiliselt ja maitsekalt rietatud ja nende ikkagi pisut kohmaka keha alastiolek oleks viisakalt kaetud. Siis veel rida tähendusrikkaid pisi-asju, mis suurendavad talu hingestatud ilmet ja põlisuse hõngu — õuemärgid või taluvapid, peidetud linnupesa-kastid, lipuvarras, mingi vanastiilne massiivne iste ukse kõrval, paar kõrgeks ja varjurikkaks kasvavat puud õuel jne.

Põldudel paranevad meie viljade seisud pikkamööda ja umbrohi taganeb visalt. Tähtsamaks piduriks on puudulik põlluharimine. Meie maa pisut liigne partselleerimine, kus 1939. a. oli tervelt 63000 majapidamist ühehobuse taludena, valmistab raskusi neis taludes ratsionaalsema ja sügavama harimise teostamisel. Kuid teha on veel küllalt ka suuremateski taludes, kus veojõu ja riistade puudus ei saaks olla vabanduseks. Peab kiiremalt levima ratsionaalse muli a h a r i m i s e o s k u s, selleks on Põllutöökoda eriajakirjandusega ja arvuka konsulentide perega. Umbrohtude tõrjele on hakatud nüüd hoogu andma ka sundusega vastavate määruste kaudu. Täitsa puhtaks ei saa küll kellegi, ka taanlase põllud mitte, aga vähemalt sellised „raiped“, nagu rakvere raibe ja

ohakate-raiped, samuti orashein ja sinepid-rõikad peaksid hakama kärmemalt esiplaanilt taanduma, ning teeveered, põllupeenrad ja kraavikaldad peab saama õitsevatest ja tolknevatest kõrgetest umbrohu-puhmastest puhtaks päris kiires korras, — seda peaks nõudma juba korraliku talupoja enda kabaduse-tunne, liiati kus seks on väikemaapidamises vaja igal suvel ju ainult pisut vikatitööd.

Karjade tõulise ilme ühtlustamine on nüüd, senise aretustöö tulemuste najal, juba tunduvalt kergem ülesanne, kui vabanemine umbrohu-nuhtlusest. Siin oleks vaja tõutute pullide vastaseks aktsiooniks vaid väikest seaduslikku toetust riigivõimu poolt, ja ei lähekski väga palju aastaid, kui meie karjad oleksidki juba kõik tõuilmelised. Hobuste juures on seda — riigivõimu poolt mõne aasta eest osutatud analoogilise kaasabi soodustusel — juba selgelt märgata. Mängus ei ole siingi mitte paljalt maastikupildi ilu, vaid praktiline toodanguvõime arendamine, mis vaid peegeldub välises pildis maastikul.

Piirdume loetletud aladega. Käsikäes nende arenguga muundub ka kõik muu, millega iganes maainimene oma töös kokku puutub ja mis ulatub ka maastikupilti: masinate rohkus, suurus ja mitmekesisus, küünid kuhjade asemel, rohkem hoolitsetud ühiskondlikud hooned, inimese tööriietus jne. Kui kiires tempos saab minna märgitud suunas meie maakultuuri edu, see ei olene mitte mõne kavatseja-juhtija heast tahtest ega propagandast. Kultuur harimise, loomise ja kujundamisena nõuab kulu avaldamiseks ainelises, nagu seda on nüüdisaegne maakultuur olulisemas osas, nõuab hulga töö ja kapitali rakendamist kõige selle loomiseks ja kujundamiseks, mis inimeses juba on ootamas väljendamise võimalust; veel enam kulu selleks, mis meie noorema põlve inimese vaimuses on kasvamas, täienemas. Kultuuriküpsust meie keskmises või pigemini praeguses ülekeskmises maainimeses on kindlasti juba rohkem, kui ta on suutnud seda väljendada oma senises talukorrastuses ja ehitamises, s. o. rohkem, kui see avaldub meie tavalises maastikupildis.

Inimene, kes oskab teadlikult vahet teha kunstväetiste liikide toimes ja tunneb tõukarja õiget pidamist, kes tunneb tarvidust puhta pesu ja kambri järele, kes on huvitatud põllumajandusliku ajakirja lugemisest, käib kõnekoosolekuil ja esitab asjalikke küsimusi, on teadlik ühistegelane ja valib teadlikult oma esindajaid, kes rahvuslikul pühäl käskimata heiskab riigilipu, kes saadab oma pärijast-poja kooli paremat haridust

saama jne. — see mees on tõesti juba seesmiselt küps teostama talus kõike eelloetletut. Ka oma kodusisustuse ja koduümbruse kaunistamiseks on ta küps ning on seda ka omapead jõudumööda juba teostanud. Kuid tal puudub kõige nõutava kiireks läbiviimiseks aine line jõud, esijoones see; aga mõnes osas siiski ka väljenduse tehnika, oskus. Tuleb arvestada meie inimese mentaliteeti. Veel suitsutares kasvanult vanalt ei saa ju oodata seda, mida uuemaaja elukoolist läbikäinult, teatud inertsist ülesaanult. Eriti ei saa nõuda valmis küpset vormimaitset, kui seda pole kasvatatudki. On aga siiski ilutunnet, on tahet oma elukeskust kaunistada, — ja on selle kutsel juba ammu hakanud maale tungima kodanlikust alevist saksikut-biedermeierlikku, meie maa hingelaadile sootuks sobimatut; ent see räägib tarbest, abitust ringivaatamisest miski kaunima järele. Lõuna-Eesti lina varal jõukaks saanud vanataludes, eriti nende välimuses ja ümbritsevas leiame aga ka sootuks tuumakamaid ja omapärasemaid kaunistuselemente, kuigi väga lihtsaid, milles ongi nende võlu.

Noorem generatsioon on aga kasvanud teises õhkkonnas, ja siin hakkab abitus väljenduse leidmises kaduma. Siin aga ilmnebki, et s u u r e m a kiiremaks saavutamiseks on meil kapitali veel liiga kasinasti. Palju läks sellest maale kaduma enne Maailmasõda kogutud rublades Vene riigi kokkuvarisemisega. Kogumiseги ind oli pärast seda kaua halvatud, ja laste koolitamisele ning paiguti kulukamale elamisele hakkas nüüd rohkem minema.

Seepärast nüüd tööd jätkates ja maakultuuri tõusu taotledes tuleb kapitali juhtida esijoones sinna, kus see on ühtlasi tallu u u t j õ u d u j u u r d e t o o v, talukäitise tootmisvõimet tugevdav, nagu seda on enamikus taludes soostunud ja võsastunud uudismaa ülesharimine kultuurrohumaaks käsikäes karjade parandamisega, või olevate põllumaade melioratsioon, kus need vajavad kuivendamist, koos mullaharimise ratsionaliseerimisega ja kõikjal tugevama maa väetamisega.

Kujukaks võrdluseks ses mõttes võiks olla meie maareformiasunduste areng. Enamik mõisa-asunistest alustas oma uue talu seadmist olnud jõu-natukesega mahuka elumaja ehitamisega. Ometi kui väga paljud neist on jäänud selle järele jõu puudusel arengus takerduma, ja too elamu ise avaldab nüüd juba lagunemise tunnuseid enne kui see päris valmis sai. On teada aga ka arukamaid mehi kõikjalt. Üks näide. Mees ehitas esiteks mahuka karjalauda, soetas sellesse karja, arendades

selle tõukarjaks, samuti kiiresti sigiva kanakarja; ise oma perega asus elama lauda otsa projekteeritud karjakööki, — ning elas selles viisteist aastat. Tõukari vajas head ja tugevat söötmist, põllud sõnnikut, seepärast asuti kohe põllualuse uudismaa ja madalate põldude parandamisele. Seal tuli head heina, kasvas kopli-rohtu ja ka tugevat vilja. Nii kogus talu poolteist aastakümnet uut jõudu ning asus siis alles ehitama nägusat elumaja. Nüüd on talu valmis; ei puudu küll talul ka jõukohane võlg; puud uues aias hakkavad juba vilja kandma ja teised värvitud taluhooneid rohelisega kaunistama. Järjekorras on viimistlemine sees ja väljas. Ei tea, kas mees asus talu rajama päris kopikata, igatahes mitte ilma põllumehelike kogemusteta ja terve mõistusega; tema sisemine kultuur oli juba sel tasemel, mis vastas eeskujuliku ja nägusa kultuur-talu loomiseks nõutavale. Selle Pärnumaa mehe töö võiks olla Eestile edaspidisekski sümboolseks eeskujuks, skeemiks maakultuuri arendamise plaani koostamisel ja realiseerimisel.

Meie maakultuuri arengu õige suund on meie eesti talupoja arenevale vaimsele kultuuritasele ja rahvuslikule omapärale kõigis vastav talu, mis on temale tasuvaks ettevõtteks ja oma perekonna töö mahutajaks ühelt ning teada rahuldavaks eluasemeks ja hubaseks eesti perekonna koduks teiselt poolt. Selle kooskõlalise terviku tajumine-tundmine ning selles tundmises maainimese kasvatamine tema ja tema talu edasiasitamiseks on ühiskondlik maakultuuri arendamise ja järeleaitamise töö. Koguda ja kasvatada maa ainelist jõudu, täiendada ja parandada selle varal, mis talus on veel mahajäänud ja ebakõlalist, aidata inimest ennast tema sisemas kultuuris ikka edasi, hoolitseda õigete kooskõlaliste väliste vormide kavandite valmimise ja nende mõistetavaks tegemise eest, — see on toosama. Kooskõlalise ja stiilipuhtuse poole püüdmises ja selle saavutamises avaldubki kultuurinimene ja see peegeldubki kultuurmaastiku pildis. Teissugune tee, ühe või teise võõrale silmapaistva välise külje liigne ja sisemiselt põhjendamata ettenihutamine või väljaupitamine viiks õõnsale, võltstile, meie loomusele vähesobivale poseerimisele, mis pole mitte kultuurne, on vaid talu kapitali pillamine ja talule haura kaevamine. Meie rahvusliku iseteadvuse tõstmist selline talitusviis ka ei soodustaks, küll aga ootame seda kultuurmaastiku pildi kujunemisest loomuliku arengu teel, mis puhul pildis kajastub iseteadvust õigustav rahva töö.

Eelseisvas maakultuuri arendamistöös peab kujunema-kristalliseeruma eesti maa-inimese terve vaimsus, — see on rahva kasvatus ja hariduse levitamise põhiülesanne. Samal ajal peab valmima selle terve vaimsuse kohase vormi idee, kavand, kõigi maaelu avalduste jaoks neile kohased vormid — ehitiste, elamu sisustuse, koduümbruse, riietuse, ühiskondlike hoonete, kogu maastikupildi, aga ka seltskondliku läbikäimise, elutraditsioonide jne. vormide kavandid. Kelle ülesanne oleks see? On vaja siia kunstnikke, arhitekte, etnograafe, rahva ja maaelutundjaid ning korrastajaid, — kõik koos koordineeritud tööd võimaldavas asutises, mis oleks ühtlasi valmivate kavandite levitajaks, ellu juhtijaks vastavate asutiste kaudu. Mingi maakultuuri keskus, instituut või sihtasutus peaks see olema, mis ühendaks need mitmed asutised-organisatsioonid ning loomisvõimelised mehed-naised, kes maakultuuri üksikute küsimustega juba on tegelenud või kelle jõudu-abi oleks asjale vaja. Või tuleb tunnistada sellise keskuse kujunemine lootusetuks ja lasta minna kõik omasoodu? Rahva terve vaist viib ehk ka niigi sihile, ainult aega, tööd, kulu ja eksitusi nõuaks see silumata tee palju rohkem.

Eesti maainimese vaimse põhijooni oskas hästi tabada oma „õige talupoja“ mõistega juba C. R. Jakobson. Ei olegi palju sest ajast tolles vaimsuses muutunud. Paatoseta positivist, isemees, kuid ühistöö jõudu juba tajuv, ikka veel konservatiivne, kuid mitte enam vanas kivinenud, ratsionaalset edu põllumajanduses ja elus teadlikult tunnustav, tasakaalukas teoinimene, kaine rahvuslane, — see on positiivne eesti õiges talupojas. Seda positiivset endisest olustikust pärandatud mentaliteedi pahedest põlv-põlvelt puhastada — selles ongi terve vaimse kujundamine, rahva suure enesekasvatustöö programm. Kasvatus kodust ja algkoolist peale, kutsekoolist ja vabadest noorsoo organisatsioonidest läbi kuni kasvatuseni täismeeste ühiskondlikes ja ühistegelikes asutistes ja kogu elutöös, ikka ühessamas rõhutatud mõttes ja suunas, — vaid nii saab pikapeale teadlikult rahva tervet vaimust kujundada, või õigemini — kujunemist soodustada. Palju on vaja seks meie konventsionaalses kasvatussüsteemis ja -võtetes muuta ja elule lähendada, algkoolist peale, kus seni kõik reformid on sellest küljest jõuetult ja aralt nagu mööda hiilinud. Kõige maailma — mitmeski tarbetu — tarkuse, isamaa-armastuse, kuulelikkuse, distsipliini ja ameti õpetamine ei ole veel see kasvatus, mis aitab kujundada meie maainimeses — ainult

temast on siin jutt — Eesti tuleviku talule, uuele maakultuurile ja Eesti demokraatlikule riiklusele tarvilikku tervet vaimsust.

Ning meie m a a stiil ja vorm. Ega siis paljalt hoonete värvimine, ilupuude-põõsaste istutamine ja lipuvarraste püstistamine ole veel Eesti maakultuuri stiili ja vormi kujundamine. Paremal juhtumil on see eespool mainitud mõttes kasulik järeleaitamine kujundamise tehnikas. Kui ainult niisuguse juhusliku järeleaitamise kaudu ei poe sisse liigset võõrapärast, stiili segipaiskavat. Milline on aga meie õige stiil, eesti inimese tervele vaimsusele vastav, mille vormid on veel välja töötamata? Mitte igatahes magus-sentimentaalne ega ka mitte kirev-romantiline, mitte alevikuline-labane aga mitte ka kohati kadakliku vaimu pärimusena sisse sööbinud biedermeierlik-väikekodanlik, — vaid p õ h j a m a i n e lihtne-asjalik, karge looduse lähine mehelik, muistse rahvapärasusega toonitatud. Kuid see stiili idee on meil vormis veel kehastamata, ootab loojat, selle peatset ilmumist.

Neis kahes maakultuuri põhiprobleemis, — vaimsuses ja stiilis — on meie suured kultuurilised ülesanded, millede lõplik täitmine nõuab vististi inimpõlvede tööd. Nendega seotagu aga kõik see, mis on juba tänapäeval hädalisem, mille suund ja vormid juba selgunud, milleks juba jõudu kogutud, mis mahub olevasse seal, kus miski külg on ebakõlaline, liialt maha jäänud. Selleks ebakõlaliseks on meil küllalt tihti just välise külje hallus, aga ka vaimne kitsus ja ühekülgusus. Nende parandamine tohiks olla meile juba nüüd jõukohane — päevamure. Juba seegi aitaks meie iseteadvust tõsta.

M a a n o o r s o o k a s v a t u s e s on ses mõttes jõukohaste ülesannete leidmine võimalik ja kasulik, mida on tulnud juba varem toonitada (vt. „K a s t u n n e d m a a d“). Maanoortes on kasvamas uus põlv maaharijaid ja maakultuuri viljelejaid. Kasvatama on rakendunud maa algkooli ja kutsekoolide kõrval kaks suureks paisunud noorsoo organisatsiooni — Ülemaaline Maanoorte Ühendus ja ÜENU. On olnud võimalusi nende, eriti esimese, töösuundade kujunemise algul kaasa rääkida ja mõjuda. Ei ole aga vist mitte ülearune uuesti korrata ja rõhutada, et kasvatustöö siin antud soodsal pinnal on v ä g a v a s t u t u s r i k a s ega tohi kujuneda kitsasihiliseks mingis suletud ringis. Töö sisu osas on algusest peale antud sellele avaram suund, ja seda näikse peetavat. Noorte ülesandeks ses tegevuses ei ole mitte paljalt stoiliselt valmistuda tulevasele raskele talupoja elukutsetööle, vaid avastada ses töös ja maa-

elus ning oma isade kodus ka seda, mis on ses sügavamad ja meelitavamad, ka noore inimese vaimseid tunge ja tarbeid rahuldavad. Ja see on kultuurse terve ja kindla kodu loomine, põlise leidmine ja pärandatud traditsioonide ajakohastamine ning taas püsivaiks kujundamine talus, siis ühistööga — ja nimelt ka noorte jõukohase ühistööga — kodumaastiku pilti uute värvide ja sobivate detailide toomine ning silma solvavate kõveruste kõrvaldamine. Samuti terve maa-maailma-vaate kujundamine-omandamine ja selle najal ühiskonnaelu järkjärguline tervendamine, kiusu, kadeduse ja lõhenemise tendentside väljajuurimine sellest, rahvusliku solidaarsuse vaimus tugeva üksmeelse ja salliva ühistöö arendamine, enesekasvatus ses vaimus ning laialisemate vaimsete huvide sidumine elukutsetööga talus ja maaühiskonnas. See kõik kuulub kooskõlalisel põllumehelike tehniliste oskuste ja uudisalade õpetamise, teoinimese algatusvõime ja tubliduse kasvatamise juurde, — kõik koos maanoorsoo organiseeritud tegevuse kultuurilistesse ülesannetesse.

Neist ülesannetest, mis on hädalisemad või mis on sihitud järeleaitamisele seal, kus väline külg on sisust liialt maha jäänud, tuleb eraldi mainida ja välja tõsta seda k o d u ü m b r u s e ja m a a s t i k u k a u n i s t a m i s e tööd, mis viimastel aastatel on saanud hooandmise osaliseks. Hooandmisel on olnud ka esinduslikke tagamõtteid, võõraste arvestamist.

Ei tarvitse aga mõelda ainuüksi võõrastele, välismaalasil, kes käivad meid hindamas ja kaalumas — ka välimuse järgi. Nagu puhtus nii ka väline ilu ei ole mitte päriselt inimese era- või isiklik asi, — see puutub ka kaaskodanikke, kuuludes sellega ka ühiskonna kohustuste ja eetika valdkonda. Puhuse tervishoiulisest tähtsusest ühiskonnas ja kaasinimestele ei tarvitse tänapäev enam palju rääkida. Mainitagu puhtuse ja puhta vee tähtsust talus selliste raskete, meil ikka veel levinud haiguste vältimiseks, nagu seda on tüüfus, mis levib teatavasti tähtsal määral just talust tuleva piimaga. Olgu sel puhul viidatud maa urbaniseerimise tähtsusele, mille ringi kuulub ka vesivarustus, ka linnale, s. o. kogu ühiskonnale.

Arvestatagu aga ka v a i m s e t t e r v i s h o i d u ja inimese hea meeoleolu ja terve rõõmutunde tähtsust selles. Vilets rämpakas ümbrus mõjub rusuvalt meeoleule ning halvab elutahet, olgu see linnas või maal; sellise ümbruse mõjul sigib ühiskonda mõndki halba ja häjriivat, kuna puhas, korralik ja kaunis ümbrus valmistab rõõmu ja ergutab elu- ja töötahet. Sel-

lest järeldamegi, et ümbruse, välimuse, maastikupildi esteetilise külje edendamine on igapäevane moraalne kohus mitte ükski iseenda, vaid ka kaasinimese ja ühiskonna vastu — ja peaks kuuluma kõikjal ühiskondliku heaolu eest hoolitsemise ülesannete ringi. Linnades seda juba arvestatakse, on hakatud pöörama sellele tähelepanu ka maal.

Sellele seltsivad rahva esinduslikud ülesanded, misuguseid mainisin eespool meie pealinna armetut ümbrust puudutades. Meile ei saa olla ükskõik, mis muljed meilt kaasa viiakse ja mis meist väljaspool arvatakse. Üks on välismaailma suhtumine kultuurrahvasse, teine aga kultuurita rahvasse, keda peetakse poolmetsikuks, kes võivad olla ka teisele sõnnikuks ning sulaseks. Eriti kriitilistel aegadel, kus rahvaste saatused satuvad kaalule, on sel suhtumisel ülisuur praktiline väärtus. Kel on siis varuks suurmeeste — rahvusvaheliselt tunnustatud kunstnike, kirjanike, teadlaste ja riigimeeste nimed, selle julgeolek on juba kindlam, moraalne toetus tagatud. Sama kindlustavalt mõjub kogu rahva kõrge kultuuriline tase, mis muuseas avaldub kõigile just maastikupildis. Mitte vana Tallinna arhitektuur, vaid Tallinna äärelinnas ja Tallinna ümbruses maal meelde sööbinud maastikupilt on siis mõõduandev. Ei saa seepärast naeruvääristada püüdeid muuta maastikupilti kultuursemaks seal, kus see geograafiliste tingimuste tõttu on seatud kogu rahvast esindama. Küll võiks olla tautitav paljalt kulisside seadmine neisse paikadesse tõelist sisu muutmata. See ei sobiks meie rahva iseloomuga ja jääks alati meid endid rõhuma, vaevama, kutsudes alati meis esile võõrastust ja häbipuna, — kui võltsing või meie loomule võõras kunstlik paatos.

Ainuke õige tee on neis kohtades radikaalne sisumuutus ühiskonna võimuga ja abiga ning alles selle sisulise muutusega kooskõlas ka välise pildi uueks kujundamine. Tuleb võtta ette neis kohtades kas või sunduslik laiaulatuslik maade planeerimine, uus kruntimine, koos maaparandustööde teostamisega ja teedevõrgu väljaehitamise, siis uute talu- ja ühiskondlike hoonete ehitamine ja neisse tarbekorral ka uute inimeste sissetoomine. Linn ja omaaegsed Vene kindlustustööd on Tallinna ümbruse maainimeste sadavõrd rikkunud ja sisemiselt laostanud, et suur protsent neist, kes siia — suures osas raukadena — püsima jäänud, ei ole suutelised teostama ja korras hoidma seda, mida siin tuleb kavatseda — kogu maakultuuri taseme järsumat tõstmist meie

keskmiselegi tasemele, rääkimata ülekeskmisest tasemest, milleks võib raskusi teha ka looduslik olustik mullastiku kehvuse mõttes. Poolikute vahenditega igatahes siin edasi ei saada, ja fassaaditsemine oleks vastuvõtmatu ning tulutu. Küsimus on muidugi ka kuludes, kas on need meile jõukohased juba nüüd?

Piirdudes nende paari päevamurelise üksikasjaga ja jättes loetlemata kõik selle sisult mainimisväärse, mis maal praegu on teostamisel, näiteks organiseeritud maanaiste poolt kodu sisustamise, riietuse reformi, lastehoiu ja tervishoiu alal, samuti nende ja teiste organisatsioonide poolt maakodu ümb-ruse kaunistamise, hoonete värvimise jne., märgime vaid, et selle töö sisus ei ole midagi laita. Kõik see liigub lahus vooludena ja aitab maad vähehaaval edasi, kuid suure hoo andmiseks ja tuleviku jaoks kooskõlaliste vormide leidmiseks on neil lahusvooludel vähe jõudu ja ühiseid suundi, — on isegi vastuvoolusid ja kõrgeid kunstlikke veelahkmeid nende vahel. Kui need voolud ja harud kord suubuks kõik ühte võimsasse voolu? Visad on meil kõik liitumised teostuma, nii ei saa ka siin suuri lootusi hellitada. Kestev maalt pagemine ja linna jõulisem ning edukam edasirühkimine tsivilisatsioonis peaks sundima siiski asjasse tõsisemalt suhtuma ja suuremaid, ennastsalgavaid pingutusi tegema. Maa urbaniseerimine ja maakultuuri kiirem edasiviimine on saanud tõsiseks rahvusli-kuks ja riiklikuks ülesandeks, mis ei taha enam oodata ega ka hästi sallida isiksuste- ja kildkondade-vahelisi asjatuid ja edu pidurdavaid hõõrumisi.

Kui selle töö hoogsamale teostamisele asudes ja kasvatuse sisulisi reforme läbi viies saaksime nii kaugele, et maa ei tõukaks noori eemale, vaid julgustaks ja isegi meelitaks oma kõigile mõistetavaks tehtud sügava elusisuga ja vastuvõteta-vate elutingimustega, siis algaks õige selektsioon. Kes siis veel põgeneb, ilma et suurele perele kitsaksjääv talu ise teda kui ülearust välja saadab, — siis ühiskonnale see isiksusena palju ei kaalu, ja on ükskõik, kus ta elutseb. Või on ta siis tõesti neid, kes on k u t s u t u d — tugev, terve, kultuurne maa annab ju rahvale ikka küllalt neid, kes on kutsutud rahva suurimaid ja kõrgemaid ülesandeid täitma. Neid aga loovutab ta isamaale uhkusega, ja need pole temale ärakadunud poega-deks. Nende kutsutute andmine rahvale on terve, kultuurse maa üks austavaid ülesandeid — ja maa tugeva elujõu tunnuseid.

Ratsionalismi ja empirismi sisust ning piiridest agronomias ja põllumajanduses.

Ratsionaalne põllumajandus, ratsionaalne talukäitise korrastus, ratsionaalne söötmine, väetamine, ratsionaalne külvi- ja koristuskord, mullaharimine jne. — need on kõik tänapäev väga tavallised kõnekäänud ja mõisted agronomilises leksikonis, kõigis neis on ratsionalism tuumaks. On ju kogu agronoomiline töö suunatud põllumajanduse ratsionaliseerimisele, ja agronomia ise sisult — põllumajanduse ratsionaliseerimise õpetus. Uhtlasi on ka Eesti põllumajanduse ilmsed edusammud omariiklusaastatel põllumajanduse jätkuva ratsionaliseerimise tulemus. Seepärast tohiks olla lubatud käsitleda põllumajanduse arendamistööd ka mingilt üldisemalt, ütleksin põllumajandus-filosoofiliselt vaatekohalt, püüdes lähemalt selgitada ratsionalismi mõiste sisu ja ulatust agronomias ja põllumajanduses. Mida mõista agronomias ratsionalismi nimetuse all, kas see mõttevool on ainus edutegur põllumajanduses, milles on ratsionalismi jõud ja õigustus, kas on igasugune ratsionalism küllalt tark elus, kui kaugele võib küündida ratsionalism põllumajanduses, millised jõud pidurdavad selle mõjulepääsu, ning kuidas see kõik kokku mõjutab põllumajanduse arendamistöö korrastust ja meetodikat, need on küllalt olulised ja elust võetud küsimused, et neile mõtlema jääda. Arutluses üldisema mõistega opereerides välditakse neid karisid, mis alatasa muutuva elukonkreetsuse rägastik mõttele ette veeretab, ning võidakse jõuda selliselt teoretiseerides mõnedele selgematele lähtekohadele, mis võivad hõlbustada mõtte tööd ka tegeluse päevaküsimuste käsitlemisel. Selles ongi filosoofilise mõtlemise õigustus, ka elu igapäevasuses, kui aga osatakse abstraktset siduda taas konkreetsega.

Me teame, et igas liikumises on alati toimumas õigupoolest kaks jõudu, mis määravad liikumise suuna, tee ja kiiruse, ning et ka edu-liikumine ehk evolutsioon ei teostu kunagi pidevas sirges tõusujoones, vaid see on mingi võnkuv joon, jõudude vahelduvast tasakaalust tingitud, mis kokkuvõttes annab plusside-miinuste positiivse summa. Meieaegset põllumajanduse edu-liikumist kujundavad nägematult, enamasti vastamisi või ristamisi, kaks printsiipi — ratsionalism ja traditsionalism, milline viimane on empirismi saadus. Ratsionalismi dünaamika on põllumajanduses alati mõjutatud, kas pidurdatud või tasakaalustatud traditsionalismi staatikast. Nende printsiipide vastolu kajastub ka meie rahvalikus põllumajanduslikus ajakirjanduses ja tavalistes kõnelustes-vaidlustes ammu tuntud „teooria ja praktika“ vastoludes, mille sisuks on ikka, et teooria (ratsionalism) ütlevad üht, tegeluse kogemus (empiiria) aga tõestavad vastupidist. Kummal neis vaidlusis on õigus, seda saab lahendada vaid igal üksikjuhtumil eraldi. Küll aga võib oletada, et süüdi on sageli ratsionalismi-teooria huupi, s. o. ebaratsionaalselt ellurakendamine.

Kuid peatume algul mõistetel endil. Tegeluse kõigil aladel laialt tarvitatud sõnad ratsionalism ja empirism on laenatud filosoofiast. Seal on ratsionalism selle tunnetusteoreetilise voolu nimetuseks, kus tunnetuse ainsa allikana on tunnustatud *ratio*, mõistus ehk aru (Descartes, Leibniz). Tunnetusteooriast on see nimetus teisendatud mõttes edasi kantud, eriti entsüklopedistidest ja Voltaire'ist peale maailmavaatelistesse õpetustesse, mis vastandina tollal valitsenud kiriklikule usulisele dogmatismile tunnustavad maailmamõistmisel ja elukorraldamisel ainult inimõistusega tajutavat ja mõistusega ülesehitatavat. Tunnetusteoorias on ratsionalismi vastandiks empirism, mis tunnetuse algallikaks peab elukogemust, muljet välisilmast (Locke, Mill). Mõlema ühekülgse voolu sünteesi ja sellena täiustatud kriitilise ratsionalismi tõi tunnetusteooriasse Kant oma krititsismina, mille edasiarendatud teisendid on jäänud tänini valitsevaiks (kuigi mitte ainsaiks) filosoofias, kus mõlemal tunnetuse algallikal on oma väärliline koht.

Varemates filosoofilistes õpetustes on vastavalt nendele tunnetusteoreetilistele alustele püütud ka teaduslikeke distsipliine liigitada ratsionaalseteks, nagu matemaatika ja loogika, ning empiirilisteks (loodus- ja ühiskonnateadused) distsipliinideks. Kuid see liigitus pole jäänud püsima, sest

„empiiriliste“ teaduste meetodika on arenenud tollest ajast teist rada. Empiiriline loodusevaatlus ja -kirjeldus pole saanud jääda areneva loodusteaduse valitsevaks meetodiks. See pärast siis ei saa nimetada ka selle meetodika filosoofiliseks aluseks ainult empirismi, kus vastava tunnetusteoreetilise voolu järgi kogemus on mõistuse, *ratio* juhtijaks ja kujundajaks. Vaatluse, kogemuste kogumise on moodsas loodusteaduses suurel määral asendanud eksperiment, katse, kus nimelt mõistuse aktiivselt juhib ja korraldab kogemust, ammutades sellest oma konstruktsioonidele kinnitust, kontrollides neid. Vaatlus ja kogemuste kogumine on rohke- maal määral jäänud püsima ühiskonnateadustes, kuid siingi on seda täiustatud matemaatiliste meetoditega, siingi on see kujunenud ikka enam mõistusest, teooriast juhitavaks, ikka enam kriitilisemaks. Nii on omaaegsed „empiirilised distsipliinid“ muutunud järjest ratsionalistlikemaks. Võiks ütelda, et siingi, nagu Kant'ist peale tunnetusteoorias, on kõikjal valitsevaks saanud põhimeetodina täiustatud ratsionalism ehk krititsism, kus kõik teaduslikud avastused ja konstruktsioonid saavutatakse arendatud, kultiveeritud *ratio* juhtimisel.

Kirjeldatult muundunult on tunnetusteoreetiline ratsionalism tunginud ka rakenduslikesse distsipliinidesse. Seda nimelt teaduse rakendudes tehnikasse ja viimase läbi empiirilisel teel kujunenud rakendusalasid teaduslikult välja arendades ehk ratsionaliseerides. Ratsionalismi mõiste on evinud siin aga veel erilist tähendust. Nimelt ei ole siin ratsionalism mitte enam üksi mõistmise ehk tunnetuse, vaid ühtlasi ka aktiivse ellurakendamise (ratsionaliseerimine!) meetodiks. Kõiki tegeluse alasid püütakse meie tsivilisatsiooni ajastul ratsionaalselt, s. o. teaduslikul, mõistuslikul alusel kujundada inimsoo arenevate tarvete nõuetekohaseks rahuldamiseks, küsimata sealjuures, kas teaduse alused ise on saavutatud empiirika või ratsionalismi meetodiga. Selles ongi ratsionalismi mõiste sisu rakendusaladel. Teatud protsessi teadusliku analüüsi tulemuste põhjal arendada, kujundada, — see tähendab seda ratsionaliseerida. Kusjuures selle teadusliku analüüsi aineseks võib olla ka empiirika aines.

Sellisenä on ratsionalismi mõiste kantud (18. sajandi lõpust peale) ka agronoomiasse, kuigi näiliselt ilma lähema põhjendamiseta. Ratsionalism agronoomias on järelikult põllumajanduse teaduslik mõistmine ning selle arendamine

resp. ümberkujundamine nii tervikus kui kõigis selle üksikasjus ja erialadel teadusliku mõistmise ja võimise abil. Empirism aga on jäänud nüüd igapäevases tarvitamises kõikjal, nii ka põllumajanduses teaduslikult kontrollimata tegeluse kogemuste najal püsiva mõtlemis- või talitusviisi nimetuseks. Traditsionalismiks nimetame siin empirismi, mis on kestvate, põliste kogemuste põhjal stabiliseerinud või tardunud kunagi kujunenud vormidesse. Nii need mõisted käesolevas käsitluses.

Mõistes agronoomiat põllumajanduse ratsionaliseerimise õpetusena, on kaldutud loomulikult hindama teaduslikku ratsionalismi põllumajanduse edendamises alati ja ainsa positiivse tegurina või juhendina, traditsionalismi aga negatiivse, passiivse vastupanu tegurina, ning empirismi sagedaste eksituste allikana ja pealiskaudse asjatundmatusega. Teatud määral või juhtumeil on sellised hinnangud õigustatud, kuid üldistada ei saa neist ühtki. Üldistamisega aga ongi vigu tehtud. Kus näiteks teadusliku ratsionalismi sisu on võetud vaid kitsalt agrotehniliselt ja sellisena ühel või teisel alal ilma tegeluse oludele kohandamata retseptiivselt ellu rakendatud, seal ei saa „ratsionalismi“ üldistamist kuidagi mitte õigustada, ja nii mõneski tuleb anda õigus sellises ratsionalismis („teoorias“) kahtlevale elutargale empirismile või isegi paindumatu traditsionalismile, mis ühekülgse kitsa ratsionalismi doktrinäärsele kergeusklikkusele on oma tuima inertsiga visalt vastu seisnud. Kui ratsionalism muutub doktrinäärseks, siis see ei ole enam ratsionalism, pigemini võiks seda nimetada siis dogmatismiks. Ratsionalism rakendusosal peab arvestama elu nagu see on — rakendus ise peab olema ratsionaalne, arukalt kaalutud ja ka empiirikat arvestav. Mitte „teoorias“ ei seisa ratsionalism põllumajanduses vaid niihästi teoreetiliste teadmiste kui ka empiiriliste kogemuste õigel, arukal ehk ratsionaalsel rakendamisel ellu. Seejuures ei tohi unustada, et ka talude empiirika annab ainet teaduslikuks analüüsiks.

Paratamatult peame jõudma välja arusaamatuste ja vastolude kaotamiseni ratsionalismi ja empirismi vahel põllumajanduses ja agronoomilises mõtlemises, peame jõudma nende sünteesini, mis oleks ülim, elutark, kriitiline ratsionalism ning mille elluviimise peame seadma agronoomia tõeliseks sisuks ja sihiks. Sest mõlemad mõttevoolud, mõlemad teadmiste ja kogemuste allikad on põllumajanduses vältimatult vajalikud, jäävad alati püsima. Ka kõige ratsionaalse-

malt-arukamalt korrastatud majapidamise igapäevased talitused on tulvil empiirikat, samuti on vastupidi meie mahajäänumategi talude empiirika palju mõjutatud juba ratsionalismist. Kriitilise mõtlemisega mõlemale mõttevoolule lähenedes leiame alati sobivad alad ühe kui teise tulusaks kasutamiseks.

*

Peatume esiteks empirismil põllumajanduses, milles on selle nõrkus ja tugevus, ning kus see ei ole ja kus on rakendatav. Empirismi hindajad ei vaatle seda tavaliselt mitte küllalt objektiivselt, omistades sellele kas ainult halba või ainult head, kasutades argumentideks vastavaid alatileiduvaid üksiknähtusi elust. Peame aga nägema mõlemaid, peame mõtlema lõpuni, peame tõmbama empirismist agronoomilise teaduse mõistesse kõik selle, mis on kasutatav põllumajanduse arendamisel-ratsionaliseerimisel, peame tõmbama põllumeeste empiirika ka agronoomilise teaduse loomisel abiks.

Empirismis sõltub mõtte tabavus ja tõhusus palju suuremal määral kui ratsionalismis mõttele ja isikust. Ratsionalismis on mõtlejal kasutada teaduslik objektiivne meetod, mis hõlbustab mõtte tööd ja pakub kriteeriume, kuna empirismis puudub selline objektiivne meetod, on vaid individuaalne praktiline taip, mis peab orienteeruma igal antud juhtumil ja otsekohe loovalt otsustama, kas intuiivselt, empiiriliste kogemuste ja analoogia või terve mõistuse loogika alusel. Otsuse tabavus eeldab kas küsimuse küllaldast lihtsust või antud olude kestvat tundmist või väga kõrget loomulikku intellekti, milliseid eeldusi aga sageli ei ole, liiati aegadel, kus põllumajanduse arengu välised olud kiires tempos muutuvad. See pärast on empirismi sagedamaks eksituseks ja nõrkuseks noil aegadel loogilised vead, eriti põhjendamatu üldistamine ja otsustamine puudulikel alustel. Ühe nähtuse või tähelepaneku, ühekordse vaatluse või vigase vaatluse alusel kaldutakse absoluutsetele väitlustele, lausudes kas tagasihoidlikult — minule see ei sobi, või sageli ka julgemalt — see üldse ei sobi, või analoogilist jaatavas vormis. Sellist esineb sagedasti nimelt mõne uuenduse, agronoomilise soovitusel või retsepti proovimisel. Eitav väitlus esineb just konservatiivse põllumehe juures, ent enamikus on põllumees ikka konservatiivse mõtlemislaadiga; seesugune suhtumine pidurdab põllumajanduse edu, ratsionaliseerimise tempot. Vastand esineb kergeusklike juures; kuid niisugune suhtumine on veel vähem rõõ-

mustav: selliselt kasutades lähemalt kaalumata mingit agroomilise teaduse või retsepti skeemi satutakse raskustesse ja pettumustesse, ühtlasi halvustades ümbruse silmis ka agronoomilist teadust või tegelast, kelle arvele pannakse siis tavaliselt kergeuskliku äpardus. Samal viisil hinnatakse ekslikult ka enda algatusel saadud kogemusi. Ei osata konsekventside tõmbamisel küllalt hinnata kõiki muutlikke ja varjatud kaastegureid. Ratsionalism aga annab kätte meetodi, teadusliku mõtlemise meetodi, nagu näitena toodud juhtumil: ainult kõigi teiste kaasmõjuvate toimetegurite muutmata samadeks jäämisel tohib otsustada muudetava ehk katsetatava teguri toimeväärtuse üle. Teaduslik ratsionalism aitab ka kätte näidata kõiki neid varjatud tegureid (näiteks juurte hingamine, mulla happesus, valgu puudus söödas jne.), mida tuleb arvestada kaasmõjuritena, mis aga teadusliku ratsionalismi alustesse pühendamatu empiiriku silme eest on sageli peidus, — millest tema loogilised vead.

Teiseks empirismi puuduseks on tema aeglus tõe leidmisel. Kobamisi ja sageli oskamatult küsimuse lahendamisele asudes tuleb kaua ja palju proovida, eksida, kandes kulu ja kaotades kallist aega, enne kui jõutakse otstarbekohasele lahendamisele. Nüüdisaja tempo on aga kiire, olud muutuvad kiirelt ja samuti kiirelt nõuab elu vastuseid. Ratsionalismil, tänu eriti kirjanduses fikseeritavatele uurimuste ja katsete andmetele ja teaduslikule alusele kulub vähem aega kobamistele.

Kuid empirismil on ka oma väga tugevad küljed, mis sunnivadki teda arvestama. Esiteks on empiirika alal alati väga palju katsetajaid-tegelejaid, võrratult rohkem kui ratsionalismi alal. Suure hulga seas leidub ikka oma jagu andekaid, kes oma loomuliku taibuga ja kogunud tabava pilguga on suutelised vältima tavalisi loogilisi vigu, vähemalt lihtsamail juhtumel. See on tõeline loov element põllumeeskonnas, keda tuleb austada ja hinnata ning kelle töötulemusi üldsusele kättesaadavaks teha. Tema töötamis-mõtlemisviis on ratsionalismile lähedane, seda võiks nimetada kriitiliseks empirismiks. Selliste empiirikute hulga kasvule aitab kaasa põllumehe üldharidusliku taseme tõstmine, eriti kui see üldharidus kujuneb elulisemaks, rohkem õpetades ja harjutades orienteeruma neis looduse ja majanduse nähtustes, mis meie oma maaelu ja kutsetöö põllumehele lahendada annavad, ning samal ajal vähem koormates tema vaimu ja mälu ülearuse tühja-tähjaga, mida nüüdisajal kirjaoskaja omandab juba aja-

lehest. Peaks antama sellist elulist üldharidust rohkem maale, siis on ka kutseharidusel rohkem pinda ja edu, ning siis teeb elu inimese kiiremalt targaks, küpseks.

Arenenud-kogenud taibuka põllumehe empiirika saavutus jääbki kindlalt püsima ja on tõhusaks eeskujuks ümbrusele. Need түsedamad empiirikud on ühtlasi ka parimaiks teadusliku ratsionalismi tulemuste proovijaiks ja ellurakendajaiks. Tuleb arvestada, et ratsionalism on tugev analüüsis, empirism aga sünteesis. Ratsionalism lahastab elunähtust, otsib selle juurt, leiab uusi elemente vanade asemele; empirism aga seob need elemendid käitise tervikus, seades ja muundades neid vastavalt olude ja terviku kooskõla nõuetele. Kuhu jääks kogu agronoomiline teadus ilma selle elava sünteesita? Õhku rippuma. Või palju suudaks ta üksi, ilma nende nimetute abilisteta siin ja seal. Agronoomilises praksises neid abilisi muidugi ka kasutatakse. Eriti mainimisväärt on ses mõttes mitmesuguste nn. eriseltside töö, kus eriseltside tegelased ja konsulendid on nendeks kondensaatoriteks ja juhtmeteks, mis koguvad seltsi liikmete paremate talude empiirikat ja kannavad seda laiali, korrigeerides sellega oma teadusliku ratsionalismi skeeme. Elu empiirika alles toob ratsionalismi ideedesse ja skeemidesse elavat liha ja verd.

Teine empirismi hüve ja õigustus on selles, et tal on alaliseks katsetamiseks piiramatu tegevusväli — kõik talukäitised nende tervikus ja kõige mitmekesisemates oludes. Vaatluse ja empiirilise katsetamise all on kõik pisemadki peensused talukäitise kõigil erialadel ning kõigi nende peensuste otstarbekohane kooskõlastamine. Kõik peab ju olema läbi mõteldud ja proovitud. Kuigi enamik põllumehi on kellegi algataja, eelkäija või naabri jäljendajad, ometi on alati kuski mõni mõte käärimas, mõni võte kaalumisel, mõni üritus sünnivaludes, ja paremate, arukamate, või ka kutseharidust saanud empiirikute mõttetöö, sageli vägagi kulukas ja raskete kooli-rahadega seotud töö kannab vilja ning selle vilja seeme levib üle kraavide ja radade. Muidugi, selliselt leiutatavad lahendused ei saa olla alati parimad mõeldavaist; ratsionalistlik katsemeetod suudaks leida vahest paremaid, kuid liiga suur on küsimuste hulk, mis üle maa igapäev üles kerkivad ja vastust, kiiret vastust ootavad. Ratsionalistlik meetod on liiga kallis, ja mõnegi küsimuse jaoks liiga keerukas, et jõuaksime sellega kõikjale. Paratamatult jääb empirismile ikka ja ikka

veel avar ja tänulik tegevusväli, kuigi selle puudulikkude vahenditega saavutatud tulemused ei ole mitte alati täiuslikud. Kui me aga hoolitsemise empirika süstemaatilisel kasutamisel agronoomilise teaduse poolt ka teadusliku kontrolli eest väljaspoolt, siis võivad kujuneda ka empirika tulemused sootuks täpsemaiks ja täiuslikumaiks.

Kolmas empirismi tugevus on tema kasutada olevas piiratus ajas, n. ü. katsete lugematuis ajalistes kordustes. Kui suur, mitmesugustes oludes tegutsevate rakendajate arv ise juba annab empirismi katsetusis teatud määral korduste efekti, siis ühesama kordamine ja kohandamine pidevalt aastast aastasse rajab selle veel tugevamale alusele, tuues lisaks „korduste“ hulgale ka ilmastikulise korrektiivi ja andes empirismi saavutusile lokaalse kliimakindluse. Nagu selliselt on kujunenud ka kõik kohalikud viljade ja koduloomade maa-rassid. Muuseas, sellisena evib empirismi loomingu ka tõelise rahvusliku loomingu ilmet, olles rahva kultuuri, rahva vaimu teravuse peegeldajaks.

Ajaline faktor annab empirismile sama metoodilise õigustuse, mida kasutab ka statistika: alati esinev valdava toimega tegur lööb muutlikkude kaastegurite mõjust oma toimega läbi, ta on tunda, on jälitav. Sellel põhineb rahva küllalt tark ja tähelepandav looduse tundmine ning viimasele rajatud traditsiooniline põllukultuur, mis oma pikaldases arenemiskäigus, enne ratsionalismi tungimist põllumajandusse, on andnud peaaegu kõik (peale võõrsilt laenatute) põlised põllukultuuri alused ja tehnika naturaalmajapidamise ajastule. Noil pärandusil, kui põhjal, elame ja ehitame praegugi, kuigi meie teadvus ei fikseeri seda küllalt sõnaselgelt ja tunnustavalt. Meie läheme tavaliselt neist empirismi tähtsatest saavutustest ükskõikselt või märkamatuks mööda vaid seepärast, et oleme kasvanud nende sees, need on meile nagu valmis pinnas, millel katsetame.

Ometi, kui mõtlema jääda sellistele empirismi põlistele saavutustele, nagu meie tavalised viljakuivatamise viisid põllul ja varemalt rehetares, meie eri viljade külviaegade sidumine külvinädalatega ja fenoloogiliste nähtustega, külviaja ilmastiku iseärasuste arvestamine, orase arengu kriitiliste järkude, (kahe-kolmelehelise orase nõrkus jt.) tundmine, ilmade ennustamise kunst mitmesuguste loodusnähtuste järgi, kevadiste külmade tagasituleku ja sügiseste esimeste külmade tavaliste aegade kalendriline fikseerimine jne. jne., — kui selli-

seid avastusi kujutada praeguse agronoomilise teaduse saavutistena, siis teame, et need avastajad pälvisid tunnustamist suureandeliste ja väljapaistvate teadusemeestena. See on aga rahva empiirika looming, mis ei ole lakanud oma võimeid näitamast tänapäevani ega lakka kunagi. Kui mõne aasta eest Saksa põllumajanduslikus ajakirjanduses hakkasid ilmutama andmed sealsetest uurimisasutuste katsetest heina ja vilja kuivatamisega põllul ja mõned katsetajad jõudsid meie rõukudeni ja kärbisteni, mis seal äratas suurt tähelepanu, siis võisime meie vaadata sellele üleolevalt, — sest see oli meil juba ammu olemas; see, mille kallal töötas hoolas ja süstemaatiline saksa kvalifitseeritud ratsionalist, mõni tuntud doktor ja professor, oli meie ja teiste põhjamaade põllumeeste empiirika igivanaks raudvaraks. Isegi selline moodne üllatus, nagu venelaste taliviljade jaroviseerimine, on (agr. Th. Pooli suusõnalistel andmetel) olnud ammu tuntud meil kohati Pärnumaal. Nii õpimegi teinekord alles võõra teadusliku ratsionalismi saavutuste najal hindama oma rahva empirismi saavutuste tõelist suurust. Kui palju sellest vaimuvarast jääb aga kolkatagustesse üldsuse silmapaari vahele! Siin on seepärast uuesti juhus rõhutada, et meie rahva vaimse põllukultuurilise ja loodusteadusliku raudvara uurimine peaks võetama ükskord ometi tõsiselt päevakorrale. Meil, agronoomidel ja põllumeestel on siit loota — peale folkloristlikult huvitava — kindlasti veel enam väärtuslikku, tänapäeva tegeluseski kasutatavat, kui seda leiavad sest vanavarast rahvaluule uurijad oma teadusehimu rahuldamise või väitekirjade koostamise otstarveteks. Meie rahvusliku praktilise loodusetundmise põhjalikkust mainib muu seas ka meie tuntud kaasmaalane krahv Herm. Keyserling (Das Spektrum Europas), osutades eesti keele rikusele mulla ja selle teisendite ning taimestikuliikide ja alaliikide nimetusis, — millised nimetused meie põlvele hakkavad jääma paraku juba tühjadeks sõnadeks. Kõik see varandus võib minna kaotsi, sest ratsionalism oma veetlevate skeemidega rõhub peale ja on kasvatanud nooremas põlves kahjuks liialt üleoleva suhtumise traditsionalismile ja vanale rahvatarkusele, kus ei võeta vaevaks ega osata lahutada ebauskusku ja rahvaluulet sügavast praktilisest tarkusest ega võeta seepärast seda isadelt enam üle; nii see võib ununeda raamatusse raiumata ja tulevastele arukamatele põlvedele kaotsi minna. Ei ole kahtlust, et agronoomiline teadus leiaks siit

väärtuslikke lisandusi praeguse ratsionalistliku uurimistöo tulemusile või kinnitust neile, või kasulikke andmeid sealt, kuhu praegune katseline uuring veel ei küüni. See põline tarkus võib sundida võtma revideerimisele ehk mõndki agronoomilist tõekspidamist või konkretiseerima selle skeemilisust või osaliselt muutma vaadet mõne arvatava ebaususe suhtes. Kas julgesime kindlalt eitada näiteks seda vanade põllumeeste arvamist, et sooheinale on kasuks korralik vihm loole, kuigi meie teaduslik tõekspidamine käsib heina kiirelt ja kuivalt kokku panna, et see vihma ei saaks? Või kas saame objektiivsete andmete najal täitsa eitada kuu mõju orgaanilisele loodusele? Analoogilisi vastolulisi küsimusi on muidugi külluses, talude empiirika lähem uurimine tooks need esile ja sunniks seisukohta võtma.

Igatahes empirismi tõmbamine põllumajanduse ratsionaliseerimisel teaduslikule, eksperimendilisele ratsionalismile abiks on vältimatult tarvilik ja — ratsionaalne. Ja seda mitte üksipäini rahva vana tarkuse avastamise, vaid nimelt ka tänapäev jätkuva empiirilise katsetamise osas. Siin peaks mindama võimalikult kaugemale eriti väikerahva kandejõudu arvestades. Meile oleks ülejõu käiv kõigi põllumajanduses kerkivate küsimuste lahendamine viia katsejaamadesse. See oleks liialt kulukas. Märksa odavam on vastavate ankeetuurimuste kaudu talude empiirika tulemuste kokkuvõtmine ja kasutamine. On alasid, kus see meetod on ühtlasi kiirem ja kindlam, õigemaid tulemusi andev, nagu talukorrastuslikud, üksikute käitisharude ja töökorralduse ning -ratsionaliseerimise küsimused jt. Aga ka agrotehnilistegi küsimuste alal, nagu mullaharimise või maaparanduse osas võib olla empiirika andmestik väga väärtuslik. Nii tõmmatakse paremad talud agronoomilise teaduse loomingusse, mitte ainult rahva vana tarkuse edasiandmisega vaid uute teede otsimisega nüüdisaja oludes. Ongi osalt tõmmatud, tuleb aga tõmmata veel palju suuremal määral ja laiemas ulatuses.

*

Edasi ratsionalismist agronoomias. Empirismi nõrku külgi puudutades märkisime juba vastavaid ratsionalismi paremusi ja tugevaid külgi. Selle peamine jõud on teaduslikus baasis, tugevas loogikas ja teaduslikus meetodis, mis on süstemaatiliselt tööle rakendatav. Kõikjal, kus selle meetodiga küsimuse

lahendamise juurde pääseme, kus leiame kangile pidepunkti, on meie võit ette kindel, kulugu siis selle lahendamiseks rohkem või vähem aega ja tööd. Selles „kuhu juurde pääseme“ on aga ka tõmmatud ratsionalismile esimesed ja olulisemad piirid: ei pääse kõikjal. Teiseks, muidugi ka põllumajanduses leidub säärast, mille kohta omal ajal Du Bois-Reymond loodusteaduse alal lausus oma noori ratsionaliste heidutava *ignorabimus*, kuigi siin vahest erinevas mõttes.

Ratsionalism eeldab lahendatava küsimuse selget esitamist. Agrotehnikas on küllalt selliseid selgeid küsimusi ja ratsionalism tuleb nende vastamisega hästi toime, kiiremini ja paremini kui empirism. Sellised on näiteks tehnilised väetamise, söötmise, maaparanduse, mehhaniseerimise, sordi- ja tõuaretmise ja valiku ning taimekaitse küsimused. Kus aga sellist selget küsimuseasetamist ei ole, seal jääb ratsionalism abituks, seal on empirismi abi vältimatu.

Teiseks eeldab ratsionalismi rakendus ehk ratsionaliseerimine selget koondatud tahte- ja võimuulatust ning -aval dust. Mida laiemad on tema käsutaja võimupiirid, seda radikaalsemalt ja efektselt saab ratsionalism end näidata. Tüüpiline näide on selles mõttes riigikaitse, armee korraldus; siin on riigi saatus kaalul ja selle kindlustamiseks rahvas loovutab oma tahte koondatud juhtimisele. Vaevalt on teist rakendusala, kus ratsionalism, s. o. vaenlase hävitamise ratsionaliseerimine oleks nii konsekvantne, kõikvõimas ja tunnustatud, tema saavutused nii üllatavad kui siin, sest siin saab ta vabalt käskida, siin on üksainus tahe juhtimas. Ligikaudu sarnast leiame ka tööstuses, tehastes. Tuhandeiks killustatud tahe ja võim, nagu see esineb põllumajanduses suure hulga iseseisvate talundipidajatena, on ratsionalismile suurimaks raskuseks: ta peab enne võitma endale kõik need tuhanded tahted ja võimud, mis pidurdavad tema hoogu nagu mets tuule hoogu. Kus põlluharijate tahe on sunniviisil koondatud, nagu meieaja autoritaarsetes riikides, sealt kuuleme ka põllumajanduse suhteliselt kiiremat ratsionaliseerimist, õigupoolest teatud piirini edasijõudmist kesk võimu kavade ja korralduste kohaselt. Sealne plaanmajandus ongi õieti ratsionalismi tipp põllumajanduses. Siin aga võivadki ilmned a ratsionalismi nõrkused, kui see doktorinäarselt lõpuni viiakse, ilma elu ja inimest arvestamata, ainult valmismõeldud skeemi realiseerides.

Koondatud tahtele ja võimule seltsib ajutiseks ka nooruslik usk ratsionalismisse, mis võibki kallutada aruka ratsiona-

lismi puisele usule teaduse kõikvõimsusesse. Skepsisest puremata noorus ongi sageli suurimaks ratsionalismi pooldajaks ja teostajaks. Ratsionalism võlub noort oma prespektiividega ja mõistuslike, näiliselt lihtsate lahendustega, mille ees kõik suurimadki maailma probleemid tunduvad kergetena; ta usub teadust, ilma selle tõelisi võimeid tundmata. Sellises meeelolus on muuseas mõnigi noor läinud ka isatallu — seda ja ennast veristama. Sama võib juhtuda aga ka rahvastega, kes on nooruslikus tõusuhoos.

Elus osutub sageli, et mitte iga ratsionalistlikult mõeldud korraldus või samm ei ole tõeliselt ratsionaalne ehk arukas. Sest puhas ratsionalism on liialt geomeetiline, mõtleb skeemiliselt, elavas elus on aga kõik väga segane ja mitmepalgeline. Elav, orgaaniline elu pole mitte tootmisprotsess tehases, ja inimeses endas on sageli küllalt irratsionaalset, mõistusele paindumatut. Ratsionalismi skeeme sirgjooneliselt ellu viies satutakse seepärast samuti loogilistesse vigadesse, s. o. satutakse just tõelise ratsionalismiga vastollu. Skeem näeb elu üht külge, mida ta kavatseb muuta ratsionalistlikult, tähele panemata, kuidas reageerivad sellele teised küljed ja kuidas nad esikülje ratsionalistlikud sirgjooned kõveraks kisuvad. Viigem kõrgetoodanguline tõukari primitiivsesse majapidamisse, ja meie ees on ratsionalism kõverpeeglis. Ratsionalism kipubki sageli elus esinema jutumärkides, mis ongi siis tema edukäigu piduriks. Ratsionalismi skeemide ellu rakendamiseks on aga vaja peent, tundlikku transformatorit, kes kõik mõisted igakord oludekohaselt konkretiseeriks; teisiti ei saa elunähtust või protsessi ratsionaliseerida. Paigutine pealiskaudsus agronoomiaski ilmneb siis, kui agronoomilise teaduse ratsionalistlik idee jääb konkretiseerimata ja kohandamata, kui ei kasutata empiirika tarku kogemusi või hoiatusi; ning mõeldud ratsionaalne talitusviis kujuneb selliselt ebaratsionaalseks — „teooria“ satub „praktikaga“ vastollu ja jääb alla. Kui ratsionalism on olemuselt skeemiline, siis empirism on nimelt konkreetne, ja et agronoomia ei kujuneks skeemide õpetuseks, vajabki ta kriitiliselt kaalutud empiirika kaasatõmbamist. Seda niihästi õpetuses kui ka selle rakendamisel. Alles nii saab agronoomia olla põllumajanduse ratsionaliseerimise õpetuseks.

*

Peame olema alati teadlikud selles, et ratsionalismi põllumajandusse rakendamisel on ees palju raskusi.

mida arvestamata ratsionalism võib osutada lõppkokkuvõttes ebaratsionaalseks. Põllumajanduslik elu on liiga komplitseeritud, elu ei paindu hästi mõistusele, tunne ja inerts eksitavad või puuduvad eeldused kultuuri tasemes jne.

Konkreetsemalt on meie ees põllumajanduses ratsionaliseerimist ootavate alade, ratsionaalset lahendamist ootavate küsimuste suur rohkus, kus osa vastuseid teadusel endal on alles puudulikud; samuti talukäitiste asetusolustiku mitmekesisus, mis ei jäta kuigi palju vabadust üldistele skeemidele, normidele ja retseptidele. Sealjuures on põllumajandus suhteliselt vähetasuv, aeglase kapitali ringkäiguga tulundusala, mis ei võimalda tasuvalt rakendada tarvilisel määral väga kulukat teaduslikku uurimistööd, et kiiremal lahendada tähtsamaidki küsimusi teaduslikul katselises teel, nagu see võimalik ja tavaline on suurtööstuses. Meie nüüdne katseasjandus on võrreldes siinse veneaegse omaga küll väga tunduvalt laialisemaks kasvanud, sellesse on rakendatud meie түsedamad agronoomilised tööjõud, kuid selle võimed ei küüni kaugeltki kõigi tähtsamate küsimuste lahendamiseks, kuigi juba on saavutatud ka küllalt tähtsaid tulemusi. Ehkki võiks olla veel võimalusi katseasutiste loomisel või laiendamisel ning riiklikude ja koolide majapidamiste rakendamisel abiks katsejamaadele, ei jõua me siiski kõikjale. Lootus sellele oleks ilmne õhulosside ehitamine. Empiirika täiendav süstemaatiline appivõtmine ja selle andmete kasutuskõlblikeks ümbertöötamine on seepärast paratamatu. Põllumeeste empiirika ei pea jääma omapead, lahku agronoomiast, überpöörduvalt, nagu tähendatud, oluline osa agronoomilist uuringutöödki tuleb suunata siia.

Teiseks on nüüdisaegses põllumajanduses ökonoomilise ratsionaliseerimise alal suureks raskuseks puudulikud alused maailmaturu konjunktuuride kujunemise ennustamisel. See muudab ratsionaliseerimise kalkulatsioonide aluse kõikuvaks just põllumajandus-saadusi eksportivates maades. Põllumajanduse tõeline tulunduslik ratsionaliseerimine eeldab pidevat rahu ja majanduselu täit stabiilsust; veel soodsam oleks selles mõttes põllumajanduse rahvusvaheline organiseerimine, millest on küll palju kõneldud, kuid mis ei ole nihkunud paigast, ega vist nihkugi, kuni Euroopa jääb lahutatuks üksikriikideks. Vabakaubanduse-ajastul enne Maailmasõda kujunes teatud tööjaotust iseenesest, see sõda aga desorganiseeris

kõik, ja uus tasakaal on tänini saavutamata ega ole seda lähedal veel ette näha.

Kolmandaks takistab põllumajanduse kiiret ja täieliku ratsionaliseerimist meie talundimadaljõukuse tase. Ka isegi selline ratsionaliseerimine, mis enam-vähem igasuguses praegusele lähises olukorras oleks tasuv, nagu kõrgemate saakide saavutamine tootvalt ühikult (pinnalt, loomalt), on takistatud suuresti just ka kapitalipuuduse tõttu. Tarvilisteks investeerimisteks puuduvad meie talundeil igatahes veel küllaldased loomulikud allikad, omakapital. Seepärast peame seadma ülesandeks mitte täieliku ratsionaliseerimise, vaid ratsionaalse, jõu- ja oludekohase ratsionaliseerimise.

Neljandaks komistuseks on ratsionalismil ees põllumees ise, tema psüüh ja iseseisvate tahteavaldajate rohkus põllumajanduses, kes on kõik oma talus peremehed. Individualistliku vabamajanduse korra juures ei saa ükski võim kellelegi ette kirjutada ka kõige surmkindlamalt tasuva ja kasuliku teostamist tema talukäitises, saab vaid veenda teda selle kasulikkuses. Selleks peab aga see tasuvus olema küllalt selgelt käegakatsutav, mida on sageli raske tõestada põllumajanduse keeruliste läbikäikude juures. Põllumees on kõikjal omas enamikus, nii ka meil, oma hinge põhilaadilt konservatiivne ja utilitaristlik, kuid need on vaid psüühilised põhi-
elemendid, milledele seltsivad teised jooned — umbusklikkus, kangekaelsus, uhkus, kadedus, mis kõik vajavad arvestamist teda teole liikuma panemiseks. Rääkimata puudulikkust üld- ja kutseharidusest. Agronoomilise nõuandetöö metoodika baseerugu alati täies teadmises sellel psühholoogilisel reaalpinnal. Siinkohal olgu see mainitud vaid selleks, et osutada ühele tähtsale elemendile, mis on sageli raskusena ratsionalismil ees. Üks asi on ratsionalism idees, hoopis teine ja raskem selle rakendus ellu. Kuni töötame loodusega, näiteks mõne suure hüdrotehnilise tööga, on ratsionalismil teed lahti, kui aga satume talukäitistesse, satume inimesele, kes ei ole mitte ratsionaalne, sageli on ta hoopis irratsionaalne oma tegudes, tahetes ja tungides, ning tema küsimused ei ole mitte alati päris selged, — siis on ka sirgjooneline ratsionalism jõuetu ja peab otsima abi juba psühholoogiliste meetodite ratsionalismis, et pääseda lähemale inimese tahtele, võitma seda ratsionaalsele mõtlemisele.

*

Kui nüüd ratsionalismil põllumajanduses seisavad ees sellised raskused, mida, küsime, on siis suuteline agronoomia üldse korda saatma. Teoorias küll, aga tegeluses, talukäitises?

Esiteks on selline küsimuse asetamine vastuseks meie endi kärsitusele ja paiguti ilmnevale rahulolematusele meie töötulemustega ja ühtlasi vastuseks väljaspoolt etteheitjaile, see on vastus, miks meie põllumajanduse ratsionaliseerimine nihkub aeglasemalt, kui seda ehk on soovitud näha. Teiseks aga sunnib see meid andma agronoomilise ratsionalismi nimetusele õigema, laiema ja selgema tähenduse, et vastata endilegi, mida, kuidas ja kunas oleme suutelised saavutama. Nüüdisaja agronoomia endale küll teist sihti kui põllumajanduse ratsionaliseerimine seada ei saa. Kui nii, siis ehk leiame ka eeltoodust, et edukamaks edasijõudmiseks peame olema täitsa teadlikud kõigis mainitud raskustes ja leidma teid nende ületamiseks, kasutades oma mõtlemises ja töös teadusliku ratsionalismi kõrval alati ka kogemusliku empirismi abi ja isegi traditsionalismi terveid aluseid; teiseks aga — ratsionaliseerides viimse võimaluseni meie töötamise ja mõjutamise meetodeid, eriti olude ja inimese arvestamise mõttes. Agronoomile on tähtis mitte üksi see, mis on teoreetiliselt ratsionaalne, vaid nimelt ka see, kuidas see teaduslikult ratsionaalne mahub ellu ja kuidas see sinna mahutada.

Ratsionalismi mõiste ongi juba ammu meis hakanud evima sügavamat sisu, ületades ammugi agrotehnilise ratsionalismi mõiste sisu. Jääks üle selle arengu tulemusi teadlikumalt, selgemalt kristalliseerida ja formuleerida ning võtta need juhendeiks.

Agronoomia on alustanud oma tööd agrotehnilise ratsionalismiga, mille üheks populaarsemaks teerajajaks võiks nimetada keemikut Just. v. Liebig'it. Naturaalmapajapidamisest väljakasvanud avaramate võimaluste ette seatud põllumajandus otse janunes tollal agrotehnilise ratsionalismi järele ning saavutas selle abil kiirelt hiilgavaid tulemusi. Mida töid ja kui kiirelt levisid kunstväetised, sordi- ja tõuaretus, liblikõielistekultuur, põllumajanduslikud riistad ja masinad, saadusi ümbertöötav tehnoloogia, uuetüübilised põllumajanduslikud ehitised, — see on teada, ega ole vaja enam sõnu selle ülistamiseks; ratsionalismi võidud ja võimsus olid ilmsed. See võidukäik toimus põllumajanduse stabiilse tõusu taustal, kus jõudsasti kasvav ja rikastuv tööstus pakkus maasaadustele

Lääne-Euroopas häid turgusid ja hindu, millede juures uus ratsionaalne agrotehnika ei vajanudki kuigi täpseid tasuvuse kalkulatsioone. Selle efektsust tõstis pealegi asjaolu, et sellega täideti esimesi teravaid looduslikke või käitiskorrastuslikke miinimume põllumajanduses. Meie elasime säärase astme üle enne sõda dr. Al. Eizenschmidt'i ja tema kaaslaste tegevuse ajal, osalt ka veel omariikluse alguse tõusu-aastatel. Ratsionalism põllukultuuris levis nagu iseenesest, pind oli küps, oli vaja anda vaid retsepte, skeeme. Ka siin oli esimeste valusate miinimumide täitmine kõige efektsem ning turud saaduste müügiks olid soodsad. Olgu tähendatud, et nimetatud agrotehnilise ratsionalismi esialgsest suurest edust ongi juurdunud meisse liialt kitsas ratsionalismi mõistmine ja paigutine liialdus sellega, selle ülehindamine ja empirismi alahindamine.

Kuid igal arengul on oma piirid ja igal nähtusel oma kaasnähtused ja tagajärjed, nii ka agrotehnilisel edul ja raha juurdevoolul põllumajandusse. Tõuseb elatusstandard maal, kasvab tootmine ja saaduste pakkumine ning võimaliku samaaegse tööstuse tõusu tempo aeglustudes saabub põllumajandussaaduste hindade stagneerumine või langus. Talundite võlastumine annab end tunda ja kerkib teravamalt esile tasuvuse küsimus. Sellest ajast asub agrotehnilise ratsionalismi kõrvale valvsa piirivahina ökonoomiline ratsionalism. See vool levib eriti mõjukalt P.-Ameerikast, kus pärast Maailmasõda kõige enne satuti kriisi. Nüüd on see kõikjal, eriti teoorias juba nagu endastmõistetavaks printsiibiks, kuigi selle rakendamine ellu toimub sageli veel poolpimesi, sest käitise ratsionaalse korrastuse alal on võimatu anda lihtsaid retsepte. Üldised ratsionalismi skeemid nõuavad rakendamisel igakordset individuaalset läbitöötamist, liiati veel maades, mis on poolel teel naturaalmajapidamisest rahastunud majapidamisele. Väljakujunenud spetsialiseerunud ja tüüpiseerunud moodsate majapidamistega ja kindlate turgudega maades, nagu Taani, on see nüüd juba hõlpsam.

Meil surub end läbi ökonoomilise ratsionalismi mõtte eriti kriisiaastatest peale. Siin aga ongi meie omapäraseks raskuseks meie poolel teel viibimine nii talundi korrastuse kui ka sihtide mõttes: meie mitmekülgne talund ei ole selle pidajale mitte paljalt tulenduslikuks objektiks, nagu Ameerika farmereile, vaid ka koduks, isikliku töö- ja elukeskuseks ja -asemeks, millisena seda päris sageli peamiselt hinnataksegi. Eba-

ratsionaalne oleks põllumajanduse ratsionaliseerimisel arvestamata sellest tõigast mööda minna.

Tehnilises ja ökonoomilises ratsionalismis — selle teoorias — on kehtivad samad põhimõtted mis tööstuseski: leida teid toodangu maksimaalseks suurendamiseks tootvalt ühikult ja toodete kvaliteedi tõstmiseks, mis ühtlasi oleksid maksimaalselt tasuvad. See on agronoomilise teaduse ülesanne, mille lahendamisel, nagu mainitud, tuleb agronoomial vältimatult kasutada peale teadusliku ratsionalismi ka empirismi meetodit ja tulemusi. Kuid agronoomilise teaduse leiutava tööga ei ole veel saavutatud põllumajanduse ratsionaliseerimine. Tehases töötab tehnoloogiline laboratoorium käsikäes tehasega, laboratooriumi töö suuna määrab tehas ja iga kasulik leiutus leiab rakendamist otsekohe tehases. Põllumajanduses ratsionaalsed leiutised tulevad katseasutistest, põllumajanduse ratsionaliseerimine teostub aga eemal ja lahusasuvates talukäitistes nende peremeeste kaudu, kellele ühiskondlik agronoomia peab nagu kõrvalt kätte andma agronoomilise teaduse saavutused. Viimane on agronoomilise teaduse rakendamise ehk agronoomilise nõuandetöö ülesanne, mis kuulub aga ka samuti agronoomia mõistesse.

Agronoomilise nõuandetöö otstarbekohane korraldamine, selle ratsionaliseerimine toob agronoomiasse veel ühe tähtsa ratsionalismi liigi — psühhotehnilise ratsionalismi. Põllumehe mõjutamine tema võitmiseks ratsionalismile peab toimuma ratsionaalselt, arvestades mitte üksi talukäitise seisukorda ja arenemise võimalusi, vaid ka põllumehe vastuvõtlikkust — tema hingelaadi, vaimseid võimeid ja arenemisastet. Olgu tähendatud, et ratsionalismi levitamisel pakub agronoomiale kõige suuremat tuge ratsionaalne riiklik agrarpoliitika, — mis ju rahvamajanduslikes huvides taotleb samutigi põllumajanduse ratsionaliseerimist. Agrarpoliitikas on võimsamateks teguriteks tööde premeerimised, teatud kallimate tootmisvahendite kättesaadavaks tegemine ja hinnapoliitika, mis on suutelised kõige kiiremini liikuma panema põllumehe tahte, nimelt massilise tahte ratsionaliseerimise suunas. Selle najal saab põllumeeste hulka kõige tõhusamalt agronoomiliselt õpetada ja veenda. Kord usalduse võitnud saab siis agronoomia ka raskemates tingimustes edasi. Psühhotehnilise ratsionalismi esimene püüd ja ülesanne ongi põllumehe usalduse võitmine, sest see on sild, mille kaudu ratsionalismi mõte liigub teooriast tegelusse.

Sellisena kujutamegi ratsionalismi ringi: agrotehniline, ökonoomiline ja psühhotehniline ratsionalism kokku kujundavad põllumajandust ratsionaliseeriva argnoomia põhimeetodi. Ainult sellisena on võimalik ära hoida, et ratsionalism agronoomias ei degenereeruks agronoomiliste normide relatiivsust unustavaks raamatuliseks dogmatismiks, praktikaga vastolus püsivaks teooriaks. Seda taotleme kõikjal. Sealjuures tunnustame ratsionalistlikus põhimeetodis agronoomias tähtsal kohal kõikjal empirismi korrektiivivi, niihästi materjali ja kogemuste allikana kui ka sünteesi meetodina ellurakendamisel.

*

Kui lõpuks küsimuse laialivalgunud käsitlusest püüda teha mõnigaid kokkuvõtlikke väitlusi, siis võiksid neist agronoomilisele tööle olulisemad olla järgmised.

Agronoomia ülesandeks on põllumajanduse ratsionaliseerimine. Agronoomia annab selleks põllumehele tarvilikke kaalutletud materjale ja juhatusi-õpetusi, ei saa aga teha temale korraldusi, — põllumajanduse ratsionaliseerimine ise toimub tegelikult põllumehe vabal tahtel üksikkäitises. Ratsionaliseerimine alustab oma tööd traditsioonilisest, põlise empirismi loodud põllumajandusliku kultuuri astmest, mille kandjaks on traditsionalism põllumehe terves konservatiivses hingelaadis. See konservatism jääb ka edaspidi püsima ja on ühtlasi ratsionaliseerimise pidurdajaks, samuti nagu selleks on ka omakapitali vähesus talundis. Nõtkemaks saab muuta neid pidureid soodustavate, ergutavate ja kindlustavate agraarpoliitiliste korraldustega ühelt ja põllumehe üld- ning kutseharidusliku taseme tõstmisega kui ka agronoomilise töö süvendamisega ja kättesaadavamaks tegemisega teiselt poolt. Ratsionalistlik teaduslik meetod ei ole ainuke põllumajanduse ratsionaliseerimise meetod. Ka empirismi loodud vana traditsiooniline põllukultuur on olnud vastavas olustikus kunagi ratsionaalne, kuid uue ajaolustiku muutumise tempoga ei suuda traditsionalism ja seda põhjendav empirism pidada sammu, on aga siiski tähtsa abimeetodina nüüdki kasutuskõlvuline ja vältimatu, kuna teaduslik ratsionalismi meetod ei küüni kaugeltki kõikjale, kuhu peab ratsionaliseerimine tungima. Empiirika kaudu toimub ka ratsionalismi analüüsi ja selle tulemuste-leiutiste kontroll ning sünteetiline rakendamine eri olustikus töötavatesse talukäitistesse. Seepärast on vajalik talude empiirika

süsteematisem kasutamine agronoomias. Agrotehniline ratsionalism on õigustatud ja rakendatav ainult ökonoomilise ratsionalismi baasil ja kriitilise empirismi kontrolli all. Sisult ratsionaalne on agronoomiline töö ainult siis, kui ta agrotehnilist ja ökonoomilist ratsionalismi teooriat suudab kohandada antud reaololustikule ja teha arusaadavaks ning vastuvõetavaks põllumehele, kes on tegelikult talukäitise ratsionaliseerijaks. Selleks olgu agronoomiline töö ka psühhotehniliselt ratsionaalne ning aidaku kaasa ka riikliku agraarpoliitika suundamisele, et see soodustaks põllumajanduse kiiremat ratsionaliseerimist. Sellise küsimuse käsitlesega anname ratsionalismile agronoomias kriitilise ratsionalismi mõtte, mis tunnustab kõiki meetodeid, millede otstarbekohane, kriitiline kasutamine viib põllumajanduse oludekohasele õigele arendamisele ehk ratsionaliseerimisele, mis arvestab kõiki tegureid ja põllumeeste empiirikat, põllumehe psüühi ja kultuuri ning majandusetaset. Õige ratsionalism agronoomias ei ole mitte teoreetilise mõistuse ja mõtlemise, vaid elu tegelust ja selle muundamise võimalusi ning talude empiirika andmeid arvestava kriitilise mõistuse ja teadusliku mõtlemise ning aruka rakendamise meetod.

Meie põllumajanduse areng on praegu vormide vahetuse poolel teel, uue ja vana, ratsionalismi ja traditsionalismi printsiipide rakendamise vahepeal. Tuleva uue kaju ei ole veel lõplikult selgunud. Uues on toonud mõnigi katsetus rasketel aegadel pettumusi, ja vana juurde ei saa enam tagasi. Poolel teel, kindlustamata positsioonil seismajäämine on ohtlik, sest selline seisund on kõikuv, ebastabiilne, mis kajastub ka põllumehe psüühis, halvates selles nii vajalikku kindlusetunnet. Selgete väljavaadete ja kindlusetunde loomiseks on tarvis tarka kriitilist ratsionalismi olukorra selgitamiseks, arengu suundade, võimaluste ja vahendite näitamiseks. Kriitiline ratsionalism peab andma põllumajanduses elulise sünteesi, kus ratsionaalselt moderniseeritud vana põline empiiriline alus on ühendatud kriitiliselt kontrollitud teaduslikult põhjendatud uuega, — see on õige põllumajanduse ratsionaliseerimise tee.

Kindlama agraarkava poole.

Eesti agraarpoliitika senine areng.

Vaadeldes meie omariiklusaegse agraarpoliitika senist arenemiskäiku, peame nentima, et see ei ole kujunenud mitte niivõrd mingi ette valmis kava ehk programmi järgi kui reageeringutena üldise majanduselu tingimuste muutusile, vastavalt võimulolevate ühiskondlikkude voolude arusaamadele. Maailmamajanduse tõusud ja mõõnad on alati kajastunud ka meie põllumajanduses, mis oma tähtsamates harudes toodab suhteliselt rohkesti ekspordiks (loomasaadused, lina, kartul) ja kasutab samuti suhteliselt rohkesti imporditavaid tootmisvahendeid — kunstväetisi, jõusööti, masinaid, rauda jt. Maailmamajanduse muutusile, kuivõrd need on puutunud meie kaubandust, on tulnud seepärast paratamatult reageerida. Kuivõrd tabavalt aga see on toimunud, on olenenud meie poliitiliste voolude kaugelenägelikkusest ja tarkusest kui ka jõudude vahekordadest. Missuguseid võitlusi sealjuures on peetud, seda mäletame pikkadest poliitilistest lahingutest näiteks teravilja kaitse ja kroonikursi küsimuste ümber viimase suure kriisi aastatel. Samad poliitiliste voolude reageeringud ja võitlused on avaldunud ka nende suurte küsimuste ümber, mis on olnud tingitud meie sisemistest sotsiaalsetest oludest, nagu seda on olnud maareform. Võib päris üldiselt väita, et sügavamad sotsiaalsed ja üld-majanduslikud tõukejõud on ikka agraarpoliitika s u u n d a j a i k s, poliitilised arusaamad ja jõudude vahekorrad aga selle k u j u n d a j a i k s. Kuju tabavus, õigeaegsus ja püsivus on inimeste ja poliitiliste voolude määrata, ning vastutus selles nende kanda. Kord tabatakse õieti ja õigeaegselt ning määratakse agraarpoliitikale kauaks püsijääv töösuund ja kuju, osutades põllumajanduse arengule jäävaid teeneid. Teinekord aga eksitakse, jäädakse hil-

jaks või satutakse juhusliku päevapigistuse lahendamise-
eksiteele või liialdusisse.

Eksituste eest on poliitilised voolud vastutanud oma pres-
tiiziga maal, nende poolt omaksvõetud agraarpoliitiline plat-
vorm on määranud isegi nende endi kujunemise ja saatuse.
Et meie erakondade alus, mis algul, omariikluse loomise ajal
oli puhtpoliitiline, ajajooksul muundus rohkem kutseliseks,
selle põhjustasid meie esimeste suuremate puhtpoliitiliste era-
kondade agraarpoliitilised avaldused ja püüded, mis olid või
näisid maale võõrastavatena, elureaalsust mitte küllalt ar-
vestavatena. See peletas neist eemale maarahva massid, kes
koondusid kutseliste, reaalsemat agraarpoliitikat ajavate rüh-
made ümber. Need aga omakorda, liiga kitsalt-kihiliselt
agraarpoliitikasse suhtudes, jäid omavahel vaenujalale, suut-
mata leida ühendavat maa-maailmavaatelist platvormi. Nii
kujunes ja arenes meie poliitiline killunemine kitsamateks
kihirühmadeks. Selle killunemise nõrkus ja pahed ilmsid
suure majanduskriisi ajal. Poliitilised voolud ei olnud suute-
lised leidma õigeaegselt tõhusaid majandus- ja agraarpoliiti-
lisi vahendeid kriisihädade küllaldaseks pehmendamiseks, ei
leidnud igaüks üksikult, ei leidnud ka teid omavaheliseks lii-
tumiseks ühiste kiirete aktsioonide huvides, — ja suures kok-
kuvarisemises langesid kõik vastutuse alla demagoogiliselt
üleskihutatud rahvaliikumise ees. Nii on paljudki meie üldi-
sed poliitilised ja majanduslikud raskused olnud seletatavad
poliitiliste voolude abitusega õigete agraarpoliitiliste — kuigi
mitte üksipäini nende — lahenduste leidmisel kriitilistel silma-
pilkudel. See abituse on seletatav muidugi meie poliitilise elu
noorusega, kus pole jõutud veel välja kujundada põhjenda-
tud, ettenägelikke, põhjalikule olustiku analüüsile ja rahva
psüühi tundmisele rajatud agraarpoliitilisi ja majanduslikke
programme ega ka küllaldast kaalukat juhtivat kaadrit.

Meie riikliku agraarpoliitika arengu põhisuunad on
siiski ilmses seoses maailmamajanduse arenguga, peale esi-
meste tormiaastate, kus põhisuuna määrajakas oli Eesti enda
sisemine sotsiaalpoliitiline olukord, mille oma riigi agraar-
poliitika pidi kõige pealt lahendama. Nüüd tagasi vaadates
meie agraarpoliitika kahekümneaastasele arenemiskäigule,
võime selles eraldada nimetatud oludest tingitud neli selge-
malt eraldatavat järku.

Esimene järgu tähtsamate korralduste lähteks ja suuna-
määrajakas oli peamiselt nn. m a a k ü s i m u s, nagu oldi va-

rem harjutud nimetama ajalooliselt kujunenud maavalduse vormide sotsiaalse ebakõla õiglase ja rahva ihalduste kohase lahendamise otsimisi. See küsimus lahendati Maaseadusega 1919. aasta sügisel järsult ja radikaalselt. Sotsiaalpoliitilistel motiividel pidi sellega suurmaapidamine Eesti pinnalt jäädavaks pühitama. Nii suur on olnud rahva maanälg ja nii tugev Vabadussõjas süvenenud vitaalne reaktsioon sajandeid kestnud siinse maa-aadli õiglusetule, võimu- ja eesti rahva sotsiaalse ning kultuurilise rõhumise poliitikale — koos veendumusega ja usuga väikemaapidamise jõulisusse ühistegevuse najal, koos tahtega Eesti tulevikku jäädavaks kindlustada võimalikult rohkearvulise talupoegade-maomanike kihi najal. Esimeste omariiklus-aastate agraarpoliitika teostub täiel määral Maaseaduse elluviimise tähe all, ja kõik muu jääb selle kõrval paratamatult varju. Kui tollal maareformi vastased kollitasid meid ennustustega, et mõisade tükeldamine toob endaga kaasa Eesti majandusliku kängumise ja isegi nälja, siis julgeid reformi teostajaid need kollitamisest ei heidutanud, ja Eesti põllumajanduse, eriti loomakasvatuse areng sisemaa toiduteraviljaga täielise varustamise saatel, milles ka enamik uusi talusid on suutnud edukalt sammu pidada, annab nüüd tagantjärele maareformile ka veenva majandusliku õigustuse. Tagasiminekut ei ole milleski ka endistel mõisamaadel mitte. Maareformi ja selle teostamise üksikasjade üle on põhjust muidugi ka vaidlusiks, kuid üksikud eksitused on seletatavad selle äärmise kiirusega, millega maareform poliitilistel põhjustel tuli teostada, teiselt poolt aga ka maatahtjate suure arvuga, mis põhjustas paiguti maa liigset partselleerimist.

Selle esimese ajajärgu teistest agraarpoliitilistest sammudest, mis lähtusid sõdades laostunud põllumajanduse edendamise vajaduse motiividest, on tähtsad need, milledega elustati ja seati avaramale alusele meie ühiskondliku agronoomia korraldused. Eesotsas agraarpoliitikat juhtiva keskuse — Eesti Põllutööministeeriumi asutamisega 1918. aasta talvel. Nagu maareformigi puhul jätkab eesti ühiskondlik mõtte ühiskondliku agronoomia alal seda tööd, mille katkestasid sõjad. Toimub, kui nii võib ütelda, Eesti agronoomia ja agronoomilise teaduse uue seemne külv, millest oleme hakanud vilja saama alles hilisematel aastatel. Põllumajandusliku hariduse alal — Põllumajandusteaduskonna (1919) ja põllutöökoolide asutamine (1919—20. a. 12 kooli); põllumajan-

dusliku uuringu alal — katse- ja kontrolljaamade (Ulikooli katsejaamad Raadil 1921., Jõgeva Sordikasvandus 1920., Seemnekontrolljaam 1920. a. jt.) ning Riigi Statistika Keskbüroo, (põllumajandusliku osakonnaga, 1921) asutamine, samuti agronoomilise nõuande korralduse uuesti elustamine ennesõja-aegsetel alustel (Põllumeeste Keskseitsid) ja riiklikul ainelisel toetusel.

Kui juurde lisada veel kehtinud põllumajandussaaduste ekspordi kitsenduste kaotamine, ja maaparanduseks vee juhtimise võimaldamine läbi võõra maa, siis ongi loetletud tähtsam maareformi kõrval, millega pandi Vabariigi algaastail vundament Eesti põllumajanduse kosumisele ja arendamisele uutel alustel, uute turgudega silmapiiril läänes, endise Piiteri asemel.

Agraarpoliitika teine järk hõlmabki põllumajanduse hoogsa tõusu ja ülesehitamise aastaid kõrge konjunktuuri taustal, 1924—29. aastate ümber. Põllumajandussaaduste, eriti karjasaaduste hea minek ja kõrge hinnatase ergutavad põllumeest tootmise kiirustatud intensiveerimisele ja ühekülgssele karjamajandusele. Agraarpoliitika soodustab seda forsseerimist ohtra ja kindlama plaanita krediteerimisega selleks asutatud fondidest, põllumajandust edendavate ja omapead töötavate organisatsioonide subsideerimisega ning suurte riiklike maaparandus-eeltööde teostamisega asutatud veeühingute tarvis. Reguleerivatest sammudest on suurema tähtsusega ekspordi kvaliteedi-kontrolli sisseseadmine põllumajandussaadustele, mis hakkab ka kohe mõju avaldama toodete kvaliteedi paranemisele.

Tolleaegse põllumajandussaaduste hinnataseme iseloomustuseks võiks tuua näitena 1925—29. a. viisaastaku keskmised hinnad: või 318 s. kg, nisu 27,2 s. kg, rukis 19,5 s. kg, lina ristna 151 s. kg. Heast hinnast soodustatud tugevama söötamise tulemusena tõusevad karjatoodangud ja võieksport, tugevama väetuse tõttu viljasaagid. Sellel forsseeringul puudub aga loomulik alus talu enda küllaldaste tootmisvahenditena, agraarpoliitiline regulaator ning omamaa agronoomilise teaduse alused, eriti tulunduslikus ja konjunktuuritundmise osas. Arengul puudub seetõttu sisemine terve jõud, ta läheb liialt omapead tuule järele sisemises järjest teravnevas võistluses ja diferentseerumises. Ka ühekülgsus arengus on iseloomulik — piimakarjapidamise valdav prioriteet linakasvatuse tagasimineku ja teraviljakasvatuse alahindamise kõrval. Ning

pinnalisus: loomuliku tootmisvõime arendamine tugeva karja-sööda-baasi rajamise ja maaviljakuse põhielementide viljelemise näol ei ole küllaldaselt rõhutatud. Riiklikkude krediitidega ja firmade pealepakkumisel ehitatakse ja sisustatakse piimatalitusi, tapamaju, linavabrikuid, asutatakse eksportärisid, — kõik ilma kindla plaanita, üksteisega võisteldes, piimatalitusi ja koorejaamu üksteise ukse alla istutades, müügihindu alla ajades ja tootjaid üle meelitades ning demoraliseerides. Kõik endisest ajast pärandatud reguleerimata vaba võistluse põhimõttel. Poliitiline võitlus seguneb majandusellu ja agronoomilisse töösse. Sealjuures puuduvad aga veel tugevad intellektuaalsed keskused nii agronoomilise töö kui agraarpoliitika õigeks juhtimiseks. Välismaa eeskujud — Taani on moes — ja üksikute vanemate juhtide subjektiivsed mõistmised on otsustavad. Tulunduslikud uuringuasutised pole jõudnud veel avaldada kuigi palju tulemusi, samuti ka katsejaamad veel mitte. Konjunktuaari uuring on ka mujal Euroopas alles algastmel, et sellegi hoiatusi oleks saanud kasutada. Agronoomias valitseb alles agrotehnika prioriteet, Ameerikas valminud tulundusliku külje esilenihutamine ei ole meieni, ega õieti Euroopassegi veel ulatunud. Kõik tegevus tugineb ligikaudsetel kalkulatsioonidel ja liigub rohkem heas usus ja lootuses, et kõrgel konjunktuaaril polegi lõppu.

Tolle aja plaanita laiutava arengu näitena, kus agraarpoliitika õigeaegselt vahele ei seganud ja liialt vaba krediteerimisega plaanitust isegi soodustas, võiks esitada siis tekkinud piimatalitus-punktide võrku. Nende üksuste arv tõusis 1929. aastaks 958-ni, sellest 386 meiereid ja 572 koorejaama, mis töötasid ümber 344 milj. kg piima. 1938. a. oli neist järel 758 üksust — 277 piimatalitust ja 477 koorejaama, ning piima töötati neis ümber 456,5 milj. kg. Suurte kahjudega nii põllumeestele kui riigile on ülearuseid punkte likvideeritud. Ometi pole nüüdki veel jõutud ratsionaalse õige normini, milleks arvatakse umbes paarsada piimatalitust ja pooltuhat koorejaama. Ülearuselt tehtud investeerimisi tuleb nüüd tasuda kõrgema tööstuskuluga; pool senti kõrgem tööstuskulu, olgu siin vaid möödaminnes öeldud, teeb aga aastas talule kümnepealise keskmise toodanguga karja juures välja umbes 150 kr. kahju.

Kui siin tuli märkida peamiselt selle ajajärgu negatiivseid külgi, mis töid taludele palju võlga kaela ja viisid paljud ettevõtlikumad või kergemeelsemad mehed kui ka ühissete-

võtted raskustesse, siis ei saa eitada tollal teostunud teatud tehnilist arengut põllumajanduses, mille saavutused tulevad kasuks edaspidi. Olgu nimetatud maaparandust, karja aretust, omandatud väetamise, karjasöötmise, seakasvatuse, nisukasvatuse jt. tehnilisi oskusi.

Kolmas agraarpoliitika arengujärk hõlmab suure kriisi aega. Nüüd evib agraarpoliitika peamiselt hädaabi korraldavat ilmet. Kriisi esimeste selgemate tunnuste avaldumisel pannakse maksma 1930. a. Teraviljakaitse seadus, mis tähistab murrangut meie põllumajanduse arendamise suundades, loobumist ühekülgsusest. Selle murrangu teostamisel on tunnustatavaid teeneid ka organiseeritud agronoomide perel, kuna Vabariigi Valitsus tegi vastava otsuse pärast seda, kui E. Agronoomide Seltsi avalikul kõnekoosolekul 1930. a., millest võttis osa ka riigivanem O. Strandman, võeti esitatud referaatide alusel seisukoht rukkitollide ja teraviljakaitse kasuks. Põllumajandus võidab nüüd halvenenud ja kitsenenud välisturgudele lisaks teravilja siseturu; teravilja sissevedu, mille väärtus ulatus varem 10—15 milj. kroonini aastas, jääb järsku ära. Et omamaa nisukasvatus suudab otsekohe rahuldada siseturu nõudeid, selles on suuri teeneid agronoomilisel tööil: nisukasvatuse tehnika on seks ajaks katsetes välja töötatud, kohased sordid olemas ja omamaa nisu kõlblikkus küpsetuseks — hoolimata suurveskite vastutöötamisest — tõestatud.

Kuid teravilja müügist saadav raha üksi ei suuda enam katta maa rahalisi kohustusi ja tarvidusi. Ei aita ka kokkuhoiu ja rihmapingutamise propaganda. Karjasaaduste hinnad välis- ja kodumarketidel langevad katastroofiliselt, eriti pärast Inglise naela kursi langust, millele meil ei sõandatud Skandinaavia eeskujul otsekohe järele minna, kuigi mõõduandvad agronoomilised ringkonnad seda tungival soovitasid. Või hind langes kuni 70 sendini kg; 1932. ja 1933. a. keskmine või kg hind oli 121 s., samal ajal ristna-lina kg 73 s. Laenuprotsent ja muud kohustused püsivad aga endisel kõrgusel. Talundi tasuvus, mis 1927/28. a. oli 3,43% ja sellest aastast järjekindlalt langes, jõudis välja 1931/32. a. — 1,16%-ni, 1932/33. a. — 0,20%. Põllumajandus satub neis kõigile ootamatuis ja äkitselt pealetulnud raskustes, kus kiirete kohustuste õiendamine osutub rahapuudusel võimatuks, paanikasse ja meelegeitele. See paanika kajastub otsekohe ka poliitilistes meeleeoludes pettumusena senistes poliitilistes erakondades, ning ka poliitiline kriis sü-

veneb iga päevaga. Kogu agraarpoliitika püütakse suunata nüüd, kuigi paljus suure hilinemisega, põllumajanduse päästmisele ja hädaabi-aktsioonidele. Laenuprotsentide alandamine, moratoriumi ja talu raudvara kaitseks antud seadused, talude lühiajaliste võlgade ümberlaenustamine, põllumajanduslike ettevõtete võlgade korraldamine ja nende saneerimised, sisseveo äärmine piiramine, hädalised juurdemaksud — need on tollaegse agraarpoliitika iseloomulikud aktsioonid. Alles kroonikursi hilinenud allaviimisest peale 1933. a. suvel hakkab ilmema stabiliseerumise ja paranemise tunnuseid, ja ühenduses võlgade ümberlaenustamisega ning oksjonitelaine pidurdamisega saabub maa meeleoludes aegamööda rahumine.

Hindade langus ja lootusetus ning usu kaotus eriti karjamajandusse tõid kaasa ka tagasiminekku selle ala ja kogu põllumajanduse arengus. Kontrollkarjade piimatoodang, mis 1931. a. jõudis tõusta 2589 kg lehma kohta, langes 1933. a. 2408 kg-le. Või väljavedu langes 1931. aastast maksimumilt — 144443 kvintaliilt (väljaveo rahaline väärtus oli maksimumaalne soodsamate hindade tõttu 1929. a. — 35,5 milj. kr.) 92245 kvintalile kõigest 12,2 milj. krooni väärtuses. Kunstväetiste tarvitamine läks samuti järsult tagasi. Tõusid aga teravilja pindalad ja toodangud, kuna sellele pandi nüüd ainuke lootus. Kuid suurenenud sissetulek sellest ei suutnud üksi katta talu tulude rahalist vähemlaekumist ning talu tõmbus endasse, peaaegu kõik ostud lõpetati, palgalise tööjõu tarvitamist piirati äärmuseni, see kajastus ka mujal — raha ringvool kuivas kokku, kogu majanduselu tardus, tööpuudus kasvas kiiresti. Viimase pehmemdamise sihiga asuti nüüd muuseas ka senisest innukamalt a s u n d u s t e g e v u s t eden-dama.

Nagu nende kirjeldatud kahe järgu agraarpoliitikas nii ka järgnevas, n e l j a n d a s olid meie agraarpoliitika suunaandjaks nimelt maailmamajanduslikud konjunktuurid, ning agraarpoliitika teatud kohmakus ja aeglus neile reageerimisel osutab põhilisemate kavade ja sihtjoonte puudusele agraarpoliitika juhtimisel. Tuli oodata, mida elu nõuab ja näitab ning siis paratamatult ikka hilineda või kohati ka eksida. Majandusministrite eelarve-kõned olid ainsateks, väga muutlikeks kavadeks. Juhtivad poliitikamehed mõistsid juba seda puudust, ja juba kriisi algul hakati kõnelema a g r a a r p r o g r a m m i koostamise vajadusest. Küpseks sai see mõte aga

alles ses neljandas agraarpoliitika arengu faasis, mille algust võib lugeda kroonikursi muutmisest peale 1933. aastal, millal hakkas juba ilmema ühtlasi teatud tervenemine ka maailmamajanduses. Ka on see ajajärk seotud meie valitsemise korra stabiliseerimisega nüüdse Vabariigi Presidendi K. Päts'i algatusel ja juhtimisel. See on põllumajanduse aktiivsema ja plaanikindlama edendamise periood. Mõlemad nimetatud eel- dused — maailmamajanduse ja riigi valitsemiskorra stabiliseerimine — soodustavadki agraarpoliitika kavakindlust.

Alles siin on agraarpoliitikas põllumajanduse kindlas suunas edendamise lähted valitsevad. Seda ajajärku käsitledes vaatleme ühtlasi ka juba agraarpoliitika tänapäeva tööd ja ülesandeid ning seame sihte homsele. Iseloomustavamaid jooni selle viimase ajajärgu agraarpoliitikas on loomuliku tootmisvõime ja maaviljakuse tõusu ergutamise h i n n a k i n d l u s t a m i s e ja premeerimise poliitika süsteemikindlama rakendamisega koos tootmise ratsionaliseerimise mõjutamisega ning põllumajanduse arendamise ja teenimise organisatsiooni ratsionaliseerimine ja koondamine vastavate seadusandlike ümberkorralduste teel (kojad, eksportkeskused). Kui põllumajanduse eelkriisiaegne areng toimus enam vabamajanduse ja vaba võistluse *laissez faire* tähe all, siis nüüdset korda, kus kriisi pärandusena sai hoogu riigi vahelesegamine majandusellu, võiks nimetada reguleeritud ehk piiratud vabamajanduseks, mis on põhimõttelt siiski hoopis erinev autoritaarsete riikide sund- ehk plaanimajandusest. Reguleerimist toimetab riik mitte käsu-eeskirjadega vaid soodustustega, kontrolliga, turunduslike korraldustega ning hoolimatu võistluse ärahoidmisega lubadesüsteemi abil.

Käsitleva ajajärgu kestel kui ka varem antud agraarseadused parandatakse ja kooskõlastatakse ning ilmuvad Seaduste Kogu XI köitena. Seegi tähendab omakorda, et põllumajandus ja agraarpoliitika on oma arengus jõudnud teatud küpsuseni ja stabiliseerunud. Maareformi töö on viidud lõpule ja seda korraldanud organ likvideeritakse, kriisi laostav toime põllumajandusele ja talule on pidurdatud, põllumees on saanud tagasi kindlusetunde ja usu oma töösse, üleelatud tõusu- ja kriisiaja hoiatavad õpetused on avaldanud kainestavat mõju, agronoomiline mõte ja nõuanne on agronoomilise teaduse ja aretustöö allikate ning töökogemuste najal kujunenud kindlamaks ja julgemaks, nõuande korraldus

on juba kriisiaastatel muudetud jaoskondlikuks ja liidetud nüüd põllumeeste kutseesindusliku korraldusega, suuremad maaparanduse eeltööd tehtud, põllumajandussaaduste siseturg ja rahvusvahelise kaubanduse ulatus ning tingimused nende minimaalsetes piirides enam-vähem välja kujunenud, — need kõik on valmis eelduste kompleksiks, millele saabki tugea agrarpoliitika omas nüüdses loovamas, põllumajandust plaanikindlamalt edendavas faasis. Seepärast on arusaadav, et põllumajanduse arendamise kava, kuigi alles võrdlemisi algelisel kujul, valmis nimelt nüüd, ehkki mõtet algatati juba Teraviljakaitse seaduse kehtimapaneku järele. Tollal ei olnud aga veel tarvilisi eeldusi kindlamakujulise reaalse kava kiireks koostamiseks ja agrarpoliitika juhendiks võtmiseks. Nüüd kujunenud eeldusist ja viimaseaegse agrarpoliitika aktsioonidest on aga sobivam näiteid esitada ühenduses agrarkava üksikasjalisema käsitlemisega järgnevas.

Agrarkava mõiste ja kujunemine.

Mida mõista õieti agrarkavaga? Plaanimajandus-maadest kuuldu manab meisse tahtmatult kujutluse agrarkavast kui miskist kinnitatud ehitusplaani taolisest koos selle juurde kuuluva ehituse eelarvega. Täpselt nii, kõrvale kaldumata, niisuguse kuluga ja ajaga peab olema kava realiseeritud, antud juhtumil põllumajanduses, mille tulemusena ettenähtud aja, ütleme, viisaastaku lõpul peab põllumajandus ka kõigiti nii välja nägema ja välja andma, nagu kavas ette kirjutatud. Vaevalt on aga midagi säärast elavas põllumajanduselus üldse mõeldav; juba ilmastikuolud võivad kõik kavad segi paisata, peale selle aga veel suur hulk teadmatuid tegureid, millede toimet on võimatu ette arvestada, — või kõik need tuleks arvata *force majeure*'i mõiste alla või tunnistada alatasa kava teostajaid kahjuriteks. Ei, ehitusplaani mõiste ega analoogia siia ei sobi.

Kui tahame agrarkava kujutada reaalsemana, siis mõistame sellega põllumajanduse korraldamise või arendamise kava, mille kohaselt või suunas riik teostab oma agrarpoliitikat. Iseloomult ja täpsuselt võib agrarkava olla mitmesugune. See võib olla kas kvalitatiivne ehk suunaline, mis sisaldab ainult agrarpoliitika üksikasjalisemaid suundi ja põhimõtteid. Võib olla aga ka kvantitatiivne ehk mää-

raline, mis näeb ette teatud aastate peale kõik olulisemad korraldused ja teha kavatsetavate kulutuste ja taoteldavate tulemuste eelarved, kusjuures aga tulemuste osas saab teha vaid tõenäolisi oletusi, peamiselt kujundatavate kasvupindade alusel. Ulatuselt võib olla agraarkava üldine, mis haarab põllumajandust tervikuna, või osaline, mis käsitleb vaid üksikut ala või külge, näiteks karjamajandust, tootmist ilma turustamis- või krediidi-küsimuseta jne. Peale selle võib olla kava tootmist arendava kui ka piirava sihiga. Üldise kvantitatiivse agraarkavana on ajakirjanduse kaudu tuntud Vene ja Saksa 5- resp. 4-aastakute kavad põllumajanduse osas; osalise kvantitatiivse kava näiteks oleksid Inglise hiljutised *code'id* sea- ja linnukasvatuse arendamise alal; P.-Ameerika Ühendriiges, Taanis ja mujal on tuntud ka tootmist piiravad kavad.

Kvantitatiivsete kavade koostamine ja täitmine on hõlpsam neis riikides ja neil põllumajanduse aladel, kus põllumajanduse ülesandeks on ainult omamaa tarvituse rahuldamine ja impordi asendamine omamaa toodanguga. Riik saab siin tollidega ja sisseveo kitsendustega tõsta siseturul vastavate saaduste hindu sel määral, et nad tasuvad ja ergutavad omamaa toodangu tõstmist. Näiteks võtab Saksa riik meie või igalt kilolt tollide ja mitmesuguste liikuvate ja kindlate maksude näol keskmiselt 175 senti, ja meie või on seelsel turul detailmüügis 2—2½ korda kallim, kui selle eest saab meie eksportija. Vähemalt osaliselt saab seda vahet kasutada Saksa põllumees oma või kõrgema hinnana. Meie ja teiste põhjamaade oludes on teraviljakaitse analoogiliseks kunstlikuks vahendiks oma teraviljakasvatuse arendamise huvides. — Teiseks veel olulisemaks kava teostamise hõlbustajaks on autoritaarne riigikord, mille puhul riigi üldhuvides on võimalik vabalt piirata maa-eraomandi kasutamist ja teha sundmajanduse põhimõtte kohaselt takistamatult kohuslikke ettekirjutusi nii tootjaile kui tarvitajaile. Liberaaldemokraatliku riigikorra, vabamajanduse ja saaduste suuremaid ülejääke eksportiva põllumajanduse oludes, kus saaduste hinnad määrab meist sõltumatu maailmaturg, saab riik oma kavu teostada ainult riigikassa, teiste tootmisalade või sise-maa tarvitaja kulul tehtavate soodustuste abil. Vastavad näited: riiklikud juurdemaksud võile, villaostu sundus vabrikutele kindlaksmääratud hindadega, piima-maks (Rootsis). Puh-takujulistest agraarmaades on kõik need võimalused arusaada-

valt väga piiratud. Seepärast on viimastes piiratud ka üldise kvantitatiivse agraarkava kasutamise võimalused ja ulatus, ning ollakse sunnitud leppima kas kvalitatiivse agraarkavaga või osaliste kvantitatiivsete kavadega, rakendades nende teostamiseks põllumehe isetegevust ergutavaid ajutisi riiklikke soodustusi, nagu odav krediit, hindade kindlustamine juurde maksudega, preemiad jt. ning ühiskondliku agronoomia korraldust, sealhulgas ka teatud abistamisi-soodustamisi tootmisvahendite soetamisel.

Põllumajandust edendava agraarkava koostamine ja edukas elluviimine nõuab teatud eeldusi. Esiteks selge analüüsi olemasolu põllumajanduse tootmist määravate olude ja tegurite ning nende seisu kohta: olev tootmise ja tootmisvahendite seis, tootmiskulude ja müügihindade suhe, tootmisvõime tõstmise looduslikud, tehnilised ja majanduslikud võimalused ning taoteldava kasvava toodangu mahutamise võimalused. Teiseks kava teostamiseks vajalike kapitalide olemasolu riigil ja talundeil endil, sest ilma kapitalita ei saa luua midagi uut. Kolmandaks põllumehe tarvilise ettevalmistuse ja küllaldase tööjõu olemasolu. Ning lõpuks on vaja ka riigivõimu kindlust ja pidevust agraarpoliitika juhtimisel. Just mitmete nende eelduste puudumisel või puudulikkusel on meil nii kaua pidanud puuduma ka ligikaudnegi agraarkava, mis aga on tulnud kahjuks meie põllumajandusele, kuna on tulnud teha mitmeid asjatuid või vildakuid kulutusi, pole suudetud täiel määral kasutada olnud soodsaid konjunktüre ning halbadele on minnud vastu ettevalmistamatult.

Esimene tõsisem katse riikliku agraarkava koostamiseks tehti O. Strandman'i valitsuse poolt 1930. a., kuid see, tookord käesoleva autorile usaldatud töö jäi lõpule viimata valitsuse vahetuse tagajärjel. Teist korda asuti agraarkava koostamisele K. Päts'i valitsuse ajal 1934. a., ning 1936. a. võttiski sama valitsus teadmiseks Põllutöoministeriumi poolt esitatud Põllumajanduse ja kalanduse arendamise põhimõtted, mis ongi esimeseks Eesti üldiseks kvalitatiivseks agraarkavaks ja mille vaimus on juhitud meie agraarpoliitikat tegelikult juba 1934. aastast peale, esitades vastavaid seadusi, määrusi, ettepanekuid ja eelarveid.

See, mille avalikkus ristas otsekohe agraarkavaks, oli Vabariigi Valitsusele 1935. a. kevadel põllutööminister N. Talt'si poolt esitatud pikem ettekanne, mille koostajaks oli direktor A. Reinart ja mille ülesandeks oli „üksikasjalise-

malt ära märkida põllumajanduse edaspidise arenemise sihtjooni". Enne oli see ettekanne juba üldjoontes vastuvõetavaks tunnistatud Põllutöökoja ja Põllumajandusteadukonna poolt. Valitsus andis ettekande Riigimajandusnõukogule seisukoha võtmiseks. Seal vaidlustes avaldatud soovi kohaselt võeti see ümbertöötamiseks tagasi ja redigeeriti käesoleva autori poolt „agraarkava põhilause teks“, missugustena pärast pikemaid vaidlusi ja mõningaid parandusi võetigi vastu. Neid põhilauseid oli aga vahepeal nende koostaja poolt ja osalt ka Riigimajandusnõukogus võrreldes esialgse ettekandega* peale vormi ka sisuliselt tunduvalt täiendatud ja muudetud. Olulisemaid parandusettepanekuid tehti seal Th. Pooli, A. Jürima, J. Hünersoni ja J. Sootsi poolt. Peale selle vaadati põhilauseid läbi veel Agronoomide Kojas ja ministrite komisjonis ning võeti siis viimase poolt heakskiidetud kujul Vabariigi Valitsuse poolt teadmiseks oktoobris 1936. a. eelnimetatud põhimõttena, kujunedes sellega Põllutööministeeriumi ametlikuks agraarpoliitika juhendiks.

Uus kava on paljude autorite kollektiivne töö, elus ja vaidluis välja kujunenud, kus kirjapanekud on rohkem algatajaks, kogujaiks ja formuleerijaiks. Siia jooksevad õieti kokku kogu meie omariiklusaegse agronoomilise mõtte ja agraarpoliitiliste kogemuste niidid, kõik läbielatud tõusu- ja mõõnaaegsed õpetused ja järeldused neist. Et selle lihtsa kava koostamise käik on olnud võrdlemisi pikaldane, see on tulnud talle kasuks. Mõtte töö sai kesta kauem, oli võimalik mõnda uudselts algatatud mõtet tegeluses proovida, tähelepanekuid ja uusi andmeid lisandada ja, mis väga oluline, kava vahepeal muutunud olustikule, uuele majanduslikule elavnemisele kohandada, — oli ju selle koostamisele asunud veel masendavate kriisimuljete all, mis kajastusid ka mainitud esialgses ettekandes. Samal ajal (1934. a.) alustas tööd ka Konjunktuurinstituuut, kus kõik põllumajandusliku tootmise alad ja harud on kokkuleppel Põllutööministeeriumiga ja tema toetusel võetud, elu nõuetest lähtudes tulundusliku ja turundusliku uurimise objektiks. Uuritakse meie oma ja võistlevate maade tähtsamate saaduste tootmisolusid ja arengut, turgude

*) Ettekande sisu on üksikasjaliselt refereeritud ajakirjas „Põllumajandusturg“ nr. nr. 26—30, 1934, agr. P. Rubeli artiklis „Põhimõtteid põllumajanduse arendamiseks“.

iseloomu ja kujunemist ning meie arengu teid ja suundi. Siin toimub õieti suurel määral ka agrarkava põhjendamise ja detailiseerimise töö, mispärast uus asutis vääriski mainimist koos käsitletavaga.

Mis puutub valminud kava ulatust, siis ei saa olla see koostajatel muu töö kõrval valminud kava kõike haarav ega sisult ja väljatöötamiselt viimistletult-akadeemiline. Ta haarab endasse ainult seda, millele on saanud tugeida senistel kogemustel ning valmis uurimistöo-tulemusil, ja seda, mis on seisnud agrarpoliitikas kauemat aega juba konkreetsemalt päevakorral. Kõik muu aga, mille lahendamise teed ja võimalused polnud veel küllalt selged, pidi jääma esialgu kõrvale. Nii muuseas ka väga oluline põllumajandusliku krediidi ümberkorraldamise küsimus, mida mõnelt poolt on küll juba väga tungivalt meelde tuletatud. Ei saadud ootama jääda, kuni kõik võimalikud küsimused on lahendamiseks küpsed. Täiusliku agrarkava väljatöötamiseks täisjõulise uurimisasutise loomiseks mõne maa eeskujul (N. Liidu Gosplan) on meil puudunud aga jõud. Seda lünka peab täitma Konjunktuurinstituut ja vastav agrarpoliitikat juhtiv administratiiv-aparaat.

Peajoontes on uus kava ainult põllumajandusliku tootmise organiseerimise põhimõtete süsteem, ega olegi see ametlikult kandnud agrarkava nime. Kvantitatiivne ehk määraline osa selles puudub, esines küll kohati esialgses A. Reinart'i ettekandes, siingi rohkem näidetena. See osa on jäetud esitada tegelikus töös, vastavate küsimuste konkreetsemal vastamisel kava põhimõtete alusel, kus lahendatakse, milliste vahenditega ja millises ulatuses põhilauseite mõtteid tahetakse ellu viia. Nagu juba eelpool toonitatud, on põllumajanduses ka kõige valjuma valitsemise korra juures võimatu ette näha, veel vähem ette kirjutada, kui kõrgel peab seisma põllumajanduse toodang teatud aastate järele. Inimene, ilmastik ja mõned orgaanilised tegurid (kahjurid, mulla vähetuntud keemilis-bioloogilised muundumised jt.) on sellisteks irratsionaalideks, millede ennustav arvestamine on peaaegu võimatu; produktsiooni ja kavasad tuleb nendele kohanda, õigupoolest nendega õige tugevasti korrigeerida. Tööstuses on teine asi, siin on need tegurid — vahest peale inimese, kui selle kultuuritase on liiga madal — niivõrd tagaplaanil, et mistahessugused kvantitatiivsed tootmiskavad on teoreetiliselt ja teatud turun-

duslikes oludes ka praktiliselt võimalikud. Põllumajandus saab ette kalkuleerida enam-vähem kindlamalt ainult k a s v u p i n d a d e ja l o o m a d e h u l g a alusel. Teiseks eelmainitud tõkkeks kavamajandusele on turg. Kui Nõukogude Liit või Saksamaa võivad oma plaanid rajada küllastamata ja sisseveokitsendustega kaitstud avarate siseturgude rahuldamisele, siis on see nende kavamajandusele suureks hõlbustuseks. Meil, põllumajandussaaduste e k s p o r t m a a l, kus siseturul praegu varustamisplaanid (peale villa) koguselt kõik juba täidetud, saame tootmise kavade arendada ja teostada ainult välisturu arvel. Kuid kontingentide, kliiringute, sisseveokeeldude, kompensatsiooni-lepete ja kõikumate hindade oludes on kvantitatiivsete kavade koostamine sisult päris võimatu. Seesugune ebakindel olustik sundis mõni aasta tagasi meile peale üsna laialiselt levinud lootusetu vaate, et peame piirduma põllumajanduses ainult endavarustamisega — toiduga, küttega, kehakattega ja peavarjuga, et peame siirduma tagasi peaaegu naturaalmajapidamise astmele, mis aga oleks tähendanud meile täielist majanduslikku ja kultuurilist kängumist.

Meie kavamajandus saab neil eeldusel olla vaid potentsiaalne, kui nii tohiks ütelda, s. o. tootmise- või võistlus- või arendamine ette kavatsetud tasemeni, mis on nüüdsetes maailmamajanduse oludes ekspordimaale paratamatuks osutuva piiratud konjunktuuri-majanduse tähtsaimaks eelduseks, andes sellele tarvilise painduvuse ja sitkuse. Tõeline kvantitatiivne kavamajandus on sellistes oludes mõeldav rohkem piiravas mõttes, näiteks nisukasvatuse, kus on vaja tootmist reguleerida vastavalt siseturu tarvitusele, kuna ülejääkide pidevaks tulusaks realiseerimiseks välisurgudel puuduvad meil looduslikud ja tehnilised eeldused, ning ületootmine rõhuks sisemaal hinnad alla tasuvuse piiride. Sedalaadi ongi ka tuntud USA kavad — tootmist piiravad. Eksporditoodangu osas, mis peaks võimaldama konjunktuuri-majandust, on piiravaks momendiks kontingendid ja kliiringud.

Kuid see ei tähenda, et konjunktuuri-majanduse kaval peaks puuduma või tohiks puududa kvantitatiivne element. Kui selline kava ei saa olla kvantitatiivne tootmise suuruse osas, või saab seda olla vaid kindlustatud turgude osas, siis kvantitatiivne peab see olema tootmise- ja võistlusvõime arendamises tarvilikkude vahendite osas.

Kuidas, milliste vahenditega ja kulutustega arendada neid võimeid, sellele on vaja vastata ka kvantitatiivselt, — ajaliselt ja summaliselt. See tähendab agraarpoliitiliste võtete, eriti rahaliste kulutustega või piiramistega resp. soodustustega seotud võtete läbimõeldud ja kooskõlastatud süsteemi, et nende abil teadlikult arendada põllumajanduse ja selle üksikute harude tootmis- ja võistlusvõimet, vastavalt üksikute alade osatähtsusele ja arenemisastmele olevikus.

„Alati valmis“ — see skautlik parool on ka konjunktuuri-majanduse parool, millega ta avab endale ukсед, — ja see on meie põllumajanduse kavakindla arendamise üks lõppsihte. Paindivuse puudus on omariiklus-aastatel nende muutlikkude konjunktuuride juures korduvalt valusalt tunda andnud. Kui aga oleme näiteks karjamajanduses jõudnud kord nii kaugele, et meil on tõuliselt ja tervislikult laitmatu karjamaterjal, korralikud söödapindalad ja laudad, puhas kvaliteetpiim, head meiereid ja külmhooned ning teadlikud karjapidajad, siis on kergem kiiresti kohaneda konjunktuuridele nõutavate karjasaaduste kvantumi suurendades või kokku tõmmates, või muul kujul turustades. Veel efektsemad võiksid olla vastavad näited sea- ja linnukasvatuse, seemnekartuli või lina alal, kus materjali paljundamise tempo on kiirem. Ostetavad tootmisvahendid on siis soodsa konjunktuuri aegadel kohal.

Kavamajandust peame järelikult meie oludes kujutama ja kujundama mitte Vene ja Saksa eeskujudel, vaid omapäraselt, analoogiat ja õpetusi otsides agraarsaaduste eksportmaadest. Meie agraarkava peab olema sisemaa ja omavarustuse osas kavamajanduslik, kus forsseeriv, kus piirav, — välisurgudele tootmisel aga, eriti kindlustatud piiratud turgude nõudmisi ületavas osas, paindiv konjunktuurimajanduslik, tootmis- ja võistlusvõimet ettekavatsetud abinõudega tarvilise kõrguseni väljaarendav. Viimasega ei ole mõeldav konjunktuuri-majandus, jääs üle vaid päevast päeva kobamine ja stagneerumine arengus. Selles oligi nende endiste väitjate viga, kes arvasid, et muutlikkude konjunktuuride aegadel ei saavat olla kava, vaid elu pidavat näitama, mida teha: nõrga produktiooni- ja võistlusvõime juures pole võimalik elu näitamisi tulusalt kasutada, oludele kiiresti kohaneda.

Muidugi, produktioonivõimet ei saa arendada ilma produktiooni ennast arendamata. Ometi on väga tähtis teadlik

vahetegemine, kumb agraarpoliitika taotleb. On ju võimalik produktsiooni kunstlik forsseerimine ka selliselt, et loomulik produktsioonivõime mingit edu ei näita, ja tähendab, ka loomulik võistlusvõime ei tõuse. Liialdus hinnavõi tollipoliitikas, mis ei virguta mõttetööd loomulikku demaa- ja inimfaktori võimete ratsionaalsele ärakasutamisele, on selline kunstlik produktsiooni forsseerimine, näiteks ainult tugeva ostuväetiste ja -jõusöötade tarvitamise abil. Sellise vea olemegi kord juba oma nooruse-naiivsuses teinud, kus puuduliku produktsioonivõimega tahtsime kasutada väga soodsat konjunktuuri — puudulikult arendatud karja, karjasööda-pindalade ja põllumehe oskuslike võimete najal. Ajutiseks produktsiooni kunstlik forsseerimine on lihtne, kuigi riskantne teostada, seda saab ka ilma agraarkavata; hoopis suuremat mõttetööd agraarpoliitika juhtidelt ja tootjatelt nõuab aga loomuliku produktsioonivõime väljaarendamine ajanoüete-kohasele kõrgusele. Siin peab väga ettevaatliku, mõduka ja kindla hinnapoliitikaga käsikäes käima tootmise rationaliseerimise mõjutamine kõigi vahenditega, nagu põllumajanduslik uuring, agronoomiline nõuanne, kutseharidus, ergutamine premeerimisega, krediteerimine, ühishuviliste põllumajanduse rationaliseerimise algatuste (pullijaamad, traktorijaamad, veejuhtmed jt.) subsideerimine, terve ühistöö organiseerimine. Hinnapoliitika taseme hoidmisel arvestatakse sealjuures mitte mahajäänutega, vaid rohkem edasijõudnumatega (mitte küll erandite-eeskujulikkudega) või keskmise tasemeni jõudnutega.

Kvaliteedi kontroll ja hinnamaksimine kvaliteedi alusel käsikäes sellise tootmiskulude alandamisele suunatud hinnakindlustamise poliitikaga kasvatavad võistlusvõimet toodete kvaliteedis.

Agraarpoliitika, eriti hinnapoliitika osas, ei tohi olla sotsiaalhoolekande-poliitika, vaid reaalne majanduspoliitika, võimalikult ka rahvuspoliitika. Sama nõudmise esitame muidugi ka tööstust kaitsvale tollipoliitikale. Agraarpoliitika ei tohi kunagi tunduda kodanikule, ei põllumehele ega mittepõllumehele põllumeeste abistamisena või soodustamisena, vaid põllumajanduse arendamisena rahvamajanduslikult soovitud suunas. Ainult püsiv kindel valitsusvõim, kes ei ole sunnitud seisma demagoogial, suudab teostada sellist suunavat-kasvatavat agraarpoliitikat, agraarpoliitikat kindla põhikava alusel, mis

minimaalsete kulutustega saavutab maksimaalseid rahvamajanduslikke tulemusi. Ka peab olema agraripoliitikat teostaval keskusel alati selge pilt sisemistest põhjustest, mille taga talukäitiste areng on kinni, ja tegureist, mille tugevdamisest riiklike soodustustega on ette näha käitiste tervenemist tootmisvõime ja tootmiskulude osas. Samuti peab tal olema alati võimalik suunata ühiskondlik-agronoomilise aparadi tööd.

Meie „agraarkava“ ei ole veel kaugeltki valmis. See sisaldab veel paljugi lünki ega ole veel kvantitatiivne. Kui aga selle kava (põhilause) kohta on lausutud, et selles polevat midagi erilist uut, siis seda võiks võtta pigemini kiitusena, kava tugeva külje rõhutamisena: see tähendab, et fikseeritud põhimõtted on juba tunnustatud. See oleks juba omaette suureks saavutuseks, sest paljud neist põhimõttest olid alles hiljuti vägagi vaieldavad. Jäi teha neist loogilised järeldused meil võimalikkude ressurside piirides: kuidas, kunas ja mil määral neid kõige ratsionaalsemalt kvantitatiivselt ellu rakendada. Ning samal ajal edasi töötada kava tühikute täitmisel, mis on ka vahepeal osalt toimunud.

Olles selliselt määratlenud meie agrarkava ulatust ja laadi, vaatleme edasi agrarkava põhialuseid ehk Põllumajanduse arendamise põhimõtteid endid nende sisu üksikasjus. Põhialused on tõelise agrarkava teesid, tähtsamad lülid agrarkava põhimõttelisest selgroost. Nendes on konspektiivselt kokku võetud mitte üksi põllumajanduse arendamise suunad, vaid ka kõik tähtsamad, põhimõttelist laadi abinõud taoteldavate sihtide saavutamiseks. Puuduvad aga neis kõik põhjendused ja teostamise vahendite kvantitatiivne väljendus. Seepärast ei saagi neid nimetada k a v a k s.

Järgnevas esitatakse mõningaid kommentaare ja märkusi põhilauseile-põhimõttele nende muutmatus viimases ametlikus redaktsioonis, kuna artiklis selle algkujul*) oli toodud autori isiklik, hilisemast ametlikust mõnes asjas pisut erinev redaktsioon.

„Põhimõtted“ on ametlikus originaalis jaotatud 5 ossa: a) lähtekohad ja üldised põhilauseid (p. 1—8), b) taimesaaduste tootmine (p. 9—15), c) loomasaaduste tootmine (p. 16—22), d) kalandus (p. 23—25) ja e) põllumajandussaaduste turustamine (p. 26—27).

*) K. Liidak, Meie valmiva agrarkava võimalikust ulatusest ja laadist. Agronomiia, 1936.

„Põllumajanduse ja kalanduse arendamise põhimõtted.“

Vaatleme põhimõtteid-põhilauseid nende ametlikus järjes-
tuses.

1. Arvestades põllumajanduse kandvaid ülesandeid meie rahvama-
janduses ja Eesti rahva elus ning tuleviku kindlustamisel, eriti rahva
toitlustamisel, loovale äraelatavale tööle rakendamisel, majandusliku
jõukuse ning arvukuse tõstmisel ja vaimse ning kehalise jõu ja tervise
hoidmisel, arendab riiklik agrarpoliitika põllumajandust kindlate koos-
kõlastatud juhtmõtete alusel, tõstes selle tootmis- ja võistlusvõimet maa
kultuur- ja asupindala laiendamise, põllumajandussaaduste tootmise rat-
sionaliseerimise, neile sise- ning välisurgude avardamise ja põllumehe
isetegevuse, kutselise ning kultuurilise arengu soodustamise teel.

Põllumajanduse edaspidise arengu ja eriti selle saaduste siseturu
avardamise huvides on ka kodumaa tööstuse jõudne areng, kuivõrd
tööstus suudab hinnalt ja kvaliteedilt rahuldada tarvitaja nõudeid või
olla võistlusvõimne välisurgudel; sealjuures tuleb hoida põllumajanduse
edu huvides põllumajanduse ostujõud ning põllumajanduse- ja tööstus-
saaduste hindade vahekorrad normaalsed.

See meie põllumajanduse ja agrarpoliitika üldisemaid üles-
andeid ning vahekordi tööstusega fikseeriv deklaratiivne tees
on oluliselt erinev Põllutöoministeeriumi mainitud esialgse
(1934. a.) kavalise ettekande mõttest, ja selle ümber on olnud
kõige enam vaidlusi. Meie viimaseaegse agrarpoliitilise mõtte
evolutsiooni märkimiseks olgu tsiteeritud nimetatud ettekande
sissejuhatavast osast, mille sisu põhilausestes on arendatud
mitmeks esialgsest erineva sisuga teesiks, „põllumajanduse
edaspidist ülesannet ja arendamise sihti“ määratlevat lauset:
„meie põllumajanduse edaspidine ülesanne on an-
da tööd ja äraelamise võimalusi kõigile nendele
kodanikkudele, kes seda teistel aladel ei leia, kus-
juures põllumajanduse tootmise arenemise sihiks
peab olema esimeses järjekorras põllumajanduses töö-
tava rahvakihi enese elunõuete võimalikult mitme-
kõlgne rahuldamine ja alles teises järjekorras saaduste
valmistamine turundamiseks.“

Tuleb arvestada aega, kus seda meie põllumajanduse täht-
sust küllaltki alahindavat mõttekäiku hakati formuleerima. See
toimus otsekohe suure kriisi süvaseisu järele, millal konjunk-
tuuri edaspidine kujunemine, põllumajanduse homne päev, oli
veel täitsa selgusetu, millal maailmamajanduse läbikäigud ning
turgude mahutus olid minimaalsed, millal meil valitses üldine
lootusetu meeleolu, millal t ö ö p u d u s e likvideerimine mis-

tahes kujul oli tähtsaimaks päevamureks. See kõik mõjutas paratamatult ka koostamisele võetud agraarkava ilmet ja sundis nägema põllumajanduse ja selle arendamise ülesandeid võimalikult tagasihoidlikena. Põhilause te formuleerimine ja kava kaalumise Riigimajandusnõukogus toimusid aga juba teistes meeoludes, tingitud majanduselu eelduste ilmest paranemisest. Ent see esimene formulatsioon, kui tollaegse tegeluse oludest väljakasvanud, on siiski õpetlik, see jääb niiütelda v a r u k s uutel võimalikel kriisiaegadel põllumajanduse ülesannete m i i n i m u m i n a, mis ikkagi suudab teda rahvamajanduslikult õigustada ja hädaajal veepeal hoida. Ka võib seda ülesannet omistada igal ajal meie kääbus- ja väike-talunditele, kus turutoodangu osatähtsus on väike, seda suurem aga oma perekonna töö rakendamine eluülpidamise saamiseks talust.

Normaalselt on aga põllumajanduse rahvamajanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised ülesanded Eesti riigis märksa kõrgemad, ja see tööala on ja jääb alati eesti rahva kandvaks selgrooks, nagu see ongi väljendatud esitatud esimeses teesis. Vastavalt sellele peab toimuma ka agraarpoliitika juhtimine põllumajanduse ja põllumehe-talupoja loovate v õ i m e t e väljaarendamisel. Seades agraarpoliitika põhiülesandeks põllumajanduse tootmis- ja võistlusvõime väljaarendamise, saame rakendada seda tööle igasugustes, nii surutise kui tõusu oludes. Üldse, kui agraarkavalised p õ h i m õ t t e d on fikseeritud õieti, siis nende osas on kava kestva väärtusega, n. ü. „agraarpoliitiline põhiseadus“, teostamise üksikasjad aga on muutuvad, konjunktuuridele kohandatavad. Nii mõeldult, k a h e a s t m e l i s e n a oleks agraarkava ka kestvamaks ajaks kindel ja paindub ühtlasi.

Tööstuse arengust, eriti siseturu avardamise mõttes on põllumajandus reaalselt huvitatud, ainult ostu- ja müügiainete hinnakääre ei tohi kodumaise tööstuse toetamine laiendada ega tohi sundida kasutama rahvusvahelise võistluse areenil esinevat põllumajandust võimalikke alaväärtuslikke tootmisvahendeid, kui selliseid peaks pakkuma mõni nõrk tööstus.

2. Kultuuripindala laiendamist teostatakse kasutamata maade asustamisega Asundusameti poolt ja eraalgatusliku asustamise soodustamisega, eriti maade korralduse, maade põhiparanduste läbiviimise krediteerimise ja premeerimise kujul.

A s u n d a m i s e tähtsaim ülesanne on asumisvõimelistele maasoovijatele, esijoones lasterikastele perekondadele töö ja

eluüalpidamise võimaldamine seni kasutamata või puudulikult kasutatud harimiskõlvulistel maal. Kriisi ajal siirduti selleks rohkem töömahukamatele maa-aladele, soodesse ja metsa-kännustikele, millest aga hiljem loobuti, suunates töö peamiselt seni puudulikult kasutatud looduslikele niiskematele või soostunud heina- ja karjamaadele ning puisniitudele ja maade korraldamisel vabanevatele maatükkidele, mis nõuavad asustamiseks vähem kulu. Need maad kuivendatakse, varustatakse teedevõrguga ja hoonetega ning antakse hoolega valitud töökate perekondade kätte kultiveerimiseks, toetades asujaid algaastatel ka inventari soetamisega. Seni on rajatud Asundusameti (end. Asunduskomisjon) poolt 2150 uut talundit, missugused viimastel aastatel on läinud maksma umbes 5000 kr. keskmise kahe-hobuse talundi kohta.

Rahvamajandusliku turutoodangu suurendamise ülesanne on asundustegevuses esialgu tagaplaanil, see on rohkem töö tulevikule. Seepärast ei saa ka asundamist hinnata tavalise kapitali-tasuvuse mõõdupuuga. Kapitali paigutamine on siin rahvamajanduslikkudest ülejääkidest protsendita laen tulevikule. Tänapäevale on see aga peamiselt rahvus- ja sotsiaalpoliitiline ning riigi tuleviku kindlustamiseks jõukohases ulatuses tingimata tarvilik töö. Maade reservid seks tööks on meil veel väga suured, senises tempos töötamiseks jätkub neid meile veel inimpõlvedeks.

Teissuguse sisu ja sihiga on olevate talude looduslike rohumaaude uudismaadeks ülesharimise premeerimine ja maakorraldus- ning maaparandustööde soodustamine. Nende kaudu laieneb olevate talude tõeline kultuuripindala, muutuvad ratsionaalselt viljeldavateks need maad, mis seni on väga algelisel kujul ja puudulikult kasutatud, andes saagikoristamise suure vaeva tasuks paarsada söötühikut hektaarilt, kuna nad võivad ja peaksid andma vastavate põhiparanduste teostudes ja ülesharitult kuni kümme korda enam. Talude lahustükkide liitmine maakorralduse teel, peaveejuhtmetega varustamine ja siis nende ülesharimine kultuur-uudismaaks, millised tööd on riikliku toetusega juba ka käimas Maakorraldusseaduse (1937), Maakapitali seaduse (1937) ja Veeühingute seaduse (1925) alusel, peavad — senise tempo juures — ühe kuni paari inimpõlvega meie maa palge uueks looma, eriti Põhja-Eesti osas. See on töö, mis Taanis on teostatud rohkem kui poolsada aastat tagasi ja mille taga meil praegu seisab kinni kolmandiku kuni poole meie põllumajan-

dusliku maa areng. Tuleb nimelt arvestada, et kogu põllumajanduslikust maast (1939. a. loenduse andmeil) on meil tõelist kultuurpindala, s. o. põllu-aiamaad ja kultuurseisundis niitu ja karjamaad 36,9%, looduslikku, harimata heina- ja karjamaad aga tervelt 49,4%. Aineline jõud ei võimalda meil seda tähtsaimat põllumajanduslikku kultuurtööd kiiremalt teostada, kuigi selle töö efektiivsus oleks suur ja otsekohe ka meie rahvamajanduse toodangu tõusus peegelduv. Eriti meie karjakasvatuse edu on selle töö aeglusega pidurdatud, samuti aga ka väikeste talude elujõulisteks muutmise, — kokku aga kogu meie maa jõukuse tõus.

3. Põllumajandussaaduste tootmise ratsionaliseerimine, põhjenedes põllumehe eramajandusliku huvi ja isetegevuse rakendamisel, teostub põllumajandusliku katse- ja uurimistöö, tehnika ja teaduse ning põllumeeste empiiriliste kogemuste alusel kutsehariduse levitamise, agronoomilise nõu- ja abistamise korralduse ning põllumeeste ühistöö organiseerimise kaudu.

Tootmise ratsionaliseerimine taotleb: a) pidevat toodangu tõusu tootvalt looma resp. pinnaüksuselt ja selle toodangu tõusu ning kulusid säästvate ja saaki kindlustavate vahendite kaudu tootmiskulude alandamist; b) maatoodangu ja selle ümbertöötamise saaduste kvaliteedi tõstmist turgude kõrgemate nõudmistele rahuldamiseni; c) korrastuslikult otstarbekohast ja saaduste minekut kindlustavat, hinnapoliitikaga reguleeritavat mitmekülgset tootmisharude.

Siin on püütud fikseerida meie põllumajanduse tootmisvõime ja võistlusvõime arendamise teid, kuivõrd nende tõus on saavutatav põllumajanduse ratsionaliseerimisega, s. o. agronoomilise teaduse rakendamisega põllumajandusse kutsehariduse ja agronoomilise nõuande- ning ühistöö kaudu.

Looduslikest jt. kohalikest oludest sõltuv põllumajanduse ratsionaliseerimine on teostatav enamikus ainult omamaa agronoomilise teaduse alusel, olgu selle teaduse sisu saadud katse- ja uuringutööst või põllumeeste kontrollitud empiirikast või samuti katseliselt kohapeal kontrollitud välismaistest andmetest. Ratsionaliseerib aga oma talupidamist ainult põllumees ise, aetuna eramajanduslikust huvist: ainult suurem tulu ja parem tasuvus ergutavad teda selleks. Ratsionaliseerimisega taotletakse tootmiskulude alandamist ühenduses toodangu tõusuga, paremat minekut kvaliteedi parandamisega ja suuremat kriisi-kindlust käitise otstarbekohase mitmekülgusega. Toodangu tõusuga suurenevad talundi rahalised läbikäigud, ja alles koos sellega suurenev tasuvus viib talu jõukusele. See on esimene tegur milles seisab näiteks Taani talundi tugevus. Meie toodangutase on veel sel

suhteliselt madalal astmel, kus selle ratsionaalse tõstmisega käib kaasas ühikule arvatud tootmiskulu langus, nagu kujukalt tõestavad Raamatupidamistalituse tegelusest saadud andmed. Võrreldagu neil andmeil (1936. a.) tootmiskulu (sentides kg-le) kahes talundite rühmas, viljasaagiga hektaarilt ühes alla 8 kvintaali, teises 14—18 kvintaali:

	Rukis	Talinisu	Suvinisu	Oder	Kaer
ha-saak alla 8 kv.	19,3	15,9	17,7	18,0	14,6
" 14—18 "	10,4	11,9	11,7	9,1	7,1

Sama piima tootmiskulu (1936/37. a.) puhul (sentides kg-le):

	Piim	Või (ilma tööstuskuluta)
Aasta-toodang alla 1400 kg	10,78	276
" üle 3000 "	7,35	168

Need näited kinnitavad, et meie madalate toodangute ratsionaalse kahekordse tõstmisega vähendame tootmiskulu $1\frac{1}{2}$ —2-kordselt, mis ongi meie agraarpoliitikale ja agronoomilisele tööle julgustavaks aluseks. Selle aluseta oleks kogu see töö lootusetu ja agraarpoliitilised toetused põllumajandusele majanduslikult õigustamata.

Möödamannes olgu tähendatud, et Raamatupidamistalituse peamine ülesanne peabki olema nimelt selliste andmete leidmises ja esitamises, sest nende kaudu avastatakse talupidamise nõrgad küljed ja antakse julgust ja õigeid sihte põllumajanduse arendamistööle. Keskmiste tootmiskulude ja talukäitise tasuvuse arvestamine on olulised põllumehe kutsehuvide kaitsmisel, eelnimetatud andmete hankimine aga põllumajanduse suundamise ja arendamise tööks, ja nimelt viimaseks saabki Raamatupidamistalitus riigilt toetust.

Kõrgete toodangute puhul oleme kõigil meile looduslikult sobivatel aladel võistlusvõimelised, ning alles talundi välajõudmisel selle kõrgema astmeni algab tema tasuv ja tulutoov töö, mis on suuteline rahuldama ka nõudlikumat peremeest. Ei tohi aga sealjuures viivukski unustada toodangute ratsionaalse tõstmise kaht olulisemat eeldust: küllaldest kapitali ja arenenud põllumeest; neid ei saavutata üleöö, mispärast ka Eesti talund ei saa üleöö ümber sündida, ütleme, Taani talundiks. Varutagu seepärast kannatlikkusega.

Kvaliteedi alal, millega Taani endale hea nime teinud ja turgudel kõrgemad hinnad võitnud, ei ole meil samuti teed

kinni. Tänu saaduste kaubanduslikule liigitusele ja kvaliteedi kontrollile oleme saanud siin juba ka päris rahuldavalt edasi peaaegu kõigi saadustega. Hiljuti näiteks jõudsime rahvusvahelisel võivõistlusel Berliinis värske võiga rohkearvuliste võistlejate hulgast Taani järele 2. kohale. Või kui 1927. a. Piimasaaduste Väljaveo Kontrolljaam hindas 1. sorti 75,9% meie võist, ja kestvusproovid 12 palliga olid hinnatud vaid 1,2 %-l, siis 1938. a. olid vastavad arvud juba: 97,5% ja 80,7%, ehkki Kontrolljaama nõuded olid vahepeal kõvenenud. Analoogilist tõusu on näidanud peekon, kanamunad, õunad, nisu, kartul, eksportpiim jt. Kvaliteedi tõus aga võimaldab ka, kuigi aeglaselt, hinna tõusu ja püsimist turgudel. Ainult kvaliteetkaubaga saab Lääne-Euroopas turgu sisse töötada.

Mitmekülgsus toodangus on ratsionaalne sedavõrd, kui võrd sellega osatakse rakendada ajati puudulikult kasutatud tööjõudu või ühe ala toodangu jätteid teise tootmisvahendiks; nii on ratsionaalselt liidetavad karjakasvatus mõõduka toiduteraviljakasvatusega või linakasvatusega ja seakasvatusega, metsakasvatus põllupidamisega, linnukasvatus teraviljakasvatusega ja intelligentsemate noorte töölerakendamisega talus, nagu aianduski. Selline mitmekülgsus suurendab talundi läbikäikusi ja toob käitisesse rohkem kriisikindlust, samuti kindlust ikalduste-õnnetuste vastu.

4. Põllumajandussaaduste siseturu kindlustamine ja välisurgude avardamine toimub — peale meie põllumajanduse võistlusvõime tõstmise saaduste omahinnas ja kvaliteedis — üldise turustamise ja kaubanduse ratsionaalse korraldamisega, siseturu kaitsmisega ja hoidmisega omamaa toodangule, esijoones esmajärgulistele tarbeainetele, ning välisurgude hoidmisega meie põllumajandussaadustele soodsate välislepingutega; teiseks mõõdukate hindade kindlustamisega neile meie tootmisoludele sobivatele saadustele seni, kuni ja millistel aladel võistlejad maad tarvivad analoogilisi toetamisvahendeid oma kaupade võistlusvõime suurendamiseks, või kuni on saavutatud tootmises loomulik võistlusvõime. Hindade kindlustamine on ühtlasi reguleerivaks faktoriks loomasaaduste tootmise sesoonsuse pahede vältimisel ja tulevikus tähtsamate tootmisalade esiletõstmisel või forsseerimisel.

Selles põhilauses on pearõhk põllumajanduse kaitsel ja hindade kindlustamisel. Kõikjal on saanud loomulikuks nähtuseks, et rahva jõukus koondub tööstuse ja kaubanduse kaudu rohkem linnadesse ning et linn ja tööstus püüavad oma eluvõimalusi lahendada ja tulusid suurendada esmajärgu tarbeainete hinnataseme madalal hoidmisega. Need esmajärgu tarbeained, esijoones leiva ja rasvainete kui ka puumaterjali näol tulevad maalt. Siin peitubki maa ja linna vastolude alg-

põhjus, kuna maa tahaks saada oma toodete eest tasuvamat hinda, et oma elatusstandardi tõsta linna omale lähemale. Omal ajal surmas Inglismaa oma põllumajanduse sellega, et jättis selle tööstuse huvides kaitseta, ja alles hilisemal ajal on seal hakatud põllumajandust mõõdukalt toetama ja kaitsma. Sama võitlus käis ka Saksamaal, kuid seal jäi põllumajandus peale, maasaaduste hindu ei saadud alla suruda. Rootsisis on suutnud rikas linn ja tööstus ka põllumajanduse kaitset kanda, nii et mõlemad pooled on nüüd väljapaistvalt arenenud ja jõulised. Meie põllumajanduse edule kasuks on samuti omamaa tugev tööstus, kuid üldrahvuslikes huvides on, et tööstuse õitseng ei toimuks rahva madala elatusstandardi ja kiratseva põllumajanduse najal. Kuidas see õige tasakaal toime saaks tulla, selles ongi meie suurim majandusprobleem.

Selle põhilause sisu üle on linnas kõige enam nurisetud. „Juurdemaksud põllumeestele“ nii siseturu kui välisturu arvel olevat suurimad pahed, mis vajavat kaotamist; juurdemaksusid teostatavat tarvitaja-palgasaaja arvel, mis polevat õiglane. Kui hindade kindlustamist võtta lihtsalt juurde maksudena, siis ei saaks kainelt mõtleja nurisejatele palju vastu vaielda. Tõeliselt ei ole asi nii. Agraarpoliitika süsteemi loogiline selgus peab tekkinud arusaamatused kõrvaldama. Kas ja mis meie omamaa toodetest vajab tõesti kaitset meie rahva ja rahvamajanduse tuleviku huvides, milliseid alles noori arenemisvõimelisi alasid meie ei tohi lasta riiklikes huvides hääduda välismaa tapva võistluse all, see peab olema selge. Samuti, millistele saadustele peame iga hinna eest alal hoidma välisturud, mis jäävad maa tuleviku arengu ja jõukuse allikaks. Mida tahame alal hoida, seda peame valitseva maailmamajandusliku olukorra juures kaitsma või soodustama, nagu ja kuni seda teevad kõik võistlejad. Kuid ainult seda. Millel pole tulevikku või mille järele pole alalist hädalist vajadust, sellele ei tasu ka kulutada ega asjata meie piiratud jõudu killustada. Kaitse ja hindade kindlustamine tohib olla ainult rahvamajanduse tõelise enesekaitse ja kasvatuse ehk arendamise vahendiks. Hinnakindlustamist tohib tarvitada vaid neil eksportaladel, millel on eeldusi kujuneda ajajooksul hinnalt võistlusvõimelisteks tootmise ratsionaliseerimise teel. — Küsimusele, kelle kulul toimuvad juurdemaksud, peab vastama, et vähem arenenu, vähem ettevõtlik aitab kanda kulu, et algatusvõimeline jõuaks edasi ning saaks pikapeale ka kõiki teisi edu teele kaasa kiskuda. See näib olevat elus

kõikjal nii, muuseas ka hariduse alal; isegi rahvaste vahel, kus meie näiteks maksame inglastele juurde, aidates neid odavalt toita oma võiga ja peekoniga...

Oldagu aga teadlik, et hinnapoliitikas, siinhulgas ka tollikaitse, omab agrarpoliitika kõige võimsama relva, mille abil võib teha nii loovaid kui ka lõhkuvaid imesid. Seepärast nõuab see vahend ka kõige delikaatsemat, kõige läbimõeldumat käsitlemist.

See on agrarpoliitikas üks raskemaid küsimusi, kuigi näiliselt ei ole midagi kergemat kui teostada juurdemaksu riigikassast mõnele majandusalale. Kui see oleks paljalt raha juhtimine maale selle ostujõu tõstmiseks, nagu seda paiguti on käsitatud, siis vahest küll. Kuid see raha paneb inimese liikuma nimelt seda teed, kuhu seda raha on otsijale maha poetatud ja see tee võib viia välja ka mitteõigele sihile, on aga suuteline õigele sihile viima. Meil on raha juhtimist maale teostatud kriisiaastatest peale peamiselt teravilja kaudu. Sellel rajal on olnud seepärast ka kõige suurem tunglemine, nii et nisuga oldi nüüdsama jõudmas juba ummikuni, veel suuremasse aga karjasöötade küsimusis. Suhteliselt kõrge teraviljahind ajab loomade söötmise kalliks. Piimasaaduste hinnakindlustuse tase on aga jäänud sedavõrd madalaks, et karjapidamise tasuvus on kujunenud väga küsitavaks. Nii on tekkinud agrarpoliitika mõjutusel tõsine korrastuslik vastolu, mis seni veel lahendamata. Selles näites ilmneb ka õige hinnapoliitika teostamise raskus. Konkreetsemaid näiteid järgnevas.

Teine võimalus hinnapoliitika ratsionaliseerimiseks on teatud diferentside ettenägemine, millega teatud saavutustega tootjaid rohkem soodustatakse. See oleks n. ü. premeeriv hinnapoliitika, mille arendav toime peaks olema suurem, kuigi teostamine raskem. Mõttelt sellele lähine on ka tootmisvahendite ostu soodustamine, mispuhul riik maksab juurde näiteks kunstväetise, parema seemne või masinate-riistade ostule, alandades sellega nende hinda, ühtlasi ka edukamate talude tootmiskulusid. Seda viisi on hakatud rohkem praktiseeritama Lätis, tulekindlate ehitiste propageerimisel ka meil.

Et ka kaubalepingute sõlmimisega saab teostada põllumajanduse kaitset, on meie kogemustest hästi teada. Mida teatud nõutava kaubavahetuse tasakaalu puhul meilt rohkem pakuda paremaid hindu võimaldavale turule, on suure tähtsusega, nagu seda teame viimaseaegsest Saksa turust, kus näiteks või

hind on olnud kuni paarikümne sendi võrra kallim Inglismaa omast, kuhu aga meie või väljavedu suhteliselt järjest vähenes, kuna peeti tarvilikuks Saksa turule paigutada rohkem muud kaupa.

5. Tunnustades põllumehe isiku määravat tähtsust põllumajanduse arengus, rajatakse kultuuriline töö maal põllumehe elulise üld- ja kutsehariduse taseme tõstmisele ja maaelu ajakohasele tsiviliseerimisele, mis kasvatab põllumeest vabatahtlikult maa külge; samuti virgutatakse põllumehe isetegevust ja tervet killustamatut ühistööd põllumajanduse arendamiseks ning kasvatatakse temas kindlustunnet tema talu ja töö tuleviku suhtes; talundi pärandamise küsimuses püütakse leida lahendusi, mis senisest vähem killustaksid pärijate vahel talu loovaid varandusi ning mis soodustaksid kutseharidusega noortel põllumeestel talu pärimist.

Et agrarpoliitika saab soovitud tulemusi anda ja tugea ainult eesti põllumehe tervel vaimusel, algatusvõimsal isetegevusel ja leplikul ühistööl, siis selles suunas ühiskondliku ja haridusliku kasvatustöö tegemise tarvilikkus väärrib tõesti rõhutamist ka agraarkavas. Liiati, kus nende põhimõtete vastu on meil varem juba ka patustatud. Ning et inimest saab maal hoida ja loovat tööd temalt oodata ikkagi ainult siis, kui ta endale maa elus ja töös suudab leida rahuldust, siis on ka vältimatu ajakohaste tsivilisatsiooni-hüvede kättesaadavaks tegemine maal (maa urbaniseerimine), kuigi seda peab toimetama hoolsa valikuga, et pealiskaudse tsivilisatsiooni mõiste ei asendaks maainimeses täiesti sügavama kultuuri mõistet. Maa-sunnitöölistega me oma põllumajandust ei ratsionaliseeri ega ehita maale Eesti tuleviku kindlat kantsi. Maanoorsoos on kasvamas terveid voolusid, mis töotavad tuua maale uut hoogu ja vaimsust ning kultuuri mõistmist. Ent ärgu unustatagu, et teatud elementaarnegi jõukuse aste ja selle kiiremaks saavutamiseks soodustuste loomine on ikkagi kogu nende kõrgete väärtuste sigimise eelduseks.

Nende väliste soodustuste õigeks rakendajaks saab olla vaid tootja-talupoja isetegevus ja ühistöö. Viimaste aastate seaduseandlus on taotlenud ühistöö ja isetegevuse tervendamist ning korraldamist ülevalt poolt. Ennekriisi-aastate nõrgajalgse majandusliku tõusuajastu vead ja eksimused juhtisid põllumeest teedale, millede vildakuse avastas kriisiaeg, halvates ühtlasi usku enda jõusse ja ühistöösse. Osutus vältimatuks riigi toetus ja siis ka radikaalne vahelesegamine ühistegevuse sassiläinud asjusse, kuigi see riivas teadliku põllumehe iseteadvust. Nüüd aga tuleb püüda, et see ühekordne vahele-

segamine jääks vaid haava või paiset opereerinud noaks, mille lõikele järgneb tugeva organismi enda sisemiste jõudude isetegev ülesehitav töö ammu tunnustatud, juba enne omariiklust õigeteks osutunud põhimõtete järgi — ise on mees ning ühenduses on jõud. Eesti põllumees ei tohi milgi tingimisel jääda kellegi hoolealuseks, sest selles olekus varitseks teda ja koos temaga meie riiki surm: hooldamisega harjunu hooldajaid on hõlpus vahetada isegi välisel võimul. Samuti on väikerahvale ohtlik ja põllumehe kutsele kahjulik lõhestavate tendentside juurdumine talupoegkonnas. Uued ühistegevust korraldavad ja koondavad seadused ning praeguse Vabariigi Presidendi K. Päts'i ammuse idee kohaselt koostatud uus Põllutöökoja seadus (1935) põllumeeste konventide süsteemiga tohiksid soodustada niihästi ühistöö tervene mist kui ka põllumeeste kohaliku organiseeritud isetegevuse avaldamist tõsisel töös. Vaid ses suunas ehitamiseks tohib neid radikaalseid seadusi kasutada. Nende saatust ja mõju on nüüd nende vastutada, kes on saanud uutes organisatsioonides juhtijaiks: sellised seadused loovad vaid eeldusi uueks, uue enda kujundajaiks on aga inimesed.

Teesi viimane osa käsitleb ülitähtsat talundite parandamise küsimust. Peab kaduma vaade talundile kui paljalt perekonnaliikmete ühisvarandusele, mis kuulub isa surma puhul piiramatult jagamisele pärijate vahel. Talund on rahvamajanduses tervikuline tootev üksus, käitis, rahvuslikus ühiskonnas aga tugeva perekonna põlvest-põlve pärandatav tööja asupaik. Talund teenib rahvamajandust ja toidab ning kasvatab ühiskonna algrakukest — perekonda. Ei saa talund kunagi jõuliseks areneda, kui selle tootev jõud iga 30—40 aasta tagant kuulub jagamisele ja laialikandmisele. Ka on meil tallujääja seisukord tihti otse haletsemisväärne: ta peab eluaeg vaid pärijaid orjama, et see, kellele ta talu jätab, hakkaks taas otsast peale. Mis ime siis, kui satutakse mõttele: parem vähem lapsi — päranduse jagajaid. Mis oli loomulik patriarhaalse naturaalmajapidamise ajastul ja algelise elatusstandardi juures, pole nüüd enam mõeldav. Parandust tahetakse tuua Tsiviilseadustiku muutmisega selliselt, et teatud osa talundi väärtusest püsiks jagamatuna. Nii talitab ju õieti ka iga arukas talupoeg, kui ta jõuab teha testamenti. Ta püüab oma elu ajal aidata talust lahkujad lapsed jalule, püüab koguda neile ka pisut kaasvara, talu aga pärandab tervena-tugevana pärijast-pojale. Peale selle on talundi pärandamise küsimusega

ühenduses muidki päevamuresid (nooremalt pärandamine jt.), millel siinkohal peatumine viiks aga kaugele.

6. Agraarpoliitika teostamiseks minevad rahalised kulutused üksikute põllumajanduse eriharude ja alade arendamiseks peavad olema kooskõlas kõigi teiste, ühtlasesse süsteemi viidud ja riikliku agraar-poliitika lõppsihtide saavutamisele suunatud agraarpoliitiliste mõjutamisvahenditega. Põllumajanduse arendamise töö pideva järjekindluse säilitamiseks on otstarbekohane selle subsideerimine korraldada rohkem erifondide ja sihtsummade süsteemis, tõmmates kaasa nende kujundamiseks ka põllumajanduslike organisatsioonide, ühistegeliste asutiste ja kutsesinduste ainelised jõud.

Nii nagu hästi-korrastatud talund on kooskõlaline tervik, kus üks haru on otstarbekohaselt seotud teisega, nii on seda ka iga maa põllumajandus. See on muidugi agraarpoliitika taotluste ideaal. Teadlikkus selles lähtekohas annabki agraarpoliitikale süsteemikindluse. Selle kohaselt peab olema juhitud ka põllumajanduse aineiline toetamine, olgu see ajutiste juurdemaksudena teatud toodetele, olgu see üksikute tootmisalade arendamistöö subsideerimine. Seni on meie põllumajanduse arendamine mõlema vahendiga kannatanud tihti juhuslikkuse all, olenevalt üksikute alade tegelaste või esindajate energiast nõutamisel või summade hankimisel, mistõttu meie piiratud toetus- ja krediidisummade jaotus pole küllalt vastanud üksikute alade rahvamajanduslikule osatähtsusele või pole olnud küllalt pidev. Ebakõla hinnapoliitikas teraviljakasvatuse ja karjakasvatuse aladel on mainitud juba eespool. Osalt on selle ebakõla saabumine seletatav suuremate talude pidajate rohkema aktiivsusega, kes on ühtlasi ka suuremad teraviljakasvatavad. Karjapidajate aktiivsus oma huvide eest seismises on olnud märksa vähem. Olgugi, et viljamüüjaid talusid on 4 korda vähem kui piimamüüjaid.

Ainelise toetamise ratsionaalne juhtimine eeldab tugevat iseseisvat ja põllumajanduse seisukorras ning arengu suundades hästi orienteeritud juhtivat keskust ning selget põhimõtteis kindlat agraarkava. Viimases toetamise ja subsideerimise süsteemi väljatöötamine peaks olema üheks tähtsamaks tööks agraarkava viimistlemisel, see annabki kavale meie oludes võimalikul kujul kvantitatiivse ilme ja kindlustab selle edukuse ning efektiivsuse.

7. Maatööliste puuduse küsimuse lahendamine on sõltuv esijoones põllumajanduse läbikäikude ja tasuvuse tõusust, mis võimaldab tõsta tööliste palkasid. Mõjuvateks vahenditeks tööliste hoidmiseks maal on samuti tööliste elamistingimuste (elukorterid, haiguste-õnnetuste vastu

kindlustamine) parandamine ja neile tulevikus iseseisva talutöö välja-vaadete loomine asunduspoliitikaga. Vahetalituse otstarbekohane korraldus peab võimaldama tööjõuküllastest rajoonidest tööliste juhtimist tööjõupuuduse rajoonidesse.

Teiseks tööjõupuuduse vältimise abinõuks kujuneb paratamatult põllumajanduse suurenev mehhaniseerimine ja tööjõudluse suurendamine vastavate oskustöölise kaadri soetamise kaudu. Mehhaniseerimise edu eeldab vastavat krediteerimist ja põllumajanduslike masinate-riistade riiklikku katsetamist ja kontrolli.

Maatöölise-küsimus on tööpuuduse-aegade ületamisest peale kujunenud poliitilisest küsimusest agraarprogrammiks, põllumajanduse arendamise küsimuseks; ühenduses tööstuse arenguga ja põllumajanduse intensiiveerimisega, eriti uudismaade ülesharimise aktsiooniga laienenud tööjõupuudusega isegi väga akuutseks probleemiks. Palliatiivina on tulnud viimastel aastatel kasutada põllutöölise importi Poolast. See on ajutine häda-lahendus. Kuidas aga jõuda küsimuse lahendamiseni oma rahva jõul? Põllumajanduse arendes kasvab loomulikult töö hulk, kui aga juba praegusel võrdlemisi keskpärasel arenguastmel on maal tööjõust puudus, kuidas saab siis edasi? Võimalusi loomulikuks lahendamiseks teoreetiliselt on, küsimus on vaid, kuidas ja kunas on need elus realiseeritavad. Meil on rohkesti tööjõureserve väiksemates taludes, teiseks meie töövõtted ja töö korrastus annavad veel väga tunduvalt ratsionaliseerida ning, kolmandaks, tööde mehhaniseerimine põllumajanduses on alles algust, — need on teoreetilised lahendused.

Esiteks tuleb olevat töölisperet maal hoida. See on võimalik vaid nende majandusliku ja sotsiaalse olukorra parandamise teel, mis aga eeldab peale riikliku abi sotsiaalkindlustamise aladel talundi enda läbikäikude ja tasuvuse ehk jõukuse tõusu, mis vastavas osas läheb loomulikult ka tööliste palga ja elamisolude parandamiseks. Kuivõrd korteriolude parandamine, mõnesuguste kultuuriliste algatuste rakendamine (lasteaiad, klubid jt.) maatöölise elus aitavad kindlustada majapidamisele püsivat tööjõudu, seda näitavad Riigimõisade Valitsuse head kogemused sel alal.

Uldiselt tuleb aga tähendada, et paljud meie tänapäeva hädad maal sugenevad nähtusest, et niihästi talu peremehe, tema kodukondsete kui ka maatöölise elunõudlus on omariikluse ajal kasvanud kiiremini kui talundi tootmisvõime. Elu nõuab talult rohkem mittekaitslikke kulutusi kui tema ülejäägid seda võimaldavad. Tootmisvõime kiirem tõstmine ja roh-

kema raha juhtimine maale peavad tooma lahendust, kuna niigi madala elatustaseme tõusu pidurdamine, allasurumisest rääkimata, on võimatu ja vaid suurendaks maalt pagemist.

Kas aga leitakse vahendeid, kuidas meelitada talutöödele maal kääbustaludes peituvaid suuri tööjõu-reserve, see on veel keerukam küsimus. Elatakse viletsalt, nurisetakse, mangutakse tihti isegi sotsiaalset abi, kuid naabertaludesse tööle minna ei taheta, — see on levinud nähtus, mille juured on kas väga madalas kultuuritasemes, mõnede peremeeste liiga üleolevas suhtumises vähemasse vennasse või, mis vist kõige sagedam, selle vaese venna mingis hingelises väärkallakus ehk veidras eelarvamuses teise tallu töölemineku suhtes. Küsimus vajab objektiivset uurimist, mõnitamine teeb asja halvemaks. Siis leidub ka ergutavaid ja lahendavaid vahendeid.

Töö ratsionaliseerimise ja mehhaniseerimise küsimused on võetud nüüd katselisele ja empiirilisele uurimisele ning lahendamisele. Et meie tööjõudu armetult raiskame, on selge igaühele, kes on saanud jälgida tööd Skandinaavia maa-des või vastavates uurimis-asutistes Lääne-Euroopas. Ei ole vist liialdus, et ajakohaselt ratsionaalse töötehnikaga ja organisatsiooni ning tarviliste mehaaniliste vahendite üheaegsel rakendamisel üks töömees oleks suuteline sooritama meilgi ilma luid-konte murdmata senise kahemehe töö ja teeniks sellega ka kahemehe palga. Suurel määral on Skandinaavia tööliste kõrge palk põhjendatud sellega. On loota, et meil äsja alles alustatud vastav katsetöö, õpetus ja nõuanne töö ratsionaliseerimise alal ei jää tulemusteta. Vaja aga tõmmata sellele senisest rohkem tähelepanu.

Mehhaniseerimise alal suudavad omal käel senisest kaugemale jõuda veel vaid suured talud, kuna keskmistes ja vähemates on see täiel määral teostatav vaid ühiskasutuse või masin-riistade (traktori-) jaamade kaudu. Sellist inventarikulu, mida nõuab ajakohane mehhaniseerimine, meie talundid ei ole üksikult suutelised kandma. Ka pole ratsionaalne soetada liiga kallist inventari, millega saab töötada aastas vaid mõni päev või nädal, samal ajal kui meie talund kannatab just talituskapitali puuduse all. Meil näivad läbi löövet masinatarvitajate ühingute kõrval eriti era-traktori- jaamad, kus on kindlustatud suurem hool kallite masinate eest, nende oskuslikum käsitsus ning parem töö. Traktori- jaamade asutamine on toimunud ja peab ka edaspidi toimuma riiklikul toetamisel, kas või ainult soodsa krediteerimise ja mõne liigi raskemate (uudismaa) kün-

dide mõõduka premeerimise teel. Ainult täiuslikumat varustamist põllutöödeks ja paremini ettevalmistatud juhte vajavad meil olevad traktorijaamad ning nende võrk tihendamist. Kõigist teistest tööjõupuuduse pehmemdamise vahendeist on see kõige hõlpsamini teostatav.

8. Väikemaapidamised moodustavad meie talundite eriliigi, mille iseloomulikuks omaduseks on oma talus rakendamata inimtööjõu küllus, sellega on nad alalisteks tööjõu pakkujateks suurematele taludele. Nende olukorra parandamine on võimalik vähemas ulatuses nende elujõulisemaks muutmise, üldisemalt aga ainult nende korrastuse arendades tööintensiivsemate, vähemat pindala nõudvate eriharude (väikeloomakasvatuse, aianduse, mesinduse, osalt karjakasvatuse ja seemnekasvatuse) esilehakkamisega neis talundites, milliseks arenguks nad vajavad riigilt erilist ergutamist ja abi, kui ka nende pidajate haridusliku taseme tõstmist.

Väiketalundite olukorra parandamise või nende elujõuliseks muutmise probleem on meil juba aastaid kõne all, kuid selle lahendamine ei ole peaaegu sugugi edasi nihkunud. Kui mitte arvata selleks nende avitamist maa-juurdelõigetega. Arvatavasti on siin üheks kaaluvamaks põhjuseks väikemaapidajate suhteliselt madal kultuuriline tase ja algatusvõime puudus, ning selle tulemusena ka nende organiseerimatus. Teed, mis selle probleemi radikaalsemale lahendamisele viivad, nimelt nende talundite tootmise intensiveerimine, nõuavad aga mainitud kultuuriliste eelduste olemasolu. Väikemaapidajate kutseline avalikõiguslik organiseerimine võiks anda tõuget paranemise poole, aidates aktiveerida väikemaapidajaid sisemiseks korrastustööks oma talundites ning tõmmates senisest suuremat tähelepanu neile. Kuid esialgsel kujul näib sel organisatsioonil olevat mõningaid töö edu pidurdavaid puudusi.

Väikemaapidajate algatusvõime ergutamiseks, neile hooandmiseks on vajalik agrarpoliitika eriline tähelepanu sellele talundite liigile mõnesuguste erisoodustuste pakkumise kujul neile sobivate töömahukate alade vastu huvi äratamiseks. Mõned hilisemad katsetused aianduse ja linnukasvatuse aladel lubavad loota sellistelt võtetelt ka teatud edu. Ka masinateeristade soetamiseks vajaksid nad mingit abi. Ei ole võimatu isegi, et eelmise teesi puhul märgitud väikemaapidajate ükskõikne või eitav suhtumine ajutise töö otsimisesse suuremates naabertaludes võib muutuda, kui nende oma kääbustalud on välise tõekega inertsist üle aidatud ja jõudnud arengu-redeli esimestele pulkadele, milledele kõrgemale pääsemiseks on iga teenitud lisa-sent oluline ja selle hankimise vajadus arusaadav.

Kus aga vähegi võimalik, tuleb püüda kääbustalule maad juurde anda ning nende arvu suurendamisest kindlasti hoiduda, sest nende massiline elujõulisteks kujunemine sisemise arengu teel meie põllumajanduse senise üldise intensiivsuse taseme juures on praktiliselt ikkagi teostatamatu. Taani intensiivsuse astmeni, kus väikemaapidajagi on kaunis jõukas mees, meie niipea ei jõua.

9. Toiduteravilja ja kaunvilja-kasvatus on ulatuselt piiratud peamiselt sisemaa tarvitusega. Selle ala korrastuse ülesanne on pidev sisemaa toiduteravilja ja herne tarvituse rahuldamine. Riikliku viljakokkuostu korraldusega hoitakse viljahind aastate keskmise tootmiskulu kõrguse piirides, mis võimaldab edukamale tootjale töötada mõõduka kasuga ning virgutab kasvatajaid tootmiskulude alandamisele. Hindade reguleerijaks tähendatud piirides on riigi teraviljamonopol või seda tarbekorral asendav muu keskkorraldus, kellel peavad olema selleks alati tarvili- sed viljareservid.

Agraartechniliselt on siin tähtsamateks ülesanneteks meie suhteliselt madalate viljasaakide tõstmine, kindlustamine ja kvaliteedi parandamine taimekasvatusliikude ja taimekaitseliste vahenditega.

Teraviljakasvatuse riiklik ülesanne on omamaa varustamine ühe suurima mass-artikliga ja rahvale oma leiva kindlustamine, milles selle ala suur rahvamajanduslik ja ka psühholoogiline tähtsus. Vili oma salvest tõstab rahva kindlustunnet ja talupojalikku iseteadvust. Eramajanduslikult aga evib keskmine ja suurem talu teraviljakasvatuses tähtsat tuluallikat, mille tähtsus kasvab talu suurusega.

Teraviljakasvatus on ala, kus meil on teostatav kvantitatiivne agaraarkava, kuna siin toodangu ulatus on piiratud endale hoitud siseturu tarvituse katmisega. Kava teostamiseks kindlustati kriisi ajal omamaa põllumajandusele teravilja siseturg ja tootmist tasuv hind. Nagu nisukasvatuse areng tõestas, on ainult mõlema üheaegne kindlustamine efektiivne. Kuigi 1924.—1926 a. keskmine nisuhind oli ligemale 28 s., püsis nisu kasvupind aastaid ca 20 000 ha ja toodang 20 000 t, ja nisu veeti sisse üle 10 tuh. t aastas, sest suur-veškid eelistasid maksta kõrget tolli (7,3 s. kg) ja vedada nisu sisse, võisteldes omavahel, nagu nad seletasid, parema saia-jahu pakkumisega. Alles kui maaveskid, oma sisseadeid uuendades hakkasid rohkem kodumaa nisu kokku ostma ja suurveskitega võistlema, hakkas nisu kasvupind kasvama, jõudes 1930. a. 36 600 ha-ni. Kui siis samal aastal kohustati nisuimportöre ostma kokku nisu normitud hinnaga ning hiljem riik hakkas ise nisu kokku võtma ja loobus sisseveost, tõuseb nisu pindala 1933. a. 62 900

ha-ni ja toodang 66 700 tonnile, kattes täiel määral sisemaa tarvituse; kuigi nisu hind samal ajal ei ületa enam 20 s. kg. See on näide olukorrast, kus kõrgest hinnast üksi ei piisa, vaid on vaja ka sisseveo pidurdamist.

Nüüd on nisu osas kava täidetud ja ületatud ning on päevakorrale kerkinud piirava kava mõte. Meie nisutarvitus kõigub 60—65 tuh. t ümber, toodang on aga tõusnud viimaseil aastail üle 70 tuh. t, ning ekspordi võimaluste vähesuse tõttu hakkavad ülejäägid tegema Riigi Viljasalvele tuska. Piiramiseks on aga ainus reaalne võimalus madalama hinna määramises. Tees näeb ette toiduteravilja hinna hoidmise aastate keskmise tootmiskulu kõrguse piirides. Kui meil on viimaseil aastail mindud sellest kõrgemale, siis peamiselt raha maale juhtimise motiiviga otsekohe tarvitaja taskust. Raha maale juhtimine on õigustatud motiiv, kuid selleks on muidki võimalusi, mis on agraarpoliitiliselt õigemad, kuigi tülikamad teostada, nõudes riigikassa vahetalitust. Ei saa aga ratsionaalseks pidada, kui ülearu kõrge hinnaga meelitatakse nisu kasvatama sellele nõudlikule viljale vähesobivatel kehvaldel maadel. Ratsionaalse kultuuri juures õigel kohal on, nagu nähtub ka eeltoodud andmeist, nisu tootmiskulu kindlustatud hinnast tunduvalt odavam.

Rukki kasvupind ei tee hinna määramisel muret, kuna rukkil on ainsaks kohaks külvikorras kesale järgnev nurm, külvikorra muutmine on aga raske. Praeguste külvikordade ja normaalse saagi juures suudetakse meie sisemaa rukkitarvitus väikese üejäägiga katta, millist ülejääki on olnud võimalik seni ka soodsalt realiseerida. Ülearu kõrge rukkiahind mõjutab aga kaudselt söödaviljade hindu ja keelab rukki ülejääkide kasutamist karjasöödaks. Seepärast on siingi keskmise tootmiskulu mõõt õige. Paari-kolmesendiline pinge rukki- ja nisuhindade vahel on õigustatud nisukasvatuse vähema kindlusega meie ilmastikuoludes (talv, põud suve algul, sügisesed sajud). — Arvatavasti jõutakse teesis märgitud aastate keskmise tootmiskulu põhimõtteni mõne aastase kobamise järele, pärast seda, kui karjakasvatuse tasuvuse tingimusi usaldatakse julgemalt parandada, juhtides raha maale rohkem sealt-kaudu.

Agrotehniliselt on toiduteraviljade toodangu tõusuks eeldusi eriti mullaharimise ratsionaliseerimise ja tugevama ja õigema väetamise osas. Paremate sortide levitamise alal, eriti nisu osas, on suurem töö juba tehtud. Taimekaitselistest küsimustest on rohkem teha veel nisu alal (nõgipead).

10. Juur- ja aedviljade- ning heinaseemnekasvatusega peame rahuldama sisemaa tarvituse, ning kõrsheinaseemne alal, arvestades selle kõrget väärtust ja kasvatamise edukust meil, jõudma ka ekspordini. Eri- liseks ülesandeks on ristikkeinte seemnekasvatuse arendamine omamaa tarvituse rahuldamiseni, seemneturu korraldamise ja välisseemnete sisse- veo piiramise kaudu.

Looduslikud olud eriti heinaseemne kasvatuseks on meil soodsad, võimaldades meil aretada talvele vastupidavaid sorte, ühtlasi aga ka nende seemet paljundada. Aretuse alal on meil juba edukalt töötatud, seemnekasvatusega ei ole me siiski jõudnud välja veel täieliku endavarustamisenigi, ning üksikute seemneliikide ekspordi alal oleme astumas alles esi- mesi arglikke samme. Seepärast on praegu veel raske ennus- tada, kui suureks tuluallikaks heinaseemne ekspord meil võiks kujuneda. Küllalt oluline on aga omavarustaminegi, millega kindlustatakse kallite heinakülvide parem kordaminek, püsi- vus ja paremad saagid. Seemnekasvatus ei ole seni saanud mingit riiklikku soodustust, hooandmiseks oleks see siiski al- gul kasulik. Et mitte siseturul sellega niigi kõrgevõitu hinda tõsta, oleks sobivamaks mooduseks paremate seemnekasva- tajate premeerimine.

Ka juurviljaseemne (kaalikas, naeris) sisseveost ei ole suu- detud täieliselt vabaneda, milles on süüdi peamiselt kasvatuse organiseerimatusel ja tehnilistel puudustel.

11. Aed- ja puuviljakasvatuse edaspidine areng on sõltuv kõige enam siseturu suurenevate nõuete täiuslikumast rahuldamisest nende saadustega toorelt ja ümbertöötatult võimalikult aasta ringi. Meil juba rajatud ja rajatavate marja- ning puuviljaaedade saaduste siseturu mahu suurendamine on teostatav nõuetekohaste hoiuruumide soetami- sega, mis hõlbustavad ka ekspordi, ja konservide ning mahlatehaste asu- tamise krediteerimisega, millistele toodetele on loodud siseturul avara- mad müügivõimalused vastavate liigituse-määrustega.

Kindlustades aiasaadustele ekspordivõimalusi soodsate välislepingu- tega, peame samal ajal töötama loomuliku võistlusvõime arendamiseks meie algelise aianduse ratsionaliseerimise, tootmis- ja turustamiskulude alandamise ning meie aiasaaduste kvaliteedi ja standardi tõstmise suu- nas, kasutades selleks välismaa puuviljadelt võetavat erimaksu.

Aianduse alal on viimased aastad toonud märgatavat edu, üheltpoolt tänu tootmist ja turustamist reguleerivatele määrustele, teiselt poolt nõuandelisele ja korrastuslikule aren- damistööle, mis on saanud võimalikuks tänu välismaa puuvil- jalt aianduse arendamiseks võetavale erimaksule. Käsikäes sellega on toimunud ekspordi areng niihästi Soome kui ka teis- tele turgudele, viimast eriti konservitud marjade osas, samuti

laienenud ka siseturg. Sootuks uuetüübilise mahlatööstuse rajamine Maatulunduskapitali toetusel on olulise tähtsusega, sellele peab nüüd järgnema puuvilja muul kujul säilitamise küsimuse lahendamine, et kõik siseturu avarused saaksid ära kasutatud. Kuigi rahvamajanduslikult ei saa aiandus evida meil väga suurt tähtsust, väärib see ala temale osutatud tähelepanu rahva tervislikuma toitmise, noorsoo kasvatuse, kodukaunistamise, väiketalu elujõulisemaks arendamise ning suurematelegi kõrvaltaluallika pakkumise seisukohalt.

12. Kartulikasvatases on meil veel laiendamise- ja arendamisevõimalusi, niihästi söögi-, loomasööda-, tööstuse- kui ka eksportkartuli kasvatuse alal, eriti kartuli paremate erisortide aretamisel ja süstemaatilisel levitamisel ning kartulikasvatuse saaduste turustamisel. Söögikartuli ekspordi kõrval arenev seemnekartuli eksport laialistele kitsendusteta turgudele väärib kõige tõsisemat tähelepanu ja nõuab kiirema arendamise soodustamist. Ühenduses sellega peame meie haigustevaba kartuli head kuulsust alal hoidma valju taimekaitselise ja väljaveo kontrolliga.

Piiritusele turu laiendamise võimaluste leidmine on eriti Põhja-Eesti põllumajanduse huvides. Kartulikasvatavate huvides on samuti tarvilik, et kartuliühingute liikmeteks saaksid olla ja oma kartuleid ümbertöötamiseks tuua võimalikult suurem hulk tegelikke kartulikasvatavaid, ning et piiritustööstused kui riigi soodustatud hankijad kujuneksid kartulikasvatavate ühistegeliseks, resp. riiklikeks ettevõteteks.

Kartulikasvatuse alal on omariikluse aastate töö tähtsamateks saavutusteks sordiküsimuse lahendamine ja seemnekartuli ekspordini jõudmine. Viimane algas 1932. aastal 113,6 tonniga, on kasvanud iga aastaga ümmarguselt 100% võrra ning tõusnud 1937. aastaks 10 721 tonnini, missugune kvantum moodustas juba 52% kartuli koguekspordist. Kuna turgudel on seemnekartul tunduvalt kallim kaup kui söögikartul ja turud lõunamaadel (Itaalia, Hispaania, Argentiina jt.) on veel küllalt avarad, siis laieneb seemnekartuli kasvatus veelgi. Sealjuures on see arenenud ilma igasuguse riikliku soodustuseta, täitsa omal jõul. Tasuv hind on olnud tõukeks, et põllumees kartulikasvatamisel hakkas käima sellel Põhja-Eesti vanal kogemusküllasel alal agronoomilise erinõuande järgi, — kasvatama uusi nõutavaid sorte ja alluma valjule põldude kontrollile. Hea näide, kuidas soodus turg on võimaks arendavaks teguriks. — Piiritustööstuse alal, peale selle kooperaerimise vajaduse on oluline ka tööstuskulude alandamine. Piirituse turud näivad kujunevat järjest kindlamateks. Tuleb kõik teha, et meie rahva nimelt pühitakse Vabariigi algaastatest jäänud salapiiritusega kaubitsejate häbiplakk. Meie kartuli kasutamises on igatahes huvitav märkida,

et ikka rohkem areneb kasutamine s ö d a k s , milleks kulub nüüd ca 35% kogusaagist ehk üle kahe korra enam, kui Vabariigi esimestel aastatel; piirituse valmistamiseks kulub aga kõigest 4—5% ehk 4—5 korda vähem kui Vene ajal.

13. Linakasvatuse arendamisel on tähtsamaks ülesandeks lina kasvu- pinna stabiliseerimine linahindade mõõduka kindlustamise abil ja välis- turgude alalhoidmine lina kvaliteedi parandamisega kasvatamise ja ümbertöötamise tehnika tõstmise ning kindla standardimise ja kontrolli abil. Eesti külvi-linaseemne hea kuulsus tuleb alal hoida valju kontrolli, külvi-linaseemnete sisseveo keelu, lina aretussortide levitamise ja lina- põldude tunnustamise kaudu.

Linakasvatus on seni olnud täiesti turu tuulte vint- sutada, paisudes laiali ja taandudes lina vabaturu hindade järgi. Kui näiteks 1924/25. a. talvel linahind (ristna) oli 187 s. kg ja lina külvipind selle järele 1925. a. maksimaalne, 45 660 hektaari, siis järsk hinnalangus järgmisel talvel (120 s.) viis 1926. a. kasvupinna 33 765 ha-ni, ja 1929/30. a. hinnalangus (95 s.) viis selle 18 tuh. ha-ni. Viimaste aastate kõrgem hind on seda jälle tõstnud 30 000 ha piiridesse. Hinna tõustes aga tavaliselt ei ole sellel aastal lina küllalt anda, hea konjunk- tuur jääb talundile ja rahvamajandusele kasutamata. Teiseks puudub sellise kindluseta oleku puhul huvi saakide ja kvali- teedi tõstmise vastu, ning lina, see meie isade Simpsoni juus, on jäänud peaaegu ainsaks taimeks, mille areng on näidanud Eesti ajal pigemini vähjakäiku kui edu. Ometi on lina meil praegugi või järele tähtsaim valuuta-kaup, mille väljaveo väärtus viimaseil aastail on püsinud 6 milj. krooni ümber. Arvestades seda suurt rahvamajanduslikku tähtsust ja olulist osa eriti Kagu-Eesti talundite rahalistes läbikäikudes, on lina hinna kindlustamine suuremate, kasvupindasid mõjutavate kõikumiste vastu ja seda ning kvaliteedi parandamist võimal- dav kaubanduslik korraldus tõsiselt vajalikud. Kunstsiid on mõnel pool põhjendamatult kõigutanud usku linasse, ja pee- takse nagu asjatuks lavalt lahkujaks arvatul hinge sees pida- da. Kuid sellega eksitakse, lina — kui ta üldse sureb — elab veel kaua, elab priskelt veel kõiki meid üle ja toidab kestvalt kümneid tuhandeid, andes tööd suvel ja talvel.

Juttu ja katseid on meil tehtud ka teise vähemtähtsa kiud- taimega — k a n e p i g a . Sellega on meid varustanud lõuna- maad (India kanep), kust seda aastas ümmarguselt 300 tuh. kr. väärtuses sisse veame. See kaup on odav, kuid madala kva- liteediga; kodumaa oma tuleks parem, kuid kallim, suudaks

aga kuni tuhandelt hektaarilt anda ettevõtlikumale põllumehel lisatulu ja aitaks puhtaks harida meie umbrohtu kasvavaid uudismaid ja madalsoid. Selleks on aga vaja maksuma panna mõnesuguseid korraldusi, mis sunniksid kanepi importijaid ostma kodumaal kasvatatud kiudu.

14. Suhkruvabrikute asutamisse tuleb suhtuda eitavalt seni, kuni on võimalik soodsalt eksportida meie karja- ja muid põllumajandussaadusi. Omatarvituseks taludes või söödaks ja suhkrupeedikasvatuse kogemuste omandamiseks on vähesel määral selle kasvatus taludes õigustatud, kuna selle kasvatus tehniliselt on meil võimalik.

See on eitav, piirav tees. Suhkrupeedikasvatuse on meil sama edukalt võimalik nagu Lätis ja Soomes, kuhu see on põllumajanduse huvides sisse viidud, kuid muidugi märksa vähem sobiv, kui pikema soojema suvega ja sügavamate muldadega lõunapoolsetes (Kesk-Euroopa) maades. Suhkrupeedikasvatust saaksime arendada vaid riikliku kaitse najal, millega keelatakse välismaa odava suhkru sissevedu. Sealjuures tuleks riigil loovutada praegu õige suured suhkru tollitulud, mõned head miljonid kroonid, — kui tarvitajale tahtakse võimaldada suhkrut senise hinnaga. Kuigi siis välja andmata jääks aastas umbes 3,5 milj. krooni valuutat, mis on kulunud suhkru impordiks. Põllumajandus tunneb huvi suhkrupeedikasvatuse vastu kahelt seisukohalt: ta võidaks uue rahalise tuluallika, mis ulatuselt võrduks linale, teiseks on suhkrupeet põllukultuuri süvendav taim, millel on hea järelmõju külvikorras järgnevatele viljadele: süvendab ja puhastab põllupinda. Ainult tugevam karjamajanduse toetamine oleks suuteline asendama põllumajandusele suhkrupeedikasvatuse paremusi, sealjuures tööjõu-probleemi raskemaks muutmata.

Et meil maaringkonnad suhkruvabriku asutamise nõudmisega on olnud küllalt tagasihoidlikud, see osutab nende mõdukusele ja arvestamisele riigi finants-huvidega.

15. Loomasöötdade tootmise edendamine väärrib eriti tõsist tähelepanu karjakasvatuse terve jõudsa arengu huvides, sest see ei ole küllalt sammu pidanud meie karja arvulise koosseisu tõusuga. Tugevam söötmine talu koduste söötadega peab tõstma meie karjade toodanguid ja alandama saaduste omahinda. Tähtsamaks ülesandeks sel alal on meie vähetootvate rohumaade saakide tõstmine, eriti uudismaade ülesharimise teel kultuur-rohumaadeks, mille ergutamiseks tuleb pidevalt jätkata uudismaade ülesharimise premeerimist. Ergutamist ja soodustamist väärrib ka silosööda valmistamise laiendamine. Kultuurkarjamaade, kultuurniitude ja silosööda abil saame karjasaaduste tootmiskulusid kõige tõhusamalt alandada.

Teiste karjasöötade, eriti juurvilja ja söödateravilja hulga suurendamine ja tootmiskulude alandamine teostub peamiselt saagi tõstmisega pinnaüksuselt ratsionaalsete taimekasvatuse ja taimekaitse vahenditega ning vastavate oludekohaste liikide valikuga.

Loomapidamise varustamine omakasvatatud põhisööta dega, jõusööta dega ja kultuurkarjamaaga tõsteti meil päevakorra le agronomilises töös eriti tõsiselt Talumajandusnõuande Büroos suure kriisi ajal, kui loomasaaduste hinnad katastroofiliselt langesid ja ostujõusöödad (ning samal ajal ka rukis) välja langesid. Veenvat selgitustööd ja katseid on sellest ajast peale tehtud palju, kuid suurt edu tegeluses ei saa siin märkida veel ühelgi alal. Edu saavutamiseks karjasöödakasvatuses on aga kogu meie karjakasvatuse edu lahendus. Peame suutma karja tugevalt söötes odavamalt toota, ja seda saaksime ainult ratsionaalselt karjasööti kasvatades ning pinnaühikult kõrgeid saake saavutades. Teoreetilised lahendused on juba kõik olemas, kuid massilisema rakendamiseni need ei ulatu. Puudub tarviline agraarpoliitiline tõuge, milleks saab olla ainult karjakasvatust rohkem soodustav hinnapoliitika. Senikaua aga, kui hinnapoliitika hoiab teraviljakasvatuse soodsas olukorras, karjakasvatuse ega ebasoodsas, ei saa ka karjasöödakasvatus täit hoogu sisse. Laiendatakse nisu pindala söödateraviljade arvel, kaer ja odergi, rukkist kõnelemata, müüakse korraliku hinnaga riigile ning jäädakse asemele ootama odavat riiklikku jõusööta. Isegi ülesharitavale uudismaale eelistatakse külvata nisu. See talitamisviis on põllumehe eramajanduslikult seisukohalt vaadatuna ja tänapäeva hädasid arvestades päris loomulik, kuid meie põllumajandust, eriti karjamajandust ja selle söödabaasi arendamist see edasi ei vii, meie võistlusvõimet ei suurenda, et kindlusta ka meie talu tulevikku. Õige suund oleks toiduteraviljakasvatuse mõõduka tasuvuse piirides hoidmine ning karjasaaduste hinna kindlustamine enam-vähem tasuvuse piirides ja raha maale juhtimine peamiselt siit kaudu. Samal ajal tuleb ostujõusöötade hind kas või tollidega, nagu Soomes, kõrgemal hoida ning kultuurrohumaade rajamise premeerimist jätkata. Aju-tiselt nõuab see riigilt suuremaid kulutusi, kuid see annab tõuget karjasöödakasvatuse hoogsamaks ratsionaalseks arendamiseks, mis toob kaasa ka karjasaaduste tootmiskulu alandamise ning sellega ka riigi koormise järkjärgulise vähene-mise. Eriti peaksid tõusma parema mullaharimise ja väeta-

mise tulemusena söödateraviljade ja juurviljade saagid, mis võrreldes toiduteraviljasaakidega on vähe paranenud.

Kultuurrohumaade rajamisele on igatahes uudismaade ülesharimise premeerimisega antud suur tuge, ja see on arenenud meil enneolematu hooga. Tuleb aga valvsalt hoolitseda, et ülesharitud maast kujuneksid tõelised kultuur-rohumaad ja et see töö jätkuks pidevalt endise hooga, sest ülesharimist ootavad veel hiiglasuured pindalad ja nende saaki meie puudulikult söödetud karjad.

16. Piimakarjapidamine — tähtsama ja meie looduslike olude kohasema käitisharuna — ning selle saaduste ümbertöötamine tuleb kiirelt välja arendada nõutava täiuseni, mille olulisem tunnus on turu varustamine ühtlaselt aasta ringi kõrgekvaliteediliste saadustega, millede tootmiskulud pigemini ei ületa võistlevate maade omi. Turustamise kindlustamise mõttes tuleb või kõrval valmistada ekspordiks ka muid nõutavaid piimasaadusi ning suurendada siseturu piimatartvitamist. Piimasaaduste hindade kindlustamine mõõdukal tasemel tarvilise pingega talvise ja suvise hinna vahel on mõjuvamaks ergutusabinõuks pidevale piimakarjapidamise arendamisele soovitud suunas, kuni tootmiskulud on saavutanud võistlust väljakannatava taseme või kuni analoogiliste soodustuste kaotamiseni teistes maades.

Piima ja piimasaaduste kvaliteedi tõstmist tuleb edendada piima- ja võiraha kasutamise kvaliteedi järgi ning paremate piimatootjate premeerimisega.

Tootmiskulude alandamiseks, peale veiste tugeva söötmise heade odavate koduste söötadega, on tähtsamateks vahenditeks söötmise rationaliseerimine karjakontrolli abil ja karjade tootmisvõime tõstmine tõuaretuslike võtetega. Olevate segakarjade tõustamine ja vääristamine meil tunnustatud piimaveiste-tõugude sihis, on lähemaks ülesandeks. Selleks otstarbeks kontrollühingute ja pullijaamade nõuetekohase võrgu väljaarendamine toimub järjekindla subsideerimise abil tarvilikul ulatusel. Laialiste karjapidajate hulkade varustamiseks väärtuslikuma tõumaterjaliga ja sellega tõuaretuse töö aluseks on head sugulavad. Tõugude omavahelisest segunemisest hoidumiseks on otstarbekohane pidada tõuaretuse töö kindlat suunda aretuslike puhastajate kaudu. Samuti tuleb piirata segavereliste pullide kasutamist võõrastest karjades.

Veiste tõuaretuse edu ja turustatavate karjasaaduste mitmekesistamise huvides evib olulist tähtsust ka tõuloomade ekspord. Karja tervisliku olukorra parandamiseks edendatakse loomatervishoidlikku nõuannet ja kergendatakse loomaarstliku abi kättesaadavust. Taudide, eriti tuberkuloosi ja brutselloosi tõrjele rakendatakse täiel jõul, kusjuures vähesel määral esinevast brutselloosist tuleb karjad puhastada radikaalsete tõrjevõimudega; tuberkuloosi tõrjeks tuleb luua tihedam koostöö loomaarstliku, arstliku ja agronoomilise personaali vahel.

Kommenteerimiseks olulisem on toodud osalt juba eelmise teesi puhul. Põhiküsimus on meie karjamaajanduse tasuvuses. Kuigi kriisi järele karjasaaduste hinnad tun-

duvalt paranesid, ei ole need siiski enam küündinud, nagu Raamatupidamistalituse uurimused tõestavad, rahuldava tasuvuse piirideni meie keskmiste karjamajapidamiste oludes. Tavaliselt küll ei kerki sel põllumehel, kes täpsemaid arveid ei pea, karjapidamise ebatasuvus selgelt esile, kuna teravilja jt. müügid aitavad katta ka karjapidamise kulused, ja talundi üldine tasuvus on kriisi ületamise ajast peale näidanud ikkagi ilmset paranemist. Sellega püütakse leppida. Kuid meie agaarpoliitika praeguse aja ülesanne on peenem. Ta peab a r e n d a m a põllumajanduses seda, mis aitab meie poolel teel seisvat talundit edasi viia tasuvate läbikäikude ja jõukuse suurendamise teed, milleks saab olla nimelt kasvav eksporttoodang, mitte enamtootmine juba küllastatud siseturule; olgu siis, et leidub veel mõningaid kõrvalisi alasid, kus on tootmise suurendamise võimalusi siseturu tarbeks. Muidu saab talu tulused siseturu arvel tõsta vaid saaduste hindade alalise kunstliku kõrgemale krüvimisega, mis aga vaevalt oleks rahvamajanduslikult õigustatud. Ning sel menetusel on ikkagi oma piirid, milledest enam edasi ei saa ja millede taha talu areng jääks kinni. Hoopis avaramad piirid on eksporttoodangul, ning nois piires näemegi tuleviku väljakujunenud talu, milleni jõudmiseks peabki toimuma agaarpoliitika mõjutusel põllumajanduse arendamine. Alles teatud küpsema arengustadi jõudnud ja sellel stabiliseerunud talus võib olla juba enam-vähem ükskõik, mis ala antud momendil ajutiselt rohkem annab, kui aga kõigis tootmisharudes kooskõlastatud käitis tervikuna tasub.

Meie suurim eksportartikkel on v õ i, mille väärtus teeb välja (1938. a.) veerandi meie kogueksporti ja umbes poole põllumajandussaaduste eksporti väärtusest. Võiturg peaks jääma ka tulevikus küllalt avaraks, liiati kus meie osatähtsus sel turul on suhteliselt tühine, vaid paari protsendi ümber. Kui oleme jõudnud oma karjamajanduse küllaldaselt ratsionaliseerida ja selle tulemusena tootmiskulu tarviliselt alandada, mis on kindlasti võimalik, siis oleme suutelised ka hinnalt, nagu kvaliteediltki kõigi teiste maadega turgudel võistlema, ilma et karjamajandus nõuaks juurdemaksusid. Neil motiividel tulebki meil tuleviku huvides rõhutada ja arendada karjakasvatust ning selle loomulikku alust — kodust söödabaasi. Hinnapoliitika on tõhusamaks arendamisvahendiks; seda on ka rakendatud, kuid siiski mitte veel niisuguses ulatuses, et sel oleks vajalikku hoogu andev toime.

Pärast-kriisiaegsete piimasaaduste hindade juures on karjapidamine enam-vähem tasuv ainult hästi kõrgete, meil veel vähe esinevate 3500—4000 kg-liste keskmiste karjatoodangute juures. Kuna enamikus on need karjamajapidamised ühtlasi ka sugulavadeks, kel on võimalusi kasuvasikate ja tõuloomade müügiks, siis aitab see müük suurendada nende tulusid, kuid teiselt poolt on see seotud ka suuremate kulutustega. Tõelised ülejäägid tulevad seepärast neiski rukki- või nisukasvatusest. Piimasaaduste tootmine keskpäraste toodangute puhul nende hindade juures ei taha aga kuidagi olla tasuv, mis ongi suureks arengu piduriks. Ainult Nõukogude Liitu eksporditud piima eest on seni suudetud välja maksta hinda, mis võimaldab tasuvat karjapidamist ka juba meie keskmiste toodangute juures. Võile ja teistele piimasaadustele on teostatud juurdemaksusid ja sel puhul palju hädaldatud, miks need on nii suured, unustades, et isegi arenenumad naabrid, nagu Rootsi ja Soome on käinud sama teed, kulutades seks võrratult suuremaid summasid, ka samale võihulgale arvatult. Unustades ka seda, et ainult selle hinnakindlustamise tõttu on meil või produktsioon nüüd kogu aeg tõusnud, suurenenud on ka või eest saadav valuuta kogus. Kui, ütleme, riik oleks pidanud viimase välismaalt laenama, näiteks 1938. a. või väljaveo väärtuses 25 milj. krooni ulatuses, kas või 8%-ga, siis oleks tulnud selle eest välismaale maksta 2 milj. krooni protsente. Nüüd aga „laenati“ see summa põllumehelt, makstes omamaa rahvamajanduse elustamiseks vaid pisut üle poole sest võimalikust intressi-summast, mille arvel ca 60 000 talu on meiereisse piima toonud. Eesti talus sai seetõttu oma rahvas rohkem tööd ja leiba. Seesugune lihtlabane mõttekäik ei tohiks tunduda võõrastavana, vaid eriti või puhul päris reaalpoliitilisena, sest kahtlemata oleks meie võitoodang nüüd üle poole praegusest vähem, poleks meie 1934. a. peale kindlustanud võihinda järjest kõrgemal tasemel. Kas osatakse aga arvata, millised oleksid selle majanduslikud ja poliitilised tulemused? Nüüd oleme aga vähehaaval põllu- ja üldmajanduslikult ikkagi edasi jõudnud, talu tuleviku peaharu ei ole häibunud, ning ka meeleolud on maal rahunenud, mis najal saame arendada ja viia normaalsetele rööbastele ka riigi tööd.

Jõudsamalt saaksime aga edasi, kui oleksime suutelised piimasaaduste, eriti või hinda kindlustama ka keskmistes oludes tootmist tasuval tasemel. Riigikassalt oleks see nõudnud — *horribile dictu* — kuni paar miljonit

krooni rohkem, aga põllumajanduse elustamiseks ja karjamajanduse arendamiseks saaks sel teel alles õige hoo sisse, mille tulemusena ka tootmiskulud hakkaksid kiiremini langetama, s. o. meie võistlusvõime kasvama ning juurdemaksude vajadus taas vähenema. Ka teraviljade hindasid oleks võinud siis suuremate valudeta keskmise tootmiskulu piirideni alandada, mis oleks kompensatsiooniks maksumaksjale. Nii jõuaksime välja õige hinnapoliitikani, mille mõtteks on, kordan, mitte paljalt juurdemaksudega raha juhtimine maale, vaid selle juhtimine maale majandust õiges suunas arendava maksimaalse efekti saavutamiseks. Ning eks just suurem efekt ole see, mis kõigi silmis kulukat võtet ka rohkem õigustab. Võib loota isegi paradoksi: ajutine suurem kulu vähema nurina saatel.

Käsikäes karjamajandust arendava hinnapoliitikaga peab toimuma tugevamas tempos ka teesis küllalt üksikajaliselt loetletud agrotehniline ja korrastuslik karjamajanduse edendamine, milleks on, muuseas, 1937. a. asutatud karjasaaduste ekspordi maksustamisest Veisekasvatuse edendamise fond ning on töötamas Põllutöökoja poolt koordineeritud tugevad karjaskasvatavate organisatsioonid.

17. Lambakasvatuse väljaarendamiseks talukäitise tulukaks kõrvalharuks selleks sobivates rajoonides on tarviline kindlustada kodumaa väärtuslikule villale, samuti ümbertöötatud ja tooretele nahkadele siseturg sissevedu reguleerivate abinõudega ning villa standardimisega, kokkuostu organiseerimisega ja vabrikute kohustamisega kodumaa villa tarvitama. Kodumaa lambakasvatussaaduste kvaliteedi tõstmiseks on tarviline subsideerida tarvilises ulatuses sobiva lambatüübi aretamistööd ja sugumaterjali importi, jäärjajamade asutamist ning lambakasvatustlikku katsetööd.

Lambakasvatuse ümber on meil küll juba pikki aastaid pead ja piike murtud, ka teesi põhimõtted on juba suuremas või vähemas ulatuses tööle rakendatud, kuid edenenud on see alal siiski tigusammul.

Liiga suur on vahemaa ratsionaalse lambakasvatuse ja selle primitiivse astme vahel, millel meil lammast — kõige vähemnõudlikuma loomana — seni peetakse. Lammaste suurema massi moodustavad lambakarjad meie vähemarenenud taludes ja kääbusmajapidamistes, kus ka karjapidamine on enamikus rohkem alles sõnnikukarjapidamiseks. Ei jätku nagu julgust sellelt astmelt ajakohasesse lambakasvatuse hüppamiseks, — nagu ratsahobune liiga kõrge tõkke ette jääb seisma. Teiselt poolt arvatakse lambakasvatust mitte küllalt

sobivaks ratsionaalse piimakarjapidamise kõrval, eriti kultuurkoplites karjatamiseks. Kuid olevad raskused on ikkagi ületatavad, vähemalt teatud rajoonides. Kolmandaks ei ole kodumaa tekstiiltööstus tundnud küllaldast huvi omamaa lambavilla vastu, põlates seda kalliks ja halvaks. Organiseeritud lambakasvatajate poolt villakvaliteedi parandamiseks tehtud töö ja riigi vahelesegamise tulemusena on siiski nii kaugele jõutud, et vabrikud villa ostavad, ja ka hinnad on jõutud viia rahuldavale tasemele, kuid ometi suudeti anda vabrikutele 1938. a. kõigest 18,2 t kodumaal kokkuostetud villa, ehkki keskmine aastane villaimport on meil olnud viimaseil aastail (1934—38) 350 t üle ühe miljoni krooni väärtuses, peale selle veel sama kvantum villast lõnga rohkem kui kahekordses väärtuses. Seega on lambakasvatuse alaks, kus siseturul oleks veel küllalt mahtu. Ei olegi selle jõukohaseks täitmiseks vaja lambakasvatust laiendada, ainult ratsionaalse pidamisega ja tõuaretusega toodangut tõsta. Meie keskmist villatoodangut arvestatakse 1,7 kg ühelt lambalt, tõuraamatusse võetud sugulammastel on see aga keskmiselt 4—5 kg. Kui seada reaalseks sihiks 50% meie senise villaimpordi asendamise kodumaa lambavillaga, siis piisaks juba, kui 8—10% senisest lammaste arvust jõuaks tõuraamatusse võetute toodanguni, mida ei saaks pidada utopiaks. Turg hoidku tee lahti, küll siis saab häid lambaid ja villa.

18. Seakasvatuse arendamisel on tähtsamateks püüeteks toodangu hooajaliste ja perioodiliste võnkumiste vähendamine ning üldine peekoni kvaliteedi ja I. sordi peekoni protsendi tõstmine, eriti sigade söötmise ratsionaliseerimise ja tõuaretuse teel. Kuldijaamade võrgu väljaarendamine ja kõlbmatute kultide kõrvaldamine on tõuaretuse peabinõudeks. Seakasvatuse laiendamist võimaldab eksporditavate seakasvatuse toodete mitmekesisdamine ja inglise turu kõrval ka teiste turgude kindlustamine. Suurema hulga seakasvatajate koondumine ühistegeliste eksporditapamajade ümber kasvatab usaldust nende vastu.

Võrreldes lambakasvatusega on seakasvatuse teinud suuri edusamme. Omariiklusaegne pekiseakasvatusest peekonikasvatusele ehk Peterburi turult Inglise turule ümberorienteerumine on nõudnud pingelist tööd. Kindel minek, soodus hind ja ajutine hinnakindlustus on aidanud üle kõigist raskustest nii tõuaretuse kui ka pidamise ja söötmise alal. Kord omandatud oskuste ja tootmisvõime juures on suuremate hõõrumisteta ja hädadeta toimunud kohanemine ka hilisematele uutele turgudele (elussead Saksamaale ja Nõukogude Liitu) ning seakasvatuse kiire laiendamine seni olematute piirideni;

teatud piduriks on vaid kõrge teraviljahind, mis söötmiskulur tõstab. Tuleb hoida, et uued, vahest ehk ajutise iseloomuga turud ei meelitaks seakasvatajaid saavutatud tõuaretuslikke tulemusi peekoni tüübi osas hülgama, mis sunniks hiljem seda kulukat tööd jälle otsast alustama.

19. Hobusekasvatuse sihiks on peale põllumajanduse varustamise hea ja oludekohase ja jõudlusvõimsa tööhobusega ka kaitseväge varustamine ning töö- ja suguhobuste eksport. Hobuste tõuaretus vajab pidevat järge- ja kavakindlust töös, mis on hõlbustatud hobusekasvatuse seadusega. Samuti tuleb seadusega lahendada hobuste halva rautamise ja kabjahoii küsimus.

Hobusekasvatuse osas on omariikluse aastatel paarhkk pandud oludekohase põllutööhobuse arendamisele ja selle tervishoiule. Pikemate kobamiste järele ja ägedate vaidluste saatel on suunad viimaks kujunenud ja Vene ajast pärandatud väga kirju ja kesine hobustematerjal hakkab evima kindlamat ning nõutele vastavat tõuilmet. Hobusekasvatuse seadus (1935) ja selle alusel antud määrused on osutunud kõige mõjuvamaks vahendiks selle protsessi kiirustamiseks. Taolist seadust on teadlikud põllumajanduse ringkonnad juba aastaid nõutanud ka veisekasvatusele.

20. Karusloomakasvatusel on eeldusi kujuneda üksikute erilaadiliste majapidamiste tähtsaks tuluallikaks. Peale siseturu rahuldamise on siin eeldusi ka suurenevaks ekspordiks. Kuna esialgsed tulemused on selle ala elujõulisust tõestanud, peab riik karusloomakasvatuse arendamisel kaasa aitama, eriti kallima parema sugumaterjali impordi krediteerimisega. Karusloomakasvatuse huvides piiratakse karusnahkade sissevedu.

Nõudes suuremaid kapitale rajamiseks ja tootes moekau- pa, mille järele nõudmine on muutlik ja mis toob ettevõttesse suurema riisikoelemendi, on karusloomakasvatus jäänud tavalisest talukäitmisest välja, peamiselt asjaarmastajate- mittepõllumeeste huvialaks. Seega on nimetatud tootmisala side põllumajandusega, peale karuslambakasvatuse, päris lõtv. Praakliha kasutajana ja osava konjunkturi kasutamise eeldusel on tal siiski omajagu tähtsust rahvamajandusele. On aga veel raske otsustada, kui laialiseks võiks see areneda.

21. Linnukasvatuse saaduste, eriti kanamunade ekspordi suurendamiseks on võimalusi. Tähtsamaks edendamise abinõuks kanakasvatuses on kevadiste munahindade kindlustamine vastava fondi abil, mille kujundamine ei tohi lasuda edukamate kanakasvatajate peal. Munatoo- dangu ja ekspordi sesoonsuse pahede vähendamine toimub munade kül- hoones hoidmise ja kanakasvatuse tehnilise ning korrastusliku arenda- mise abil, eriti soojade kanalate ja tõumaterjali soetamise soodusta- misega.

Linnukasvatuse on kõige painduvam loomakasvatuse ala, kuna siin materjali paljundamine ja kokkutõmbamine saab toimuda kõige kiiremini ja suuremate kulutusteta, vastavalt söötade ja munahindade vahekordadele. Need aga on hinnapoliitika mõjutada. Kanamuna hindade kindlustamine algas meil 1934. aastast, millal asutati vastav hinnakindlustamise fond, mis laekus munade ekspordist hindade kõrgseisu ajal ja mida kasutati kevadisel madalseisu ajal juurdemaksudeks. Enne fondi püsis kanamunade väljavedu madalal, nii 1933. a. eksporditi 22,6 milj. muna; fondi loomisega see tõusis järsult: 1934. a. 34,7 milj., 1935. a. 48,0 milj. tükki. Sel hinnakindlustamise viisil oli aga paheks, et fond moodustati edukamate kanakasvatatajate arvel, kes toodavad mune ka sügis- ja talvekuudel, mis on iseenesest kulukam; juurde makseti aga kevadel, kus kõik kanad munevad. Viimaseil aastail on seda korda muudetud, ja juurdemaksud on kujunenud nüüd seetõttu rohkem riiklikeks.

Linnukasvatuse juures on oluline märkida ka, et see ala on iseloomult rohkemal määral väikemaapidamiste ala, mille ajal viimastel on võimalusi — eeldusel et teraviljahinnad ei püsi liiga kõrged — oma majapidamist intensiiveerida ja olukorda parandada.

22. Mesinduse arendamiseks on tarvilik katse- ja uurimistöö sellel alal, samuti tõuaretus ning mesilaste taudide tõrje seaduslike korralduste ja vastavate krediitide abil; mesilaste toidupuuduse-aastatel ja -ajajärkudel on tarvilik kindlustada mesindust odava suhkru võimaldamisega mesilaste söödaks. Mee standardimine ja nime kaitse kindlustab võltsimata meele siseturu, sama kindlustus on vajalik ka meest valmistavate saaduste suhtes.

Mesinduses on nagu linnukasvatuses ja aianduseski väikemaapidamistel tuluallikas ja majapidamise iseloomukohane tootmisala, mille laiendamiseks on veel eeldusi siseturul. Teesis märgitud arendamise abinõud on juba rakendamist leidnud ja mesindusele hakanud hoogu andma.

23. Vete kalarikkuse ja väärtusliku toodangu hoidmise ja kasvatamise sihiga korraldatakse kalapüügi-vete järjekindlat rikastamist kalahautamismajade kaudu väärtuslike kalaliikidega, toimetatakse vete, kala- ja vähitaudide uurimist ning tõrjet ja kalapüügi normeerimist ning kontrolli.

24. Kalaekspordi arendamist korraldatakse kaubalepingute sõlmimisel kalanduse huvisid silmas pidades ja teostades kalakauba valju kontrolli.

Hooagsete kudekala (räim) kuhjumiste halvavat mõju hindadele tuleb parcerida randadest ülejääkide kõrvaldamisega, kas suuremal määral sisemaale transportides, riikliku soodustuse abil sisse soolates või vas-

tavas tehases loomasöödaks ja väetiseks ümber töötades, hoides kalahinda püüki tasuvates piirides. Samas suunas mõjuvad suuremate linnade turgedel külmhoiu- või külmutusruumid, milliste järele on vajadus esijoonel Tallinnas, Pärnus ja Tartus.

25. Kalurite ja nende püüniste kindlustus õnnetusjuhtude vastu on vältimatult tarvilik. Odava krediidi võimaldamisele lisaks tuleb teostada püüniste kindlustamist vastastikkuse põhimõtte alusel, riikliku toetusga osa kindlustuspreemiate ulatusel.

Selle läbiviimiseks kui ka kalandusliku nõuande otstarbekohaseks korraldamiseks ja kalurite isetegevuse ja ühistöö rakendamiseks kalanduse olukorra parandamisel peab mõjuvalt kaasa aitama kalurite avalikõiguslik kutseesindus.

K a l a n d u s ei kuulu küll otseselt põllumajandusesse, on aga administratiivselt sama ressoori juhtida-korraldada mis põllumajanduski. Riigimajandusnõukogu soovi kohaselt on võetud seepärast ka see ala täiendavalt agraarkavalistesse „põhimõtetesse“. Sisult on küll ka enamik meie kalurkonda, tänu meie kalapüügi senisele iseloomule (rannakalandus) ühe jalaga maa küljes, teisega merel või järvel ehk pooliti kalurid, pooliti põldurid. Pea-sissetulekuallikaks on kalandus siiski ümmarguselt 4500 elukutselisele kalurile, seega küllalt suure, kui mitte just rahvamajandusliku, siis vähemalt sotsiaalse tähtsusega. Olukord võiks olla aga ka teissugune — kalanduse rahvamajanduslik tähtsus võiks olla tunduvalt suurem ja ühenduses sellega parem ja vähem sotsiaalset muret tekitav ka kalurkonna olukord, mis seni on üldiselt soovida jättev. Kalurite kehvus oleneb suurel määral primitiivsetest püügiviisidest ühelt ja saagi ümbertöötamise-turustamise puudulikkusest korraldusest teiselt poolt. Mõlemad on siiski ajajooksul parandatavad, nagu see ilmneb viimaste aastate taotluste edukusest. Kalurkonna organiseerimine K a l a n d u s k o t t a ja viimase tegevuse juhtimine algusest peale ajaliku töö roobastesse on seks suuresti kaasa aidanud.

Niihästi püügis kui turustamises on hakatud teostama ratsionaalseid uuendusi. Mainitagu angerjapüüki bottengarnidega, räimeturu korraldamise äsjaseid esimesi õnnestunud samme, tursa püügi ja tarvitamise laiendamise algatuse, kalajahu tootmisele asumist jt. Loodetavasti teostub lähematel aastatel ka siirdumine avamerepüügile, millega teised Läänemere rannamaad on juba saavutanud head edu. Kõik see nõuab aga suuremaid kapitale, kui kalurkonnal endal on välja panna. Riiklik abi soodustatud krediidiga ja uute algatuste subsideerimisega samuti oskustööjõudude kaadri ettevalmistamisega ja erialalise nõuande võrgu laiendamisega on seni-

sest inertsist üle aidanud ja aitab loodetavasti kaasa ka eelseisvale avamerepüügi organiseerimisele. Parandusi ja suuremat algatust ning leidlikkust vajab aga ka meie kala turustamise korraldus nii sisemaal kui ekspordis. Viimaste aastate algatuste edenedes peaks kalurkonna elujärg paranema, võibolla ka mõnesuguste ümbernihutamiste saatel kutsealal, mis võimaldavad jõulisemal elemendil merel edasi jõuda, ülearusteks osutuvaile aga juhiks kätte töövõimalusi rohkem maal.

26. Ilma põllumajandussaaduste turustamiseta ja eriti nende küllaldase ekspordita ei suuda meie põllumajandus täita kõiki temale pandavaid lootusi ja ülesandeid Eesti rahvamajanduses ja Eesti rahva parema tuleviku kindlustamisel. Turutoodangu tõus on seepärast meie riigi- ja rahvamajanduse elulistes huvides.

Põllumajandussaaduste turustamise korralduse sihiks on suurenevale toodangule stabiilse sise- ja välisuru võitmine ning tootjale võimalikult kõrgema saaduste hinna saavutamine. Kõrge kvaliteediline valvsalt kontrollitud eriturgude nõuetele vastav standardkaup, võistlusvõimeline tootmiskulu, kaupade kvaliteedi hoidmise ja turustamise ajaliselt nõudmistele vastav transport ja alalhoiuruumid, järjekindel sissetöötatud turgude varustamine läbi aasta ühtlasemate kaubakvantumitega, osav, hästi informeeritud ja minimaalsete vahetalituskuludega töötav ostu-müügi korraldus, välisurgude võitmine ja alalhoidmine kaubalepingute sõlmimisega ning impordi suurendamisega meie põllumajandussaaduste ekspordimaadest, — need on teed ja abinõud ülesseatud sihtide saavutamiseks.

Siseturu kindlustamiseks omamaa toodetele tõkestatakse vastavate välismaa põllumajandussaaduste importi, kuivõrd see ei pidurda meie tähtsamate ekspordisaaduste omahinna alandamist ja eksporti.

Selles teesis on kokku võetud turustamise küsimused, mida on juba põgusalt puudutatud eelmistes kommentaarides. Nende kohaselt on meil seni teotsetud ja edu saavutatud.

Tarbimine talundis evis kriisi ajal need maksimaalsed piirid, milledeni see laieneda saab. Ligikaudu neisse piiresse jäädakse meil veel kauaks, ja see annab meie talundile iseloomuliku poolnaturalistliku-poolrahvamajandusliku ilme, kus teda ei saa käsitleda täitsa puhtkapitalistliku ettevõttena, mille väärtuse ja edukuse hindamise mõõdupuuks on temasse mahutatud kapitali tasuvuse protsent. Talundi enda tööjõu rakendamisele perekonna eluütlalpidamise ja oma kindla eluaseme, oma kodu võimaldamisele jääb veel kauaks väga kaaluv tähtsus valdava enamiku meie talundite väärtuse subjektiivsel ja objektiivsel hindamisel. Muidugi, talundi hindamine mahutatud kapitali tasuva ettevõttena on sealjuures alatasa kasvamas ja paljudes ettejõudnumais talundeis ka esikohal. Seal asubki tähtsale kohale turustamine. Siseturg on kriisi algusest peale peaaegu tervenisti võidetud ja kindlustatud

omamaa põllumajandusele. Ettenähtavas tulevikus ei saa kujutleda võimalusi sellest loobumiseks rahvusvahelise vaba kaubavahetuse huvides. Ei tohi aga mõelda, et siseturg on jäetud täitsa omamaa tootja meelevalla alla, et tal ei tarvitse arvestada tarvitaja nõudeid. Ses mõttes käibki siseturu korraldamine kaubandusliku liigituse ja kontrolli abil, mida tuleb edasi arendada, et võita tarvitaja kasvavat rahulolu, sellega ka tarbimise tõusu, nagu viimast on ette näha, näiteks piima alal.

Erilist tähtsust evib meie põllumajandusele siiski ekspord, mille tulevikule kriisiaastail hakati vaatamata väga pessimistlikult. Kuigi mitmeti kitsendatud, rasketesse turustamistingimustesse asetatud, jääb ekspord meil ikkagi ainsaks suuremaks tootmise laiendamise baasiks ja seega ühtlasi ka meie põllumajanduse edaspidise ratsionaliseerimise eelduseks. Siseturu avardamine tööstuse ja linna kasvades edeneb võrdlemisi aeglaselt. Kuigi ekspord moodustas viimastel aastail kõigest ca 25% meie põllumajanduse kogu puhtoodangu väärtusest (omatarvitus ca 35%, turustamine sismaal ca 40%), ometi on see kogus meie tootmise ratsionaliseerimisele ja talukäitise korrastamisel mõõduandva tähtsusega. Ainult selle osa oma toodanguga seisame võistlevas kontaktis muu maailmaga ja see osa on ikkagi küllalt suur ja käitise organisatsiooni tungiv (75% ekspordist langeb loomasaadustele), et kannab oma pinged ja nõudmised kogu tootmisesse (söödapindalad, söötade omahind, laudasõnniku küsimus, teraviljakasvatuse jääkide kasutamine jne.).

Ekspord, välisturul valitsevate olude puhul, millede tunduvale paranemisele ei ole reaalseid väljavaateid, ei ole mitte kerge vaevaga laiendatav. See asetab meie ette rea imperatiive, mis suure rõhuga nõuavad agraarpoliitika ja agronoomilise töö ühist teadlikku kooskõlastatud suunda ja tihedat kontakti. Võistlus välisturgudel määrab need tööd ja kontakti suunad, see määrab õieti kogu meie uema aja agraarpoliitika. See on rahvaste võitlus ja võistlus jäädava parema koha eest päikese all. Peame avasilmi asjale vaatama ja tunnistama, et oleme asunud seni paljuski veel sellel algastmel, kus võisteldakse esijoones odava pakumisega, müües kahjuga või leppides madala töötasuga. Nii müüme loomasaadusi Inglises, osalt Saksas ja Rootsis, kartulit, kala liha ja hobuseid Rootsis jne. See on uustulnuka saatus kõikjal, kuni ta on sisse söönud, võitnud täie usalduse kauba kva-

ÜS LIIVIK

Raamatukogu

liteediga ja kaubandusliku korraldusega ning kuni tema kauba tarvitamine on saanud jõukamate ostjate harjumuseks. See ongi meie lõppsiht — võita oma täisväärtuslikule kaubale hea nimi ja täis hind. Et me sel alal iga aastaga oleme juba ka edasi jõudnud, näitab kujukalt meie ja Taani, Rootsi ning Soome saaduste hinnavahe vähenemine Inglise turul. Põhja-Inglises näiteks on hinnavahe meie ja Soome või vahel viimaseil aastail peaaegu täitsa nivelleerunud, 1936. a. oli see veel 8 š. cwt, 1935. a. 13 š., 1932. a. isegi 22 š. noteeringute aastakeskmistes. Tühiseks on jäänud vahe meie ja Taani või hindade vahel Saksas jne. Saaduste kaubanduslik liigitus, kvaliteedi kontroll ja hinna maksmine kvaliteedi alusel ühelt poolt ning turustamise korraldus teiselt poolt, mille sihiks on olnud paremate hindade nõutamine ja püsivate turgude sissetöötamisele sundimine, on andnud tulemusi, — kvaliteedi paranemist, hindade suhtelist tõusu ja turgude avardumist. Tootjat õpetatakse kõige tõhusamalt ikka rahaga.

27. Põllumajandussaaduste ekspordi loomulikuks korralduseks on selle teostamine tootjate tugevate, äriliselt õieti juhivate ühistegeliste keskkorganisatsioonide kaudu, kus kaubanduses saadavad kasud jäävad ühingutesse koondatud ja oma saadusi ühingutes ümbertöötavate ja turustajate tootjate kätte.

Kuni sellise korralduseni jõudmiseni on otstarbekohane valitud era- ja ühistegeliste eksport-äride kohuslik koostöö väljaveokeskbüroodes, millised peavad töötama leplikult meie ekspordi arendamise huvides. Eksporti toetavale ja soodustavale riigivõimule jääb õigus nende tegevust kontrollida ja tarbekorral väljaveo lubasid ära võtta või sundmonopoli süsteemile üle minna, kui keskbürood mõne kauba turustamise alal ei suuda saavutada rahuldavaid tulemusi või kui üksikud ärid ei tööta ausalt Eesti põllumajandusliku ekspordi üldhuvides. Kogenud soliidsetele eraeksportööridele, kellel Eesti põllumajandussaaduste ekspordi alal on tunnustatud teeneid, peab põllumajanduse huvides jääma töötamisvõimalus ühistegeliste ettevõtete kõrval.

See viimane tees kõnelebki kaubanduse korraldamisest, olles suunatud tsentraliseerimise ja ühistegevuse eelistamisele. Segaduste kõrvaldamiseks ekspordi alalt ongi hiljuti ette võetud kõige kaugemale eramajandusse tungivaid tsentraliseerimise tendentsiga samme eksportkaubanduse korraldamisel. Soodustavaks taustaks neile on olnud rahvusvaheliste turgude kitsendamine ja riiklik normeerimine resp. kaubanduse riigistamine mõnel maal. Seesuguses olustikus era-kaubandusliku initsiatiivi osatähtsus turgude võitmisel kaaneb tunduvalt, peale üksikute erandite (mõned uued artiklid uutel turgudel), suurema kaalu evivad aga riigivalitsuste-vahe-

lised kauplemised ja kokkulepped. Muidugi, doktrinäärsus tsentraliseerimise suunast kinnipidamises oleks kardetav. Kus eraalgatusega suudetakse saavutada paremat, seal tuleb jätta sellele tarviline vabadus, kontrollides ainult, et Eesti kauba nimi hoitakse kõrgel ja vaheltkasud tootja arvel ei kujuneks õigustamatult suurteks.

*

Nii need praegu kehtivad meie agraaravalised „põhimõtted“ ja lühikesed üldjoonelised kommentaarid mõne aktuaalsema küsimuse kohta neis. Aktuaalsemana on viimastes rõhutatud eriti tungivat vajadust senisest süsteemikindlamalt ja suuremate summadega kaasa aidata subsideerimistega ja hinnapoliitikaga tootmise ratsionaliseerimisele ja tõusule, seda nimelt Eesti ja tema põllumajanduse parema ja kindlama tuleviku ning tervema ja tasuvama tootmise kujunemise huvides.

Toodud teesidesse on koondatud lühidad põhimõttelised vastused aktuaalsematele agraarpoliitilistele küsimustele, nagu need seisavad meie ees tänapäeval ja homse hämaruses.

Need teesid tohiks olla põhjendatud meie põllumajanduse elukäiguga, kus meil on tulnud läbi teha tõusu- ja mõõnajad, läbi käia avarad ja kitsad turuvärvad, kus on õnnelikult ja õnnetult katsetatud kõigil aladel mitmesuguseid võõraid ja omi mõtteid ja algatusi, kus on vaikselt ja avalikkusele vähe silma paistes töötanud agronoomiline mõte, väljendudes pingul töös katsepõldudel ja karjalautades, koolides ja taludes, ajakirjade veergudel ja omavahelistes vaidlustes. Need aastad on andnud palju õpetust, ja ei saa ütelda, et me pole õpetust võtnud. Mitmed lipukirjalisedki tõekspidamised on loovutatud tegeluse survele, ja peab tunnistama, et praegused on juba kindlamad, elulisemad ja üksmeelsemad, — mis lubabki neid süstematiseerida reaalspoliitika juhendeiks.

Uued ajad ja kogemused, uued uuringud ja otsingud toovad homsepäev senistele juurde uusi küsimusi ja ülesandeid, uusi mõtteid ja lahendusi, ega saagi seepärast ükski reaalse kava kunagi lõplikult valmis. See kasvab ja täieneb alata, muundub ja uueneb; kuid ikkagi — kõige enne see peab olema ükskord ilmale sündinud. Olgu ta siis täiekaaluline või põdurakene, — temas evime ikkagi loovale mõttele midagi elus edasikasvatamiseks, evime reaalse, ametliku baasi, mida peab arvestama iga avalik töömees ja asutis, olles kohustatud selle parandamiseks kaasa töötama.

Mida enam sellise kava viimistlemistöös edasi jõutakse, seda kindlamaks, usume, muutub Eesti pind meie jalge all, seda kaugemale jäävad meist pime või jonnakas lahkradadel tamumine ning kõhklemine meie homses päevas, seda kindlamaks ja tõhusamaks kujuneb iga liigutus meie töös tänasele ja homsele.

Majanduslikkude olude muutused tõstavad kord ühe kord teise ülesande kava teostamisel rohkem esiplaanile, nõudes tähelepanu ja jõu koondamist rohkem aktuaalsemaile. Nagu taime- või looma bioloogiaski on selliste teravamaks kujunenud kavaliste „miinimumide“ täitmine ka kõige efektiivsem. See täitmine nõuab siis ka üksikasjalisemaid ja kvantitatiivsemaid kavasid nii agraarpoliitiliselt kui ka agronoomiliselt aparaadilt.

Peale nende kerkib esile alati ka ajutise iseloomuga ülesandeid, mis küllalt painduva agraarkava puhul on lahendatavad ilma kava põhimõtteist märgatavalt kõrvale kaldumata. Olgu need ülesanded tingitud siis erakorralistest ilmastikulistest, nagu ristiku hävimine 1939. a., või rahvusvahelistest mööduva iseloomuga poliitilistest (Euroopa sõda) olustikest, — painduv põhimõtteline kava võimaldab neile kohanemist.

Mööda minnes siinkohal ajutise iseloomuga mõjutusist peatume lõpuks veel püsivama ilmega aktuaalseks kujunenud kavalistel küsimustel, nagu need on kerkinud esile kõige hilisemal ajal.

Ratsionaliseerimise päevaküsimusi.

Praegused majandusliku mõtlemise teed keerlevad kõik ratsionaliseerimise ümber. Teravnenud tööjõupuu-
dus juhib abiotsiva mõtte nüüd siia. Neis küsimusis konkreetsete ettepanekute tegemine põllumajanduse alal on usaldatud 1938. a. reformeeritud Põllumajandusliku Uurimise ja Katseasjanduse Komiteele,*) et viimases uuringu ja empiirika andmetel selgitataks need ratsionaliseerimise probleemid, mille taga meie põllumajanduse areng tänapäeval on kõige enam kinni või mis kujunenud olustikus, nagu nimetatud tööjõupuu-

*) Järgnevas toodud ülesanded ongi autori poolt esitatud Komiteele selle avakoosolekul 1938. a. sügisel.

dus, samuti karjasööda baasi nõrkus jt., on saanud akuutseteks päevaküsimusteks. Mitte üksi tegeluses, vaid ka uuringu alal on põllumajanduse ratsionaliseerimise küsimuste lahendus paraku alles veel küllalt lünklik. Mõnes osas oleme kaugele ette jõudnud, nagu mitmete taimeliikide sordiaretus või loomade tõuaretus jt., teistes aga, nagu mullaharimise küsimused, põllumajandusliku mehaanika rakendus või talutööde võtete ja korrastuse ratsionaliseerimine, ajanõuetest tunduvalt maha jäänud. See tähendab aga, et meie põllumajanduslik uuringutöö ise vajab ka korrastuslikku ratsionaliseerimist, senisest suuremat koordineerimist omavahel ja eluga, — et alati suuta talule abiks olla õigel ajal ja õigel kohal.

Hulgast tegeluse ülesannetest, mis meie põllumajandusel ja ka uuringul tänapäev lahendada, on nüüd nihkunud iseäranis teravalt esile kaks suuremat ja üldisemat: tööjõu ja põllumajandusliku toodangu ehk maaviljakuse tõstmise probleemid, mis mõlemad on omavahel seotud ja ühtlasi mõõduandvad ka põllumajanduse tasuvuse ning võistlusvõime tõstmisel. Nende probleemide lahendus tuleb kõigi teiste küsimuste hulgas praegu esiplaanile nihutada. Nende taga seisab kinni suur hulk küsimusi, mida põhimõtteline agraarkava üles seab. Mõlemate küsimuste lahendus on seoses meie põllumajanduse praeguse arenguastmega: võrreldes kõrgemale intensiivsuse astmele jõudnud Skandinaavia maadega on meie talundid kapitalivaesed ja tootmiskuludes langeb suhteliselt suur protsent inimtööjõule. Selles seisab lahenduse raskus. Liati kus samal ajal meie riigi majanduselu üldine areng — tööstus, ehitused, transport — on tõmmanud endasse rohkesti inimtööjõudu, ning kus töö nimetatud aladel on ka puudulikult ratsionaliseeritud, ja kus see tööjõud tuleb enamikus maalt, põllumajandusest.

Maa ei suuda enam tööjõudu kinni hoida, ja seda ehk vähem reaalse palgataseme kui muude, psüühilist laadi põhjuste tõttu. Murdeajastu inimese rahutus, kannatamatus ja hingeline pinnalisus tõukavad teda otsima elumuutust, muga-vust, sõltumatust töövabal ajal, pikemat puhkeaega, kergemat tööd, meelelahutusi jne.; kõik see kisub inimest maalt, talust välja, kuigi mujal tihtipeale reaalne palgaülejäak võib olla isegi vähem kui maal. Kes tahabki maale jääda, see tahab olla ise peremees, mitte sulane-teenija. Või siis tahetakse olla meister, masina juht, tehniline tööjõud. Maareform,

popsiseadus ja asundustegevus tööpuuduse ajajärgul on kõik nimetatud eestlase alatisele oma peremeheks saamise tungile andnud hoogu, olles ise sellest mõjutatud.

Ei ole ühtki radikaalset ja universaalset abinõu maalt pagemise nähtuse kiireks kõrvaldamiseks. Nagu põhjuste kompleks on keeruline, mitmes irratsionaalne-psüühiline, niisama mitmekülgne saab olla ka nähtuse tõrje aktsioon. Paratamatu võõra tööjõu import on, nagu eespool juba tähendatud, palliatiiv, see on nagu mingi kange arstimi sissevõtmine järjest tugevamatel annustel, mis pikapeale ruineerib organismi. See ei ole lahendus, see on vaid vältimatu ajutine hädavahend parema puudumisel, ajutine kaitse, mille varjul saab tagalat pikema aja jooksul organiseerida.

Siin peatume ainult talutööde ratsionaliseerimisel ja mehhaniseerimisel, et oleva tööjõuga suuta maal rohkem tööd ja paremini ära teha. Endastmõistetavalt on selle mõtte elluviimisel vajalikud ka oma eeldused, niihästi taluperemehe ja töölise isikus kui ka talu seisukorras. Maakorraldus ja maaparandus, kas või laastamiste, juurimiste ja kividest puhastamisega, peavad olema talus teostatud ning hooned kohandatud, enne kui saab seal tööd täiuslikult mehhaniseerida. Sellist tööd on meil aga veel palju ees, seda jätkub veel aastakümneteks. Aga seda arvestame juba ette, et põllumajanduses ei saa me ühtki uuendust läbi viia üleöö, lühikese ajaga kõigis taludes. Tähtis on aga, et esialgu saavutaksime vähemalt küllalt tiheda eeskujuandjate võrgu, — kust head mõtted ja võtted levivad ümbrusse.

Mehhaniseerimise ja töö ratsionaliseerimise konkreetseist ülesandest on kõige pakilisemad esijooned järgmised:

1. Talu jõumajandus. Kui meil uudismaa ja muu raskema künni jõuallika küsimus on lahendatav traktoriga ning rehepeksu oma mootoriga ja traktoriga, siis talu sisemisteks ja õuetöödeks on mehaanilise jõuallika küsimus veel lahendamata. Vee pumpamine, hekseldamine, turba purustamine, põhu ja heinte vinnamine, paiguti kodused saagimise ja jahvatustööd, mis nõuavad talus palju inimtööjõudu, ootavad jõuallikat ja seadiseid. Üksipäini elektrile lootma jääda ei saa, sest millal see tuleb, kuhu ulatub ja mis maksma läheb, on veel teadmata. Seniks on vaja kättesaadavamat jõuallikat koha peal.

2. Talu ehitiste kohandamine mehhaniseerimise ja töö ratsionaliseerimise nõuetele.

Õue plaan, hoonete asetus, hoonete tüübid ja mõõdud peavad olema ratsionaalselt projekteeritud. Meie laialipillatud ja läinud aegade nõuetele kohandatud hooned võimaldavad vaevu eelnimetatud mehhaniseerimist. Uued aga püstitatakse tihti jälle ilma kindla läbimõeldud plaanita kuhu ja kuidas juhtub, kuidas tuleb odavam või uhkem. Vaja kiiremalt esitada ratsionaalselt põhjendatud ja asjaomastes ringides läbikaalutud standardplaan ja neid tarviliselt populariseerida.

3. Transport. Vedude suurt osatähtsust talutöodes arvestades peab siin leidma töösäästmise võimalusi. Otse silmatorkavalt tööjõudu raiskav on meil piimavedu, mis toimub ühte viisi ka kõige kibedamal tööajal ja kõige halvemate teolude juures. Uhisveo, vedude väljarentimise ja autoveo korraldus vajab siin hädaliselt selgitamist ja ratsionaalset rakendamist. Ka muude vedude ja veoriistade alal on samuti ülesandeid lahendamiseks. Kummirehviga vankrite paremused ja sobivus vajavad sealjuures ka kiiret selgitamist.

4. Talu vesivarustus on seoses talu jõumajanduse korraldamisega. Vee muretsemine loomadele ja kodumajandusele nõuab rohkesti rasket tööd, pealegi sageli just nõrgemajulistelt töökäelt, naistelt. Seda tööd tuleb hädapärast kergendada, kuna meie maanaise töökoorem on üldtuntult liiga ränk, mille järelmõjud võivad kujuneda saatuslikeks nii maa-kultuuri kui rahva tõutervise seisukohalt vaadatuna. Millised vesivarustuse süsteemid on kuskil sobivamad ja kuidas nende rakendamist levitada ja soodustada, need küsimused vajavad kõik läbikaalutud vastust, et lahendamisega edasi jõuda.

5. Põllumajanduslikud masinad ja riistad, millede levikus tavaliselt nähaksegi mehhaniseerimise ja rationaliseerimise sisu, moodustavad tegelikult muidugi ainult osa sellest, kuigi ka küllalt tähtsa osa. Talude masinatepark suureneb iga aastaga, eriti koristamismasinate osas ja seal, kus on olnud võimalik kasutada soodustatud laenu Maatulunduskapitalist (uudismaa-traktorid, viljasortimispunktide masinad, reaskülvajad ja kartulivõtjad), millist võimalust on soovitatav veelgi laiendada. Suureks raskuseks on siin olnud peale kapitalivähesuse masinate-riistade reguleerimata turg. Ärid ja tööstused paiskavad turule suurel hulgal proovimata masinatüüpe, millede hulgast põllumehel on väga raske teha õiget valikut. Ärimeeste väide, et küll põllumees ise teab, mida vajab ja et vaba turg ise sel teel jätab halvad masinad kõrvale, on täiesti vildak. Põllumees ostab sageli mitte teadmises, vaid

heas usus või üleskiitmise või hinnasoodustuste tõttu (viimane käib enamasti vananenud tüüpi masinate kohta, kus pealegi tagavaraosade laod puuduvad). Äsja kehtima hakanud ametlik masinate-riistade kontroll toob ajajooksul selgust, kuid proovimata masinate määratu hulk nõuab aega, enne kui kõige suhtes selgusele on jõutud. Paratamatu on seepärast masinate markide rohkuse piiramine, soodustades siiski tööd säästvate uudismasinate proovimist meil.

Tähtsaks küsimuseks on ka suuremate ja kallimate masinate ühiskasutamine ja masinate-riistade jaamade asutamine ning korrastus. Üksikutele taludele käib suur masinatepark ilmselt üle jõu. Siin on vaja vastuvõetavaid lahendusi.

6. Töövõtete ja töödekorralduse ratsionaliseerimine talus on ala, mis intensiivse põllukultuuriga maades, kus ka tööpalgad väga kõrged, on meie omast kaugemale ette jõudnud. Siin on meie uuringutööl ees avar söötis põld, mida on seal ja teisel viljelenud üksikud paremad talud, eriti agr. Th. Pool Piistaojal. See uuringuala vajab laialisemat korraldust, millesse tuleb tõmmata süsteemikindlaks tööks riiklikud kultuurmajapidamised ja kõik paremate pere-meeste talud. Neist tuleb koguda empiirilist andmestikku. Käskikäes mehhaniseerimisega aitaks ratsionaalsemate töövõtete ja riistade käsitlemisviiside ning õigema töökorralduse leidmine tunduvalt kaasa tööjõupuuduse pehmemdamisele.

On aga kindel, et kõigi loeteldud küsimuste lahendamine, ka kui see toimuks suures enamikus taludes, ei kõrvalda veel lõplikult tööliste puudust. Vabanevad töökäed rakenduvad samas maaviljakuse tõstmisele ja nende tööde tegemisele talus, mis tööliste puuduse tõttu jäävad lihtsalt tegemata, mille tulemusena põllumajanduse areng ongi nii aeglane ja ebauhtlane. Ka töötaja puhkeaega pikendatakse. Meie maa töönõudluse maht on veel määratu suur, kui tahame üldises põllukultuuri tasemes kiiremini saavutada praegust Skandinaavia taset. Kõigi muude otseste ja kaudsete abinõude otsimise jätkamine maal tööjõupuuduse kõrvaldamiseks jääb seepärast endiselt õigustatuks.

Teine suur küsimuste kompleks, kus lahendamine on hädaline, on maaviljakuse tõstmise ala. Selle ala küsimuste uurimisel ongi seni töötanud meie põllumajanduslikud katseasutised. Kuid lahendamata ja eriti elluviimata küsimusi on siin veel rohkesti. Olgu järgnevas välja tõstetud neist tähtsamad.

1. Söödateravilja ja lina madalad ja ebakindladsaagid. Kui toiduteravilja, ristikkeina ja kartuli alal on meie hektaarisaagid näidanud selget ja päris rahuldavat tõusutendentsi, siis ei ole seda märgata nimetatud kultuuride alal. Peab esitama tõhusaid lahendusi, mis võiksid ka elus läbi lüüa: mullaharimine, varasema külvi ja ratsionaalse väetamise võtteid ja võimalusi.

2. Mullakultuuri tõstmine ja süvendamine on ülesanne omaette ja ühtlasi radikaalsemaid lahendusi ka eelmisele küsimusele. Kesa ja ristikkeina sööt on meil kohtadeks, kus põld saab rohkem agrotehnilist ja bioloogilist kultuuri, kuid meie tavaliselt puuduliku sügisese ja kevadise mullaharimise ja -väetamise tõttu on selle kultuuri jäljed külvikorra lõpus, kus asetsevad oder, kaer ja segavili, juba peaaegu täiesti kadunud. Väliseks puuduliku mullakultuuri tunnuseks, peale paatunud ja surnud mulla ja kidura vilja külvikorra lõpul, on umbrohtude rohkus meie põldudel, mis peale saakide allakiskumise on ka igale vaatajale pinnaks silmas, peegeldades meie madalat põllukultuuri taset.

Tihedas ühenduses sellega on mullaharimisriistade valik. Meie atrade valik vajab hädasti selgitamist ratsionaalse mullaharimise seisukohalt, samuti pinnaharimisriistade komplekt. Vajame tugevamat atra ja vedruäkke asemel sobivamaid riistu, samuti ka tugevama veojõu rakendamist põllutööle. Ka reaskülvimasina kiiremat levikut tuleb edasi soodustada ja õige tüübi valikut hõlbustada; see masin on töö mehhaniseeriija, tööjõu säästja ja ühtlasi ka saagi tõstja.

3. Valgurikkad söödad. Kaunviljakasvatusest ootame neid. Senised kogemused herne ja oaga ei ole küllalt rahuldavad nende saakide ebakindluse tõttu; rohkem rahuldav on ja levib segaviljakasvatus. Katsete jätkamine seniste kaunviljade saakide kindlustamise võtete leidmise suunas, samuti uudistaimedega (sojauba, magus lupiin), on vajalik. Siia kuulub ka heinas valguhulga suurendamine.

4. Söötade säilitamine kadude vähendamiseks ja värskete valgurikkamate haljassöötade hoidmiseks talveks on ammu tähtsaks tunnistatud, kuid selle mõtte elluviimine on edenenud siiski visalt, osalt küll ka kultuurrohumaade pindalade vähesuse tõttu, millisel põhjusel enamikus talveks säilitamiseks ei jäägi suurt midagi. Ühelt poolt vajavad lõplikku lahendamist veel säilitamise (ja heinakuivatamise) viisid ise, teiselt poolt nende võtete levitamine talus.

5. Uudismaade ülesharimine kultuurrohu-
maadeks on mõne aasta eest alustatud laialise aktsiooni ja
riikliku premeerimise tulemusena kujunenud üle maa laiali-
seks, haarates tuhandeid hektaare. Sellega ühenduses on aga
kerkinud mitmeid uusi küsimusi. On rohkesti tendentse jätta
ülesharitud uudismaa põlluks, sageli isegi selliste viljade alla
nagu nisu ja rukis; sellega ei täideta esiteks aktsiooni üles-
annet (välja arvatud põllumaavaesed talud), teiseks ähvardab
kuivendatud huumuserikkamate muldade pulbristumise ja umb-
rohustumise oht. Ka on kultuurrohu-
maade rajamise alal veel
agrotehnilisi küsimusi lahendamata, eriti väärtusliku püsiva
heinkamara saavutamisel. Hoitagu, et sellega ei tuleks pettu-
musi, on ju põllumehel küllaldasi kogemusi vaid ristiku-timuti
seguga põllul.

Omaette küsimuseks on veel kõlvikute vahekordade kju-
nemine pärast talu kõigi uudismaade ülesharimist. Vanade
talude põllumaade soetamise protsessist on teada, et tollal
hariti üles nood maad, mis olid vabad mõisadest ja kõrgest
põhjaveest. Tihti oli siis valida kõige viletsama pinnasega
maid (liiv jt.). Kui nüüd peaveejuhtmete kaevamisega on ava-
nenud võimalusi seni metsakarjamaadena või looduslike ni-
tudena kasutatud loomult paremate maade võtmiseks kultuuri
alla, osalt paratamatult ka põllukultuuriks, siis peaksid minema
vanadest põllumaadest kehvemad tagasi t a l u m e t s a d e alla.

Need on praeguse aja põnevamad korrastuslikud ja tehni-
lised põllumajanduse ratsionaliseerimise päevaküsimused, mil-
lised on agrarkavast olude survele rohkem välja tõstetud, esile
nihutatud. Kuidas neid ratsionaliseerimise ja mehhaniseeri-
mise mõtteid ellu viia, kui need teorias-katsetes juba selgeks
saavad?

Meenutatagu põllumajanduse erinevust tööstusest. Viima-
ses on tegemist alati palju vähema käitisüksuste arvuga, kus
eesotsas on tehniliselt rohkem ettevalmistatud juhid ja kus
ettevõtted on alatises omavahelises võistluse olukorras. Suu-
rema tasuvuse tagaajamisel, tööliste palkade tõustes ning
võistluse survele ollakse sunnitud tööstusi ratsionaliseerima ja
neid juhtiv personaal on selleks rohkem ette valmistatud või
saab siin kergemini rakendada tehnilist konsultatsiooni. Ka on
riikliku mõjutamise võimalused siin efektiivsemad. Põlluma-
janduses on aga meil ca 140 000 käitise juhti, suur hulk neist
uuduste teostamiseks tehniliselt ja ka psüühiliselt alles ette
valmistamata, ümberkorralduste läbiviimiseks neil kapitali

vähe ja suure tootjate massi väljastpoolt mõjutamine kiire tulemuse saamiseks võimatu. Ka on põllumajandus palju vähem painduv konjunktuuri muutustele ning kapitali tasuvus siin madalam, mis ei võimalda viimast sellisel määral investeerida, kui seda näeme tööstuses reformide aegadel.

Neil põhjusil ei saa ka nõuda ega loota, et põllumajanduse mehhaniseerimine ja ratsionaliseerimine saaks toimuda pöördealise tempoga, nagu seda tihti võime tähele panna tööstuses. Liikumist saab siiski omajagu kiirustada ka põllumajanduses. Võrreldagu arengu kiirust seakasvatuses ja lambakasvatuses, nisukasvatuses ja juurviljakasvatuses, kus on turu avaruse ja soodsa hinna arengut kiirustav ning vastupidiste olude aeglustav toime ilmne. Rakendades agraarkavaliste põhimõtete kohaselt nende käsitlusel eespool mainitud vahendeid esijoones tööjõu puuduse ja maaviljakuse tõstmise probleemide kiiremaks lahendamiseks, kiirendatakse ka põllumajandusele ülesandeks kerkinud sihtide saavutamist. Nimelt suunates esijoones siia krediite, preemiaid, aidates otstarbeka hinnapoliitikaga ja muude agraarpoliitiliste korraldustega, leides lahendusi koondatud uuringutööga ja levitades vastavaid õpetusi agroomilise nõuande ja kutsehariduse kaudu.

*

Nii liigubki põllumajanduse edu pisut võnkudes, kui selle juhtimine peab toimuma ilma kindla kvantitatiivse agraarkavata: üldises arengukäigus tekivad siin ja seal miinimumid, edukäik aeglustub, ilmnevad häired; miinimumid leitakse ja kõrvaldatakse, ja edukäik võtab jälle hoogu. See ei ole mitte ideaalne sirge tee, milline võiks olla mõeldav viimase peensuseni väljatöötatud kvantitatiivse agraarkava järgi toimides. Paraku on selline kava, vähemalt meie oludes ja meie jõudude juures võimatu ja kättesaamatu. Peame leppima, kui oleme suutelised koostama võimalikult õieti arvestatud elulise kvalitatiivse kava ja siis elu valvsalt jälgides õigeaegselt ette nägema kava lünki või olustiku muutusi ning neile kiiresti reageerima, detailiseerides otsekohe vastavates osades üldist kava, et jõu reservid otsekohe suunata sinna, kus ähvardab tekkida korrastuslik miinimum või sulg edukäigus.

Selline kava algelisemal põhimõttelisel kujul on meil nüüd olemas ja viis aastat selle kasutamist on tõestanud, et sellest on abi. Suuremad eksisammud on selle aja kestel ära hoitud

ja edu on olnud päris rahuldav. Oleks sest veel suuremgi abi, kui oleksime suutelised omaksvõetud kavast järjekindlalt kinni pidama, eriti hinnapoliitika ja subsideerimise osas. Oleks veel suuremgi abi, kui suudaksime kord põhimõttelist kava täies ulatuses detailiseerida ja konkretiseerida — selles olekski järgmine samm kindlama agraarkava poole.

Senist edu arvestades on küllalt põhjust lootuseks, et mõlemas jõuame edasi, kui rahvusvahelised olukorrad uuesti stabiliseeruvad, kui avaneb jälle võimalus teha reaalseid tuleviku kavasid.

Ühiskondlik agronoomia põllumajandust edendamas.

Mõisted ja liigitus.

Alati, juba antiikaegadest peale, on rahvad hoolitsenud nii või teisiti oma maa põllumajanduse tootmisvõime alalhoidmise või arendamise eest. Endiste aegade otsesele rahva leivamurele on uus aeg seks lisandanud veel uusi kaaluvaid riiklike ja rahvuslike, psüühilisi ja rahvamajanduslike motiive. Nende kõigi sunnil on ka põllumajanduse arendamine võtnud kasutamisele sootuks uusi järjest ratsionaalsemaid vahendeid. Viimaseid võiks nende põhilise erinevuse järgi rühmitada kaheks: agraarpoliitilisteks ja ühiskondlik-agronoomilisteks.

Agraarpoliitika mõjutab ja suunab põllumajandust rahvamajandusharuna, ühiskondlik agronoomia vahenditult põllumeest inimtegurina põllumajanduses. Mõlemad mõjud jooksevad küll lõpuks kokku — agraarpoliitikaga loodavad eeldused pääsevad põllumajandust suunama ikkagi ainult põllumehe kaudu ja ühiskondliku agronoomia mõjutused avalduvad lõpptulemusena põllumajanduse kui rahvamajandusharu arengus. Ühiskondlik agronoomia ühiskondliku korraldusena kuulub sellega agraarpoliitika süsteemi ning leiabki tavaliselt käsitlust agraarpoliitika õpetuses, nimelt ühiskondliku agronoomia süsteemi ja korralduse osas.

On siiski kaaluvaid motiive, mis õigustavad ühiskondlikku agronoomiat käsitlema lahus agraarpoliitikast. Juba see, et tegeluses moodustab ühiskondlik agronoomia omaette süsteemi, mis on kas tervelt või osaliselt oma pädevuses lahutatud agraarpoliitikat juhtivast administratiivsest keskusest (agraarministeeriumist) ja on jäetud suuremas osas põllumajandusliku kutseorganisatsiooni korraldada. Tähtsam on aga, et ei

saa ühiskondliku agronoomia käsitusel piirduda üksipäini selle korralduse selgitamisega, vaid tuleb süveneda ka ühiskondliku agronoomia töö sisusse ja eriti selle metoodikasse. Need aga, eriti viimane, toovad ühiskondliku agronoomia õpetusse agraarpoliitikale sootuks võõraid, rakendusühilisi ainevaldu.

Ühiskondliku agronoomia käsitlemine eraldi rakendus-teadusliku distsipliinina eeldab ennekõike selle mõiste lähemat määratlemist. Nagu tähendatud, tegeluses ühiskondlik agronoomia mõjutab vahenditult põllumeest inimtegurina põllumajanduses, et arendada viimast agraarpoliitikale soovitud suunas. Põllumajanduse arendamine tähendab tänapäeva agraarpoliitika sihtide kohaselt põllumajanduse tulunduslikku ja tehnilist ratsionaliseerimist maast suurema toodangu, tulu ja tasuvuse saavutamiseks ning rahva hoidmiseks maal. Ratsionaliseerimiseks on vajalikud, peale agraarpoliitikaga loodud majanduslike eelduste, teaduslikud ja tegeluses proovitud õpetused ehk alused, olgu need saavutatud empiirilisel või eksperimendilisel teel — neid annab agronoomiline uuring, katse- ja aretustöö. Ratsionaliseerimise teaduslikud alused tulevad põllumehele omastamiseks ja talus isetegevuse kaudu rakendamiseks temale edasi anda põllumajandusliku kirjanduse, kutsekooli ja agronoomilise abi, nõuande ja propaganda kaudu. Lisaks sellele eeldab ratsionaliseerimise täiuslik teostamine väikemaapidamise oludes vältimatult seltskondliku isetegevuse ja põllumajandusliku ühistegevuse töölerakendamist. Nii eeldab põllumajanduse ratsionaliseerimine väikemaapidamise olude tervet ühiskondlikkude korralduste, institutsioonide ja kultuuritöö süsteemi põllumehele kaasaaitamiseks, et tema isetegevuse ja ühistöö läbi põllumajandus edeneks ratsionaliseerimise teed. Selle süsteemi loomist ja kohandamist antud oludele ning selle kaudu oludekohase õpetamise ja propaganda metoodikaga põllumehe juhtimist resp. abistamist õpetabki ühiskondlik agronoomia. Nii võiksime defineerida ühiskondlikku agronoomiat õpetusena, mis käsitleb maa-ühiskondlikkude korralduste ja põllumajanduskultuurilise töö süsteemi ja metoodikat, mida agraarpoliitika kasutab põllumehe isetegevuse ja ühistöö arendamiseks ja rakendamiseks talus põllumajanduse ratsionaliseerimisel. See määratlus on tuletatud meie olustikust.

Selgituseks olgu tähendatud, et käesolevas käsitlеме ühiskondlikku agronoomiat ainult vabamajanduse ja nn. reguleeritud vabamajanduse olustikus, kus põllumehe vaba tahe ja erahuvi määravad talundi korrastuse ja kus riik segab end sundkorraldustega vahele vaid ühtede põllumeeste kaitseks teiste vastu seal, kus nende omavahe-line kokkulepe on raskesti saavutatav. Riik lähtub siin neil puhkudel ikka ainult tootja erahuvi kaitse põhimõttest. Kui riik sunnib põllul ohakaid hävitama või kraavikaldailt umbrohtu niitma, siis põhjendab ta võimu vahelesegamist sellega, et ohaka seeme lendab naabrite põldudele, kahjustades neid; kui riik seadustega võimaldab sundida vähemust osa võtma veeühingu kuludest ja kohustusist, siis arvestab ta kõigi piirkonna talundite, seal hulgas ka vastuseisjate homse päeva huvisid jne. Kus aga riik taotleb otsemalt rahvamajanduse huvisid (eeltoodud näidetes on see vaid kaudne), seal ta meelitab ja ergutab põllumeest soodustustega, maksab preemiat töötamise eest rahvamajandusele kasulikus suunas. Erinev on aga olukord moodsas totaalses riigis. Siin on kogu agraarpoliitika avalikuks lähtekohaks riigi ja rahva üldhuvi ja selle kui kõrgeima, absoluutse nimel sunnitakse üksikut talitama oma talus riigi korralduste kohaselt, soodustades põllumeest vaid sedavõrd, kui see on vajalik temas normaalse töötahte alalhoiuks ja massilise sabotaaži vältimiseks. Loomulik, et sellises olustikus on ka ühiskondliku agronoomia mõiste ja meetodid sootuks teised, — nende käsitlus aga ei kuulu käesoleva ülesannetesse. *)

Ühiskondliku agronoomia õpetuses puutume kokku tegeliku ühiskondliku agronoomia korraldustega, selle sisuga ehk töö-programmidega ja agronoomilise töö meetodikaga. Vastavalt sellele ning kohandatavatele teadusharudele eraldame kolm peatükki selles õpetuses: peatükk agraarpoliitikat, peatükk agronoomiat ning peatükk rakendus-psühholoogiat ja pedagoogikat. Agraarpoliitika annab ühiskondlikule agronoomiale selle korrastuse, institutsioonid ja ühiskondliku ainelise toe. Agraarpoliitika on huvitatud sellest, et ühiskondlik agronoomia oleks ratsionaalselt korrastatud ja töövõime-

*) Käesolevas artiklis on kokku võetud autori kogemused ühiskondliku agronoomia juhtimise alalt Talumajandusnõuande Büroos ja Põllutöökojas, nagu need on esitatud vastava aine loenguis Põlumajandusteaduskonnas.

line ning töötaks kooskõlas agraarpoliitika suundadega, suutes neile kaasa tõmmata ka põllumeest. Ühiskondlik agronoomia, olles asetatud tihedalt põllumajandusliku elu keskele, omalt poolt annab agraarpoliitikale elulist ainet põllumajanduse olukordade ja loomuliku arengusuuna ning nõutavate agraarpoliitiliste vahendite selgitamiseks. Agronoomilise teadusega on ühiskondliku agronoomia side samuti ilmne: põllumajanduse ratsionaliseerimine põhjeneb agronoomilisel teadusel ja tehnikal, agronoomilise teaduse ja kohaliku põllumajanduse olustiku analüüsi najal koostab agronoomiline nõuanne oma töökavad ja nende sisu ning annab juhendid põllumehele talus. Vastavalt sellele korrale määrab põllumajanduslik uuring, katse- ja aretustöö oma ülesanded oma-amaa põllumajanduse reaalsete vajaduste süsteemikindlaks lahendamiseks. Psühholoogiaga on ühiskondlik agronoomia seotud oma töömetoodikas. Agronoomilise propaganda ratsionaalsel teostamisel tulevad rakendamisele rahvapsühholoogia, rakenduspsühholoogia ja pedagoogika koos didaktikaga, viimased muidugi kohaldatult agronoomi tööpõllu iseloomule. Psühholoogiat arvestamata ei saa agronoomiline nõuanne, s. o. õpetuste ja oskuste edasiandmine põllumehele ja tema tahte mõjutamine olla tõhus, samuti nagu õpetus ja kasvatus kooliski. — Mis neid erinevaid osi terviklikuks õpetuseks seob, see on kõigi ühine rakenduslik siht — põllumehe kaudu põllumajanduse arengu mõjutamine. Selleks on vajalik ratsionaalne mõjutamise süsteem, sisu ja meetodid, mida peab leidma ja kooskõlastama ühiskondliku agronoomia õpetus.

Ühiskondliku agronoomia korraldusse ehk selle agraarpoliitilisse süsteemi, nagu see on ajajooksul välja kujunenud tegeluses meil ja mujal, kuuluvad: 1) põllumajanduslik tehniline ja tulunduslik uuring katse-, aretus- ja uuringuasutistes koos põllumajanduse empiirika kogumise ja töötlemisega; 2) põllumajanduslik kutseharidus ja 3) põllumeeste kutselise ühistöö korraldus koos agronoomilise ehk talumajandusliku propaganda, nõu- ja abiandmisega. Kokku moodustavad need kolm lüli tervikulise süsteemi ratsionaalse põllumajanduse aluste ja ainese leidmiseks ning edasiandmiseks kutsekooli ja nõu- ning abiandmise aparadi kaudu põllumehele tema isetegevuses ja ühistöös rakendamiseks. Sealjuures peab see süsteem elus olema hästi kooskõlastatud agraarpoliitika juhtimisega.

Süsteemi ratsionaalsuse mõttes on ideaalne selline ühiskondliku agronoomia korraldus, kus kõik kolm selle lüli — uuring, kutseharidus ja nõuanne on tihedas koordineerimises, juhitud ühisest mõttest ja tahtest, kooskõlas agraarpoliitika objektiivselt põhjendatud sihtidega.

Et konstruktsioonilt eeskujulik süsteem laitmatult töötaks, on ennekõike vajalik, et ka agraarpoliitika juhtimine oleks rajatud õigetele lähte-kohtadele. Neist lähte-kohtadest on tähtsamad kolm: põllumehe-tootja huvi, rahvamajanduse huvi ja konjunktuuri ning põllumajanduse struktuuri ja olustiku tundmisel õieti tabatud põllumajanduse arengu sihtjooned. Kuivõrd need alused on liidetavad? Esimese kahe huvikonna vastolu on küllaltki mõeldav, ja see ongi viinud pahatihti mitmel maal teravate agraarliikumisteni, olenevalt sellest, milles on nähtud rahvamajanduse huvi; kus rahvamajanduse huvi on nähtud tööstuse jõulises arengus, nagu seda on olnud Inglise ja Saksa arenemisloos, kus suur-maaomandi ja selle valdajaskonna kaitstes, nagu meil kuni omariikluseni. Võib-olla — seda selgitab hilisem objektiivne ajalooline uuring — oli meie läinud aastate poliitilise elu lõhestamises suur osa süüd omariikluse algaastate majanduspoliitikal, kus põllumehe ja riigi huvi seati teravalt vastamisi, alates sõja ajal paratamatuist rekvisitsioonidest, millele seltsis riiklik linamonopol ja põllumajandussaaduste ekspordi takistamine, mis kihutasid põllumeeskonda poliitiliselt organiseeruma oma kutse huvide kaitseks. Ometi ei ole selline vastolu mitte paratamatus. Väikemaapidamiste valdava ülekaaluga agraarriigis on täiesti mõeldav põllumehe ja rahvamajanduse tõelise püsiva huvi ühtelangemine või arukas kooskõlastamine, liiati kui ühiskond võtab omaks solidarismi idee või lähtub rahvusliku ühiskonna kaitsest väljast ähvardavate ohtude vastu. Eesti kui agraarriigi rahvamajanduslik huvi on põllumajanduse ratsionaliseerimises, maaviljakuse ja maarahva elatusstandardi tõusus ja teadlikult loodud maavalduse süsteemi (väikemaapidamise) alalhoidmises. Need saavutused olenevad kõik põllumehe tahtest, tööst ja oskusest; suuremat tööd ja oskuste ning tahte pingutust rakendama sunnib rahvavalitsuslikus riigis põllumeest peamiselt erahuvi, — suurema tulu ja tasuvuse ning kõrgema elatusstandardi taotlus. Uhkusetundele saab paiguti ka mõnda taotlust

rajada, mitte kuigi palju aga suure- või ohvrimeelsele kohuse-
tundele ühiskonna vastu, mis suudab praegu pidevamalt kan-
nustada väga väheseid. Järelikult, antud oludes leiab rahva-
majanduslik huvi kõige kindlamat rahuldamist põllumehe
mõistliku reaalse erahuvi äratamise ja selle rahuldamise või-
maldamise teel, kui see rahuldamine on seatud teatud kultuur-
ühiskonna sündsusnormide raamidesse, veel enam, kui see on
seotud rahva solidaarsuse tunnustamisega. Vastavalt sellele
järeltulele tohiks olla kahe huviesinduse — põllumehe kutse-
esinduse või kutseorganisatsioonide ja riikliku agraarminis-
teeriumi koostöö agraarpoliitika õigete sihtide seadmisel teo-
reetiliselt võimalik, rääkimata, et see on alati tarvilik. Et
sealjuures püstitatavad sihid ei oleks liiga kõikuvad ja ühe-
päevahuvilised, selleks on vaja objektiivset põllumajanduse
arengu eelduste ja suundade tundmist ja hinnangut. Viimast
annab põllumajanduslik ja konjunktuuri uuring, mis vastavalt
oma ülesandele peab olema tihedalt seotud oma töös agraar-
poliitika sihte määrava asutisega — mõlema poole ülesannete
täitmise asjalikkuse huvides. Nii ülesehitatud stabiilne agraar-
poliitika on õigustatud ja võimeline jagama ülesandeid ühis-
kondlikule agronoomiale. Kui on loodud kirjeldatud alustel
side rahvamajanduse huvide valvele pandud agraarministeer-
iumi ja tootja erahuvi kaitsva kutseesinduse vahel, siis ei tee
põhimõttelisi raskusi ka ühiskondliku agronoomia töö ja juh-
timise jaotus mõlemate vahel. Kõik see, mis on agraarpoliit-
ika suunda määrav, kuulub agraarministeeriumile kui riiklik-
ku agraarpoliitikat teostavale ja põllumajandust üldrahva-
majandusega siduvalle asutisele, see aga, mis seda suunda
talude kaudu tegeluses teostab, kuulub agraarministeeriumi
suundamisel, toetusel ja järelevalvel töötavate põllumeeste
kutselisele organisatsioonile, sest põllumehe silmis pälvib vii-
mane tavaliselt suuremat usaldust ja tunneb paremini koha-
likke olusid.

Selliselt arukatel alustel kujundatud agraarpoliitika kirju-
tab ette ka ratsionaalse ühiskondliku agronoomia
süsteemi, määrates suundi ja ülesandeid agrotehnilisele
uuringule (katse- ja aretustöö) ja kutseharidusele ning siis ka
agronoomilisele nõu- ja abiande korraldusele. Mida ratsio-
naalsemalt koordineeritud ja tervikulisem on ühiskondliku ag-
ronoomia süsteem, mida konsolideeritud selle juhtimine ja
sisemised vahekorrad ning mida tihedam ja siduavam selle
kontakt agraarpoliitikat juhtiva keskusega, seda tulemusrik-

kam saab olla ühiskondliku agronoomia töö. Konsolideeritud süsteemis suudab ühine juhtmõte kiiremalt saavutada agraarpoliitika sihte, hoides nõutavas tasakaalus ja kontaktis üksikute lülide tegevuse, ära kasutades olevad agronoomilised tööjõud kõige täielikumalt ja ökonoomsemalt, ilma tühjade käikudeta, sama vagu pidi lohistamata või viilu segi paiskamata, — millised lahkpüüded ja segadused konsolideerimata süsteemis on vältimatud.

Ühiskondliku agronoomia süsteem ratsionaalse ideaalkuju kohaselt kõige viimistletumalt on kujunenud riigis, kus ratsionalismi idee kogu elukorralduses on kõige enam edenenu — Põhja-Ameerika Ühendriigis (vt. lähemalt J. U. Marik, Põllumajanduslik Ameerika). Siingi on see süsteem ajaloolise arengu produkt. See areng on olnud üldjoontes ülimalt korrapärane ja loogiline, juhitud ameeriklase ratsionalistlikust-positivistlikust suhtumisest elunähtustesse ja sealjuures segamata kihipoliitilistest vastoludest. Areng algas koolist — põllumajanduslikust kolledžist. Kool pidi õpetama farmerile ratsionaalset maapidamist. Mõnesuguste akuutsete häirete (kahjurite rüüsted puuvilla rajoonis) ilmnemisel põllumajanduses, millede kõrvaldamiseks kool osutus vastavate teadmiste puudusel jõuetuks, tõukas elu kooli loogilisele järeldusele — põllumajanduslikule uuringule, milleks hakati asutama koolide juurde katsejaamu, muidugi juba mitmekesis-te praktiliste ülesannetega. Katsetulemused käes, oli vaja need edasi anda otse farmerile, milleks nii kolledži kui katsejaama käed osutasid liiga lühikesiks. Vajadusele järgnes peagi ratsionaalne lahendus: loodi oleva keskuse juurde jaoskondlike nõuandjate (*county agent*) instituut ehk korraldus. Nii kujunes tuntud „kolmainus keskus“, kõigi kolme ühiskondliku agronoomia lüli koondis, riigi poolt seadustega kindlustatud suurte krediitidega ja seotud tihedate usaldus- ja töösidemetega põllumeeskonnaga nn. *farm bureau*'de kaudu. Olgugi et agronoomiline töö on ajajooksul äärmiselt diferentseerunud — põllumajanduse erialade järele praktiliste ja teoreetiliste probleemide uuringusse, mitmet liiki kutsekoolidesse, farmerite, maanoorte ja maanaiste organisatsioonidesse, nõuande korralduse viimistletud väljakujunemisse *leader'ite* ehk juhtide-süsteemi alusel jne., kuid ajalooliselt kujunenud tugev integratsioon ühiskondliku agronoomia kolmainsas keskuses praktilise ratsionalismi ühise juhtmõtte ümber on alles jäänud ja hoiab detailidesse valgunud tegevuse üldsuuna raa-

mides. Ameerika põllumajanduse kiiretempoline ratsionaliseerimine, kohanemisvõime ja tõus selle ühiskondliku agronoomia süsteemi juhtimisel ja kõige aktiivsemal kaastegevusel on süsteemi parimaks õigustajaks, vähemalt USA oludes.

Euroopa riikide põllumajanduse ja ühiskondliku agronoomia areng on alanud varem, toimunud teissugustes maaühiskondlikes oludes ja läinud ka teist teed. Siin olid vanast ajast edukamad ja eelsammujad suurmaapidamised vanadel, aegade jooksul juba tublisti kurnatud kultuurmaadel. Paremad suurpõllumehed koondusid „kuninglikesse“ ja „keiserlikesse“ põllumajandus-seltsidesse, et siin ühiselt arutada ja selgitada põllumajanduslikke päevaküsimusi. Nende õhutusel asutati üksikud põllumajanduslikud akadeemiad ja siis ka mõned teaduslikud agrikultuurkeemia laboratooriumid ja kontrolljaamad, hakkasid ilmuma ka põllumajanduslikud ajakirjad. Kõik need asutised seisis suurmaapidamise teenistuses. Kui läinud sajandi keskel ja teisel poolel üksikutes maa-ees algas seni tardunud väikemaapidamise kohaltnihkumine, siis leiutas see endale kaks tähtsat abijõudu — ühistegevuse ja agronoomilise nõuande, selle järele ka põllumajandusliku kutsehariduse ja mõnel maal (Taani) ka ülitähtsa rahvaülikooli. Nende abimeeste najal kujunes väikemaapidamine võistlusvõimeliseks suurmaapidamisega, seda pealegi talupoja elatusstandardi tunduva tõusu saatel. Kutsekool ja agronoomiline nõuanne hankisid oma õppematerjali esialgu kultuuriliselt suurmaapidamistelt ja nende teenistuses seisnud uuringuasutisilt. Hiljem hakkasid viimased arvestama kogu põllumajandust, nii siis ka väikemaapidamisi. Nii püüdis väikemaapidamine endale teed rajada ajalooliselt kujunenud traditsioonilises olustikus, proovides, eksides ja kasutades, mis kasutada andis. Ühiskondliku agronoomia süsteem kujunes sellega kahe ajaloolise elemendi mõjul, kusjuures kord tuli abiks riik rahvamajanduse huvides ühe või teise juhuslikult sobivama valitsemise ressoori näol, kord loodi uut organisatsiooni omaabi korras, kord kohandati lihtsalt ajalooliselt kujunenud süsteemi uutele agraaroludele, — suurmaapidamiste oma väikemaapidamiste omale. Sellisel teel ei saanud kujuneda nii tervikulist ja ratsionaalsuse skeemile kõigiti vastavat ühiskondliku agronoomia süsteemi, nagu USA-s. Süsteemi lappimine, kohaldamine ja kooskõlastamine toimub, kus vähema, kus suurema tempoga ja eduga, tänapäevani. Mitmed ühiskonna teenimise süsteemid — agraarpoliitika, ha-

riduse, ühistöö, majanduspoliitika jt. — ristlevad vana ajaloolise päranduse ümber, püüdes end maksma panna, laiutada, üksteise ees õigustada. Kannatajaks pooleks on sagedasti ühiskondliku agronoomia süsteem ja seega põllumajanduse ratsionaliseerimise tegelik edukäik, mis ei saa endale sellist täit õigustamist ja ühest keskusest juhtimist, nagu USA-s. Meil, nagu järgnevas näeme, on sihitu areng ja katsetamised ühiskondliku agronoomia süsteemi eriti teravalt segi paisanud, kõik lülid üksteisest lahutanud ja koordineerimise jätnud rohkem juhuse või tegelaste isikliku kontakti asjaks.

Agronoomilise nõuande korraldus.

Agronoomilise nõuande korraldust on paiguti nimetatud ka ühiskondlikuks agronoomiaks kitsamas mõttes. Korralduse mõiste alla kuuluvad peamiselt kaks küsimust: kuidas on agronoomilise nõuande juhtimine seotud organiseeritud põllumeeskonnaga ja agraarpoliitikat määrava asutisega, ning kuidas on määratletud agronoomilise nõuandja tegevusväli — kas on selleks teatud kitsam põllumajanduse rajoon ja talund tervikuna (jaoskondlik agronoomia) või majapidamise üksikharud (erialaline nõuanne) laiema piirkonna ulatuses.

Kuigi agronoomilise nõuande korraldus ja selle asetus ühiskondliku agronoomia süsteemis on iga maa omapäraks, kujunedes ja arenedes vastava maa ühiskondlike olude ja rahva iseloomu järgi, siiski on võimalik olevas mitmekesisuses eraldada teatud korraldustüüpe ja leida laene üksteiselt. Meie laenud pärinevad Taanist-Soomest, endisest Venest, P.-Ameerika Ühendriigest ja endisest Saksast.

Skandinaavia maadele koos Soomega on iseloomulik agronoomilise nõuande seltskondlik korraldus ja erialaline liigitus ning laad. Põllumajanduslikud seltskondlikud ja ühistegelikud organisatsioonid on siin ajalooliselt kujunenud agronoomilise nõuande korraldajaiks, ja nimelt tähtsamate tootmise ja turustamise erialade järgi. Samad organisatsioonid on suutnud ühendatud jõul (ülemaalsed keskorganisatsioonid) mõjutada ka riiklikku agraarpoliitikat põllumehe huvides ning hankida oma summadele lisaks küllaldasi riiklikke toetusi nende korraldada olevale agronoomilisele tööle. Väike osa eriteadlasi-konsulente on ka riigi asutiste käsutuses. Skandinaavia korraldus põhjeneb ühelt poolt nende maade ta-

lupoegade pikki inim põlvi kestnud vabadusel, tervel isetegevusel, takistamatul seltskondlikul organiseerimisel, ühistegevuse jõulisel arengul ning rahva kõrgel hariduslikul tasemel (rahvaülikoolid!), teiselt poolt aga ka ammust ajast väljakujunenud ja suunalt stabiliseerunud põllumajandusel, kus korrastuse ja suundade küsimused on põllumehele ammust ajast lahendatud probleemideks ja talu edu on sõltuv peamiselt väljakujunenud erialade tehnilisest arengust. Arenenud põllumees vajab erialal vaid koostööd omasugustega (tõuseltsides jm.) ning kitsale alale erinenud ja põhjalikult ettevalmistatud spetsialiste ning tehnikuid või ühiskaubanduse ja -tööstuste түsedaid juhte.

Saksamaa areng läks algul sama rada. Kuid tugev industrialiseerimine viis hiljem põllumajanduse teravasse vastoolu tööstusega. Saksamaa tööstus üritas võistlust Inglismaa omaga, kus põllumajandus, eriti viljatollide kaotamisega, juba varem olid toodud ohvriks tööstusele, ja taotles sedasama ka Saksas. See aga ähvardas kujuneda Saksa suurmaapidamisele (ja seega ka kogu tollaegsele Saksa võimustusle) hukatuseks, ning viimane organiseeris vastupanu tööstusele, millest kujunes äge poliitiline võitlus, eriti viljatollide ümber. Selles võitluses osutus senine vabatahtlik põllumajanduse organisatsioon liiga nõrgaks, seepärast loodi selle kõrvale tugev avalikõiguslik kutseorganisatsioon Preisi põllutöökoja näol, kõigi põllumeeste selle liikmeks arvamise ja sundmaksustamisega ja põllumajanduse huvide kaitse ülesandega. Selle tugeva organisatsiooni najal tuli põllumajandus võitjaks. Samaga koondus aga ka ühiskondliku agronoomia korraldus, kuigi mitte eranditult, põllutöökoja kätte, kellel oli selle väljaarendamiseks ka rikas kassa. Omapäraseks kujunes siin kutsehariduse ja agronoomilise nõuande liitmine 2-aastastes talvekoolides, millede võrk oli küllalt tihe ja kus õpetajad olid ühtlasi agronoomilisteks nõuandjateks kooli ümbruses, peamiselt kevadest sügiseni, õppetöö alguseni talvekoolis; kooli lõpetajais kasvatati ühtlasi tulevast agronoomilise töö usaldavat klientuuri. Hiljem seltsisid talvekoolidele nn. katseringid. Nõuandelaad oli siin rohkem erialaline, mis alal põllutöökoja kõrvale töötasid veel ka eriseltsid ja -organisatsioonid; kuigi kooli ümbrus oli ühtlasi ka nagu agronoomiliseks jaoskonnaks.

Tsaariaegses Venes ja USA-s evib agronoomiline nõuande algusest peale kindlailmelist jaoskondlikku kuju, selle

korraldus on maa-kogukondlik (Vene semstvo) või poolriiklik-kogukondlik (Ameerikas). Jaoskondlik agronoomia tegeleb peamiselt oma rajooni põllumajanduse organiseerimisega, suunamisega ja üksiktalundi korrastusega, kutsudes ellu tarvidust mööda endale abiks ka erialalise nõuande, mis jääb siiski jaoskondliku korralduse üldjuhtimisele. Samuti tekib jaoskondliku agronoomia algatusel ja organiseerimisel põllumeeste vabatahtlik kutseline ja majanduslik ühistöö, Venes peamiselt põllumajandusliku ühistegevuse, Ameerikas seltside (*farm bureau*) ja eriringide näol, mis hoiavad end tihedalt jaoskondliku agronoomia ligi. Ülemaailmne kultuurriikide põllumajanduse tõus läinud sajandi teisel poolel tabab nende kahe suure riigi põllumajanduse kas naturaalmajapidamise astmel ja vaimselt arenemata kehva põllumehega (Vene) või hoogsal tõusul, uute võimaluste ja teede otsimisel, tihti lähemalt uurimata põllumajanduslikus olustikus (USA). Esimesele on iseloomulik ja oludekohaselt loogiline muuseumis tugev agronoomilise a b i a n d m i s e rõhutamine: organiseeritakse põllumehele kasutamiseks võimalikult tihe võrk masinate-riistade jaamu, sortimispunkte, pullijaamu, levitatakse tasuta sordipuhast seemnevilja, kirjandust, teostatakse mõõdukas ulatuses maakorraldust jne. Talumajapidamise organisatsioon, mis Skandinaavia riiges pika ajaloolise arengu tulemusena on sel ajal võtnud juba kindla, olevaile, järjest avarduvaile turuludele vastava kuju, on noil mail teelahkmel või äärmises primitiivsuses ja vajab ratsionaalse korrastusliku mõtte abi ja uute eriharude loomist ning väljaarendamist. Jaoskondlik agronoomia osutub selle ülesande täitmisel sobivamaks vormiks, eriti kui see on tihedalt seotud kohapealse uuringuga ja selle poolt alati õigete juhenditega varustatud. Erialalistesse peensusustesse jõutakse alles hiljem, siis on jaoskondlik korraldus juba sügavale juurdunud, ja olles kantud ratsionalismi vaimust, küllalt arenemisvõimeline erialalise nõuande-aparaadi ja vahendite juurdeloomiseks.

Meie praegune ühiskondlik agronoomia ja agronoomilise nõuande korraldus on kõigist neist eeskujutüüpidest midagi laenanud. Alguse saanud Soome ja Skandinaavia, osalt ka meie suurmaapidamiste eeskujul põllumeeste seltside ja põllumajanduslikkude ühingute asutamisest, mille najal seisis algul agronoomiline nõuanne, ülekaalus erialaline, — kujunes viimane hiljem, peamiselt Ameerika eeskujudel jaoskondlikuks. Varsti selle järele Preisi eeskujul põllutöökoja loomi-

sega ühendati jaoskondlik agronoomia, mis nüüd on liidetud põllumeeste konventidega, erialalisega, mis on endiselt seotud ka põllumajanduslike vabade eriorganisatsioonidega. Eriala-line nõuandekorraldus osutus algul meile siiski veel enneaeg-seks. Kui see meil Vene ajal enne Maailmasõda üldise majan-dusliku ja rahvusliku tõusu taustal näis osutuvat väga edu-kaks, siis ometi peab tagasi vaadates nentima, et selle valdav edu väljendus ühistöö organiseerimises ja üldises äratuses, hoopis vähemal määral erialade endi arendamises talumaja-pidamisis; siin jõuti vaid esimestele miinimumidele osutami-seni, millede kõrvaldamine on ju igal juhtumil efektiivne. Maailmasõda katkestas selle arengu, ilma et oleksime saanud näha selle loomulikku kujunemist, mõeldavaid reaktsioone ja ümberkorraldusi. Igatahes juba tollal oli liikvel jaoskondliku korralduse mõte ühes sisevene-taolise maaomavalitsuse taot-lustega, millele aga kohalikud võimukandjad oskasid lõpuni visalt vastu seista. Omariikluse ajal, kus jätkati sõdade läbi katkenud tööd endise organisatsiooniga, ilmnesid aga suure kriisi tunnuste avaldudes senise agronoomilise nõuande süs-teemi nõrkused meie oludes: erialalise nõuande-aparaadi side-me puudulikkus kohtadega ja veel enam erialade endi vahel ja ka uuringu-asutistega; samuti talu korrastusliku momendi igno-reerimine erinõuandes. Selle või teise eriala aparadi või üksiku nõuandja isiklikust osavusest ja tublidusest olenes vas-tava eriala esilenihutamise, pahatihti teiste alade põhjenda-mata tagasitõrjumise arvel ja ilma orgaanilise kooskõlata eri-alade ja tootmisharude vahel (näit. tõuaretus ilma karjasööda-baasita) või isegi kohalikke majanduslikke olusid tundmata ja arvestamata. Kõige selle juures puudus nõuande eest vas-tutaja kohapeal. Nõuande pinnaseks oli aga meie pikalist korrastuslikku murrangut ja uute teede otsimist läbielav ta-lund, suures osas alles ka vanasse kiindunud või kogemus-teta peremehega (asutalud). Teiseks, kõrvaliseks raskuseks on poliitiliste rühmade kalduvus kasutada nõuande-aparaati põllumeeste poliitiliseks organiseerimiseks ja kihutustööks, mis kutsub välja vastaserakondade vastuaktiooni — ka agronoo-milise aparadi vastu üldse. Kui siis ka põllumees ise majan-duskriisi pigistuses süüdlast otsides ja mõnd ebaõnnestunud nõuannet meenutades või üleskihitatuna nõuandja vastu astus, siis oligi vana ebakohase nõuandesüsteemi surmakriis käes. Rasketes sünnivaludes tuli siis suure hilinemisega ilmale jaos-kondlik agronoomia, sattudes esialgu otsekohe ränkade hoo-

pide alla. Kuid läi läbi. Tagantjärele loodud põllumeeste kutseesindus oli sunnitud võtma kohalike organisatsioonide pealekäimisel uue korralduse omaks, ning hilisem seadusandlus võimaldas põllutöökojal siduda jaoskondlikku agronoomiat ka erinõuande korraldusega ning kohaliku kutseesindusega.

Sellega olemegi tänapäeva korralduse juures.

Ühiskondliku agronoomia korralduse põhijooni Eestis.

Nagu tähendatud, on meie ühiskondliku agronoomia süsteem arenenud hüppeliselt ning mitmesugustel mõjutustel ja on seetõttu praegu tugevasti segi paisatud; samuti on agronoomilise nõuande korraldus alles võrdlemisi värskest kujunenud. Üksikasju lähemalt kirjeldamata tõmbame järgnevas mõned üldjooned sellest meil olevast süsteemist ja korraldusest, tehes vaid mõne üksiku ääremärkuse.

Põllumajanduslik uuring on laiali mitmes asutises. Põllumajanduslik statistika ja konjunkturi uuring toimub Riigikantselei juurde kuuluvas R. Statistika Keskbüroos ja Konjunkturiinstituudis. Viimasel on personaalseid sidemeid Põllutööministeeriumiga ja Põllutöökojaga. Põllumajanduse tasuvuse ja talukorrasaluslik uuring talu-raamatupidamise alusel toimub Põllutöökojas, selle Raamatupidamistalituses; muude asutistega puudub siin side. Agrotehniline uuring põllumajanduslikel erialadel ja aretustöö on koondatud Põllutööministeeriumi, Sordiparanduse ja Sooparanduse Seltside, Õisu Piimandusinstituudi ja Tartu Ülikooli põllumajanduslikkude katsejaamade ning instituutide kätte. Saades toetust Põllutööministeeriumilt on need asutised oma töös sõltuvad Põllutööministeeriumist, kes nende juhtimist ja töö koordineerimist toimetab Põllumajanduse Uurimise ja Katseasjanduse Komitee kaudu, milline äsja reformitud kujul peaks pakkuma selleks, samuti ka sidemete loomiseks agronoomilise nõuandega ja kutsekooliga, küllalt soodsaid võimalusi. Komitee peaks võimaldama teistele asutistele teatavat kontakti ka Põllutöökoja Raamatupidamistalitusega, samuti ka kaalutud empiirika poolest rikkamate taludega ja riiklikkude kultuurmajapidamisega, mis ka kuuluvad ühiskondliku agronoomia süsteemi.

On tähtis, et Komitee lahendaks ratsionaalselt katse- ja uuringutöö programmi koostamise küsimusi. Seni on te-

gelikult vaikselt lepitud, et iga katsejaam on ise oma programmi koostaja, et ta ise teab ja valib, mis on tähtis uurida ja lahendada, põhimõttel, et teaduslik uuring otsib ja rajab ise endale sihte ja nimelt ainult sel teel on suuteline saavutama suurt. Ei söandaks mõteldagi, et meie noored katse- ja uuringuasutised poleks teinud tänuväärt tööd ja poleks saavutanud väärtuslikku nii agrotehniliste küsimuste lahenduse kui ka aretuse alal. Sealt perest ise tulnu teab, et selline mõte oleks lausa ülekohtune. Võiks isegi siinkohal kasutada juhust mainimiseks, et meie katsetegelaste hulgas on juba välismaailgi tuntud nimesid, eesotsas alles noore mag. N. K i n g' i g a Õisus, kes piimanduse alal on — imelik küll, meie avalikkusele tundmatuna — päris maailmakuulsus, keda tema tähtsate teoreetiliste uurimuste eest piimanduse alal austatakse, eriti Põhja-maades. Kuid see pole meie katsetöö siht, see on õnnelik järeldus. Tegelikult on aga põllumajanduslikus uuringus veel suuri lünki ja sealsamas kordumisi või kaldumisi kõrvalisesse, ja neid tulebki edaspidi vältida. R a k e n d u s l i k e ülesannetega uuringuasutise otseseks ülesandeks meil on oma põllumajanduse otseste vajaduste teenimine, põllumajanduse tänapäeva ja lähema homse küsimuste lahendamine. Hea, kui sealjuures satutakse ka lahendusile, mis küünivad sügavale nende küsimuste tuuma, mis on mureks ka rahvusvahelisel teadusel. See tõstab meie rahvuslikku iseteadvust. Otseseid ülesandeid otsime siiski tegelusele ja argielule lähemalt. Ei saa sealjuures nõuda ega tohi pretendeerida, et uurija oleks ikka ise kõigi tegeluse esmajärguliste vajaduste avastajaks. Eriala uuringusse süvenenud katseteadlase arusaamad ja hinded võivad erineda põllumajanduse või talundi korrastaja omadest ka eksituse suunas, võivad elu voolust kõrvale kalduda või liiga kaugele ette hüpata. Komitee oma uues laiendatud koosseisus peabki aitama elu tõelisi vajadusi tabavalt fikseerida ning uuringu ülesandeid jaotada ning järjestada. Sellega oleks saavutatud põllumajandusliku uuringutöö korrastuslik ratsionaliseerimine.

Arvestades väikerahva piiratud jõudu on ülitähtis meie katseasutiste pidev kontaktipidamine välismaa, eriti Põhja-maade omadega, et sealt laenata, mis annab laenata, mis kontrollimisel osutub kohasemaks või kohaldatavaks. Sel teel ongi juba palju kasulikku leitud.

Põllumajanduslik kutseline organisatsioon on teostatud kahel viisil — avalikõiguslike kutseesin-

dustena (Põllutöökoda, Maatööliste ja Väikemaapidajate Koda) ja vabade põllumajanduslike organisatsioonidena. Põllutöökoda, selle uue statuudiga praeguse Vabariigi Presidendi K. P ä t s'i ammuse mõtte kohaselt kohalike põllumeeste kutseorganisatsioonide (konventide) tugevaks föderatsiooniks kujundatud, haarab endasse kõiki neid väljaspool linnade administratiivpiire asuvaid talundeid, mis võimaldavad praegusel kujul nende pidajaile valdava osa nende eluüldalpidamisest, kuna Maatööliste ja Väikemaapidajate Kotta on koondatud kääbustalundite pidajad koos maatöölistega. Kuigi on liikunud mõtteid mõlema koja valijate koondamisest ainsasse sektsionaalsesse kutseesindusse, ei ole leidnud see mõnigaid töötehnilisi ja sotsiaalseid paremusi evida võiv mõte teostamist. Praegu puudub igasugune side mõlema koja vahel. Side vabade põllumajanduslike organisatsioonidega, peamiselt nn. eriseltsidega, milliseid on juba kõigilt põllumajanduslikelt tootmisaladelt, on Põllutöökoja seadusega teostatud sel teel, et riiklikud toetused tulevad neile Põllutöökoja kaudu ja toetuse saamise tingimuseks on, et eriseltside juhatuses oleks ka Põllutöökoja esindaja.

Eriseltsidele ei saa vaadata kui kaduvale või üleminekuaja nähtustele kodade-süsteemi kõrval. Neile jäävad alatiseks täita tähtsad ülesanded. Nende kaudu tõmmatakse ühiskondliku agronoomia süsteemi ja tööle paremad tegeluse esindajad kõigilt erialadelt. Kutseesinduslik kord ei võimalda viimastel tavaliselt üldvalimistel esile kerkida, kuna seal võivad tihti otsustavad olla üldisemad agraarpoliitilised küsimused, poliitiline kuuluvus, kutsehuvide kaitse riigivõimu või teiste kutsekihtide vastu, millistel aladel aga tegeluse tublimad mehed erialadelt on sageli vähem väljapaistvad või erinevate vaadetega. Eriseltsides on nad aga tõsiste kutsekaaslaste poolt lugupeetud, ja siin on kasu nende kaastöötamisest, nende mõttest ja kogemustest ütlematu suur. Nad aitavad kaasa ka värske mõtte toomisele kutseesindusse, kui viimases see mõnel alal peaks kippuma kivinema või kolkuma. Võiks ütelda ka nii: seltskondlikud eriorganisatsioonid koondavad põllumehi nende erialaliste võimete, kutseesindus rohkem ühiskondliku meelsuse järgi. Et kutseesindusel tuleb otsustada ja korraldada ka eriala üldsemaid küsimusi, — siis on kontakt eriorganisatsioonidega asja huvides hädavajalik.

Agronoomiline nõuanne kogu põllumajandusele on koondatud Põllutöökoja ja temaga seotud vabade eriorga-

nisatsioonide kätte, kusjuures viimaste sekretärid on ühtlasi koja eriteadlasiks vastavail erialadel ja konsulendid saavad palka riigi toetuste arvel Koja kaudu. Jaoskondlik agronoomia on liidetud põllumeeste konventide süsteemiga, kus iga konvent, neid on arvult 72, on ühtlasi agronoomiliseks jaoskonnaks. Jaoskonna konsulendid töötavad küll konventide juures, kuid seisavad Põllutöökoja teenistuses, kuna erialakonsulendid ja kontroll-assistendid töötavad enamikus vastavate eriseltside ja -liitude juures. — Agronoomilise abi korraldus on seotud mõnes osas ka eriseltsidega: pullijaamade, kuldijaamade jt. ülalpidamine, kontrollassistendite võrk jt. Riigi sugutäduk on Põllutööministeeriumi korralduses; traktori- jaamad on eraisikute või ühingute pidada. Peale nõuandeparaadi ja selle kaudu teostatava agronoomilise abi on Põllutöökojal tugev agronoomilise abi aparaat tehniliste talituste ja tööjõudude näol (maaparanduse, ehituste, maamöötmise, talu- raamatupidamise jt. aladel). Kuna konsulentide võrk on juba küllalt tihe, on agronoomilise abi punktide arv mitmel alal veel soovida jättev.

Eraldi Põllutöökojast seisab agronoomiline nõu- ja abiandmine Asundusameti poolt rajatavates asundustes uudismaa asunikele ja maaparanduse osas veejuhtmete kaevamisega ühenduses olev tehniline töö, millised alad on Põllutööministeeriumi käes; viimane neist küll kuulub rohkem agraarpoliitika kui ühiskondliku agronoomia süsteemi.

Põllumajanduslik ühistegevus moodustab omaette loomuliku süsteemi. Siin on agronoomilisel nõuandel ainult organiseerimise ülesanded — äratada ühistegevuse mõtet, kus see puudub, algatada õigel kohal ühissettevõtete asutamist, suunata ühingute juurde eemalseisjaid ja juhatada olevatele ühingutele võimalust mööda kohaliku põllumajanduse arendamise ülesandeid, aidata ratsionaliseerida ühissettevõtete võrku. Töötavate ühingute konsultatsioon ja revisjon aga lasub **Ühistegevuskojal**. — Eraldunud on ka **Kodumajanduslik nõuanne** — Kodumajanduskoja juures, kuigi siin on teatav kontakt ka agronoomilise nõuandega kohtadel.

Mis puutub **põllumajanduslikku kutseharidust**, siis on see nüüd ühiskondliku agronoomia süsteemist välja lülitatud ja liidetud Haridusministeeriumi koolide-süsteemiga. Üldhariduse eluvõõra poliitika ummik tõi ühiskondlikule agronoomiale alles hiljuti selle kaotuse. Nimetatud vil-daka poliitika murdmine ja intensiivne kutsehariduse propa-

ganda ka sealt poolt, kus selle vastu oldi külmad, on toonud põllumajanduslikesse kutsekoolidesse nüüd rohkem õpilasi, kui oli varem, millal neid koole halvustati; sellega on see positiivne saavutus mitte süsteemide ümberkorraldamise, vaid rohkem hariduspoliitika suunamuutmise tulemus. — Põllumajanduslikke kutsekoole on kaht liiki: ühed annavad kutseharidust talupidajaile, teised valmistavad ette abijõude või õppinud töölisi ühiskondliku agronoomia teenistusse (kontroll-assistendid, karjaravitsejad, aiandus-assistendid, meierid, sooparanduse meistrid jt.). Nii esimeste, kui eriti teiste töö tulemuste tõhusus oleneb suuresti õppetöö sisulisest ühtuvusest kogu ühiskondliku agronoomia töö sisuga ja suunaga, mis eeldab kutsehariduse mingisugust tihedamat koordinatsiooni ühiskondliku agronoomia teiste lülidega ja agraarpoliitilise üldjuhtimisega, milline vormiline koordinatsioon praegu puudub.

Praegune põllumajanduslike kutsekoolide korraldus pole muidugi veel lõplik. Põllumajanduse edust huvitatud jälgivad teraselt, milliseks see kujuneb. Tundub, et Haridusministeeriumi püüd seda vormilistel alustel süstematiseerida ja kõik kooli astmed siduda algkooli ja ülikooli vaheliseks redeliks, et sel teel meelitada maanööri kutsekooli, kergema vaevaga ülikooli pääsemisega ahvatelles, ei ole kumbki mitte kõige õnnelikumad. Nii võib jõuda elava elu varda otsa ajamiseni, teiselt poolt võib kannatada kutsekooli õpetuse sisu ja laad. Elureaalsust hoolega jälgiv ja arvestav õpetuse-kasvatuse sisu, vormide paindumus ja kerge kohandatavus elu nõuetele ning maa-rahva massiline teenimine peaksid olema põllumajanduslike kutsekoolide korralduse lähteiks. Vormilise süsteemi nõuetest lähtudes võivad tekkida ülearused ja eluvõõrad kooli-tüübid, ei leita aga paika mõnele elulisele lülile, mis süsteemis võib olla selle iludusveana mitte sallitav. Kui näiteks ilmneb, et Ülikoolis on mõni tänapäeval üpris tähtis aine jäänud orvu ossa, siis see puudus kandub õpetajate kaudu paratamatult ka kutsekooli, ja seda viga tuleb kuidagi hiljem siluda. Kui tahame praegu näiteks suuremat hoogu anda mehhaniseerimise ja töö-ratsionaliseerimise õpetusele, siis tuleks suur hulk kutsekooli lõpetanuid läbi lasta eritüübilisest kiirkoolist ehk järelkoolist, nagu seda on praktiseeritud isegi tehnikoolid Saksamaal. Kas tahetakse mõtelda sellistele süsteemi mittemahtuvatele koolidele-kursustele? Või teine näide: massiliselt algelise kutsehariduse andmiseks vajaksime o d a v a m a i d koole,

kuid võimalikult rohkem. Sobiv oleks iseseisev talvekooli tüüp, seotud agronoomilise nõuandega ja võimalikult ka rahvaülikooli ilmet eviv, — mingid talvekursused. Kas seegi mahub tasalülitatud süsteemi?

Rahvaülikooli mainides ei taha päriselt mööda minna kutsekooli sisulisest küljest. Põllumajandusliku kutsehari-duse arendamisel peab olema siht selge, kas valmistame koolis noori Ameerika farmeri või Põhjamaade talupoja eeskuju pildi järgi. Sellest oleneb kooli õppekava ja õpetuse sisu. Kas meie tuleviku talu peab kujunema paljalt kapitali tasuvuse kalkulatsioonile rajatud, õhuosiseid ja mullasoolasid päikese energiaga ning looma organismiga töötlevaks, konjunktuurilainetes labiilseks tehaseks-ettevõtteks, või stabiilseks põliseks Eesti talupoja kultuuriliseks koduks ja ratsionaliseeritud tööväljaks ning sel kujul Eesti riigi ja eestluse kindluseks? Kas ei oleks aeg hakata rõhutama põllumajandusliku kooli professionaalsete taotluste kõrval rohkem ka ühiskondlikke ehk sotsiaalseid, põllumehe ettevalmistuse kõrval koolis ka talupoja ettevalmistamist rahva elus vastutusriika maaühiskonna liikme-kodaniku ülesannetele ja teadvusele. Üldhariduse alal olemegi tähelepanematult libisenud 4-klassilisele algkoolile üle minnes endise rahvakooli sotsiaalsetest ülesannetest kõrvale, ja ülikooli-pääsu redelit põllumajanduslikus kutsekoolis püsti ajades teeme seda siingi, lisaks endisele niigi liiga professionaalsele kallakule. Peaks piisama, kui pääs ülikooli võimaldatakse uuel üldhariduslikul keskkoolil baseeruvast põllumajanduslikust kõrgemast koolist. Muudes aga redeli-ainete asemel aega ja tähelepanu pühendada professionaalsete teadmiste-oskuste õpetamise kõrval nimelt üldhariduslikele-maaühiskondlikele, rahvaülikoolilistele. Kooli õppekava tuletatagu kooli peaülesandeist.

Toodud lühikeses loetelus paistavad välja ka ilma pikema seletuseta meie oleva ühiskondlik-agronoomilise süsteemi nõrgad liitekohad, mis ulatuvad paiguti kuni sideme ja kontakti täieliku puudumiseni, seega siis ka kogusummas süsteemilageduseni. Süsteem aga ei ole mitte paljalt ilukord, vaid kindel ratsionaliseeritud töökord, mis võimaldab rakendada õiget suunda, tööjaotust ja tasakaalu ning selle tulemusena töö ja riiklike kulutuste suuremat tõhusust, ja lõpuks — mis ei ole mitte tühise tähtsusega — selget vastutavust põllumajanduse suunamise ja arendamise eest. Praeguse korra juures vastutaja puudub.

Olevas lõdvakoelises ja kristalliseerumata süsteemis langeb kontaktide sõlmimises ootamatult ja ebatavaliselt suur osa — agronoomide kutselisele organisatsioonile. Inerts ja tööjoudude personaalsed suhted on praegu paiguti ainsaks sideaineks ses süsteemis. Need on aga väga rabedaks kitiks, kui seda kunstlikult ei saa tihendada. Kuna agronoomid töötavad kõigis ühiskondliku agronoomia lülides, siis saab nende tiheda kutselise liitmise ja kutselisel vastutustundel ning kutse-etikal põhjeneva koostöö kaudu luua teatud ühtlustamise aseainet süsteemis, vähemalt seniks, kui süsteem jõuab ratsionaalsema stabiilsema konstruktsioonini. Nii tuleb Agronoomide Kojal tahestahtmata võtta endale kas või ajutisekski laiaulatuslikke ja ühiskondlikult tähtsaid ülesandeid, mida Koja loomisel ei osatud ette näha ega Kojale omistada. Et sellest kunstlikust ja paiguti võimalikult ka ülejätkäivast ülesandest ja vastutusest rutem vabaneda, tuleb agronoomilisel mõttel veel rohkesti töötada, et veenda ühiskonna korraldajaid ühiskondliku agronoomia ratsionaalse süsteemi paremuses meie põllumajanduse üldisel ratsionaliseerimisel, maaviljakuse tõstmisel, võistlusvõime väljaarendamisel ja Eesti talu tuleviku kindlustamisel. Sellise süsteemi paremuses, kus ükskama, teaduslikul uuringul ja kontrollitud empiirikal tugenev ning rahva- ja eramajanduslikult põhjendatud agraarpoliitiline mõte juhatab või ulatab talule kätte agrotehnilised ja korrastuslikud võtted agronoomilise abi- ja nõuande, põllumajandusliku kutsekooli ja agraarpoliitiliste soodustuste abil, valmistades ette ise endale seks tarvilisi tööjõude ja hankides kavakindla uuringu ning aretustöö kaudu selleks sobivat ainet ning seistes alatises kontaktis kutseliselt organiseeritud põllumeeskonnaga. Ainult selliselt täiuslikult süsteemilt võidakse nõuda ameerikalikumat edu-tempot põllumajanduses ja leida ka alati vastutajaid töö tulemuste eest.

Milliseks ja kunas praegune ühiskondliku agronoomia süsteem meil tõeliselt kujuneb, seda on vara ennustada. Seni on see, tihti juhuslikel kõrvaltmõjutamistel, arenenud diferentseerudes, paiguti kuni separeerumiseni, kunagi peab tulema tõsisema koordinatsiooni ja integreerumise tendents asjade arengu loogika sunnil. Sealjuures jäävad süsteemis diferentseerunud elemendid küll püsima, ainult side nende vahel ühtlase juhtiva agraarpoliitilise mõtte näol peab tugevnema. Kuid vististi enne peavad olema vana süsteemi puudused nende tulemustes valusalt ilmnenuid ning nii uuendusi peale suruma.

Agronoomilises töös on korraldus-süsteemi tervikluse kõrval eriti tähtis agraarpoliitika kooskõlastatud töö suund ja kava. Missugused alad ning millised küljed ja küsimused neil aladel oma osatähtsusest põllumajanduse üldarengu kujunemisel või ka oma senise suhteliselt mahajäänud seisuga võivad vajada suuremat tähelepanu ja rohkema töö ning mõjutuste-soodustuste rakendamist, millises järjestuses vastavalt nende osatähtsusele tuleb tööd ja tähelepanu suunata või korraldada — need küsimused on kõik ühiskondliku agronoomia tööprogrammi lahendada. Programmi teostamisele asudes osutuvad aga sama olulisteks töösisu küsimused. Missugune korrastuslik ja tehniline lahendus või retsept on antud olustikus talus kõige ratsionaalsem, ka sellele peab olema sobiv vastus valmis.

Kui näiteks meie agraarpoliitika on võtnud kindlaks sihiks kõigi abinõudega, muu hulgas ekspordi premeerimisega, arendada meie karjamajandus tugevaks ja niivõrd võistlusvõimeliseks, et meie või jääks maailmaturul alati püsima nõutava kaubana nii oma kõrge väärtuse kui ka kättesaadava ja tasuva hinna poolest, tulevikus tingimata ka ilma riikliku juurde maksuta, — siis ühiskondlik agronoomia võtab selle sihi endale lähteks ja peab leidma ning viima oma tööga ellu kõik abinõud piima tootmise ja võiks töötlemise korraldamiseks selliselt, et see agraarpoliitika siht oleks võimalikult ettenähtava aja jooksul saavutatud. Põllumajanduslik uuring, katse- ja aretustöö ning paremate talude empiirika selgitavad tootmiskulude alandamise ja võikvaliteedi tõstmise korrastuslikud ja tehnilised võimalused ning viisid, annavad kätte proovitud juhendid, millede varal ratsionaalse ja küllaldase põhisöötade kasvatamise, tugeva söötmise, tõuparanduse ja karjapidamise üldise ratsionaliseerimise abil meie oludes talu saab seda teostada; samuti milliste piimakäsitusviiside, piimatalituse masinate jne. abil tuleb tõsta või kvaliteeti. Kutsekool ja agronoomiline nõu- ja abiandekorraldus valmistavad põllumeest kõigi nende nõutavate uuenduste vastuvõtmisele ja õpetavad nende elluviimist, korraldades samuti karjaparan-duse, -kontrolli jm. kättesaadavaks tegemist kõigile taludele, valmistavad ette samade nõuete kohaselt selleks võimelisi abitööjõude jne. Sama teed käib piimatööstuse kohandamine seatud sihile — tehniline moderniseerimine, piimatalituste

võrgu ja piimaveo ratsionaliseerimine, meierite ajakohane ettevalmistamine, — et töötlemine toimuks minimaalsete kuludega ja tooted oleksid üle maa pidevalt ja ühtlaselt esmaklassilised. Selles näites on väga kokkuvõtlikul kujul koos koordineeritud ühiskondliku agronoomia süsteem, programmid ja sisu, kõik kohandatud agraarpoliitika suuna ja lõppsihi saavutamiseks. Ühiskondliku agronoomia süsteem — kui see tahab olla tõesti ratsionaalne süsteem — eeldab kõigis selle lülides ühist kooskõlastatud tööprogrammi, mis on tuletatud agraarpoliitika sihtidest. Selles mõttes saabki ka vabamajanduse oludes rääkida plaanist, kuigi see ei saa olla täiel määral kvantitatiivne. Süsteemita aga ei saa olla mingit teostatavat plaani. Peab olema keegi, kes üldise plaani koostab resp. kinnitab ja kõigis ühiskondliku agronoomia lülides teostab; vähemalt kes üksikute lülide plaanid omavahel seob ja kooskõlastab.

Programmikohase töö sisu saab agronoomiline nõuanne kui ka kutseharidus agronoomiliselt teaduselt ja kontrollitud empiirikalt; agronoomilise teaduse alused peamiselt akadeemialt, mis ses mõttes samuti kui agronoomide ettevalmistuse osas kuulub ka ühiskondliku agronoomia süsteemi, kuigi vahest mitte täies ulatuses. Jooksev värske ja konkreetsem aines ammutatakse aga katse-, aretus- ja uuringutöölt ning talude empiirikalt. Agronoomiline teadus, mida õpetab akadeemia ja kool, ei ole siiski mitte identne agronoomilise programmi-töö sisuga. Erinevus võib olla suurem või vähem selle järgi, kuidas mõistab ja võtab kool oma ülesannet. Akadeemia on ennekõike teadusliku mõtlemise kasvatajaks; ning neile, kes valmistuvad sama teaduse alal töötama, ka teadusliku töö kooliks. Kuid ka ümbritsev elav tegelus seab akadeemiale ülesandeid, oodates sealt töömehi tegelusse. Selles osas on akadeemia ülesanne mitmeti mõistetav. Ühed mõistavad ülesande täitmist rahvusvahelise teaduse tulemuste maksimaalse pagasi edasiandmises, teised selge ülevaate pakumises sellest, mis meil vastaval alal loodud ja veel teha; on muidki tõlgendusi. Ühiskondliku agronoomia seisukohalt oleks nõutav, et akadeemia õpetaks teaduslikult mõtlema ja kodumaa põllumajanduse olustikku õieti mõistma ja valitsema, varustades õppiijat teaduse faktilise ainese ning tegelike oskuste osas vaid ühiskondliku agronoomia programmi-kohase sisuga-ainesega ning jättes kõik muu pärastiste eluvajaduste peale sundida: kes oskab teaduslikult mõelda ja elus orien-

teeruda, see leiab hiljem elus oma küsimustele vastuseid tege-
lusest ja kirjandusest ning uuringu-asutiste värskematest
töödest.

Põllumajanduslik kutsekool peab õpetama kodumaa
põllumajandusliku olustiku mõistmist ja andma ühiskondliku
agronoomia programmikohast agronoomilise teaduse ja osku-
se õpetust. Eriti valjult on kehtiv see nõue nende koolitüüpide
suhtes, mis valmistavad ette talu- ja ühiskondliku agronoomia
abitööjõudusid. Igasugune omapead talitamine ja laialivalgu-
mine on siin otse kahjulik, mõjudes hiljem ühiskondliku agro-
noomia töös eksitavalt ja segavalt resp. kiskudes kooli
tähelepanu kõrvale olulisest-elulisest ning jättes paratamatult
ettevalmistuse viimases pinnaliseks.

Lisaks sellele, nagu eespool juba tähendatud, tuleb leida
koolis ruumi maaühiskondlikule ainele. Koolide sisu ja
vaimu tuleb hakata kujundama selliselt, et neist saaksid tõe-
lised talupoja kasvulavad, mitte üksipäini põllumehe-
tootja või põllumajandusliku kutsetegelase ametikoolid. Tar-
vilise vaimsuse loob vastav ühiskondlik mõttevool, kui see
kristalliseerub ja tungib ka ülikooli õpetoolile ning sealt kau-
du õpetajaisse. Sisuliselt on vajalik esile tõsta isegi vastav
uus aine, ütleksin maaelu-õpetus, mis sisaldaks endas
maa-ühiskonna, maa-kultuuri ja maa-maailmavaate peatükid.
Sellest kujunegu, — eeldusel, et seda hingega õpetatakse
— põllumajandusliku kutsekooli kasvatuse ja õpetuse selg-
roog, sellega kasvatatakse ka tulevase eesti vaba talupoja
paindumatut selgroogu. Et sellele ainele ruumi teha, tuleb
õppekavades ülearu laiaks paisunud agrotehnilisi aineid koon-
dada, lähtudes ja kinni pidades õppekavade detailsel koosta-
misel-kontrollimisel nüüdisaja põllumajanduse arendamise
programmidest, loobudes liialdamast ülearuste üksikasjadega
ja võõraste liidamate-Aadamatega. — Vaid niipalju kutsekoo-
lides.

Teine küsimus agronoomilise töö programmides on nende
ajalooline kujunemine, mis on loomulikult koos-
kõlas põllumajanduse arengu ajalooaga. Programmid on vane-
mad kui meie kutseline agronoomiline töö ise. Eesti ühis-
kondliku agronoomia ajalugu võiksime hakata lugema C. R.
Jakobson'ist peale, nimelt kui oleme lähteks võtnud
väikemaapidamise arenemise vaatluse lahus meie endisest
suurmaapidamisest. Tõlinal kujunesid meil esimesed organi-
satsioonilised keskused eesti talu arendamiseks meie esimeste

põllumeeste seltside näol. Tartu ja Pärnu E. Põllumeeste Seltsid 1870. a., Viljandi E. Põllumeeste Selts 1871. a. Nende, eriti viimase kahe vaimseks ja tegelikuks juhiks ning hingeks oli C. R. Jakobson ise. Tema kõnedes, milledest mõned kandsid tõelist programmilist ilmet, ja kirjutuste järgi on konstrueeritav tema põllumajanduse arendamise kava (vt. lähemalt A. Käbin. C. R. Jakobson), haruldaselt hästi ja arukalt tollaegseid olusid ja loomulikke põllumajanduse arengu suundi tabav ning õigeid sisulisi lahendusi esitav. Selle kava olulisemad põhimõtted — piimakarjapidamise tähtsuse, talupidamise ratsionaliseerimise ja intensiveerimise ja põllumehe isiksuse ning ühistöö rõhutamine — on jäänud püsima meie kavadesse tollest ajast tänapäevani, muundudes, süvenedes ja diferentseerudes vaid detailides.

C. R. Jakobson lähtus mõttest, et põllutöö on eesti rahva elu põhialus. Selle kaudu peab tõusma rahva jõukus. Et põllumehe majanduslik järg saaks paraneda, selleks peab ta tunnistama tähtsamaks talupidamise haruks piimakarjapidamise ja hakkama „võitegemise seltsides Soome viisil võid valmistama“. Piimakarjapidamise eduks on vaja arendada taluolude-kohane veisetõug, võttes aluseks maakarja ja kasutades pullijaamades angleri pulle. Karja tuleb tugevamini ja paremini sööta, kasvatades selleks põllul õiges külvikorras ristikeina, kesavikki ja juurikaid ning parandades heinamaad. Sel teel kasvab ka sõnniku hulk. Kuid talu ei tohi kujuneda ühekülgseks. Tuleb hoida parajates piirides ($1/10$ — $1/8$) põldu ka lina all, mis annab otse puhast raha; endine suurem linakülvipind on aga maad välja kurnanud. Lina läbi kurnatud põld tuleb uuesti jõusse aidata ristikeina kasvatamise, suuremal hulgal ja paremini hoitud (virtsarikka) sõnniku, toomas- ning kondijahu abil. Mullaharimiseks tarvitada proovitöödel katsetatud paremaid atru, pidades-kasvatades selleks ka tugevamat hobust, kes kõlbaks aga ka sõiduks ja milleks tuleb aretada maahobust. Soetada katsetamise abil paremaid kartulija viljasorte. Talupidamise kõrvalharudena asutada viljapuuaedu, pidada kodulinde ja sigu. Et head põllutöölised oleksid saadaval, tuleb leida võimalusi neile talumaadest oma maalapi eraldamiseks, kus nad saaksid asutada oma kodu, mitte aga taludel mõisniku eeskujul teo-orje pidada. Põllumehe oma kodu peab muutuma kaunimaks puude istutamise teel õueümbrusse ja eluhoonete ehitamisega paremate plaanide järgi. Kõige selle teostamiseks peab põllumees ise olema õige talu-

poeg, kes peab olema kõigis ise mees, hoolitsema oma vaimu-
hariduse eest ja töötades kaasa eesti rahva ühistes asjades,
võites seeläbi suuremaid õigusi ja vabama tegutsemise või-
malusi.

Kaare laiuselt ning mõtte sügavuselt ületab see programm
kõik järgmised, mis meil tänapäevani olnud. Siin põimitakse
puhtpõllumajanduslikud küsimused kogu eesti rahva elu ja
kultuuri ning ühiskonna küsimustega ning kõige aluseks sea-
takse „õige talupoeg ise“, — kelleks Jakobson eesti põllu-
meest imestamapaneva otsekoheusega ja oskusega püüdis
kasvatada. Jakobson ise rakendus ka oma programmi teos-
tamisele ja sisustamisele oma eeskujuga Vändra Kurgjal, oma
kõnedega-õpetustega, kirjutustega ja põllumeeste organisee-
rimisega ning virgutamisega omaabi tööks. Ta oli ses mõt-
tes tõeliselt esimene eesti agronoom-*self-made-man*. Ta sai
töötada sel alal vaid kümnekond aastat, sealjuures ilma iga-
suguse agraarpoliitilise toetuseta ja tehniliste abelisteta, vaid
arukamaid põllumehi abelisteks kaasa tõmmates. Alles jõu-
dis ta äratada ja liikuma panna, kui juba tuli varane surm
(1882), ning eesti ärgeanud talu jäi paarikskümneks aastaks
abituna omapead. Lahedama agraar-olustiku, õigusliku korra
ja agraarpoliitilise elementaarsegi soodustuse taustal oleks
C. R. Jakobson'i juhtimisel ja tema tööprogrammi alusel are-
nedes meie maa olnud nüüd kahtlemata samal tasemel, nagu
vanad vabad Põhjamaad.

Põllumajanduse uus ärkamisaeg saabus sajandite vahetusel,
kus võimsaks hooandjaks ja sütitajaks tuli algul J a a n T õ-
n i s s o n, kellele hakkasid seltsima 1903. a-st peale ka juba
esimesed palgalised põllumajanduslikud töäjõud-instruktorid
ja mõned aastad enne Maailmasõda ka esimesed eesti akadee-
milised kutselised agronoomid Põhja-Liivimaal ja Eestimaal.
Selle teise kümneaastaku tööprogramm oli antud J. Tõnisson'i
kõrvale tõusnud eesti agronoomide tüsedama esindaja dr.
Aleks. E i s e n s c h m i d t'i poolt raamatus K o d u m a a p õ l-
l u t ö ö p õ h j a l i k u m a k s m u u t m i s e k ü s i m u s (1912.
a.). Eizenschmidt'i programm erineb Jakobson'i omast esiteks
detailsema väljatöötamisega, lähemale töö sisusse ehk agro-
tehnikasse tungimisega, teiseks sotsiaalsete ja rahvuslike kü-
simuste vältimisega, — ses mõttes on see puhtakujuliselt ag-
ronoomiline tööprogramm. Vastandina tollal esitatud J. Tõ-
nisson'i avalikele seisukohavõttudele, mis põhjendasid väike-
kohtade loomise vajadust põllutöö intensiivsuse tõstmise hu-

vides, lähtub A. Eisenschmidt oma raamatus, — mis oligi mõeldud vastusena J. Tõnisson'ile, — väitest, et põllutöö intensiivsus on väikekohtade loomise eeldus, mitte järeldus.

Tema programmiline raamat algabki otsekohe maaviljakuse küsimuse lahendamise kavaga. Sügavam ja ratsionaalsem mullaharimine ning selleks vajalikud otstarbe- ja oludekohased harimisriistad; tugev väetus, sõnnikule lisaks väga julge tugeva kunstväetuse tarvitamise soovitamise; maaparandus põllul ja niidul; puhas seeme ja kohane aretussort. Piimakarjapidamine põnevama päevaküsimusena; karja arvu suurendamine vastavalt olemasolevale koresöötade hulgale; ratsionaalne söötmine karjakontrolli alusel; veiste tõuküsimuse lahendamine eesti maakarja aretamise suunas ja pulliühingute abil; söödapindaladest eriti juurviljakasvatuse rõhutamise — üks nurm juurikate alla; aga ka kultuurheinamaad mõisade eeskujul, ka niisutusega. Seakasvatuse piimakarjapidamisele täienduseks, lahjapiima kasutamiseks. Aiandus rohke tööjõu mahutamiseks eriti väiketaldades, teiseks ka laste talus hoidmiseks, ühes linnukasvatusega ja mesindusega. Kõik need küsimused on esitatud agronoomiliselt kaalutud kujul, praktiliste agrotehniliste retseptide saatel. Programmi naelaks on moodne ühistegevus, millele on rajatud kogu programmi teostamine igasuguste ühissettevõtete kaudu. Viimaste hoogsas asutamises ja nende töö korraldamises ongi dr. A. Eisenschmidt'i ja tema kaasaegsete peategevus ja suurim teene. Samuti on väga hinnatav hoogne kutsealaline õpetamine ja äratustöö rohkeil põllumajanduslikel kursusel ja põllumajanduslikus ajakirjanduses („Põllutööleht“ ja „Talu“), — mis soodsa konjunkturi (Peterburi turg) ja eriti J. Tõnisson'i ning tema kaaslaste tööga loodud rahvusliku tõusu taustal kutsus esile meil enneolematu elavnemise ja huvipinget põllumajanduse edendamises. — Oma raamatu lõpus käsitleb Eisenschmidt ka põllumehe kutseharidust, soovitades põllumajanduslike koolide asutamist. „Meil loodetakse lehma st kõik. Lehma pidaja kipub aga kahesilmavahele jääma. Enese juures tuleb peale hakata,“ — need sõnad sealt on ajakohased ka tänapäeval.

See programm fikseeriti keset hoogsat, eluvajadustest juhitud tööd selle töö selgitamiseks ja süstematiseerimiseks. Kuid töö katkestati vägivaldselt — Maailmasõja lahtipuhkemisega ja A. Eisenschmidt'i õnnetu surmaga (1914). Nii Eisenschmidt'i kui Jakobson'i ajastuid vaadeldes ei saa jääda tähele pane-

mata veel üks tähtis element ühiskondliku agronoomia süsteemis. See on töö üldjuht, kes annab tööle hoo ja hinge, kes ka puuduliku süsteemi paneb kooskõllaliselt liikuma, olles selle süsteemi kujundajaks. C. R. Jakobson ja Al. Eisenschmidt olidki sellisteks võrratuiks juhtideks.

Omariiklusaegne töö, kus juhtivateks tegelasteks olid esitsa dr. A. Eisenschmidt'i mitmed kaaslased, algas poolelijäänuna ja katkestatu jätkamisega ilma uue programmi loomiseta, — kuigi mõningaid katseid selleks tehti. Kuid olud olid tunduvalt muutunud — agraarolustik, turud ja hinnavahekorrad, poliitiline õhkkond, põllumehe vaimsus kui ka agronoomilised tegelased ise, õpetused ja tarkuseallikad jäänud aga endisiks. Pärandatud erialadesse ja uutesse institutsioonidesse diferentseerumine jätkus, ega piirdunud erialasse süvenemisega, vaid siirdus ka organisatsioonilisse killunemisse ja ulatus viimaks igasuguse ühendava juhtmõtte kaotuseni, — kuni suures majanduskriisis saabus agronoomilise töö pööranguline korrastuslik reform.

Agronoomilise- ja Talumajandusnõuande-Büroo loomisega ellukutsutud jaoskondlik agronoomia ja kriisiolustik seadsid uuele keskusele ette paratamatusega uue tööprogrammi koostamise ülesande. Samal ajal kerkis päevakorda ka riikliku agraarprogrammi väljatöötamine. TNBüroo iga oli liiga lühike põhjaliku tööprogrammi lõplikuks väljatöötamiseks, kuid Büroo lõpueelses väljaandes — Jaoskondliku agronoomilise nõuandetöö korraldus, metoodika ja praktika (1932.) on juba koos kõik üldise ja kohalike programmide koostamise alused ja ka programmi üldised põhialused. Ajavihas ja hädas põlu alla sattunud piimakarjapidamine tunnistatakse nüüdki talupidamise peaharuks, rõhutatakse selle arendamisel majapidamise tervikut kõigi võimalike kõrvalharudega selles, seal hulgas ka enne kriisi hüljatud toiduteraviljakasvatust, eriti nisu — omamaa varustamiseks. Kriisi rahalised raskused tingivad programmis talundi sisemiste jõudude ja tootmisvahendite (põhisöödad, alusturvas, sõnniku hulga suurendamine, mullaharimine jt.) resoluutset esilenihutamist maaviljakuse tõstmiseks ja talundi omakapitalide kogumist käitise tugevdamiseks. Põllumeeskonna uue põlve kasvatamiseks tuuakse programmi Ameerikast laenatud maanoorte organiseerimise mõte isetegevuse, algatusvõime ja ühistöö kasvatamiseks uues põlves. Innukalt ja edukalt asutakse selle elluviimisele (klubid). Omaette ülesandena

on programmi võetud väikemaapidamiste (kääbustalundite) elujõulisteks arendamine tööintensiivsete põllumajandusharude najal. Jaoskondlik põhimõte toob programmi uudisena veel põllumajandusliku rajoonimise ja jaoskondlikkude tööprogrammide kujundamise.

TNBüroo tööjärglane agronoomilise nõuande osas — Põllutöökoda — jätkab eelkäija poolt algatatud tööd, ka jaoskondlikkude töökavade osas. Süstemaatilise põhjendatud ja kalkuleeritud programmini jõutakse siis, kui valmivad riikliku agrarkava põhimõtted, millede kohaselt Põllutöökoda koostab oma detailse agronoomilise nõu- ja abiandmise töökava (vt. „Põllumajandus“ 1936, nr. 38: „Põhimõtteid põllumajanduse edendamise kohta“). Kava käsitleb põllumajanduse edendamist kõigis selle harudes peamiselt toodangu tõstmise osas. Rõhutades loomapidamise osatähtsust pühendatakse kavas suuremat tähelepanu veisekasvatusele ja tugeva söödabaasi loomisele, esitades põhjalikke arvulisi kalkulatsioone.

Selle kava mõtted ja suunad on juba tänapäevased. Üksikuid osi kavast tõstetakse aastati rohkem esile, nihutades neid hoogetöö ülesandeks, — nagu maaviljakuse tõstmine, uudismaade ülesharimine, töö ratsionaliseerimine ja mehhaniseerimine, umbrohtude tõrje jt. Võrreldes enne omariiklust olnud kavadega leiame nüüdsetes erinevust peale suurema detailiseerimise ka nende sisu osas, kus nüüd tugenetakse juba enamikus oma maa andmestikul, oma agronoomilise teaduse ja oma talude empiirika saavutustel, kuna tollal oli sisuline külg suures osas laenatud ja vaid oletuslikult meie taluoludele kohandatud. Kriisiaegne tuleproov läbi tehtud ning toetatud oma riigi agrarpoliitika kavaga, peaksid praegused kavad olema küllalt kindlail aluseil.

Suure tähtsusega on muidugi nüüd ka kohalikud, konventide ehk agronoomiliste jaoskondade töökavad. Siin minnakse kõige kaugemale ajalistesse, kvantitatiivsetesse, korrustuslikesse ja sisulistesse detailidesse: tõurajoonide kujundamine, pullijaamade võrk, viljade sordid, uudismaade ülesharimise töökava koos traktorijaamadega, konsulentide tööjaotus, usaldustalud jne. — see kõik tuleb siin juba nimeliselt ja arvuliselt paberile jaoskonna olustiku kõigeekülge uurimise alusel. Siin toimub üldkava realiseerimine tegeluses kesk-kohast saadava ainelise kui ka vaimse toetuse ja kohapeal organiseeritud põllumeeste isetegevuse najal.

Ka kohaliku iseloomuga põllumajanduslikud kutsekoolid kohandavad paiguti oma tööd kohalikele agronoomilistele töökavadele, mis on loomulik.

Agronoomilise töö metoodika.

Töö metoodika on kõige vähem läbitöötatud peatükk ühiskondliku agronoomia õpetuses. Agronoomilise töö metoodika peab juhatama kätte kõige ratsionaalsemad viisid täiskasvanud iseseisva inimese õpetamiseks ja mõjutamiseks teatud majanduslikuks ettevõtmiseks omal kulul ja algatusel. Mõjutamist vajab niihästi mõistus kui ka tahe. Vist on seni üldse vähe uuritud neid täiskasvanud põllumehe mõjutamise psühholoogilisi aluseid, millel põhjenevad agronoomilise töö meetodid. Seepärast saab ka siinkohal neid aluseid valgustada ainult väga umbkaudselt ja rohkem tuletslikult.

Inimese psüühi mõjutamise teaduslikud ja praktilised alused on küll päris viimistletult peensusteni välja töötatud kahel alal — kasvatusteaduses ja moodsas poliitilise propaganda õpetuses (eriti Nõukogude Liidus ja Saksas). Kuid need õpetused ei ole terviklikult ülekantavad agronoomiasse. Esimene on uurinud lapse hinge ja rakendanud selle tulemused pedagogikasse ja didaktikasse laste kasvatamiseks ja õpetamiseks. Teine aga küll täiskasvanut, kuid agronoomilise nõuande omast tunduvalt erinevast lähtekohast: uuritakse nimelt tunde mõjutamist tema tahte painutamiseks juhi tahtele, mis on kõige hõlpsam massipsühholoogia rakendamise teel. Kuigi sellist võtet ka agronoomias vahest absoluutselt eitada ei saa, eeldusel, et seda kasutatakse organisaatorite poolt täie teadlikkusega ja vastutustundega, siis ometigi võiks olla selle rakendamine ainult harukordselt lubatav — hooandmiseks, mingist tardumusest või surnud punktist ülesaamiseks või eriti raske, lühikeseks ajaks rahva täit jõukoondust nõudva ülesande läbiviimiseks. Igapäevasesse töömetoodikasse see aga kuidagi ei sobi. Põllumajanduse ratsionaliseerimine rahvavalitsusliku korra juures saab toimuda vaid põllumehe isetegevuse ja omaalgatuse kaudu, kus põllumees oma talus peab olema ise omaette mees ja tark ettevõtja, mitte voogava massi tahtetu laast. Isegi ühistööle ja solidaarsuse tegudele pidevaks kaasatõmbamiseks on vaja tema isiklikku sisemist

veendumust ja arukat argumentatsiooni selleks, — kuigi esimese sammu astumiseks on ka tunde liigutamine kohal. Seepärast jääb agronoomilisel tööl üle, kuigi mitte päris eranditult, mõõduandvas osas ikkagi ainsaks teeks aru valgustamine ja peamiselt mõistuse argumentidega tahte mõjutamine. Ses mõttes pakub pedagoogika agronoomilise nõuandetöö metoodikale rohkem õpetlikku nii psühholoogilistes alustes kui ka metoodilistes võtetes.

Kuid arusaadavalt ei tule teha ka pedagoogikast muutmatuid ülekandeid. Tuleb arvestada mõjutusobjekti erinevusi. Peab taipama, milles erineb lapse psüüh täiskasvanu omast, milles on põllumehe kutselise hingelaadi erinevused ning milliseid rahvuspsüühi iseärasusi tuleb panna tähele, viimast isegi rajooniti (Mulgimaa, Setumaa, Saaremaa, Virumaa..). On ju inimesesse ja ellu suhtumine neis erinev.

Täiskasvanu vaimsuse erinevustena lapse omast tuleb agronoomilises töös arvestada mitut momenti. Esiteks elukogemuste rikkus täiskasvanul. Tal on võrratult rohkem konkreetseid kujutelmi reaalelust. Selle tõttu on temale omane ka kriitilisem mõtlemine, tugevam arvustusvõime, eriti praktilisest, paiguti isegi liiga kitsast praktilisest seisukohast lähtudes. Samuti suurem umbusk iga uue, empiirilisel kogemata mõtte suhtes, eriti kui too on mingi abstraktne konstruktsioon. Teiseks — kujunenud konkreetseid sihid elus, mis koondavad tema tähelepanu elus peamiselt nendele ja teevad ta muu vastu ükskõiksemaks. Lapsel need sihid ei ole kuigi kindlad, on muutlikud, seepärast tubli õpetaja saab kergemini mõjutada, uut suunda anda püüetele ja tegevusele. Kolmandaks tuleb arvestada täiskasvanu nõrgemat vaimset erksust, vaimu vähemat nõtkust. Harjumuste orjus süveneb eluaastatega, mõtte trafareedid kivinevad, iga alguse raskus suureneb, fantaasia teravus ja värvikus tuhmuvad. Seda kõike tuleb arvestada, neid inim-omadusi ei saa enam muuta. Eriti ei tule pettuda, leides eest talupoja iseloomu paindumatust ja algatusvõime puudulikkust. Pige mini tuleb olla ettevaatlik liiga kerge painduvusega ja liiga hooga algatusvõimega, mis võib olla hoopis iseloomu kergluse ja pealiskaudsuse tunnus, millele ei saa ehitada talus midagi püsivat ega tõsist.

Meie agronoomilisel nõuandel tuleb arvestada enamikus täiskasvanud talupoja ja nimelt eesti talupoja psüühi. Talupoja vaimsus ja hingelaad erineb linlase omast, ja eesti

talupojal on oma erinevused mõnede teiste rahvaste omast, kauastest kohalikest elamisoludest ja ajaloost tingituna.

Talupojale üldse on omane k o n k r e e t n e m õ t l e m i n e, rohkem faktide, tegevuse ja elamuste kui abstraktsete mõistete sidumine mõttes järelduste tegemiseks. V Seepärast ongi põllumehele kõige veenvamad talu empiirika andmed ja elavad pildid, liiati, kus agronoomilise teaduse omi serveeritakse temale mõnikord psühholoogiliselt oskamatult abstraktsetes või abstraheeritud mõistetes, nagu söötühikud, valgu protsendid, fosforhapendi või lämmastiku kilod hektaarile, külviväärtuse arvud jne., millede konkreetne mõistmine vajab enne pikka seedimist, ümberarvutamist nii- ja niisuguste loomasööta- tade kilodesse (tihti veel puudadesse), põllurammu (superi, tšiili) kottidesse jne., mida igamees saab kaaluda ja mõõta, silmaga näha ja käega kombata. Vanem resp. arengus algelisem põllumeeste põlv oma konkreetse mõtlemises on veel kaugemalgi — ta on oma mõttes veel kinni traditsionalismis ehk kivinenud empiirikas, mis on konkreetse mõtlemise viljana kujunenud põlvest põlve pärandatavatest kogemustest ja eelarvamustest. Kus konkreetne mõtlemine ei saanud opereerida enam ilmsete reaalsete faktidega, kus sõltuvused ning korrapärasused olid looduses liialt segased, seal otsis konkreetne algeline mõtlemine müstilisi fetišeid ja oletatavaid looduslikke tegureid (kuu, pööripäeva tuul jt.). Teadus püüab viimaseid asendada järkjärgult katseliselt tõestatud loodusjõudude seaduspärasustega, kuid tervet kogemuslikku vanarahva tarkust ei tohiks temagi hüljata. Samuti ei tohi unustada, et teaduse saavutuste ja uute mõistete tulekuga nüüdisaja põllumajandusse ei ole veel muutunud ega muutu niipea põlluharija talupojalik konkreetne mõtlemine.

Teine iseärasus, mis põhjeneb osalt ka konkreetsetel mõtlemisel ja traditsionalismil, on talupoja k o n s e r v a t i s m, alalhoidlikkus kõigis tema eluavaldusis ja ka mõtlemises. Uut, nägematut on raske mahutada hästi seotult ja sujuvalt konkreetseesse, kogemustega opereerivasse mõttekäiku. Pealegi, kus põllumehe kogu elu talus on sulaanud tema tööga teatud tervikuliseks süsteemiks, kus muutus ühes lülis paneb rahu- lult käärima kõik muu. Rahu on aga üheks põllumehe traditsiooniliseks harjumuseks, sellele ollakse valmis palju ohverdama. Siiski on eesti põllumehes omajagu progressiivseid tegureid: orjuse-viletsused, milledest tuli oma jõul välja rabeleda, ei ole veel nii kauges minevikus, ja edasipüüdmise inerts

on tal ikka veel sees, ning uued ajad-olustikud ja elunõudluse kasv annavad uut hoogu.

Eesti talupoja individualistlikust laadist on juba väga palju räägitud, see on vastuvaidlematu. Sellele võib anda nii positiivseid kui negatiivseid hinnanguid, kuid arvestada tuleb seda igal juhtumil. Seotud talupojaliku uhkusega ja eestlase kangekaelsusega ning sitkusega paneb see eesti talupoja paremikki oma talus töötama määratu suure jõurakendusega ja visadusega. Uhistöös on see aga temale tülikaks komistuskiviks. Ent põllumajanduse rationaliseerimine ei ole meil üldse mõeldav terve lepliku ühistööta, see aga eeldab siirast ühtekuuluvustunnet ja üksmeelsust, isikliku tahte painutamist ja mõne oma seisukoha loovutamist. Individualistliku laadi tugevatel külgedel on orjaaegsete pärimustena kaasas ka mustad varjud: visadusel jonnakus, uhkusel isemeelsus ja kadedus. Uued olud ja sihikindl ühiskondlik kasvatus peaks aegade jooksul neid varjusid pehmemdama, neile elus andma kasulikud kallakud.

Lõpuks mainitagu agronoomilises töös arvestamist pälviva iseloomu omapärana eesti talupoja positivistlikku vaimulaadi, tema kalduvust kõike kainelt arukalt kaaluda, erahuvi ja otstarbekuse seisukohalt põhjendusi otsida. Positivism piirdub ja seguneb temas sageli aga ka skepsisega. Ühenduses konservatismiga on see skepsis suunatud uuenduste vastu, ühenduses individualismiga — kõige võõra, väljast tuleva mõtte kui ka mõttekandja vastu, väljendudes eriti ühistöö ja ühiskondlikes sfäärides kinnisuses ja umbusklikkuses. Positivistlik vaimulaad määrab ka tundepaatose osa eesti põllumehe mõjutamises, millele jääb siin väga piiratud rakendusvõimalus; meie ajaloos on seda väga harva juhtunud, et põllumehe tunded on liikuma pandud tulunduslikuks tegevuseks, olgu siis rahvuslikul ärkamisajal.

Niipalju agronoomilise töö psühholoogilistest alustest. Muidugi, need on vaid üldjooned. Teiseks, põllumehe vaimust ei saa lugeda mingiks kivilinenud olemuseks; siin on suures määral olude surve muunduvat mentaliteeti. Ning palju oleneb ka üldisest ajavaimust, mida agronoomilises töös tuleb alati teravalt silmas pidada ja kasutada. Al. Eisen Schmidt'i aeg oli suure tõusu aeg, millal ühed ja samad inimese vaimsuse põhiomadused avaldusid ja olid mõjutatavad sootuks teisiti, tööle hästi soodsal kujul, kui näiteks vastandoludes — hiljutisel majandusliku depressiooni ajal, või hilise-

mailgi kaineil aastail. Tollal polnud ka veel kutsehuvide kaitse võimalusi, tuli loota vaid oma jõule.

Kõike seda peab arvestama, minnes kohaldama pedagoogika aluseid agronoomilise nõuandetöö metoodikas. Sissejuhatajateks sellesse kohaldamisse mõned üldjoonelised äärmärkused.

Eeldus, milleta ei saa ei pedagoog ega ka agronoom tõhusalt töötada, on kuulaja usaldus õpetaja vastu ja õpetaja autoriteet kuulaja silmis. Õpetaja saab ehk veel hädapärast läbi autoriteedita ja usalduseta, tuges kooli võimule, distsipliinile ja karistusile, kuigi ainult neil põhjenev töö ei ole palju väärt, — agronoom aga sootuks mitte, tema tugi on vaid temas endas. Ta peab oma tööga võitma esiteks usalduse ja selle järele ka autoriteedi, tööga mõlemaid järjest suurendades. Alles siis on ta oma tööpõllul peremees. Teatud määral aitab usalduse võitmisel agronoomile algul kaasa küll ka põllumehe suhtumine asutisele, kus agronoom teenib, kuid ikkagi ainult algul. Põllumehe vaimulaadi kohaselt on usalduse võitmisel oluline osa agronoomi põllumehelikel praktilistel oskustel ja mehelikult vastutulelikul käitumisel; autoriteet aga kasvab pikemaajalise asjalik-asjatundliku töö konkreetsete tulemuste ilmnedes kohal.

Pedagoogilistest reeglitest, mis on kohaldatavad agronoomi õpetavas nõuandetöös, on olulisemad järgmised. Arvesta kuulaja vaimse taseme astet: ära pea täiskasvanut põllumeest lapsikult võhikuks, arvesta tema praktilist taipu ja kogemusi-teadmisi; kuid ära unusta tema harjumast abstraktses mõtlemises ja kooli-tarkuse teoreetiliste teadmiste kasinavõitu varu. Õpeta konkreetset, kasutades nägelikkuse ja eeskujuprintsiipi: selgita iga uut mõtet ja mõistet tuntud konkreetsete näidete varal või demonsteerides tundmatut eset või tegevust; lähtu tegevuses juba olevast, selle muutmise paremusi konkreetset põhjendades; tõesta uuenduse teostatavust ja kasulikkust usaldustalude ja katsete najal. Rakenda kuulaja isetegevust: ainult see võetakse omaks, mis on tegelikult läbi mõeldud ja läbi tehtud; eriti tähtis on see maanoorte töös. Hoiatav hüpotees: oska õpetada huvitavalt, luues konkreetsele mõtlemisele kergelt jälgitavaid reaalseid pilte ja positivistlikult usutatavaid perspektiive; teravmeelsus ja piltlik näide elustavad; kuid väliste efektide oskamatu kasutamine labastab õpetust ja teeb õpetaja kuulaja silmis kergesti naeruväär-

seks; isetegevuse rakendamine on parim huvi hoidja. Õpetakorrates: ühekordne mainimine ei fikseeru mõistusse ega mällu kindla ja selge kujutelmaga; ent liiga sagedane ja üksluine kordamine muutub igavaks. Vähem, kuid põhjalikult (pedagoogika *multum, non multa*): liiga palju ühekorraga pakkudes varitseb pealiskaudsus ja olulise varjujäämine; tähtsam vajab esiletõstmist ja fikseerimist, omandamist sei määral ja kujul, et omandaja on suuteline seda ka kasutama edasimõtlemiseks või teoks. Tuleb pidada oma tööprogrammi siht alati silmas ja seda teostada loogilise järjekindlusega alates tähtsamaga, midagi olulist vahele jätmata — nii üksiku kui ka rajooni mõttes; üksikusse istutada see oluline, mis on pärmiks ja aluseks, mis ise ergutab või tingib edasi arenemist ja uusi küsimusi; valida endale toeks neid arukamaid, kes saavad teistele materjali ja mõtte levitajaks. Mõlemal juhtumil lähtutagu samast põhimõttest — vähem, kuid põhjalikult, vähem, kuid tabavamalt, olulisemat, sigivamat; palju järgneb siis iseenesest loomuliku arengu sunnil. See põhimõte eeldab aga väga head üksiktalu, inimese ja rajooni olustiku tundmist — et leida õigeid tugipunkte.

Liigitades ja lühidalt iseloomustades järgnevas veel agronoomilise õpetuse ja mõtte levitamise kujunenud meetodeid, viise ja teid, jagame need ennekõike kaudseteks ja otsesteks. Kaudsed teed on need, kus agronoomiline õpetus satub tallu mitte otsekohe agronoomi enda käest, suust või sulest, vaid teiste talude resp. põllumeeste vahendusel, ilma et algallikas oleks olnud teada. Ameerikas korraldatud ankeetuurimused on tõestanud, et kaudsed teed on väga headeks agronoomilise õpetuse levitajaiks. See ongi mõistetav eeltoodud psühholoogiliste aluste põhjal: naabertalus nähtu on parimaks konkreetseks tõestuseks uuenemise kasulikkuses. Kaudsed teed on agronoomi kutsumatud ja nähtamatud abivaimud. Kuid agronoom saab neid ka teadlikult rakendada liiklemise kiirustamiseks nendel, kui ta loob jaoskonda osavalt läbiviidud kava järgi usaldustalude, tugipunktide ja abistamisorganisatsioonide võrgu. Viimane ongi Ameerika agronoomi praktiseeritavam töömeetod, meil aga veel seni suhteliselt vähe kasutatud. See meetod nõuab suurt organiseerimisvõimet. Kunstlikult loodavad, riikliku toetusega ülalpeetavad nn. eeskuju-talud aga seda ülesannet meil ei saaks täita, kuna skepsisse kalduv talupoeg ei taha midagi uskuda ega usaldada, mis ei ole loodud talu omal jõul. Ise-

asi, kui agronoomilise abi korras teostatakse kuskil mõni üksik uudisseadeldis selle tehnilise efekti demonstreerimiseks, — seda on lihtne siis majanduslikult kalkuleerida, kas see on talule jõukohane või mitte. On küllalt, kui nähakse tegeluses, kuidas mingi uudis tehniliselt sobib ja töötab, näit. lüpsmasin, traktor, uuetüübiline ader, ameerika kaelus jne.

Otsese nõuande meetodid võiks jagada ühelt poolt veenmise ja propaganda meetoditeks, teiselt õpetamise ja rakendamise meetoditeks. Otsese nõuande meetoditest on tõhusamad need, mis on seoses agronoomilise abi, premeerimise või muu soodustamise võimalustega; teiseks need, kus konsulent saab pidevalt jälgida nõuande järgi toimetamist ja selle tulemusi; kolmandaks, kus on kasutatavad õpetamisel isetegevuse, nägelikkuse ja võistluse printsiibid. Nende kõigi puhul on põllumehe ainealine kahju-riisiko kõige vähem ning hoitakse ära ebaõnnestumised uuenduste teostamisel, mispärast põllumees ongi nende suhtes kõige vastuvõtlikum. Seepärast tuleb esmajoones hoolitseda, — ja selleks olgu agrarpoliitikal kõige heldemalt käed lahti — jaoskonna varustamise ja korramise eest agronoomilise abi osas: plaanikindlalt jaotatud küllaldane pullijaamade, paarituspunktide jne. võrk, sugulavad, viljasortimispunktid, seemnepaljunduskohad, traktorijaamad jne., samuti tehnilise omaabi korraldused kontrollühingute, aiandusringide, maanoorte ringide jt. näol. Samuti usaldusmeeste ja -talude võrk vastavalt programmilistele ülesannetele jaoskonnas. Alles seesuguse võrgu najal saab tulemusrikkalt rakendada agronoomilise nõuande õpetamis-meetodeid, milledest olgu siin nimetatud olulisemad.

Töö ehk toimingu demonstratsiooni meetod on uudisvõtete esitamine ehk demonstreerimine teoga, nagu viljapuude pritsimine, silosööda valmistamine, lõhkeaine või uudismasina käsitsemine jne. asjaliku seletuse ja võimalikult kuulajate isetegevuse rakendamise saatel. Siin saab lühikese ajaga ja kerge vaevaga õpetada rohkem ja tagajärjekamalt, kui pika teoreetilise loenguga. Ulatuslikum toimingu demonstratsioon koos põhjalikuma ja pikema suulise seletusega ning tingimata kuulajate tegelikule tööle rakendamisega oskuse õpetamiseks kannab juba tegeliku kursuse nimetust (loomade söötmise, juurvilja harimise jt. tegelikud kursused) Varem, kus meil puudusid kutsekoolid, oli väga levinud meetodiks pikemaajaline (kuni 6 kuud) põllumajanduslik kursus põllumajanduslike teadmiste levitamiseks; nüüd vähe

praktiseeritav meetod täiskasvanute hulgas, massiliseks kutsehariduse levitamiseks siiski väga oluline, kuna kutsekoolidesse läheb ikkagi väike protsent noori. Uuemaks kursuse tüübiks näib kujuneda võivat eriline põllumeeste talvekool või maanoortele põllumajanduslik rahvakool, missugused koolid olgu iseloomult nagu alalised kursused, programmit painduvad ja õpetuse sisult täiel määral agronoomilisele tööprogrammile vastavad. Töötatakse talve või aasta läbi mõned tunnid nädalas. Neist võib loota tulemusi, kui neile leitakse õige koht ühiskondliku agronoomia süsteemis ja hoolitsetakse tarviliselt tööjõudude ja õigete kavade eest; tuleb aga hoiduda, et nad ei kujuneks liialt teoreetilisteks.

Eri liiki õpetusmeetodiks on nn. üksiknõuanne, kus instrueeritakse talupidajat tema talus; eriti oluline usaldustaludes. Süstemaatilisest üksiknõuandest erineb juhuslik konsultatsioon eriküsimisis, mille saamiseks põllumees pöördub agronoomi poole juhusliku vajaduse korral ja kus agronoomil puudub võimalus selle teostamist jälgida; viimane moment manitseb tarvitama neil puhkudel võimalikult kirjalikku retsepti, et ära hoida eksimusi ja arusaamatusi.

Need oleksid tänapäeva tõhusamad õpetamis-meetodid. Veenmise ja propaganda meetodid on vähemas ulatuses kasutatavad vastavalt nende ülesandele — olla sissejuhatuseks ja huviäratajaks uute algatuste vastu. Propagandameetoditena leiavad kasutamist põllumajanduspäevad, organiseerimiskoosolekud ja peolaadilised kokkutulekud (lõikuspeod jt.). Neil valmistatakse pinda ja antakse tõuget uutele mõtetele ning ergutatakse üksmeelsust. Veenmismeetodite hulka kuuluvad tulemuste demonstratsioonid, mida teostatakse põldkatsetes, talu-vaatlusel, ekskursionidel ja näitustel. Hea korralduse puhul võiksid nad mõjuda ka veenvalt ja, kui neid ühendatakse ka toimingu demonstratsioonidega, ka õpetlikult. Meie tavalised „lase-lennata“-laadis korraldatavad ekskursionid ja kuivalt-staatiliselt sisustatud näitused on küll kõige vähem ratsionaalseteks agronoomilise töö meetoditeks. Säärased „ekskursionid“ on kujunenud meie parimate põllumeeste ja katsetegelaste teenimatuks karistuseks ja koormamiseks. Vähem, kuid põhjalikult, — kindla sihiga ja läbimõeldud kavaga peaksid olema need korraldatud. Näitused vajavad rohkem dunaamilist ja õpetlikku joont, ruumide vähemat koormamist ja tabavaid lööksõnu, siis on nad õpetlikud ja huvitavad. Katseid taludes on kasulik korraldada

vaid sääraseid ja seal, kus on oodata ilmsemat efekti, mis tunduvalt ületab paratamatult primitiivse katse vigade piirid; sellistena on kohasemad väetus- ja mõned sordikatsed põllul, samuti taimekaitselised katsed.

Kahe meetodilise rühma vahelisena tuleb vaadelda võistlust, mis on üheskoos tulemuste kui ka toimingute demonstratsioonideks, ühtlasi aga tahte aktiveerijateks ja oskuste viimistlejateks. Võistlus sunnib oskust omandama ja avaldama kõige täiuslikumalt. Eriti olulised on võistlused maanoorte töös, kus on kindlustatud suurem osavõtt nendest. Ka talude ning üksikalade ja töötehnilistel võistlustel täiskasvanuile on sama oluline tähtsus igal pool, kus aga tulemusi saab kokku võtta arvuliselt ja objektiivselt.

Lahus jaoskondlikust tööst seisab raadio- ja ajakirjanduslik agronoomiline propaganda ja nõuandetöö. Raadio peatähtsus on hooajalise informatsiooni ja retseptuuri andmises, kuna ajakirjandus (osalt ka raadio) võimaldab õpetuse saamist paremailt eriteadlasilt ja tublimailt põllumeeselt korruga kõikjal üle maa. Ajakirjanduse levitamine on seepärast jaoskonna tööjõudude ülesandeks, kuna loetavuse ja õpetuse ajakohasuse ning täpsuse eest hoolitseb toimetuse. Meie muidu päris kõrge tasemega rahvalik põllumajanduslik ajakirjandus vajaks loetavuse tõstmise mõttes mõnede üldajakirjanduse võtete ärakasutamist, nagu tabavamaid pealkirju, rohkem konkreetset, elavat stiili ning tähtsamat sisu lühidates juhtlausetes teksti ees äratoomist. Kuluks toimetada uurimus, kui palju praegune ajakirjandus leiab mitte üksi levikut, vaid nimelt lugemist; arvatavasti jätab viimane rohkem soovida. — Kui ajakiri informeerib ja õpetab põllumeest jooksvalt, siis igale vajaliku põhiõpetuse andjaks on raamat. Odava põllumajandusliku raamatu kirjastamine on väikerahval raske, kalli levik aga on piiratud. Peale toetamise õigustamise nõuab see kirjastamisel ülearuse ja korduva vältimist, käsikirjade karmi valikut ning selleks läbimõeldud kirjastuskavast kinnipidamist.

Käesolevas tuli piirduda vaid lühikeste meetodiliste märgetega, aga neistki võib asjatundja järeldada, et meie senine agronoomilise töö meetodika vajab veel mitmeski ratsionaliseerimist. Lihti veel praeguse konsulendi ülekoormatuse juures nii otsese kui nn. jaoskondliku asjaajamise tööga, — lisaks veel jalgratta sõtkumine tundide viisi päevas. Töö ratsionaliseerimine säästab aega ja annab rohkem efekti.

Ratsionaalses ühiskondliku agronoomia süsteemis on konvendipiirkonna ehk jaoskonna konsulent-agronoom ja oskonna põllumajanduslikuks vaimseks juhiks ja ajuks. Konvent on n.-ü. jaoskonnas põllumajanduse arendamis- ja ratsionaliseerimis-ettevõtte peremees, konsulent-agronoom selle ettevõtte juht, direktor. Või kui arvestada veel nende ettevõtete „trusti“ — põllutöökoda, siis on konsulent-agronoom ikkagi vähemalt filiaali juht, kes saab peakontorilt ehk ülemvalitsuselt teatud üldsemaid direktiive, et kõik filiaalid töötaksid koordineeritult. Riigi agraarpoliitika, tundes rahvamajanduslikku huvi põllumajanduse arengu suunamise vastu, tungib aktiivselt põllumajandusse agraarpoliitiliste korralduste, soodustuste ja toetuste abil. Kui riik muu toetuse hulgas maksab toetust ka agronoomilise aparadi ülalpidamiseks, siis selle mõttega, et nimetatud aparaat oleks rakendatud tööle kindlas suunas — töötama riikliku agraarkavaga kooskõlastatud ühiskondliku agronoomia programmi alusel, millesse kuulub ka kohalik jaoskondlik agronoomilise töö programm. Asetatud selle programmi alusel töötama, ei saa agronoom jääda ootama patsiente või kliente, nagu teised maal töötavad haritlaskutsed (arstid, loomaarstid, advokaadid), vaid ta peab olema aktiivne, nagu arstlik ja loomaarstlik personaal on kohustatud olema vaid taudide puhkemisel. Selles on agronoomi kutsetöö olulised erinevused, mis määravad temale ka juhtiva tegelase kõha konvendis. Ta peab seda kohta pälvima ja see koht peab talle antama, muidu jääb ta tuuletallajaks.

Agronoom on konvendis täiel määral ühiskondlik tegelane juba oma ameti poolest — ühiskondliku töö korraldaja ja juht. Uhtlasi aga ka tehniline tööjõud. Tema peamiseks tegevusväljaks on põllumajanduse kui rahvamajandusharu ja talu kui põllumehe ettevõtte edasiviimine põllumehe isiku mõjutamise ja kutsealalise abistamise kaudu rahvamajanduse ja põllumehe eramajanduse arukalt kooskõlastatud taotluste suunas. Selle kõrval on temal kui maaühiskonna tegelasel paratamatult kokkupuutumist maaühiskondlike ja maakultuuriliste küsimuste lahendamisega, kuna põllumajandust ei saa käsitleda lahus neist maaelu külgedest. Osa neist peab kuuluma ja kuulubki juba otsekohe jaoskondliku töö programmi.

See tohiks olla normiks, milleni kord ka meie ühiskondlik agronoomia oma arengus peab välja jõudma; kuigi praegu konsulent on veel sageli vaid kellegi-millegi asjaajaja, sealt ja teisalt tulevate käskude ja soovide täitja, siin-seal ka agrotehniline nõuandja või sundkõneleja juhuslikul koosolekul jne. Ratsionalismi ajastul selline olek ei sobi. Normini jõudmiseks on aga vaja meie sissejuurdunud mõtlemistes ja arusaamades päris põhjalikku muutust. On isegi päris mõõduandvates ringkondades kujunenud nagu mentaliteediks vaade agronoomilisele tööle kui mingile hoopis lihtsale tehnilisele tegevusele, millega võib toime tulla kas või iga kontroll-assistent või põllutöökooli lõpetaja, kui tal aga oleks teatavaid tegeliku töö oskusi ja kui ta aga on karmas jooksma ja käsku täitma. Sealsamas aga kurdetakse, et meie põllumajandus edenevat ikkagi liiga visalt, et ikka ei ole me veel jõudnud järele Taanile. Muidugi ka kõige ideaalsem ühiskondliku agronoomia korraldus ning agronoomiliste tööjõudude valik ei teeks meid kähku kohe Taaniks. Aga kui meil on mingi kindel siht, siis kiiremini ja vähemate ekslemistega jõuame sinna ikkagi sel teel, kui kõik oma agraarpoliitiliste aktsioonide summa rakendame tegevusse k õ i g e r a t s i o n a a l s e m a l t, — seal hulgas ka tööjõudude valiku ja nende kvalifikatsioonide osas ning nende töölerakendamisel. Oma tähtis koht on ses töös ja süsteemis muidugi ka assistentidel ja vastavate põllumajanduslikkude kutsekoolide lõpetajail, kuid praegu on kõne konvendi piirkonna j u h t i v a s t tööjõust. Ka arsti, loomaarsti, inseneri jt. kutsete alal on lihtsamaid tehnilisi ülesandeid, mis oleksid jõukohased velskeritele, tehnikutele, isegi kontroll-assistentidele, — ometi on viimased tõrjutud oma piiratud tehnilistele tööaladele, kuigi endistel aegadel võisid nemadki tegutseda vabalt kõikjal. Niisamuti oleme jõudnud ka põllumajanduses arenguastmeni, kus tehniliste instruktorite aeg agronoomi ülesannetes on läbi, kus korraldav töö nõuab lisaks praktilistele oskustele tüsedit akadeemilist mõtte-kooli, — kuigi viimane võib olla küllaldase andekuse juures saavutatav ka elus õppimise ja enesearendamise teel.

Ameerika *county agent*'i suhtes on kvalifikatsiooni nõuded sellised: tal peavad olema ühiskonnategelase ehk rahvajuhhi omadused, tõsised põllumajanduslikud huvid, põllumajandusliku ümbruse ja selle vajaduste hea tundmine, veendunud poolehoid maa-elule ja maarahva püüetele ning akadeemilise ettevalmistuse kõrval hea vilumus põllumajanduse tehnikas ja

praktikas. Ei saa ütelda, et siin oleks nõutud jaoskonna põllumajanduse vaimset juhilt midagi ülearust.

Kuidas saaksime aga meie tulla välja valjude nõudmistega tööjõu suhtes, kes saab 120 kr. ümber kuus palka (agr. T. K i n t'i hiljuti esitatud andmetel nõuavad põllutöölised juba kuni 72 kr. kuus ning muudel akadeemilistel kutsetel tõuseb teenistus maal 250—350 kroonini), kes sellest palgast peab endale üürima korteri või mõnikord leppima hea mehe poolest toetusena kasutada antava 1—2 toaga, kes peab oma alalisi ringsõite jaoskonnas sooritama peamiselt jalgrattal, keda on võidud igal hetkel kellegi tühja kiusu pärast ümber paigutada mujale ja kes kõige selle tõttu alatasa vaatab ringi, kuidas neis oludes töötamisest välja pääseda. Püksirihma pingutusega kriisi ületamise naiivse katse ekslikkusest saadi meil peagi aru, kuid selle lipukirja all agronoomiliste tööjõudude töötingimuste järsk ränk halvendamine on seni ikka veel lõplikult heaks tegemata.

Nii on tõesti võimatu jõudsasti edasi saada. Edasisaamine aga seisab kõige pealt selles, et tubli agronoom püsiks ka u a ühes-samas konvendis, olles valinud selle töö oma kestvamaks elutööks. Alles siis ta tunneb kõike ja kõik tunnevad teda, ja töö on edu. Et vastavate kvalifikatsioonidega inimesi selleks leida, peavad olema sellele vastavad ka ainelised ja moraalsed töötingimused.

Agronoom — see on u u s vaimne tegur ühiskonnas, u u s k u t s e, mille on ellu kutsunud kõigis kultuurriikides rahvamajanduslik vajadus — põllumajanduse ratsionaliseerimine, teaduse saavutuste kaasabil maast rahvale suurema toodangu ja tulu saamise vajadus; suurema, kui see oli noil aegadel, kus põllumees oli vaid kõrgete seisuste kõrge kultuuri sõnnikuks, isandate ja maa mustaks orjaks, — nagu tollal temasse suhtuti. Ajad on muutunud, ja arengut kiirustatakse riikide poolt üksteise võidu, et mitte võistluses ja võimalikes võitlustes alla jääda. See aegade sund on kõikjal ka agronoomi-kutsele andnud tunnustuse, ei ole vähematki kahtlust, et ei jää see tulemata ka meil. Õiguslikult ja vormiliselt on see tunnustus küll juba meilgi, ent oluline, sisuline külg laseb ikka veel enda järele oodata, eriti ühiskondliku agronoomia tulipunktis — agronoomilise nõuande alal.

Uus kutse peab end elus läbi võitlema, — nagu sirgub iga elujõuline väeti tõugatav ning käsutatav nooruke suurte ja tugevate seltskonnas, — nagu on läbi võidelnud ja läbi löö-

nud kunagi kõik vanemad kutsed maailmas. Selleks on vaja uuel kutsel endal ühiseid pingutusi, sisemist kutse-eetilist distsipliini ning asjaliku tööga lugupidamise suurendamist enda vastu. Võetud uus suund meie riigi korraldamiseks on andnud seks ka agronoomidele avalikõigusliku kutseesinduse. Selle raames peab agronoomiline mõtte töötama nüüd edasi, et meie jõuaksime ratsionaalse ühiskondliku agronoomia süsteemini, et agronoomi töö, eriti jaoskonnas ja kutsekoolis toimuks ratsionaalse programmi ja metoodika alusel ja et agronoomi kutse võidaks tarvilise tunnustuse ning ühtlasi arusaamise tõhusa töö mainitud vältimatuist eeldustest agronoomi aineliste ja moraalsete töötingimuste osas. Kutseesinduslik tegevus oma Kojas ei ole mitte paljalt ühe kitsa kihi kutsehuvide kaitse, vaid eeltoodud põhjendusil praeguses olukorras otse ühiskondlik ja rahvamajanduslik ülesanne ja kohustus.

Agronoomi-kutse peab töö huvides olema lugupidamises ja au sees, ning kutse-organisatsiooni kohus on seks kõigiti kaasa aidata, muu hulgas ka agronoomi kutsetööle soodsamate ja vääriskamate tingimuste nõutamisega.

Agronoomide kutseesinduse võimalikke perspektiive Eesti ühiskonnas.

Iga saavutus kohustab. Kui mitte edasi püüdma, siis vähemalt saavutatut käes hoidma ja õigustama. Võita on sageli kergem, kui võitu käes pidada. Sest võit võib olla hõlbustatud olude hetkelise õnneliku kokkusattumisega, võidu hoidmine ja kindlustamine aga toimub igasuguste pidevalt muunduvate olude ja tingimuste raskusis, nõudes alalist pingutust.

Nendele tõdedele mõeldagu ka agronoomide kutsetööd korraldavate seadustega saavutatu puhul. Kui Eesti agronoomid on võitnud oma kutsele seadusliku nime ja avalik-õigusliku organisatsiooni, siis on see tõesti suur saavutus, ühtlasi ka suur kohustus. Tuletatagu ainult meelde agronoomi-kutse äsjast armetut moraalset ja õiguslikku seisukorda, selle killustatud, ajuti poliitilise võitluse pihtide vahel isegi terroriseeritud kutse jõuetust, ja kujutletagu võimalusi, mis avardavad need kaks dekreeti. Kui aga tahetakse ja suudetakse saavutatut hoida, mõista ja ellu rakendada.

Oldagu seejuures teadlikud, et seadusandlikud aktid on ühiskonda korraldavad aktid. Uhelgi avalikõiguslikult korraldatud kihil ega kutsel ei saa olla õigusi ilma kohustusteta. Agronoomide Kojana on kujundatud üks eriline elund meie demokraatliku riigi uuendatud ühiskondlikus struktuuris. On tahetud, et iga kutse end seesmiselt korraldaks oma võimete ja jõudluse maksimumi andmiseks ühiskonnale ja et kutsete avalikõigusliku organiseerimise teel saavutatakse kõigi ühiskonna elementide ja jõudude solidaarne ühistöö. On nimelt huvitav tähele panna, kuidas algul asutati kojad ikka „kutsehuvide kaitseks“, millest avalik arvamine hakkas kartma kõigi organiseeritud võitlust kõigi vastu;

hiljem aga seoti uemate kodade seaduste sõnastuses kutsehuvide kaitse solidaarse ühistööga teiste kutsetega. S. o. kojad asetati selgelt riiklikku organismi mitte kihi huvides võitlejatena, vaid koostöötajatena riiklikus tervikus. See on ühe solidarismi teoretiku ja apostli, H. P e s c h'i mõte.

Kuigi agronoomide avalikõiguslikule kutseorganisatsioonile algul mõnelt poolt vastu vaieldi, kartes selles agronoomiliste tegelaste ja ametnikkude tööd desorganiseerivat ja olnud piiramatut käsutamise-võimalust pidurdavat tegurit, siiski ei pääsenud need hääled mõjule, ja agronoomi-kutse saavutas teiste haritlaskutsete kõrval väärika ü h i s k o n d l i k u t u n n u s t u s e. Kuid need hääled jäägu hoiatuseks, need sundigu agronoomi südilt valvel olema ja saavutatud õigusi õieti mõistma ja õigustama. Võit ei ole kaugeltki veel küllalt kindlustatud, ei sisemiselt ega väliselt. Väliselt selles mõttes, et teostatud ühiskondlik ümberkorraldus riigis pole veel elus karastatud. Sisemiselt selles mõttes, et meie agronoomide teadvusse on vaevalt saanud juurduda selgelt see Koja sügavam mõte, mis on temale omane kui ühiskondliku organismi rakukesele. On arusaadav, et esialgu kaldutakse Koda hindama rohkem kutsekaitseks loodud ametiühinguna, kuna agronoomi-kutse on tõesti vajanud kaitset.

Selles ongi praegu tõsine ja alles lõplikult vastamata küsimus, kumba teed elu ja kalduvused agronoomi juhivad, sellest sõltub ka Koja edaspidine saatus ja tähtsus. Väga küsitav on, kas ühiskonna mõõduandvad jõud saaksid kaua sallida koda-ametiühingut ja kas ta puhtakujuliselt sellisena liikmetegi lootusi suudaks täita. Seni on üksikud ju ikka leidnud tõhusamaid, olgugi libedamaid teid oma inimlike soovide ja ihalduste täideviimiseks. Koda nii palju kõikide kasuks ei suudaks, kui ta seda tahakski, — kui ta tegutseks ametiühinguna, — ja siis järgneks pettumus Kojas.

Teine tee on aga raske, väga raske. Peab olema palju usku ja idealismi, ühiskondlikku kohusetunnet, julgust mineviku ja oleviku tõsioludest ülevaatamiseks, kui julgeda valida seda teed, kõrgemale ja kaugemale viia töötavat. See tee on palgalise tehnilise agronoomide kutse arendamine organiseeritud ühiskondlikuks jõuks, üheks Eesti riiki ja rahvamajandust ülesehitavaks ja edasiviivaks vaimseks jõuks, üheks talupoega ja haritlaskonda lähendavaks lüliks, millel on suured ja vastutusrikkad ühiskondlikud kohustused, kuid selle eest ka väärilised õigused, tunnustus ja elamisvõimalus.

Meie riikliku ühiskonna areng on võtmas suunda, kus individuaalsed vaimsed jõud ja võimed peavad liituma ikka enam organiseeritud kollektiivseks jõuks, ühises suunas koostöötavaks ja kaasvastutavaks. Väikerahva piiratud jõud vajavad koondamist ja koordinatsiooni, et anda rahvale ja oma-riiklusele maksimumi võimalikust. Kuidas see mahub neisse korraldustesse, kus agronoomid töötavad enamikus palgalisena ametiasutistes, mis ongi ju seaduslikud suunaandjad ja vastutuse kandjad kogu agronoomilises töös? Mahub siiski. Sest see mõte, mis neis asutistes põllumajanduse tõeliseks edendamiseks teostamist leiab, on ju lõpuks ikkagi agronoomiline mõte, ülekaalus nimelt agronoomilise teaduse loojate, arendajate ja edasikandjate ning oludele kohandajate mõte. Teenistust andev asutis valvab ja vastutab, et see mõte ning selle teostamine oleksid õiged, elulised resp. tema püüetele ja ülesannetele vastavad. Kuid ikkagi mõte kui loov jõud on iga töö ja algatuse sigitaja, seepärast on mõtte andja ja kandja ka, vähemalt moraalselt, vastutaja. Kui Agronoomide Koda tahab olla mitte üksipäini oma kutsehuviseid kaitsvate palgaliste ametnikkude, vaid nimelt ka agronoomilise mõtte andjate ja kandjate korporatsioon, siis on sellest järeldused vältimatud. Nende hulgas ka võitlus õige mõtte ja mõtte õiguste eest.

Õigused, kohustused ja vastutus, kõik kolm üheskoos, üksteisest sugenevad — see on agronoomi-kutse tunnustamise tulemus, mis peab järjest selgemalt ja konkreetsemalt tungima teadvusse, kui tahetakse võidetud auväärset positsiooni seemiselt omaks võtta ja seda endile kindlustada. Aeg — ja meie ise selles ajas — peab näitama, kas see reform, see agronoomi kutseelu konstitutsioon on eluline, kas ollakse juba kasvanud sellele või kas tahetakse ja suudetakse selleni kasvada. Praegu on veel enneaegne selle üle otsustada.

Küll aga oleks aeg vaadata konkreetsemalt, milles on nende õiguste ja kohustuste sisu ning põhjendus, vaadata, mis Koda agronoomile toob, kui ta peab kujunema siin esitatud mõtte kehastuseks, s. o. meie demokraatliku ühiskonna organismi elundiks.

Kohustused — vaimse korporatiivse koostöö kohustus, kutsetööle soliidset ettevalmistuse kohustus, kohustus töö alal täita kutse-eeskõigusi ja kohustus oma mõtte loov töö anda põllumajanduse ja ühiskonna teenistusse. Õigused — agronoomilist ettevalmistust vajavatele teenistuskoh-

dele, väärilisele töötasule, töötingimustele ja kohtlemisele, kutse ja töö tunnustamisele. Kui agronoom ise mõistab oma kohustusi ja neid täidab, siis ühiskond mõistab paremini ja respektierib agronoomi õigusi. Õigused sugenevad kohustusist, tugenevad neile, on nende tasuks. Alles tunnustatud kohustustele tugenedes saab kutseesindus õigusi ja õiglust nõuda.

Vististi kõige rängemaks komistuskiviks kujuneb agronoomide omavahelise vaimse koostöö kohustus, kohustus tunda end ühise tööperena ühise töö juures, ühiselt arendatava ja rakendatava agronoomilise mõtte kandjatena. Sellele kutsub ja sunnib kojakollektiivi mõtte. Sellele aga sõdib vastu meie rahvuslik individualistlik ja kadedusele ning isemeelsusele kalduv iseloom, Pearu ja Andres meis, sellele on vastu akadeemiline partikularistlik kasvatus, senised harjumused ja kogemused lõhestatud ühiskonnas ja põllumeeskonnas ning tavaline sallimatus võistluses töötavates asutistes-organisatsioonides, suurte eeskujude puudumine ja nõrgalt arenenud rahvuslik-solidaristlik poliitiline vaist. Kõik need kisuvad kutseperet üksteisest lahti, eemale; tihti näib pakkuvat otse ilmset lõbu vastutöötamine, väga harva aga koostöötamine. Ometigi nõuab Koja terve ja sügavam mõte siirast vastastikust usaldust, vaimset ja moraalselt abistamist ning tihedat koostööd, kaasatöötamist isegi arvustamisel ja kallaletungis, kui need on tarvilikud kollektiivse mõtte arendamiseks ja viimistlemiseks. Kas jõutakse kunagi selleni ja kuidas? Kuidas saaks see kutse-eeetika normide abil traditsiooniks, mis oma sisemise inertsiiga võiks aidata üle iseloomu ja harjumuste surnud punktidest? Kuidas leida sünteesi individualistlikkude ja egoistlikkude huvide ning kalduvuste ja kollektivistlikkude kohustuste ja vajaduste vahel — selles on küsimus. Kas ei ole mõistlik vastus antud siiski vana ühistegevuse hüüdsõna tunnustamisel: *concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur* — üksmeeles kasvab väike, lahkkelis laguneb suurimgi. Kui suudetakse endile selgeks teha, et üksmeelt nõuab kõigi endi huvi — kaugemale nähtuna. Ainult siis on võimalik see raskeim võit — võit iseendi üle, kui seda täie teadmise ja siiralt tahetakse, tajudes selle vältimatust ja tähtsust. Või on see siiski utopia?

Hoopis kergemini, kuigi mitte päris ilma raskusteta võiks olla lahendatav kutselise ettevalmistuse küsimus. Koja hool ja mure on, et seaduslikud kutsenimetuse kandjad,

Koja liikmed seisaksid ettevalmistuselt ja võimetelt oma ametinõuete kõrgusel ja et see ettevalmistuse tase järjest tõuseks. Et see ei jääks alla nende välismaade omast, kes on oma põllumajandustoodetega meie võistlejaiks. Kui olud nõuavad meie põllumehelt ja töö saadustelt võistlusvõimet turgudel, siis võistlusvõimet tuleb paratamatult nõuda ka meie agronoomiliselt teaduselt, selle kandjailt ja levitajailt. Praegu teostub rahvaste vaba võistlus lõppudelõpuks ju nimelt v a i m s e l, intellekti alal, olgu see intellekt kehastatud ühiskonna organiseerimises, relvastuses, tööstuse, kaubanduse ja liiklemise tehnikas või ratsionaalses talukäitises ja põllumajandustöönduses. Seepärast peamegi olema teadlikud ka agronoomide ettevalmistuse küsimusis, millisel astmel seisame siin võrreldes võistlejatega. See küsimus vajaks põhjalikku uurimist ja uurimuse tulemuste ellurakendamist. Ei ole siin vististi nii oluline studiumi kestus ja õppekava ainete rohkus, kui selle korraldus ja viisid, nende vastavus võitleva elu ja aja nõuetele. Ei peaks mitte nii palju — nagu seda pahatihti tehakse — võrdluseks võtma oma arstide, juristide või teoloogide ettevalmistust akadeemias, sest nende töö ei ole asetatud sedavõrd rahvusvahelise võistluse tingimusesse, nad töötavad, kujukalt väljendades, piiratud ja kaitstud siseturule. Kas on Eesti advokaat parem või Taani oma, see ei ole nii oluline, küll aga on tähtis, et Eesti agronoom ja meier ei oleks halvemini ettevalmistatud kui Taani, Soome, Läti või Austraalia oma, milliste maade või, peekoni jt. headusega ja tootmiskulude tasemega võistleme rahvusvahelistel turgudel. Agronoomide õpetused ja korraldusvõime on selles võistluses samuti mõõduandvad nagu põllumehegi võimed. Vastutusest agronoomilise mõtte tabavuse eest järgneb ka Agronoomide Koja huvi ja õigus jälgida ning mõjutada soovitud suunas agronoomide ettevalmistust akadeemias, samuti ka meie agronoomilise teaduse kujunemise keskus. Muidugi vastavates taktilistes piirides ja lubatud autoriteetsete, moraalsete mõjutamise vahenditega.

Ettevalmistuse täiendamine jätkub pärast kooli, töö juures. Koja liikmete vastastikune heatahtlik kaasabi järeldub Koja kollektiivse vastutuse ja agronoomi nimetuse hea kuulsuse hoidmise kohustusest. Koja liikme hool peab olema selles, et mitte üksi tema ise hästi ei teeks, vaid et ka iga agronoomi töö seisaks ajanõuete kõrgusel. Vastutulelik nõuanne, hea mõtte andmine kaasliikmeile rakendamiseks, asjalik arvustus

ja hoiatused ning kõik mis kaasagronoomi tööd hõlbustab ja eksisammu aitab vältida, peab kujunema iga Kojali liikme kohustuseks kaasiikmete vastu. On küllalt hoiatavaid kogemusi, kuidas üksiku agronoomilise tegelase väär sammud on kantud üle agronoomi kutsenimetusele, tulevikus võidakse teha seda veel suurema õigustusega, osutades Kojale.

Teadagi, et kaasatötamine ja vastastikune abistamine eeldavad liigse õrnatundelisuse pehmenemist ja enesekriitika teravnemist. Sellela on arvustamine, märkuste tegemine ja nõuandmine inimlikult väga raske. Kus iga märkust võetakse isikliku solvamisenala, kus enesekriitika puudumine ei võimalda oma mõttes ja töös avastada ühtki vigala, seal on koostöö ja kaasabi võimatu.

Käsi käes hoolitsemisega agronoomide ettevalmistuse ja töövõimete taseme eest peab käima loogiliselt Kojali hoolitsemine agronoomide töövõimaluste ja töötingimuste eest. Ei saa ju loota, et paljalt kõrged aated meelitaksid noori agronoomiat õppima ja agronoomilisel alal töötama, — ka teistegi kutsete alal leiab soovija aatelist tööd. Vägaagi peab aga iga kutse kartma sellist olukorda, kus noorte juurdevoolu põhjustaks ainult häda: võimete puudus muudel kutsealadel või nende õpingute aladel läbilõõmiseks. Kuidas aga on mõeldav tugev juurdekasv ja tublimade töömeeste püsimine agronoomilise töö vastutusriksatel ja kvalifitseeritud tööjõudu nõudvatel kohtadel selliste töötasude ja töötamistingimuste juures, millised on näiteks agronoomilisel nõuande-personaalil? Rääkimata, et need tingimused on võrratult halvemad kõigi meie lähemate naaberriikide vastavate tööjõudude omadest nii absoluutselt kui suhteliselt, nad on halvemad isegi meie algkoolide õppejõudude omadest.

Järelikult on Agronoomide Kojal õigus mitte ainult liikmete huvide kaitseks, vaid meie põllumajanduse edu ja võistlusvõime, s. o. ka põllumehe huvides taotleda agronoomide töötingimuste (palkade, töötamisruumide ja -vahendite, liiklemisvõimaluste, kohtlemise) parandamist. Kuidas seda taotleda, on taktika küsimus. Esmajoones on tähtis vastavatele mõõduandvatele ja meie põllu- ning rahvamajandusest huvitatud ringkondadele selgitada valitsevat ebakohast tõelist olukorda ja selle võimalikke halbu rahvamajanduslikke tagajärgi. Et sellekohased rahulikud sammud annavad tagajärgi, selle tõestuseks on Põllutöökojal ametnik-

kude arvamine uues Põllutöökoja seaduses pensioniõiguslikeks Agronoomide Koja tegelaste poolt mõõduandvates ringkondades antud seletuste tulemusena. Riigi õige arusaamine põllumajanduse osatähtsusest rahvamajanduses peab tooma ja toob ka õige arusaamise agronoomide töötingimuste korraldamise vajadusest juba põllumajanduse edu huvides.

Mis puutub teist kohustust — agronoomi töö ja käitumise kutse-eetilist külge, siis selle üle on olnud juhus „Agronoomia“ veergudel mõtteid avaldada. Kutse-eetika kristalliseerimine on võtnud aega. Tähtis on olnud alul fikseerida üldisemad kutse-eetika alused ja põhimõtted, milleni Kojas ongi 1939. aastal jõutud.

Suhtumine oma kutsetöö kohustustesse ja kutsekaaslastesse haarab peamiselt kutsele ettevalmistuse, töötamise ja koostöö küsimusi. Tõsine ettevalmistus akadeemias ja veel enam elus, enda võimete tundmine ja terve enesekriitika arendamine ja siis töötamine jõukohasel tööalal parema arusaamise ja südametunnistuse järgi, täie vastutustundega, teades, et agronoomi töö mõjutab põllumehe varanduse kasvu või kaanemist, — see on põhinõue. Koostöö ja kaasabi kaastöölisetele ning kannatlikkus arvustuste ärakuulamisel ja julgus arvustada — see on teine.

Teenistuskohas allub töötaja vastavale teenistustsükli kule, mis nõuab täitmist, kuid mitte pimesi allumist, vaid ka julgust ja takti oma põhjendatud lahkavamate esiletoomisel, oma kutse au kaitsmisel ja kutselise südametunnistuse järgi talitamisel. Tublidusega ja julgusega lugupidamist võites jõutakse ehk ka nii kaugele, et Koja liikmed suudavad kaasa mõjuda teravuste pehmemdamisele ja vastastikuse arusaamise kasvule asutiste ja organisatsioonide vahel, kus selle puudumine on osutunud piduriks agronoomide kutsetöö edule ja ka põllumajanduse arengule. Muidugi ei saa seda loota enne, kui kõik agronoomid, eriti juhtivail kohtadel töötavad agronoomid on astunud Koja liikmeks ja kui Koja liikmetevahelised koostöö sidemed on kasvanud küllalt tugevateks.

Eraldi ja pikemat ning põhjalikumat käsitlust vajaks agronoomi suhtumine põllumeheesse; seda mitte üksi kutse-eetika, vaid ka agronoomilise töö metoodika seisukohalt. Sest õige metoodika ja õige kutse-eetika selles osas põhjenevad ühel samal: põllumehe vaimsuse ja hingeelu mõistmisel, kaasatundmisel põllumehe muredele ja tema usalduse võitmisel tõhusa tööga.

„Du kannst kein guter Artzt sein ohne Mitleid“, loen (1935. a.) Axel M u n t h e' soojalt ja huvitavalt kirjutatud raamatust, mis kasvanud arsti elukutsetöö elamusist („Das Buch von San Michele“ — hiljem ka eesti keeles ilmunud). Ja samas: „Was ist das Geheimnis des Erfolges? Vertrauen erwecken.“ Eks ole need mõlemad väited sama tabavad ka agronoomi suhtes. Ning vaadake, kui keegi püüab mõnd agronoomi põllumehe silmis sihilikult ja pahatahtlikult maha teha, siis ta tarvitab just neid relvi: ta püüab maha kiskuda usaldust tema vastu ja sosistab, et see polevat „nende mees“, s. o. see ei tundvat põllumehe muredele kaasa. Arvestatagu kõige pealt seda.

Arsti, nimelt sanitaar-arsti, kelledena peaksid end tundma meil maa jaoskonnaarstid, ja nõuande-agronoomi kutsetöö on laadilt väga lähedased, mõlemad seisavad ühiskonna avalikus teenistuses ja saavutavad soovitud tulemusi ainult inimese kaudu, kes nende nõu usaldades seda ise omal jõul ja kulul teostab, olgu see siis enda organismis või käitises. Agronoomi kutse ei ole mitte kitsa tehnilise eriala kutse, kā seal mitte, kus ta on kitsama eriala konsulendiks, spetsiks. Agronoom on s o t s i a a l n e tegur, tihedalt seotud omas erialalises töös maa ühiskonnaga ja põllumehe isikuga, talupojaga. Agronoom kuulub ühtlasi haritlaskonda, ja selles võiksimegi näha agronoomi erilist sideme ehk vahelüli osa maa ja haritlaskonna vahel, silda, mille kaudu peaks levima nende kahe kihi vastastikune arusaamine ja ühiskondlik koostöö, mis on nii väga tarvilik meile rahvus-riiklikult. See nõuab taas agronoomilt maa-mentaliteedi mõistmist ja püüdu arendada ja kasutada kõike seda, mis siin on põliselt tervet ja tugevat. Mitte kuidagi aga ei oleks lubatav demagoogide eeskujul otsida endale poolehoidu talupoja mentaliteedi negatiivsete külgede kasutamisega ja õhutamisega. Kuid kõik need sügavad ühiskondlikud küsimused vajaksid erilist põhjalikku käsitlemist, milleks siin pole koht.

Kutse-eetika kohustuse ja agronoomilise mõtte eest vastutuse kandmise üks järeldus ja tulemus agronoomide õ i g u s t e osas on — K o j a l i i k m e t e õ i g u s v a s t a v a t e l e a m e t i k o h t a d e l e. Ühtlasi julgustab kohtade kindlustamine ka andekamaid noori agronoomiat õppima ja võimaldab suuremat tööjõudude valikut nende võimete kohaselt. Siin on ka ülesanne Kojale, kuid samuti kā meie akadeemilistele intiimorganisatsioonidele. Viimased ei tohi mitte degenerereeruda

koha-kontoriteks oma liikmetele, küll aga peavad nad ette valmistama noori tulevase agronoomi Koja kutse-eetika mõistmisele ja nende isiklike võimeid ning kalduvusi õigel ajal avastama, et neid saaks objektiivsetel alustel soovitada sobivatele tööaladele. On ju agronoomide kutsetöö väga mitmesugune — ühiskondlik, tehniline, teaduslik, pedagoogiline, administratiivne — üks-sama iseloom ei sobi mitte igale tööle, ning mitesobiv tööala on õnnetuseks töömehele endale kui ka kutsekorporatsioonile. Kojal endal tuleb vististi ka tegeleda kohtadele soovitamise, temal tuleb arvestada samu põhimõtteid. Õigel ajal õigele kohale sattuv noor aitab tõsta agronoomi nime prestiiži ja ümberpöörduvalt.

Õigusest seadusega kindlustatud kohtadele Koda kuidagi loobuda ei saa, ümberpöörduvalt — on loomulik selle õiguse täielik ärakasutamine ja edaspidine laiendaminegi. Sellel õigusel ja selle rakendamisel on muidugi oma piirid, peale ametikohtade iseloomu ka need, mis E. Agronoomide Selts ise seaduse kavatas ette nägi nende kaitseks, kes agronoomi-kutset omanata on suutnud varem edukalt töötada samal kohal juba kauemat aega. See heatahtlik arusaamine on säilinud ka Koja organites. Seaduses on vahepeal täidetud see auk, mis ei võimaldanud näha Koja liikmetena meie üksikuid teeneterikkaid kutseta vanemaid agronoomilisi tegelasi, kes oma viljaka tööga kindlasti on ära teeninud agronoomi kutseõigused *honoris causa*.

Igatahes kutse huvides oleks Agronoomide Koja ümberkoondada seaduse piirides kõiki akadeemilise haridusega agronoomi, mitte nende paberitest tagasilükkamise põhjusi otsides, vaid pigemini ümberpöörduvalt, mõne formaalsuse ärajätmist enne Koja ellukutsumist hariduse-omandanute suhtes, kui aga mehed on teoga näidanud oma võimeid. Akadeemiline pedantsus ja rutiin ning avalikõiguslikud normeeringud ei tohi olla elus läbilõõnud andekate ohjendamiseks, vaid ainult andetuse leviku ja kunstliku esilenihkumise tõkestamiseks, — see peaks olema õige põhimõte. Diplom, eriti keskkooli diplom, on ju ikkagi ainult üks vältimatu põhie, aseaine, meie inimestetundmise meetodite puudulikkuse tagajärg: meil ei ole veel paremaid meetodeid inimese loova töö võimete hindamiseks. Ei tohi muutuda seaduse tähele najatades liiga kantseleilisteks inimeste võimete hindamisel. Tuleviku suhtes, jah, nüüd kus noortel on juba vastavad seadused ees ja edasiõppimiseks teed lahti, peab küll ette nägema kõigile tulevastele

kolleegidele ja järeltulijaile ratsionaalse hariduskäigu, et elu sõelale langeks vähem pettumust toovaid; hariduskäigu, mis annaks noortele mõtte ning elu ja töö mõistmise kooli, annaks kätte tööalused ja meetodid. Faktiliste teadmiste pagas on vähem oluline, kuna see täieneb elus ja töös.

Lõpuks veel ühest kohustusest resp. õigusest — nii kuidas keegi seda võtab, — mis peab olema Agronoomide Kojal, — see on seisukoha avaldamine põllumajanduse arendamise kavade ja meetodite suhtes, seisukohavõtnud riigi agraarpoliitilistes põhiküsimustes. Põllumeeste kutseesindus võtab neis omad seisukohad paratamatult rohkem tänapäeva kutsehuvidest lähtudes, riigiasutised aga kas finantsilistest või mõnesugustest momendipoliitilistest kaalutlustest; eriteadlane-agronoom aga peaks suutma teha seda objektiivselt, pilk põllumajanduse tulevikule ja põllumehe era- ning riigi rahvamajanduse huvide ühtumise suudmele. Agronoom mõistab, et rahvamajanduse huvides on põllumajanduse areng, et see saab teostuda aga vaid siis, kui selle taga on ka põllumehe erahuvi rahuldamine, seepärast ta otsib kooskõla-punkte mõlema vahel. Kindlasti on aga see agronoomi õigus-kohustus algul väga raske ja riskantne, eriti kui mõtelda tolele poliitilisele õhkkonnale ja sageli ebaausale mängule, mis meil on toona paiguti valitse nud, ning agronoomide senisele kaitsetule ja killustatud olekule. Kui aga poliitilised olud kord lõplikult tervenedes stabiliseeruvad ja rahvas võtab maad riiklik-rahvuslik terve poliitiline mõtlemine ning kui Agronoomide Koda on osutunud sisemiselt tugevaks ja võimeliseks oma liikmeid kaitsma, siis saaks Koda esineda järjest julgemalt ka oma asjalikkude seisukohtadega agraarpoliitilistes küsimustes.

Mõistetagu siintoodud, Agronoomide Koja nõukogu esimesel koosolekul ettekantud, kaugemaid suundi määratlevaid mõtteid õieti: ärgu võetagu neid mitte niivõrd konkreetse programmi na, vaid rohkem katsena tähistada agronoomi kutse ideoloogilisi perspektiive. Selline tööprogramm oleks praegu tervikus ajaliselt alles ülejõu käiv, mõnigi mõte selles heidutaks ja sigitaks enneaegseid kahtlusi oma jõus. Kaugemad prespektiivid aga annavad ehk hoogu ja julgust — raskele tuleviku-teele asumiseks.

Uues olustikus.

Raamatu eessõna oli juba trükitud, kui saabusid uued pöördelised sündmused, millel peatumata võib raamatu avalikuse ette saatmine tekitada kahtlevaid küsimusi, kas neil suundadel ja kavadel on veel mõtet. On ju viimased seatud teisugustel aegadel ja oludes ning sealt tulevikku vaadates, kus polnud silmapiiril veel äsjaste sündmuste märke. Teadagi mõtleme siin 28. septembril sõlmitud Eesti-Nõukogude Liidu vastastikuse abistamise pakti koos selle äreva eellooga ja senise teostamisega ning teiseks 20. oktoobri Eesti-Saksa protokolli alusel meie sakslaste massilist üleminekut Saksa riigikantsleri kuusel Suur-Saksa kodakondsusesse ja üle-pea-kaela siirdumist endistele purustatud Poola riigi tühjendatud maaaladele. Aga ka seda tulvil ärevust tagapõhja meie riigi kaugemas ja lähemas ümbruses, milles needki sündmused välja hauri ja kus võib pesitseda veelgi üllatusi, kuni saabub taas Euroopa rahvaste vahel rahu ja õiguslik suhtlemine.

Kuidas mõjutavad need sündmused meie seniste püüete suundi ja kavasid? Kas tuleb hakata otsast peale mõtlema ja tähiseid muutma või peame käima kõigest hoolimata vankumatult endisi radu? Või jääda resigneeritult ootama, mis tulevik meile toob? Kuigi tõesti kuluks aega sisseantu seedimiseks, edaspidiste teguviiside põhjalikuks kaalumiseks ning äraootamiseks, kunas kauged asjad kujunevad ja lähemad selguvad, ometi pole seda aega meile jäetud. Sündmused on tulnud meile peale, ilma et oleksime neid algatanud, nõudes otsekohe vastust ja seisukohavõtte. Riiklikult vajalikud sammud on ka kiiresti astunud, vastused antud. Kuid rahva sisimad hoiakud on veel kujunemas. Olles asjade välises käigus üldjoonis informeeritud, on ühiskonna jõud jäänud sündmuste sügavamalt sisu omapead seedima, tulemuste ja väljavaadete üle endamisi mõtisklema. On ülimalt tähtis, millisteks ja kui-

võrd ühtlasteks kujunevad need hoiakud ja suhtumised tulevikule, samuti — kunas nad kujunevad. Igasugune ebamäärane olek halvaks tahte, laostaks ühistunde ja oleks soodsaks pinnaseks lahkpuüete külvile.

Kahtlast segadust ja elevust tekitas esimene sündmus siin seal meie ühiskonna anti- ja asotsiaalsetes elementides. Kuid need, ühtede ärevad ootused, teiste arglik hirm, et „läheb lahti“, ei ulatunud kuskil Eesti ühiskonda kandvatesse kihtidesse. Niihästi maa ja haritlaskond kui ka organiseeritud eesti töölistkond jäid kindlaks, püüdes kaine rahulikkusega ja arukusega arvestada murelikke olukordi. Veel kiiremini ja kindlamalt kujunesid hoiakud baltlaste lahkumise puhul. Valdav oli rahuldustunne, mis väljendus tagasihoidlikult ja korrektelt. Tundes rahuldust meisse enamikus ikka ebasõbralikult suhtunud, nüüd end võõra riigi külge kuuluvaks tunnistanud sakslaste lahkumisest, tunti samas kaasa nende inimlikule draamale. Nii peajoontes need momentaalsed reageeringud sündmusile. Eesti rahva kainest arukusest peaksid need andma igatahes head tunnistust. Neist üksi aga ei piisa. Toimunu tagajärjed jäävad pidevalt mõjutama kogu meie elu edaspidist arengut. Peame suutma hoida ohjad peos. Seks on vaja teraselt vaadelda kogu ühiskonna elu üksikasju ja püüdeid uute olude valguses, tuletades mõttes kõiki võimalikke tagajärgi neist, — et osata valida õigeid teguviise, et mitte kaotada jalge alt o m a r a d a, ega jääda sündmuste loopida.

Sel omal rajal oleme nüüd õudselt üksi keset suuri sündmusi. Märkame, et see rada on alles pooleli väljaehitatud kaunis ahtake tee. Meie rahvuslik ideestik on omariikluse ajal jäänud kuidagi kahvatuks ja sisuvaeseks, millele on osutatud juba varem (vt. K a s t u n n e d m a a d). Selle tõhusamaks sisustamiseks, võib-olla ka teatud revideerimiseks ning täiendamiseks on saabunud aeg. Ei tohi sel puhul unustada vaimset pärandust, mis põgenenud baltlased oma varanduste koormalt siia maha heitsid, seda, mis neid — suurmaaomandi najal — on kandnud tervelt läbi sajandite, läbi veelgi suuremate ja vapustavamate sündmuste kuni Eesti omariikluseni ja maareformini: nende alati toonitatud euroopalikku kutsustust ehk missiooni siin rajamail. Nad ei suutnud lõpuni vastu seista, löid kõikuma Saksa natsionalismi ja Euroopa-kutsustuse vahel, kuni esimene nad neelas. Meile jäetud pärandus ei ole oma suuruselt ja tähtsuselt meie iseolemisele mitte vähem meie endi rahvus-ideest. Viimane on ainult meile, esime-

ne aga ka Euroopale. Et meie oma rada on ühtlasi Lääne ja Ida suurpoliitika puutemaade rada, seda kogesime viimastel kuudel. Nii sealt, kus tunnustati väikeriikide õigusi kui sealt, kus seni oldi vastukaalus Ida tungidele siia, anti mõista, et asume ida-naabri eluliste huvide piirkonnas. Loonud oma riigi ja kindlustanud selle rahvusvaheliste lepingutega, arvasime võitnud õigustuse ja võimaluse pühenduda siin maal ainuüksi endile, milleks meid kallutas ka meie „oma tuba, oma luba“ -mentaliteet ja usk püsivasse rahusse. Suurte reaalspoliitika erinevad mõistmised sundisid seniseid hoiakuid muutma.

Meie tahame mõista Nõukogude Liidu kui uuesti ülesehitatud suurriigi vajadust baaside järele meie rannas. Uskudes, et tema elulised huvid on tema lõputuil rikkail maa-aladel idas, suudame samas mõista, et talle on tähtis julgeoleku kindlustamine läänes ja avar läbikäimine Läänega, mida meie ei tohi takistada. Tahame ühtlasi uskuda Nõukogude riigijuhitide sundimatuid kinnitusi, et Nõukogude Liit austab siiralt Eesti omariiklust ega luba endal kuidagi segada meie siseasjusse. Neil alustel peaks meil olema võimalik baltlaste Euroopa-kutsumuse ideestiku ülevõtmine, mille nende nüüdne põlv siiajäajatele loovutas. Neil endil polnud sellesse enam usku ega pärast maareformi ka ainelist huvi. Selle kutsumuse kohta lausubki vaimukaim baltlane, end. Raiküla krahv H. K e y s e r l i n g oma Euroopa-raamatu Baltikumi peatüki lõpul: *Doch das Dasein historischer Sendung steht und fällt mit dem Glauben an sie.* Seda usku kutsumusse, mille baltisakslased olid kaotanud, mis oli nende *raison d'être*, peab olema nüüd meil. See oleks vahest isegi tähtsam kui usk lepinguisse, kui neil ei ole jõulist garantiid. Paremate baltlaste eeskujud ja traditsioonid on meile kasulikuks aineseks ideestiku kujundamisel, ja nende valdusel olnud maa on nüüd m e i e toeks.

Peame mõistma ja uskuma, et asukoht, veri ja pärimused võivad määrata rahvale ajaloolise kutsumuse. Meie ei ole mitte Euroopa idavall, Hermannii kindlus Jaanlinna vastu, Vastseliina kants Irboska linnuse vastu,— vaid mõlemad siin on meie eluasendis koos, oleme kahe suure kultuurivaldkonna rajamaa, kokkupuute- ja sünteesi-ala. Eestlasele tohiks olla see kutsumus jõukohane. Meie pole venevaenulised, vanem põlv tunneb Vene elu ning Lääne-Euroopa individualistlik kultuur on meile loomukohasena omaks saanud. Kui seda mõistab ja tunnustab ka Ida, siis on heanaaberlik kooselu alati võimalik ja vastastikuste lepingute pidamine kindel.

Peame aga tundma siin endil jäävalt kindla pinna, oma maa jalge all. Sellega tuleme juba ka raamatu sisule lähemale, suundadele ja kavadele maal. Need suunad on seatud tänasest kaugemale. Eesti rahvusliku, kultuurilise ja poliitilise iseolemise kindlustamine, ning sellele tugeva majandusliku ja sotsiaalse aluse kujundamine on nende suundade lähteks. Selleks põllumajanduse ja maaelu kavakindel ratsionaalne arendamine nüüdisaja kultuurinimest tahtlikult maaga siduva astmeni, maainimese vaimsuse tervendamine ning solidarismi-idee alusel sotsiaalsete vahekordade kujundamine, et luua kaitset võõra kolonisatsiooni ja meie rahvale võõra ühiskondliku ideestiku vastu — neis on nähtud siin teostamise teid. Mis neist ei sobiks uutes oludes, mis on muutunud? Vahest ainult Saksa kolonisatsiooni-ohu seekordne äralangemine ja hool, et mõnekümne tubli sakslasest-põllumehe lahkumise järele ei tuldaks ütlema, et need nüüdki veel olid meie eestvedajaiks-õpetajaiks. Utehoidmise ja solidarismi mõtte rõhutamine on saanud veelgi tungivamaks, aga ka maa tootmisvõime ja kultuuri tõstmise. Kõik mis meie ühiskonda seesmiselt liidab ja tugevdab, mis kõigile meie rahvakihtidele teeb Eesti isamaa kallimaks, kuulub tänapäeva ülesannete hulka. Et lisaks sellele erakorralised sõja-ajad võivad nõuda kõigilt erakorralisi pingutusi, mõnesuguste soodustuste ajutist loovutamist, ohvri-meelt jne., on endastmõistetav. Kuid see kõik mahub kaugemate suundade ja painduvate kavade raamesse. Vaja aga, et kõik tegeluses rakendatavad suunad ja kavad oleksid seatud sügavamate ja kaugemale küündivate, eesti rahvast juhtivate ideedega. Vaja, et meie hoiakud kujuneksid nüüd kiirelt kindlaiks ja meie tõelise seisu õige mõistmise kohaseiks. Kas me ei peaks endile ütlema, et meie siin maal oma hinge ja maise vara eest haavalehtedena värisedes elada üldse ei saa, et meil peab jätkuma nüüd ja alati julgust ning usku saatusesse ja meie rahva kutsumusse siin pinnal. Et seks peab ennekõike maa meie jalge all olema kindel ja oma. Et peame tarbekorral valmis olema kaotama mõndagi, mis tundub kallina, kui aga võidame oma rahva kutsumuse positsioonidele uut kindlust. Et meil on vaja endakaitseks mitte sedavõrd uljust kui k a i n e t a r u k u s t, mida eestlases ka on ja mis tema juhtkonnas peab nüüd ja alati avalduma poliitilise tarkuse na. Sellele peame mõtlema uues olustikus orienteerudes.

November, 1939.